Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | MART 2011 | 7,50 TL (KDV Dahil)

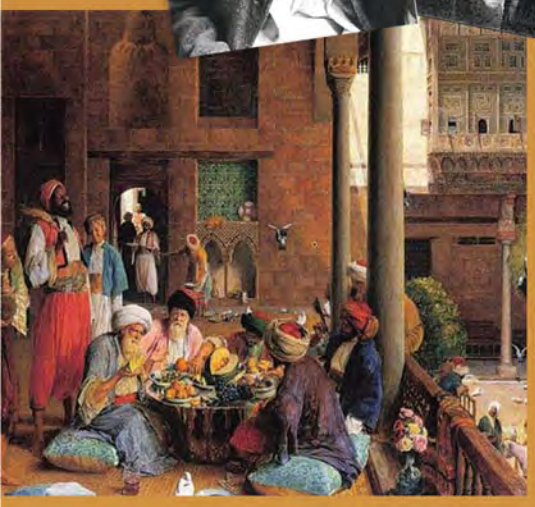
85

Kadınlar yine yol ayrımında

Hürrem mi, Türkân mı?

Osmanlı kadınları ve Cumhuriyet kadınları

Bir yanda köle, cariye, odalık ve gözdeler... Harem kadınları... Diğer yanda Halide, Sabiha, Remziye, Afife, Suat, Kâmile, Behice, Nüzhet, Zehra, Muazzez, Jale, Mîna, Fatma, Halet, Bedia, Nermin, Mübeccel, Türkân...

Osmanlı düzeni nasıl çürüdü?

- Toprak ekonomisinde derebeyleşme
- idari, siyasi, askeri yozlaşma ve irtica

Son davalar ve tutuklamalarla verilmek istenen mesaj:

'Her an seni de alabiliriz, suç gerekmez! Sesini kıs!'

ISSN 1304-67561-0

9 771304 675614

Kıbrıs satış fiyatı 9 YTL

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 85 / MART 2011

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIİŞLERİ
Nalân Mahsereci
Özlem Özdemir

İDARİ İŞLER
Baha Okar
Deniz Karakaş
Volkan Çetin

GRAFİK-TASARIM
Eren Taymaz

ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy/İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 75 TL / 6 aylık: 40 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)

YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 60 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 120 Dolar

e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 20 TL / 10 Euro / 15 Dolar
6 aylık: 10 TL / 5 Euro / 8 Dolar
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02

DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ**: Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA BÜRO: Bayındır 1 Sk. 22/16, Kızılay (0312) 433 00 38

ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0505) 227 78 38 / ugurerozkan@gmail.com

BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com

BURSA: Evren Sarı / (0533) 526 49 80 / sarievren360@yahoo.com

İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com

İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57

SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com

TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com

ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de

BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com

GÜNEY AMERİKA: Demircan Pusat /demircanpusat@gmail.com

İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com

KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com

KKTC: Kağan Güner / (0533) 836 84 87 / guner16@mynet.com

BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com

İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com

İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com

ODTÜ TEMSİLCİSİ: Şule Dede (0505) 550 61 31 / sule_dd@yahoo.com

HACETTEPE/BEYTEPE TEMSİLCİSİ: Selim Eyüp Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com

9 EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com

Bilim ve Gelecek'in 7. yıl yemeği 30 Mart'ta

*Oldukça yoğun bir ayı geride bıraktık ve daha da yoğun bir aya başlıyoruz. **Evrim Atlası** hediye ettiğimiz abone kampanyasını özellikle öğrenci okurlarımızdan gelen talepler nedeniyle bir ay daha uzattık. Şubat ayını sınavlar ve ardından tatil ile geçiren öğrenciler, Mart ayında abone olabileceklerini söylediler. Biz de Mart ayında **Bilim ve Gelecek**'e yıllık abone olacak okurlarımıza da **Evrim Atlası** vermeyi kararlaştırdık.*

*Mart ayında yapacağımız diğer bir etkinlik **Bilim ve Gelecek**'in 7. yıl yemeği. Her yıl düzenlediğimiz ve artık gelenekselleşen yemeğimiz bu yıl 30 Mart Çarşamba akşamı gerçekleşecek. Yine yazarlarımız ve okurlarımızla güzel bir ortamda bir araya geleceğiz, hem yiyip içeceğiz hem de sohbet edeceğiz. Bu yılki toplantıda bir de sürprizimiz var: Değerli müzisyenler **İsmail Hakkı Demircioğlu** ve **Erkan Oğur** da bizimle birlikte olacak. Bir kişilik davetiye tutarının 50 TL olduğu yemeğimiz, Beyoğlu Pera Teras Secret Garden'da gerçekleşecek. İstanbullu bütün **Bilim ve Gelecek** dostlarını bu güzel gecede bir araya gelmeye çağırıyoruz.*

Hazırlıklarını bu ay içinde tamamlayıp Nisan başında ilan edeceğimiz çok önemli bir projemiz de kitap satış internet sitesi. Artık okurlarımız istedikleri kitaplara, büyük indirimlerle ve özel kampanyalarla bu site aracılığıyla ulaşabilecekler. Site hakkında ayrıntılı bilgiyi gelecek sayımızda vereceğiz.

***

*"50 Soruda" kitap dizisinin ilk paketi biraz gecikerek de olsa tamamlanıyor. Prof. Dr. Mehmet Sakınç'ın kaleme aldığı **50 Soruda Yer'in Evrimi** geçtiğimiz ay içinde çıkmıştı. Deniz Şahin'in yazdığı **50 Soruda Yaşamın Tarihi** de Mart başında piyasaya çıkıyor. Hemen ardından Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın **50 Soruda Arkeoloji** kitabı çıkacak.*

Dizinin ilk paketi tamamlanırken, 10 kitaplık ikinci paket de istim almaya başladı. İkinci paketin ilk iki kitabı yazarları tarafından tamamlanıp elimize ulaştı bile. Nisan ayı ile birlikte "50 Soruda" dizisinin ikinci paketi için de bir abone kampanyası başlatacağız. Umarız 2012 başına kadar 23 kitaplık küçük çaplı bir bilim kitaplığına sahip olacak okurlarımız.

***

Dergimizin idare müdürü ve editörü Baha Okar'ın da dahil edildiği düzmece Devrimci Karargâh davasının iddianamesi ve ekleri açıklandı. Yayın Yönetmenimiz Ender Helvacıoğlu bu iddianameyi "Parantez" köşesinde yorumluyor. Deyim yerindeyse "rezalet"i bu yazıda okuyabilirsiniz. Davanın ilk duruşmasının tarihi de belli oldu: 13 Nisan 2011. Bu arada, Baha ve davanın diğer tutukluları Silivri Cezaevi'nden Tekirdağ F Tipi Cezaevi'ne nakledildiler. Mektup yazmak isteyen okurlarımız için Baha Okar'ın adresi şöyle: "Tekirdağ F Tipi Ceza ve İnfaz Kurumu, 1. Blok, C-84 Tekirdağ".

*En ufak muhalefeti bile susturmak isteyen iktidarın son uygulaması da **Odatv** adlı internet sitesinin yöneticilerinin tutuklanması oldu. Tüm okurlarımızı Soner Yalçın, Barış Pehlivan ve Barış Terkoğlu ile dayanışmaya ve bu faşizan uygulamalara karşı mücadele etmeye çağırıyoruz.*

***

Geçtiğimiz ay içinde değerli karikatüristimiz İsmail Gülgeç'i kaybettik. Ailesinin, yakınlarının ve ülkemiz mizah topluluğunun başı sağ olsun.

Tüm kadın okurlarımızın 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nü kutluyoruz. Biz de bu sayımızın kapağını Osmanlı saray kadınları ile Cumhuriyet kadınlarını karşılaştırdığımız geniş bir dosyaya ayırdık. Sanırız ilgiyle ve ibretle okunacaktır.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
'Her an seni de alabiliriz, suç gerekmez!'.....6
Suzan Yılmaz Okar
Haksızlığa karşı öfke.....11

KAPAK DOSYASI
Derleyen: Ender Helvacıoğlu
Padişahların kadınları ve anneleri
Osmanlı saray kadınları.....12
Çağatay Uluçay
Osmanlı saray kadınları nasıl eğleniyor ve eğlendiriyor?.....20
Hazırlayan: Özlem Özdemir
Cumhuriyet kadınları.....22

Dr. Hikmet Kıvılcımlı
Osmanlı düzeni nasıl çürüdü?.....36

DOSYA
Alp Hamuroğlu
Haçlı Seferleri'nin tarihsel sonuçları - 2
Seferler sonrası Doğu ve Doğulular.....41

Ali Timuçin
Katherine Mansfield'in dünyası.....48

TARTIŞMA
Ömer Tuncer
Müzik sanatından yola çıkarak
Kültürel yozlaşmanın sosyolojik alt yapısı üzerine....56

BİLİM GÜNDEMİ / ÜKD Doğa Bilimleri Grubu - Deniz Şahin.....63
Primatlara özgü gen regülasyonu (düzenlenme) mekanizması / Klonlanmış canlılar neden orjinaline benzemez? / Uzun yaşam iksiri musluğumuzdan mı akıyor? / Antipsikotik ilaçlar, beyin hacmini küçültüyor mu? / Mini deniz canlısı, avından gen çalabiliyor! / Paleozoik fosillerde dış iskelet kalıntıları bulundu / İnsandan bakteriye gen transferi keşfedildi / Yılanlar bacaklarını nasıl kaybetti? / Dünyanın ilk programlanabilir nano-işlemcisi / Supiresi genomundaki sürprizler / Kırmızı şarap Rapamisin'in anti-tümör etkisini artırıyor / İklim ve insan evrimi / Erkek doğurganlığı kemiklerde gizli

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş.....74
Kameralar ne işe yarar?

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün.....78
Matematiğin (m)izahı

YAYIN DÜNYASI / Özlem Özdemir 81
Nalân Mahsereci
Yaşamın yeryüzündeki "dirençli" tarihi.....81

DERS ARASI 86

SATRANÇ / Bahar Kürekli.....88

BRİÇ / Lütfi Erdoğan.....90

FORUM 91

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **12**

Kadınlar yine yol ayrımında
Hürrem mi, Türkân mı?

Çağatay Uluçay

• Padişahların kadınları ve anneleri **Osmanlı saray kadınları**

• **Osmanlı saray kadınları nasıl eğleniyor ve eğlendiriyor?**

Hazırlayan: Özlem Özdemir

Anneannelerinden farklı yaşadılar!
Cumhuriyet kadınları

Halide, Sabiha, Remziye, Afife, Suat, Kâmile, Behice, Nüzhet, Zehra, Muazzez, Jale, Mîna, Fatma, Halet, Bedia, Nermin, Mübeccel, Türkân...

PARANTEZ/Ender Helvacıoğlu **6**

Her an seni de alabiliriz, suç gerekmez!

Bu ve benzeri iddianameler tutarlılık ve gerçeği ortaya çıkarmak adına yazılmıyor. Asıl hedef tutuklananlar değil; onlar üzerinden geride kalanlara, bütün topluma bir mesaj verilmek isteniyor: "Her an seni de alabiliriz. Bir suç işlemiş olman gerekmez. Bu nedenle sesini kıs, dümen suyumuza gir."

Osmanlı düzeni nasıl çürüdü? / Hikmet Kıvılcımlı **36**

Toprak ekonomisi dirlik kontrolünden çıkıp, üstü kapalı şahıs mülkiyeti halinde malikaneleşerek derebeyleştikçe, devletin mali temelleri adeta birdenbire boşta kaldı. Yıldırım çabukluğuyla yıkılan devlet maliyesi, imparatorluğun bütün idari, siyasi, askeri, dini üst katlarını berhava eden özel bir mekanizma haline geldi.

56

TARTIŞMA / Ömer Tuncer

Müzik sanatından yola çıkarak Kültürel yozlaşmanın sosyolojik alt üzerine yapısı üzerine

İnsanın doğal gereksemesi olan sanat, "sunum-istem/arz-talep" çarkları arasına sıkışmış. Bu yapının oluşmasında, tüketiciyi kolayca üretilebilir olana yönlendirmek, gereksemeden çok daha fazlasını tüketmesini sağlamak gibi mekanizmalar etkili.

DOSYA / Alp Hamuroğlu yazdı

Haçlı Seferleri'nin tarihsel sonuçları - 2

Seferler sonrası Doğu ve Doğulular **41**

Haçlı Seferleri Avrupalılara, Akdeniz ile Doğu kapısı ve yolunun kapandığını göstermişti. Bunun yol açtığı gelişme Doğu'ya gitmek için başka yollar aranması ve sonucunda coğrafi keşifler oldu.

Katherine Mansfield'in dünyası **48**

Ali Timuçin inceledi

Katherine Mansfield için yazarlık yaşamının parçasıydı. Hastalığı el verdiğince özgürce yaşadı ve yapıtlarını oluşturdu. Korktuğu pek olmadı, hastalığı hedeflerine ulaşmasını en azından bir ölçüde engelleyemedi.

74

İzlem Gözükeleş yazdı

Kameralar ne işe yarar?

CCTV'ler ya da Türkiye'deki adıyla MOBESE'ler gün geçtikçe daha çok hayatımıza sokuluyor. Bugün, trafikte hız kontrolü yaptığı ya da caydırıcılık özelliğiyle suçu önlediğini düşündüğümüz kameralar yarın yeni teknolojik gelişmeler ve değişen bir siyasal konjonktürle karşımıza bambaşka bir biçimde çıkabilir. Kendimizi Zamyatin'in Biz'inde ya da Orwell'in 1984'ünde bulabiliriz.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde

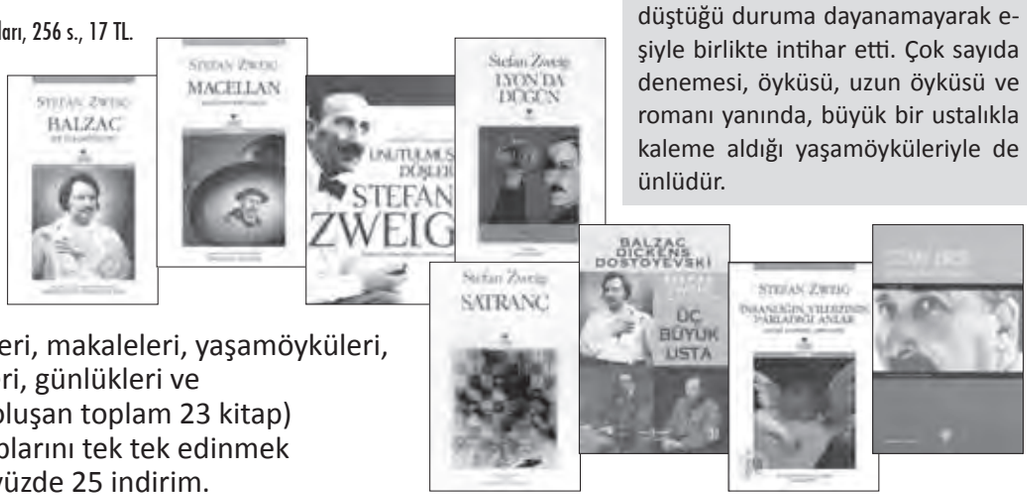
KAMPANYA 1 — STEFAN ZWEİG KİTAPLARI

- ✓ Amerigo - Tarihi Bir Yanlışlığın Hikâyesi-, Çev. Ogün Duman, Can Yayınları, 128 s., 9,5 TL.
- ✓ Amok Koşucusu Çev. İlknur Özdemir, Can Yayınları, 198 s., 14 TL.
- ✓ Balzac Çev. Yeşim Tükel Kılıç, Şebnem Sunar, Can Yayınları, 516 s., 28,5 TL.
- ✓ Bir Kadının Yaşamından 24 Saat Ve Bir Yüreğin Ölümü Çev. Gülperi Sert, Can Yayınları, 126 s., 9 TL.
- ✓ Buluşmalar: İnsanlar, Kentler, Kitaplar Çev. Ahmet Arpad, Yordam Kitap, 286 s., 15 TL.
- ✓ Clarissa Çev. Gülperi Sert, Serpil Erfındık Yalçın, Can Yayınları, 184 s., 13 TL.
- ✓ Değişim Rüzgarı Çev. Kasım Eğit, Can Yayınları, 272 s., 21 TL.
- ✓ Dostlarla Mektuplaşmalar Çev. Ahmet Arpad, Yordam Kitap, 368 s., 19 TL.
- ✓ Dünün Dünyası: Bir Avrupalının Anıları Çev. Gülperi Sert, Can Yayınları, 450 s., 26,5 TL.
- ✓ Günlükler Çev. İlknur Özdemir, Can Yayınları, 384 s., 18,4 TL.
- ✓ İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar Çev. Kasım Eğit, Can Yayınları, 247 s., 17 TL.
- ✓ Joseph Fouché Çev. Gülperi Sert, Can Yayınları, 256 s., 17 TL.
- ✓ Kitapçı Mendel Çev. Ahmet Arpad-Burhan Arpad, Yordam Kitap, 223 s., 13 TL.
- ✓ Lyon'da Düğün Çev. Arif Gelen, Can Yayınları, 200 s., 15 TL.
- ✓ Macellan Çev. Zehra Aksu Yılmazer, Can Yayınları, 276 s., 19 TL.
- ✓ Marie Antoinette Çev. Tevfik Turan, Can Yayınları, 526 s, 29,5 TL.
- ✓ Mektuplaşmalar 1912- 1942, Stefan Zweig/ Friderike Zweig Çev. Ahmet Arpad, Yordam Kitap, 404 s., 22 TL.
- ✓ Rotterdamlı Erasmus: Zaferi ve Trajedisi Çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, 200 s., 14 TL.
- ✓ Sabırsız Yürek Çev. Çiğdem Öztekin, Can Yayınları, 440 s., 24 TL.
- ✓ Satranç Çev. Ayça Sabuncuoğlu, Can Yayınları, 88 s., 7,5 TL.
- ✓ Unutulmuş Düşler Çev. Ahmet Arpad-Burhan Arpad, Everest Yayınları, 248 s., 12,5 TL.
- ✓ Üç Büyük Usta: Balzac Dickens Dostoyevski Çev. Nafer Ermis, Türkiye İş Bankası Yayınları, 228 s., 14 TL.
- ✓ Yarının Tarihi Çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, 312 s., 15 TL.

Stefan Zweig kimdir?

1881'de Viyana'da doğdu. Babası varlıklı bir sanayiciydi. Viyana ve Berlin'de eğitim gördü. İlk şiirlerini lisedeyken Hugo von Hofmannstha'ın ve Rainer Maria Rilke'nin eserlerinin etkisiyle yazdı. Birçok ülkeyi dolaştıktan sonra 1. Dünya Savaşı sırasında, Zürih'e geldi. Savaş karşıtı kişiliğiyle tanındı. Gazetelerde muhabirlik yaptı. Savaştan sonra Avusturya'ya dönerek Salzburg'a yerleşti, 1919-1934 arasında burada yaşadı. Bu dönemde, oportünizme ve milliyetçiliğe karşı savaştı; Avrupa'nın düşünsel birliği için ağırlığını koydu; makaleleri ve konferanslarıyla aşırılıklara karşı uyarılarda bulundu; diplomatik çevrelere, akla ve sabra çağrı yaptı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'yı terk etti; 1939'da New York'a gitti, birkaç ay sonra Brezilya'ya yerleşti. 22 Şubat 1942'de Avrupa'nın içine düştüğü duruma dayanamayarak eşiyle birlikte intihar etti. Çok sayıda denemesi, öyküsü, uzun öyküsü ve romanı yanında, büyük bir ustalıkla kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde Stefan Zweig külliyatı 393,4 TL yerine, yüzde 35'den de fazla indirimle 250 TL. (Yazarın denemeleri, makaleleri, yaşamöyküleri, romanları, öyküleri, günlükleri ve mektuplarından oluşan toplam 23 kitap) Stefan Zweig kitaplarını tek tek edinmek isteyenler içinse yüzde 25 indirim.

100 TL'ye kadar alışverişlerinizde kargo ücreti 5 TL, 100 TL ve üzeri kitap alımlarınızda kargo ücreti bizden.

Baskısı olan tüm kitapları Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nden temin edebilirsiniz.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü, yeni çıkan kitapları sizin için takip ediyor. Her pazartesi günü, son günlerin yeni çıkan kitaplarını, kolay rastlayamayacağınız indirimli fiyatlarıyla birlikte içeren bir bülteni, Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü, üyelerine e-posta olarak gönderiyor.

Üye olmak için bgkitapkulubu@gmail.com adresine boş bir e-posta atmanız yeterli.
Bilgi almak için tel: (0216) 349 71 72

Mart Ayı Kampanyaları!

KAMPANYA 2 — DOĞU BATI YAYINLARI'NDA İNDİRİM

Bilim Sosyolojisi İncelemeleri,
- Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar-
Editörler: Bekir Balkız & Vefa Saygın Öğütle, 592 s., 34 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 24 TL.

Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler
Ümit Hassan, 338 s, 22 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 15,5 TL.

İbn Haldun
Ümit Hassan, 350 s., 25 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 17,5 TL.

Feodal Toplum
March Bloch, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 653 s., 32 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 22,5 TL.

"Kayıp Zamanın İzinde" Ahmet Hamdi Tanpınar
Mehmet Aydın, 263 s., 16,5 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 11,5 TL.

Sainte-Beuve'e Karşı
Marcel Proust, Çev. Roza Hakmen, 227 s, 13 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 9 TL.

Frankfurt Okulu
Ed. Emre Bağçe, 528 s., 28,5 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 20 TL.

ABD Tarihi
Allan Nevins-Henry Steele Commager,
Çev. Halil İnalcık, 456 s., 24 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 16,8 TL.

Oryantalizm: Tartışma Metinleri
Ed. Aytaç Yıldız, 503 s., 28,5 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 20 TL.

Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim
S. N. Eisenstadt, 14,5 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 10 TL.

Wittgenstein ve Dilin Sınırları
Pieere Hadot, Çev. Murat Erşen, 117 s., 9 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı 6,3 TL.

Doğu Batı dergisinin tüm eski sayıları

ve DOĞU BATI YAYINLARI'nın diğer tüm kitaplarında %30 indirim...

KAMPANYA 3 — BİR YAZAR İKİ KİTAP

Serol Teber'in iki kitabı

Serol Teber kimdir?

1938'de İstanbul'da doğdu, 2004'te yine İstanbul'da öldü. Haydarpaşa Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde okududuktan sonra Nöro-Psikiyatri Kliniği'nde uzmanlık eğitimi aldı. Almanya'daki çeşitli kliniklerde psikiyatr olarak görev yaptı. Son olarak Düsseldorf Üniversitesi'ne bağlı bir öğretim kliniği olan Landensklinik Viersen'de çalıştı. Çeşitli dergilerde yazıları yayımlanan Serol Teber, bir dönem Açık Radyo'da "Didik Didik Freud" adlı bir program hazırladı. Bazı kitapları şunlardır: *İşçi Göçü ve Davranış Bozuklukları, İlk Toplumların Değişimi, Picasso, Politik Psikoloji Notları, İşkence Sonrası Yaşam ve Toplama Kampı Sendromu, Melankoli, Aşiyan'daki Kahin: Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası, Bilimsel Bir Peri Masalı: Freud'un Aile ve Tarihsel Romanı.*

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde:
İki kitap 32,5 TL yerine % 30 indirimle 22,75 TL.

Davranışlarımızın Kökeni
Say Yayınları, 334 s., 15 TL.

"...Maymunun insana dönüşümünden sonra karşılaşılan ve yüzde yüz aşılması gereken en önemli sorunlardan biri yabancılaşmadır. Böylece insanın gelişimine karşı son engeller de kaldırılacak ve evrim alabildiğine hızlanacaktır. İnsan düşüncesi, doğayla yeniden bütünleştiğinde yüz yıl öncesinden beri müjdelenen kavramların maddeleşmesi ve insanın ölümsüzleşmesi gerçekleşecektir..."

Melankoli
Say Yayınları, 384 s., 17,50 TL.

"Melankolik kişiliğin gizemini anlamaya yönelik çalışmalar Homeros destanlarında başlamış, Hipokrat yazınında sürmüş... Sophokles' in trajedilerinde doruğa ulaşmıştır. Aristoteles, olağanüstü kişiliklerden, özgün bir ahlak ve tutkulu bir heyecan içinde yaşayanların genellikle melankolik olduklarını söylemiştir..."

‘Her an seni de alabiliriz, suç gerekmez!’

Bu ve benzeri iddianameler tutarlılık ve gerçeği ortaya çıkarmak adına yazılmıyor. Asıl hedef tutuklananlar değil; onlar üzerinden geride kalanlara, bütün topluma bir mesaj verilmek isteniyor: “Her an seni de alabiliriz. Bir suç işlemiş olman gerekmez. Bu nedenle sesini kıs, dümen suyumuza gir.” Ve bu mesaj, iddianameler ne kadar mesnetsiz, ne kadar saçma, ne kadar komik olursa, o kadar güçlü bir biçimde verilmiş olacaktır. Ne kadar saçmalık, o kadar korku! Örgütsüz kitleleri sindirmek için kullanılan bir psikolojik savaş yöntemi bu.

Ender Helvacıoğlu

Dergimizin idare müdürü ve editörü Baha Okar’ın da dahil edildiği düzmece Devrimci Karargâh davasının iddianamesini ve eklerini okuyup anlamaya çalışırken iki önemli gelişme daha yaşandı: Birincisi, emekli veya muvazzaf 163 üst düzey subayın Balyoz Davası adı altında tutuklanması; ikincisi ise, hükümete muhalif çizgisiyle bilinen *Odatv* adlı internet sitesinin yöneticilerinin tutuklanması. Böylece yazımızın çerçevesi aynı kalmakla birlikte içeriği zenginleşti!

ÇYDD kurultayının fotoğraflarını bulundurmak suçmuş!

Baha’nın davasının iddianamesi ve ekleri incelendiğinde, insanın kapıldığı ilk duygu şöyle: “Eğer bu metinlerde sunulanlar suç delilleriyse, ben de her gün ve her saat suç işliyorum. Beni de her an tutuklayabilirler ve hakkımda yüzlerce sayfalık bir iddianame yazabilirler!” Bu, herkes için geçerli. Örnekler verelim ve daha iyi anlaşılsın:

Bakın, Baha’nın evine yapılan polis baskınında el konulan yüzlerce CD ve DVD’nin içinden delil olarak iddianameye girenler şunlar:

- Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’nin Denizli ili Pamukkale Üniversitesi içerisinde gerçekleştirilen kurultayına ait resimlerin bulunduğu DVD.
- Atatürkçü Düşünce Derneği Beykoz teşkilatının yapmış olduğu toplantıya ait videoların bulunduğu DVD.
- Komünizm, Marksizm, Leninizm ve Maoizm ideolojilerinde yazılmış kitapların bulunduğu CD.
- Gazi Mahallesi’nde düzenlenen bir cenaze töreni sırasında çekilen fotoğrafların yer aldığı CD.

Eğer bunlar suç ise, ÇYDD’nin ve ADD’nin herhangi bir kurultayına, toplantısına, eylemine katılan, bu derneklere üye olan, tabii bu derneklerin faaliyetlerine binasını açan; evindeki kütüphanesinde herhangi bir Marksist içerikli kitap bulunduran veya bu içerikte kitapları internetten e-kitap olarak indiren; solcu bir kişinin cenaze törenine katılan ve bu tür faaliyetlerin fotoğraflarını, metinlerini bulunduran herkes de suçludur!

Bir düşünün bakalım, siz bu “suç”lardan ne kadarını işlediniz!? Kendi hesabıma konuşayım, çok değil son bir ay içinde Baha’ya atfedilen bu türden “suç”ların belki de on katını işlemişimdir! Kaldı ki gerek evimdeki gerekse işyerimdeki kütüphanelerde binlerce Marksist içerikli kitap bulunuyor. Ne olacak şimdi?

“Hedef şahıs”, “tespit edilen adresteki işyeri”nde “örgütsel içerikli telefon konuşmaları” yaparken!

Örgütsel içerikli telefon konuşmaları (!)

İddianame’de Baha’ya yönelik bir suçlama da şöyle: “Şüpheliye ait telefon takiplerinin yapılan incelemelerinde; şüphelinin örgütsel içerikli bir kısım görüşmelerinin tespit olunduğu, görüşmelerde örgütsel faaliyetler ile ilgili konuşmaların yer aldığı…” Bu satırları okuyunca merak ettik, bizim Baha kimlerle örgütsel içerikli konuşmalar yapmış diye.

Bu sorunun yanıtı da iddianamenin ekleriyle geldi. İşte İddianame'ye girmiş telefon konuşmalarının dökümü:

- Baha ile Ali'nin telefon konuşması. Ali, bir dönem *Bilim ve Gelecek*'te çalışmış, sonra üniversitesine dönmüş ve hâlâ okuyan bir öğrenci arkadaşımız. Pek hoşlanmadıkları biri hakkında konuştukları anlaşılıyor, "arıza bir herifmiş" diye söz ediyorlar. Sorgucu hemen atlıyor: "'Arıza bir herif' olarak kimden bahsediyorsunuz? Bu şahısla telefonda konuşmak istememenizin sebebi nedir? Yapılacak görüşmenin konusu hakkında ifadenizi veriniz."

Baha Okar "malzemelerle" birlikte.

- Baha ile benim telefon konuşmam. " Ne haber", "İyidir, yedik, rakı içtik", "Oh, keyifler iyi yani", "şimdi iskelede bir çay bahçesinde dondurma yiyip, çay içiyoruz" türünden "örgütsel içerikli" muhabbetten sonra (Baha'nın Ütopyalar Toplantısı'nın hazırlığı dolayısıyla Karaburun'da olduğu anlaşılıyor), benim geçmişteki bir yayın faaliyeti dolayısıyla süren eski bir davamdan söz açıyoruz. Ceza almışız, temyize götürmüşüz, falan filan. Sorgucu "işte yakalandınız" edasıyla soruyor: "Görüştüğünüz Ender isimli şahıs kimdir? Bu şahısla olan irtibatınız nedir? Sözü geçen davanın konusu nedir?"

- Baha ile ismi tespit edilememiş bir kişi arasındaki konuşma. Karşıdaki kişi, Baha'ya bir dergi hazırlığıyla ilgili ebat, kağıt türü gibi teknik detayları soruyor; Baha da yanıt veriyor. Baha'nın işi gereği yapabileceği bu tür yüzlerce konuşmanın içinden neden bunun seçildiğinin sırrı da telefon konuşmasının başında: "Alo", "Kardeşim, kurtulamadın şu burjuva alışkanlıklarından ya", "Niye abi ya?", "Niye öyle emperyalist Fransızların diliyle alo diyorsun telefonu açarken. DEVRİM SENİ SELAMLIYOR diyeceksin, ha ha ha." "Ha ha ha, hayırdır gaza gelmişsin, ne oldu ya?" Sorgucu büyük harflerle yazdığı "ipucu"nu yakalamış soruyor: "Görüştüğünüz şahıs kimdir? Hazırlıkları sürdürülen derginin ismi nedir? Çıkarılacak bu dergide sizin konumunuz nedir?"

- Baha ile Versus Yayınları'nın sahibi Özgür arasındaki konuşma. Konu, Karaburun Bilim Kongresi'nde açılacak stant. Versus'un *Marx'ı Anlamak* ve *Toplumsal Hareketler Tarihi* adlı kitaplarından söz ediliyor. Versus'ta çalışan "Apo" adlı kişinin yardım edeceği söyleniyor. Baha, "Biz malzemeleri gönderdik" diyor. Ayrıca Baha'nın askerlik tecil sorunu olduğundan Karaburun yolunda jandarmaya kontrolüne rastlanabileceği üzerine konuşuluyor. Telefon konuşmasında "Marx", "Apo", "malzeme" ve "jandarma" sözcükleri geçiyor ya; "tamam işte yakalandınız" diye düşünmüş sorgucu ve sormuş: "Sözü geçen Apo kimdir?, Kitapların götürülme amacı nedir? Karaburun, İzmir'e neden gidip geliyorsunuz? Jandarmadan sakınmanızın gerekçesi nedir?"

- Baha ile hem dostu hem de ev sahibi olan Arif Şen arasındaki konuşma. Arif'in dostlar arasındaki lakabı "kaptan"mış. Sorgucu hemen yakalamış: Kaptan kod adlı şahıs ile örgütsel içerikli konuşma!

- Baha ile eski bir sendikacı Ercan Atmaca arasındaki konuşma (Baha onunla bir söyleşi yapmıştı). Ercan Atmaca 1990 baharındaki işçi eylemlerinin liderlerinden biri. Bahar eylemlerinin 20. yıldönümü dolayısıyla Makine Mühendisleri Odası'nda kendisiyle bir söyleşi yapılacağından İstanbul'a gelmiş, Baha'yı da arıyor. Sorgucu hemen işkillenmiş: "Erol Atmaca kimdir? Söyleşinin konusu nedir? Bahar eylemlerinin 20. senesi diyerek kastettiğiniz nedir?"

- Baha ile yazarımız Ahmet Doğan arasındaki konuşma. Konu *Bilim ve Gelecek*'in yeni sayısı ve Ahmet Doğan'ın yayınevimizden çıkan kitapları.

- Baha ile Avukat Umut Akkoç arasında, bilgisayarla ilgili teknik bir konu hakkında konuşma.

- Baha ile bir dönem *Bilim ve Gelecek*'in Ankara Temsilciliğini yapan Deniz Çerşil arasındaki konuşma. Ankara'da stantlarda dergi satışının örgütlenmesi, bu konuda yardım edecekler, derginin Ankara'daki

Baha Okar, 18 Ekim 2006 tarihinde yapılan Bilim ve Gelecek yemeğinde.

dağıtımı gibi konular ele alınıyor. Baha, "bu kadar kişisiniz örgütleyemediniz bu işi" diye çıkışıyor. Sorgucu hemen sormuş: "Görüşmede adı geçen Emir Ali (derginin Ankara'daki dağıtımını yapan Dipnot Pazarlama Şirketi'nin sahibi), Çağlar (Dergimizin bir dönem ODTÜ temsilcisi) adlı şahıslar kimdir? Bu dergileri kime, hangi amaçla gönderiyorsunuz? Dergi satışından elde edilen gelir nereye aktarılmaktadır? Örgütlenmesini istediğiniz şahıslar kimlerdir? Bu şahısların hangi ideoloji doğrultusunda örgütlenmesini istemektesiniz?" Güler misin, ağlar mısın!

- Baha ile bir dönem *Bilim ve Gelecek*'te çalışmış Uğurcan adlı üniversite öğrencisi arkadaşımız arasındaki konuşma. Konu derginin kitapçılara dağıtımı. Baha, Uğurcan'ı ofise (dergi bürosuna) çağırıyor. Bu günlük konuşmanın iddianameye girmesinin nedeni de Uğurcan'ın bir gençlik eyleminden söz etmesi ve belki katılacağını söylemesi. Hemen sorulmuş: Bu şahıs kimdir? Söz konusu eylem kimin tarafından organize edilmiştir? Dergiyi dağıtma amacınız nedir? Dergi satışından elde edilen gelir nerede ve hangi amaçla kullanılmaktadır? Ofis olarak belirttiğiniz yer neresidir?

- Baha ile yakın zaman önce ölen Zafer adlı arkadaşının eşi Kıymet arasındaki konuşma. Kıymet Baha'yı Zafer'in ölüm yıldönümünde evlerinde yapacakları sohbete çağırıyor (Hepimiz gitmiştik bu yemekli anmaya). Hemen sorulmuş: "Kıymet seni neden Zafer'in ölüm yıldönümüne çağırıyor?"

- Baha ile ODTÜ temsilcilerimizden Çağlar arasındaki konuşma. Belli ki ODTÜ'de bir gençlik eylemi var. Çağlar, daha sonra arayayım diyor. Tabii hemen "eylem" sorulmuş.

- Baha ile komşusu ve dergimizin abonesi Nedim arasındaki konuşma. Baha, Nedim'i kitabevimizde Salı akşamları düzenlediğimiz bilimsel-sanatsal içerikli sohbet toplantısına çağırıyor. Soru: "Görüşmede belirttiğiniz Salı günleri yapılan sohbet toplantıları nerede ve hangi amaçla yapılmaktadır? Bu toplantılara katılan şahıslar kimlerdir?"

- Baha ile *Bilim ve Gelecek*'in İzmir Temsilcisi mimar Levent Gedizlioğlu arasındaki konuşma. Konu: Karaburun Ütopyalar Toplantısı bünyesinde yapılacak gençlik kampı. Kadın bir okurumuz liseli iki çocuğunu kampa göndermek istemiş, bunu konuşuyorlar. Sorgucu yine bir "örgütsel içerik" keşfetmiş, soruyor: "Bu bayan şahıs kimdir? Gençlik kampına katılan şahıslar kimlerdir? Bu kampta hangi ideolojiler doğrultusunda eğitim verilmektedir?"

İşte iddianamede yer alan "şüphelinin örgütsel içerikli görüşmeleri ve örgütsel faaliyetler ile ilgili konuşmalar" bunlar. Görüldüğü gibi dergimizin İdare Müdürü Baha Okar işini yapıyor. *Bilim ve Gelecek*'in yazarları, aboneleri, temsilcileri, çalışanları ve diğer yayıncılarla dergi dağıtımı, satışı, stant açılması, sohbet toplantıları, bilim kursları, Ütopyalar Toplantısı ve gençlik kampı düzenlenmesi gibi konularda konuşuyor. Ve tabii, herkes gibi eşiyle, dostuyla telefonda sohbet ediyor; herkes gibi günlük yaşamına devam ediyor. Tahmin edeceğiniz gibi, Baha Okar bu telefon konuşmalarıyla ilgili sorulara teker teker yanıt vermiş. Ama yine de bu konuşmalar "örgütsel faaliyetlerle ilgili konuşmalar" diye nitelenerek iddianameye konmuş.

Eğer bütün bunlar "yasadışı örgütsel faaliyet" ve "örgütsel içerikli konuşmalar" ise, derginin çalışanları olarak bizler (tabii sadece biz değil, işini gücünü toparlamaya çalışan, günlük yaşamını sürdüren herkes) her gün ve her saat "yasadışı örgütsel faaliyet" içindeyiz demektir! Ne olacak şimdi?

Baha'nın 11 yıl önce ölen öğretmeni de "örgüt mensubu"!

Hadi biraz daha gülelim, hem de acı acı! Baha'nın bilgisayarı incelenmiş ve müthiş bir kanıt bulunup iddianameye konmuş: "Ekler. 1212 Word isimli 2 sayfadan oluşan ve Açıklama başlıklı belgenin içeriğinde Sabriye Çağınıncı (aslında "Çağırıcı" olacak) isimli örgüt mensubu ile ilgili ibarelerin geçtiği tespit edilmiştir. Adı geçen belgede 'Kanserli bir devrimcinin güncesinden oğluma mektuplar' isimli kitaplarıyla yayınlanmamış günlükleri, ölümü sonrası hakkında yazılanların kronolojik sıra ile yer aldığı kitap alıntılarının yer aldığı tespit edilmiştir."

Sözü edilen belge, *Bilim ve Gelecek Kitaplığı*'ndan Haziran 2010'da yayınlanmış bir kitapla ilgili. Sabriye Çağırıcı'nın kitabı *Günlük Anılar ve Mektuplar -ve son-*

"Hedef şahıs", "örgütsel içerikli dokümanları" dağıtırken! Hem de Türkiye'nin en ünlü Sümeroloğunun gözü önünde!

Sabriye Çağırıcı ve mezar taşı. Ölümünden 11 yıl sonra bile, bu düzmece iddianamede, öğrencin Baha Okar ile birlikte "örgüt mensubu" olarak yer aldın ya, helal olsun sana Sabriye Öğretmen!

rasında yazılanlar adını taşıyor. Sabriye Çağırıcı 68'li bir devrimci öğretmen. Yaşamı boyunca demokratik öğretmen mücadelesinin önde gelen bir kişiliği olmuş. Kansere yakalanmış ve 16 Haziran 2000 yılında vefat etmiş. Kitap Sabriye Hanım'ın günlüklerinden, mektuplarından, ölümünden sonra dostlarının onun hakkında yazdıklarından oluşuyor. Baha da bu kitabın teknik hazırlığını yapmıştı, söz konusu metnin bilgisayarında bulunmasının nedeni bu. Tabii bu kitabın *Bilim ve Gelecek Kitaplığı*'ndan çıkmasının bir nedeni var: Sabriye Çağırıcı aynı zamanda Baha'nın Karadeniz Ereğli Lisesi'nde Fransızca öğretmeni ve aile dostu. Çağırıcı'nın eşi bu kitabın yayınlanmasını Baha'dan rica etmiş ve Baha da (tabii biz de) bu devrimci kadın öğretmenin kitabının basımını bir görev kabul etmişti.

Helal olsun sana Sabriye Öğretmen! Ölümünden 11 yıl sonra bile, bu düzmece iddianamede, yetiştirdiğin öğrencin Baha Okar ile birlikte "örgüt mensubu" olarak yer aldın ya, helal olsun sana!

"Hedef şahsa" yönelik "tasarrut çalışması"na bak

İddianameden bir kesit daha. Emniyet'in 18.09.2010 tarihindeki müthiş takibi sonucu Baha'nın yasadışı bir faaliyeti daha tespit edilip iddianameye konmuş. Okuyalım:

"12.30 Hedef şahsın ilimiz Kadıköy ilçesi Caferağa mahallesi Moda Caddesi Zuhal Sok. Gül Apt. No:9/1 Bilim ve Gelecek Kitabevi isimli işyeri adresinde olabileceği bilgisi alınması üzerine bahse konu adrese geçildi.

"13.00 Belirtilen adreste usulüne uygun tasarrut çalışmasına başlandı.

"15.15 Hedef şahıs Osman Baha Okar belirtilen adresten çıktı.

"15.20 Hedef şahıs Kadıköy ilçesi Moda Caddesi üzerinde yaya cadde üzerinde Nalbur ve Sıhhi Tesisat malzemeleri satan işyerlerine girip çıktı.

"15.40 Hedef şahıs Moda Caddesi üzerinde bulunan Nalburdan elinde siyah bir poşetle çıkarak Moda Caddesi üzerinden işyerine doğru devam etti.

"15.45 Hedef şahıs Yukarda belirtilen İşyeri adresine giriş yaptı.

"18.30 Bu saat itibariyle herhangi bir gelişme olmaması üzerine Çalışmaya son verildi."

Sizin bu "hedef şahıs", herkesin bildiği gibi *Bilim ve Gelecek* dergisinin İdare Müdürü ve editörü. İdari, teknik ve yazıişleri alanlarında dergiye yardım ediyor. Doğal olarak hemen her gün "tespit edilen bu adresteki işyerine" girip çıkıyor. Böyle bir "tasarrut çalışmasına" ne gerek vardı? Bari görevlileriniz 6 saat boyunca dışarıda bekleyeceğine gelip bir çayımızı içseydi. Hem belki de söz konusu "yasadışı örgütsel faaliyetler" hakkında "suçüstü" de yapmış olurlardı!

Ergenekon sanıklarını tanımayan mı var?

İddianamede Baha'ya yöneltilen suçlardan biri de şöyle: "Şüpheli Osman Baha Okar'ın Ergenekon soruşturması kapsamında hakkında soruşturma yürütülen bir kısım şahıslar ile irtibatlarının bulunduğu."

İddianamede bu şahısların kim olduğu belirtilmemiş. Ama gelin Ergenekon ve benzeri davalardan hakkında soruşturma yürütülenleri anımsayalım: Türkiye'nin tanınmış yazarları, gazetecileri, yayıncıları, üniversite rektörleri, dekanları, öğretim üyeleri, bilim insanları, siyasi parti liderleri ve yöneticileri, demokratik kitle örgütü yöneticileri, generaller, kuvvet komutanları, emekli ve muvazzaf ordu mensupları vesaire… Bu şahısları bütün Türkiye tanıyor; hepsi yaşamları, birikimleri ve görevleri dolayısıyla binlerce (hatta on binlerce) kişiyle yakından tanışmış, irtibata geçmiş şahsiyetler. Acaba Türkiye'de aktif bir yaşam sürüp de mevcut Ergenekon davası sanıklarından herhangi biriyle tanışıklığı olmayan kişi var mıdır? En azından onu tanıyan birini tanıyorsunuzdur. Ergenekon soruşturmasına uğramış herhangi bir kişiyle irtibatta bulunmak bir suç ise, neredeyse Türkiye nüfusunun yarısını tutuklamanız gerekir. İsterseniz, gelin hesaplayalım.

"Devrimci karargâh": Maydanoz Kafe!

Bu bölümü bitirmeden önce, aynı davadan tutuklu bir başka kişi (Tuncay Yılmaz) ile ilgili iddianameye giren bir diyalogu aktarmadan geçemeyeceğiz. Bu, tam anlamıyla "Aziz Nesinlik" bir olay ve iddianamenin nasıl yazıldığının da çok güzel bir kanıtı. Tutuklu Tuncay Yılmaz ile Mahir Sayın arasındaki bir telefon konuşması iddianameye girmiş:

"TUNCAY: Siz neredesiniz

"MAHİR: Maydanoz'da gel

"TUNCAY: Maydanoz'dasınız

"MAHİR: He he

"TUNCAY: Haa

"MAHİR: Burası devrimci karargâh yaa"

"Maydanoz" Ankara'daki bir kafenin adı. Mahir Sayın bu kafede değişik sol yapılardan isimlerle bir arada

"Hedef şahıs", "tespit edilen adresteki" bir "eylem"de konuşma yapıyor!

oturuyor ve Tuncay Yılmaz'ı da buraya çağırıyor. "Burası devrimci karargâh yaa" diye de espri yapıyor. Tuncay Yılmaz'ın tutuklanışındaki en "ciddi" kanıtlardan biri bu! Evet, sevgili okurlarımız, telefonda espri yaparken bundan sonra daha dikkatli olmanız gerekiyor; kendinizi de, arkadaşınızı da yakabilirsiniz!

Ne kadar saçmalık, o kadar korku

Komik mi? Hiç de değil! Bu ve benzeri iddianameler tutarlılık ve gerçeği ortaya çıkarmak adına yazılmıyor. Bu iddianamelerle açılan davalarda suçların tespit edilmesi ve suçluların cezalarını görmeleri hedeflenmiyor. Bu tür operasyonlarda asıl hedef tutuklananlar ve içeri atılanlar değil; onlar üzerinden geride kalanlara, bütün topluma bir mesaj verilmek isteniyor: "Her an seni de alabiliriz. Bir suç işlemiş olman gerekmez. Bir şekilde punduna getiririz, getiremesek bile uydururuz. Telefon konuşmanda geçen 'eylem', 'toplantı', 'malzeme' gibi herhangi bir sözcük seni almamız için yeterli. Allayıp pullar hakkında yüzlerce sayfalık iddianameler yazarız. Sonuçta mahkûm olmazsın belki, ama hayatının bir bölümüne el koyarız; seni işinden gücünden, eşinden dostundan, sevdiklerinden ayırırız. Bak, Baha Okar'ı aldık, Soner Yalçın'ı tutukladık; senin onlardan ne farkın var? Bak, koskoca komutanları, yazarları, gazetecileri, siyasileri, rektörleri aldık; seni haydi haydi alırız. Bu nedenle, otur oturduğun yerde, sesini kıs, dümen suyumuza gir."

Verilmek istenen mesaj budur. Toplumda, özellikle kendilerine bir şekilde muhalif olan kesimlerde, "Bu tür iddialarla böyle adamları bile alıyorlarsa beni haydi haydi alırlar" duygusu yaratılmak istenmektedir. "Korku İmparatorluğu" derken kastımız işte budur.

Ve bu mesaj, iddianameler ne kadar tutarsız, ne kadar mesnetsiz, ne kadar saçma, ne kadar komik olursa, o kadar güçlü bir biçimde verilmiş olacaktır. İddiaların saçmalığı ve tutarsızlığı ile geniş kitleler üzerinde yarattığı korku arasında bir doğru orantı vardır. Ne kadar saçmalık, o kadar korku! İddialarda bir parça gerçek kırıntısı olsaydı, geride kalanlar o kırıntıyı öne sürerek (ona sığınarak) kendilerine dokunulmayacağına inanabilirler ve kendilerine "çekidüzen verme" ihtiyacı duymayabilirlerdi. Ama istenen kendilerine dokunulmayacağına inanmaları değil, tam tersine kendilerine de bal gibi dokunulabileceğine inanmaları, korkmaları ve hizaya girmeleri. Örgütsüz ve öncüsüz kitleleri ("çokluk"ları) sindirmek için kullanılan bir psikolojik savaş yöntemidir bu. Bu yöntem örgütlü bir toplumda işlemez; hatta tam tersine güçlü bir tepkiye ve mücadeleye neden olur. Ama örgütsüz kitleleri korkutarak sindirmenin en geçerli yoludur. Bu hamleleri yapanlar günümüz toplumunu iyi okumuşlar ve işlerini, "çokluk"ları gütmeyi iyi biliyorlar. Bu nedenle yaşananlar hiç de komik değil!

Bu tür yöntemler daha önce de denendi ve etkili oldu. Örneğin, Abdi İpekçi gibi kişilikler neden hedef alındı ve öldürüldü? 12 Eylül öncesi yaşanan keskin çatışmanın bir tarafı mıydılar? "Sosyalist" veya "ülkücü" müydüler? Tam tersine tarafsızdılar. Geniş tarafsız çoklukların öne çıkmış isimleriydiler ve bu yüzden hedef alındılar. Abdi İpekçi'nin bile öldürüldüğü bir ülkede kimse kendini güvende hissedemez! Verilmek istenen mesaj buydu. 12 Eylül faşizmi bu psikolojik savaş yöntemleri kullanılarak ve geniş kitleler sindirile sindirile geldi. Bugün de benzer bir tehlikeyle karşı karşıyayız. Bu nedenle yaşananlar hiç de komik değil!

Geleceği teslim almaya çalışıyorlar

Ergenekon dalgalarının başladığı 3-4 yıl öncesinden daha farklı bir dönemde yaşıyoruz. Dört yıl önce ikili bir iktidar vardı ve bir iktidar savaşı veriliyordu. Ergenekon dalgaları, ciddi bir iktidar alternatifini, daha doğrusu iktidarın karşıt parçasını yok etmek için gündeme gelmişti. Bugün ise artık AKP iktidar. AKP (daha doğrusu temsil ettiği güçler) açısından artık sorun iktidarı almak değil, aldığı iktidarı korumak ve tahkim etmek. İkinci aşamaya geçildi: Artık geçmişin hesabı sorulmuyor. Şimdi gelecekte şekillenebilecek olan bir iktidar alternatifi yok edilmeye çalışılıyor. Toplumun gelecekte etkili olabilecek diri güçleri -yol yakınken- teslim alınmaya çalışılıyor. Hedef artık geçmiş değil, gelecektir. Geleceği ipotek altına almaktır.

İşte bu biraz zor… Türkiye'nin aydınlık yüzüne ve ülkemiz emekçilerine toslayacaklar!

Komik mi? Hiç de değil!

Haksızlığa karşı öfke

Suzan Yılmaz Okar

İsmim Suzan Yılmaz Okar. Baha'nın eşiyim. Doğrudan siyaset yapmayan bir insanın tutuklanmasının ardından yakınları olarak ilk elden düşündüğümüz adı geçen örgüt dahil hiçbir örgütle bağı olmayan Baha'nın neden böyle bir sürece dahil edilmeye çalışıldığıydı. Yaşadıklarımızla ilgili pek çok kez yazı yazmayı denedim, ancak her defasında beklemeyi yeğledim. Çünkü yığınla saçmalığın üzerine söz söylemeye çalışmak, deniz içerisinde plankton gibi yaşayan ben gibi insanlar için oldukça zor. Elbette varlığımı küçümsemiyorum. Sadece kapitalizmin ne menem şey olduğunu biliyorum. Yasalara ve adalete mi seslenecektim? Ya da aslında suçlu hissetmenin manevi unsurlarından olan vicdanı mı harekete geçirecektim? Hissettiğim daha çok yapılan haksızlığa karşı öfke. Ben de haksızlığa karşı tutumla yazmaya karar verdim. Çünkü sadece Baha değil, içinde bulunduğumuz dönem içerisinde yığınla insan benzer şekilde tutuklanarak cezaevine gönderiliyor. Ancak bu insanlarla fiziksel olarak yakınlaştığınızda anlatılanlar üzerinden yakın şeyler yaşadığınızı anlayabiliyorsunuz. Elbette pek çoğumuz böyle bir şeyi deneyimlemeden de olup biteni anlayabiliyor artık. Adli merci değilim, o nedenle kimin gerçekten "suçlu" olup olmadığını bilemem. Ancak birileri "ben yapmadım!.." diyorsa bu sesi duymak zorunda olduğumuzu biliyorum. Baha'nın yer aldığı dosyanın iddianamesine baktığımızda bir yandan iddialara gülüyoruz, öte taraftan bunca uydurma iddiayı ciddiye alıp yanıt vermek zorunda kaldığımız için yıpranıyoruz.

Baha'nın örgüt evinde kimlik fotokopileri üzerinde parmak izi çıktığı iddia ediliyor, bununla da yetinilmemiş 2005 yılında Kuzey Irak'ta eğitim aldığına dair bir de itirafçı teşhisi iddia olarak eklenmiş dosyaya. Günlük koşuşturmanın (iş, özel yaşam) içerisinde yapılan telefon görüşmelerinde konuştukları da örgütsel ilişki içerisinde olduğuna dair dayanaklar sayılarak dosyaya yerleştirilmiş. Bunların her birini tek tek açıp üzerine bir şeyler söylemek mümkün. Ancak Türkiye'de Ankara'dan öteyi görmeyen Baha'nın Kuzey Irak'ta eğitim gördüğü vb. iddialar/uydurmalar ile ilgili ne söylenebilir ki… Bahsederken dahi yoruluyorum. İnsan kendi hayatında olan şeylerle ilgili konuşmaya istekli oluyor, söz söylemeye… Olmayan şeylerle ilgili bir şeyler söylemeye çalışmak uzamdaki yerinizi yitirmenize bile neden olabiliyor. Örneğin cismani ağırlığınızı her anlamda kaybetmeye başlıyorsunuz. Sonra birden işin ucunda bir insanın/insanların olduğu gerçeği gülle gibi iniyor üzerinize ve kendinizi yeniden hissetmeye başlıyorsunuz.

12 Eylül'ü ve getirdiklerini büyüklerin kâbusu olarak düşmüştüm hafızama. Kâbustu çünkü sürekli telaş ve koşuşturmaca vardı. O dönemin çocukları olan bizler annelerimizin eteklerinin ardına gizlenerek seyrettik olup bitenleri. Askeri yönetimin yeniden sivillere devredilmesi 12 Eylül ve sonrasında yaşananları belleklerden silemediği gibi, şiddeti de türlü örtüler altında hayatımızda yer etmeye devam etti. AKP hükümetinin eski anayasasının revize edilmesini hedefleyen yeni anayasasını öncelikle o dönemlerde canı yanan, işkenceye, mahpusluğa maruz kalanlar olumladı. Çünkü 12 Eylül'ün uygulayıcılarıyla hesaplaşma da dahil edilmişti pakete. Ne anayasadan haber var, ne de vaat edildiği gibi 12 Eylül'ün özneleri cezalandırıldı.

Eskiden insanlar gözaltına alındıklarında kimliklerinden soyulmaya çalışılırdı. Şimdilerde ise çeşitli nedenlerle gözaltına alınıp, kendilerine kimlik armağan edilerek kapatılmaya uğruyorlar. Polis baskınına uğradığımızda ilk sorulan şey şiddete maruz kalıp kalmadığımızdı. Büyük şiddete maruz kaldık. Tarihin en tanıdık işkencelerini yaşadık ve yaşıyoruz. Kapatılma ve yaşamdan koparılmadan daha büyük ve her gün yeniden öldüren bir işkence daha var mı? Ki, bu kapatılma ve hayattan koparılma sadece içeriye kapatılanın yaşadığı bir hal değil. Ailesi, tüm yakınları ve tanıdıkları aynı süreci benzer eziyetlerle hayatlarına almak zorunda kalıyorlar.

O ya da bu şekilde hakikaten yasaların dışında bir şeyler yapıp devletle karşı karşıya gelenlerin uğraşı daha çok cezalarını hafifletmeye dönük oluyor ya da özellikle siyasi davalarda pek çok insan politik kimliğiyle yaptığının arkasında durarak yaşadığı şeyi sahiplenmeyi yeğliyor. Peki ya Baha ve aynı durumda olanlar?.. İdeolojik, politik anlamda kendisine yakın görmediği ve üyesi yapılmaya çalışıldığı örgütü mü sahiplenecek? Yoksa yaşadıklarımızı yazgıdan sayıp boyun eğip bekleyecek mi(yiz)? Elbette ikisi de değil.

Gücü bir şekilde elinde bulunduranların yasalar ve uygulayıcı kurumları aracılığıyla gerçekliği diledikleri gibi çarpıtarak kendi çıkarlarına uydurmaları rastlanmadık bir şey değil. Ancak demokrasi kılıfı altında da olsa uygulamalarını yığınlar nezdinde inandırıcılığını görmek istiyorlarsa ayakta kalırlıklarını ciddi anlamda bağladıkları adalet-yargı sığınağının harcını da sağlam tutmak zorundalar. Ki, inandırıcı olsunlar.

Padişahların kadınları ve anneleri
Osmanlı saray kadınları

Kaçırılıyorlar, esir alınıyorlar, köle pazarlarında satılıyorlar, haremlere kapatılıyorlar, iradelerinin dışında padişahlara ve beylere sunuluyorlar, feodal devletler arası ilişkilerin malzemesi oluyorlar... İşte Osmanlı sarayının kadınlarının benzer öyküleri böyle. Kaldı ki, bunlar padişahların kadınlığına veya ikballiğine yükselebilmiş, yani "okulda kariyer yapmış", nispeten şanslı (!) kadınlar. Haremlerde yaşamaya mahkûm edilmiş diğer binlerce cariyenin ise öyküleri bile ulaşamamış günümüze.

M. Çağatay Uluçay
Derleyen: Ender Helvacıoğlu

Okuyacağınız derlemenin kaynağı M. Çağatay Uluçay'ın *Padişahların Kadınları ve Kızları* adlı kitabı (TTK Yayınları). Uluçay, yerli-yabancı kaynaklara dayanarak, titiz bir çalışmayla tek tek tüm padişahların kadınlarının ve kızlarının dökümünü yapmış ve kısa yaşam öykülerini aktarmış. Biz de önemli gördüklerimizi, daha doğrusu Osmanlı hareminin niteliğini çarpıcı bir biçimde verenleri okurlarımıza sunuyoruz.

Yazıdan da net olarak anlaşılacağı gibi, gerek Osmanlı'da gerekse aristokrat düzenin hakim olduğu o dönemde tüm dünyada kadının ne adı var ne de özgür iradesi. Kaçırılıyorlar, esir alınıyorlar, köle pazarlarında satılıyorlar, haremlere kapatılıyorlar, iradelerinin dışında padişahlara ve beylere sunuluyorlar, feodal devletler arası ilişkilerin malzemesi oluyorlar… Kaldı ki, Uluçay'ın çalışmasından aktardıklarımız, padişahların kadınlığına veya ikballiğine yükselebilmiş, yani "okulda kariyer yapmış", nispeten şanslı (!) kadınlar. Haremlerde yaşamaya mahkûm edilmiş diğer binlerce cariyenin ise öyküleri bile ulaşamamış günümüze.

Padişah kadınların niteliklerine baktığımızda, Osmanlı Devleti'nin ilk hükümdarı (Osman Bey) dışında, diğer padişahların kadınlarının çoğunluğu kaçırılan, esir alınan, köle olarak satın alınan veya hediye olarak sunulan cariyelerden oluşuyor. Zaman zaman gerek Anadolu gerekse Avrupa aristokratlarının kızları feodal devletler ve beylikler arası ilişkilerin sonucu olarak alınıp verilmiş; ama bunların sayıları fazla değil.

Padişah kadınlarının bir diğer niteliği, özellikle gerileme döneminden öncekilerin çoğunluğunun Türk veya Anadolu kökenli olmaması. Padişahlar genellikle Bizanslı, Avrupalı ve Rus kadınları tercih etmişler evliliklerinde. Sonuçta anlaşılıyor ki, Osmanlı padişahlarının çoğunluğu cariye çocuğudur ve etnik kökenlerinin de "Türklükle" bir alakası yoktur. Bu tabii ki aristokrat sistemin doğal bir sonucu ve bizim için bir sorun teşkil etmiyor. Ama "ecdadımız", "Türk büyükleri" gibi söylemlere özel önem verenler için pek iyi bir haber değil.

Yazının konusu saray kadınları, ama bu kısa öykülerden feodal sınıfın nitelikleri, ahlak anlayışı, saraydaki ve haremdeki günlük yaşamın ve insan ilişkilerinin niteliği, padişahların yaşamları ve genel olarak kadınlarla ilişkileri konusunda da çarpıcı bilgiler edinebiliyoruz. Osmanlı soyunu "ecdat" kabul edenler durumu bir de bu açıdan gözden geçirmeliler.

Bu dosyayı hazırlamaktaki asıl amacımız ise Osmanlı'yı tarihe gömen Cumhuriyet devrimleriyle kadınların neler kazandığına dair bir fikir verebilmek; yeniden hortlayan Osmanlı hayranlığının neye hayranlık olduğunu ortaya koyabilmek. Tabii ki, Cumhuriyet döneminde de kadınların tamamen özgürlüklerine kavuştukları söylenemez. Böyle bir hedefe ulaşabilmek için daha köktenci ve emekçi karakterli toplumsal atılımlar gerekir. Ama daha büyük kazanımlar için, var olan kazanımları korumanın ve bunların vazgeçilmezliğini vurgulamanın önemine dikkat çekmek gerekiyor; özellikle bunların tehdit altında olduğu günümüzde. Bu dosyanın devamındaki "Cumhuriyet kadınları" dosyası okunduğunda ne demek istediğimiz daha net olarak anlaşılacaktır. Bu vesileyle tüm kadın okurlarımızın 8 Mart Emekçi Kadınlar Günü'nü kutluyoruz.

Şimdi buyurun Osmanlı sarayına ve haremine…

Düğünü basılıp kaçırıldı, Orhan Bey'e verildi

I. Murad'ın annesi: Holifira (Nilüfer Hatun)

Yarhisar Tekfuru'nun kızıdır. Adı Holifira idi. Bilecik Tekfuru'nun oğluna nişanlı idi. Düğünlerine Osman Bey de davet edildi. Daha önceleri, bir dostu tarafından, kendisine tuzak kurulup suikast yapılacağı bildirildi. Osman Bey de karşı tertibat almış, düğün eğlencelerinin en kızgın zamanında bir baskın yaparak, düşmanlarını perişan etmiş, bu arada gelin Holifira'yı esir almıştır (1299). Bu güzel esireyi derhal oğlu Orhan Bey ile evlendirmiş ve Nilüfer adını vermiştir. Bazı kaynaklarda ismi Lulufer ve Ulufer şeklinde geçiyorsa da doğru olmaması icap eder. Çünkü oğlu I. Murad'ın İznik'te annesi adına yaptırdığı imaretin kitabesinde Nilüfer adı açık şekilde görülmektedir.

I. Murad'ın annesi: Holifira (Nilüfer Hatun) Yarhisar Tekfuru'nun kızıydı. Düğünü basılıp kaçırıldı, Orhan Bey'e verildi. Bu olayı betimleyen bir resim.

Orhan Bey'in ikinci karısı

Bizans İmparatorunun kızı: Asparça Hatun

Bizans İmparatoru III. Andronikos'un kızı ve Orhan Bey'in Bizanslılardan evlendiği ikinci kadın olduğu söylenmektedir. Orhan Bey'in, Asparça Hatun ile hangi tarihte evlendiği belli değildir. Bununla beraber, Nilüfer Hatun'dan sonra evlendiği söylenir. Orhan Bey'in Asparça Hatun ile evlenmesinden şehzade İbrahim doğmuştur. Orhan Bey'in kızı Fatma Hatun'un da anasıdır.

Orhan Bey Bizanslı sever!

İmparatorun rüşveti: Teodora

Teodora, Bizans İmparatoru VI. John Kantakuzenus ile eşi İrene'nin kızıdır. İmparatorluk mücadelesinde Orhan Bey'den yardım görmüş, buna karşılık kızı Teodora'yı Orhan Bey'e vermiştir. Düğünleri 1346 yılının Mayıs ayında Silivri'de yapılmış, gelin Bursa'dan gelen bir heyet tarafından başkente getirilmiştir. Bu evlenmeden şehzade Halil doğmuştur. Orhan Bey'in Teodora'yı sevdiği, onun etkisi altında kaldığı ve Teodora'nın oğlu şehzade Halil'i veliaht yapmak için Orhan'a baskı yaptığı söylenir. Kendisine ne isim verildiği, hangi tarihte öldüğü ve nerede gömülü olduğu belli değildir.

I. Murad'ın kadınları

Gülçiçek Hatun: I. Murad'ın karısı, Yıldırım Bayezid'in annesidir. 791 ve 802 tarihli vakfiyelerden Rum olduğu anlaşılmaktadır.

Tamara (Mara): Bulgar Kralı Şişman'ın kız kardeşi, bazılarına göre de kızıdır. Bulgaristan haraca bağlandıktan sonra, 1376 yılında I. Murad ile evlenmiştir.

Sırp Kralının kızı Maria (Olivera, Despina)

Yıldırım'ın karısı, Timur'un sakisi

Sırp Kralı I. Lazar'ın kızıdır. Yıldırım Bayezid Kosova Meydan Savaşı'nı kazanınca, Lazar'ın yerine geçen oğlu Lazaroviç ile bir anlaşma yaptı. Dostluğu kuvvetlendirmek için de kızkardeşi Despina ile evlendi (1390). Despina'nın adını Gibbons bu şekilde yazdığı halde Yorga, Maria yahut Mileva (Olivera) şeklinde tespit etmiştir. Osmanlı tarihçileri Despina'nın Yıldırım Bayezid'i içkiye, zevk-ü sefaya alıştırdığını, bunda vezir-i azam Çandarlı Ali Paşa'nın da büyük rolü olduğunu yazarlar. Despina, 1402 Ankara Meydan Savaşı'ndan sonra Bursa Yenişehir'de iki kızı ile birlikte yakalanarak Kütahya'da bulunan Timur'a gönderildi. Timur'un bu kadını bir saki gibi kullandığı, bu yüzden Osmanlı padişahlarının bundan sonra nikâh ile evlenmeyi bıraktıkları söylentileri vardır. Despina'nın akibeti hakkında bir bilgi yoktur. O devir kaynaklarına göre, Maria'nın Yıldırım'dan iki kızı olmuştur. Birinin adı Paşa Melek'tir. Timur, bunları evlendirmiştir.

Bizans İmparatoru Orhan Bey'den yardım görmüş, buna karşılık kızı Teodora'yı Orhan Bey'e vermiştir. Bu düğünü gösteren bir resim.

Cariyelikten kadın efendiliğe…

Kumru Hatun

Çelebi Mehmet'in kadınlarından biridir. Cariyelikten kadın efendiliğe yükselmiştir. Selçuk Hatun'un anasıdır, hakkında fazla bilgi yoktur.

Barışın bedeli olarak II. Murad'a verildi

Hatice Hatun

Bazı tarihlerde adı Hatice Halime olarak geçer. Candarlıoğlu II. İbrahim'in kızıdır. İsfendiyar Bey ile oğlu Kasım'ın çarpışmasından faydalanmak isteyen II. Murad, Osmanlı taraftarı olan Kasım Bey'e yardım etti. Bu durum karşısında İsfendiyar Bey, küçük oğlu Murad Bey başkanlığında bir heyeti II. Murad'a gönderdi ve barış istedi. Devlet adamlarına ayrı ayrı mektuplar yazarak barış yapılmasına yardım etmelerini rica etti. Ayrıca güzelliğiyle meşhur olan, oğlu İbrahim Bey'in kızı Hatice Hatun'u hükümdara nikâhlamayı vaat etti. II. Murad bu teklifleri kabul ile barış yaptı (1423). Bir heyet gönderilerek Hatice Hatun Kastamonu'dan Bursa'ya getirildi ve II. Murad ile evlendirildi. Fatih'in, padişah olduğu sene öldürdüğü şehzade Ahmet, Hatice Hatun'un çocuğudur.

Korsanlar kaçırdı, II. Murad'ın haremine alındı

Fatih'in annesi Hüma Hatun (Stella, Esther)

II. Murad'ın karısı ve Fatih Sultan Mehmed'in annesidir. Babinger, bu kadının adının hiçbir yerde ve kitabede geçmediğini, sonradan Hüma, Stella, Esther gibi isimler verildiği üzerinde durmaktadır.

Fatih'in annesi ecnebi idi. Bunu çağdaş Bizans kaynakları ve diğerleri böyle yazmaktadır. Onların bu görüşünü, Topkapı Sarayı'nda bulunan bir vakfiye de teyid etmektedir. Vakfiyede geçen "Bint-i Abdullah" kaydı, bu kadının devşirme olduğunu ispatladığı gibi, Peçevi de bunu teyid eder. Peçevi, Fatih'in annesinin korsanlar tarafından kaçırıldığını, II. Murad'ın haremine alındığını, ilkin Müslümanlığı kabul etmediğini, gebe kalınca Müslüman olduğunu yazmaktadır.

Sırp Kralının kızı, II. Murad'ın gözdesi, Fatih'in analığı

O da barış elçisi olarak verildi: Mara (Despina)

Sırbistan Kralı Jorj Brankoviç ile İrene Komnenus'un kızıdır. Brankoviç, Osmanlı akınlarını önlemek için kızı Mara'yı II. Murad ile evlendirdi (1435). Dukas, Mara'nın Murad'ın ikinci karısı olduğunu, Hatice Halime'den daha güzel olduğundan, hükümdar tarafından birinciye tercih edildiğini yazmaktadır. Edirne-Sigedin barışının imzalanmasında Mara'nın büyük rolü oldu.

Kocası II. Murad ölünce Fatih tarafından bir başkasıyla evlendirilmek istendi ise de kabul etmedi. Fatih'in izniyle Sırbistan'a gitti. Fatih, giderken analığına bol miktarda para ve hediye verdi. Bizans İmparatoru da Mara ile evlenmek istedi, ama Mara kabul etmedi.

Mara kardeşiyle, Sırbistan tahtı için mücadeleye girişti. Durumu fenalaşınca İstanbul'a kaçtı (1457). Fatih, vezir-i azam Mahmut Paşa vasıtasıyla Sırbistan'ı ele geçirdikten sonra, analığına geniş bağışlarda ve temliklerde bulundu. Mara Sultan, bundan sonra Serez topraklarında bir manastıra çekildi. Fatih ile ölünceye kadar iyi geçindi ve ondan çok yardım gördü.

Sırp Kralının kızı, II. Murad'ın gözdesi, Fatih'in analığı: Mara (Despina)

Mara çok idareci bir kadındı. Fatih'i Venediklilerle barış yapmaya zorladı. Fatih analığının tavsiyesine uydu ve bu denemeyi yaptı, fakat sonuç elde edemedi. Mara İstanbul'a seyrek gelirdi. Dinini değiştirmedi. Dindaşlarına büyük ölçüde yardım ederdi. Dini işlere karışmaktan geri kalmazdı, arzusuna uymayan patrikleri yerlerinden attırır, kendi kafasından olanları onların yerlerine getirirdi.

Mara, II. Bayezid zamanında 1487 yılında 68 yaşında öldü. Strumica yakınındaki Komca Manastırı'na gömüldü. Mara'nın çocuğu olmamıştır.

Fatih'in haremindeki Arnavut cariye

II. Bayezid'in annesi: Gülbahar Hatun

Babinger aslen Arnavut olduğunu yazar ve sonraları Türklerin iki efsane uydurarak Fransız Hanedanına bağladıklarını ekler. 1468 tarihli hüccetinde "Gülbahar Hatun Bint-i Abdullah" diye adı geçmektedir. Fatih'in haremine 1446 yılında girdiği söylenir. Bu evlenmeden iki sene sonra oğlu Bayezid'i doğurmuştur. 1492 yılında İstanbul'da öldü.

Siyaseten Dulkadiroğullarından bir kız almak gerek

Fatih'in ikinci hanımı: Sitti Hatun

Fatih Sultan Mehmed'in ikinci hanımıdır. II. Murad ikinci Kosova zaferini kazandıktan sonra Karamanoğulları'nın muhtemel bir hıyanetini önlemek için Dulkadiroğlu Süleyman Bey'le akrabalık kurmaya karar verdi. Bunun üzerine Amasya Beyi Hızır Ağa'nın eşi Elbistan'a görücü gönderildi. Görücü, Süleyman Bey'in kızlarının içinden en büyükleri Sitti Mükerreme Hatun'u beğendi. Elbistan'dan II. Murad'ın yanına geldi, durumu anlattı. II. Murad Sitti Hatun'u oğlu Mehmed'e almaya karar verdi. Hızır Ağa'nın hanımının yanına bazı kadınlar ve Saruca Paşa katılarak gelini almaya gönderdiler. Elbistan'dan mükemmel bir çeyizle çıkan gelin, Beyliğin ileri gelenleri tarafından Bursa'ya kadar uğurlandı. II. Murad düğünün gösterişli ve göz alıcı olmasına çok özen gösterdi. Sitti Hatun ve oğlu Mehmed için üç ay süren bir düğün yaptı. Sitti Hatun'un Fatih'ten bir çocuğunun olmadığı sanılmaktadır.

Fatih'e bir oğul verdi ama…

Ecnebi cariye Çiçek Hatun

Çiçek Hatun'un Sırp, Venedikli, Fransız veya Rum olduğu üzerinde rivayetler vardır. Fatih'in haremine 1457'de en geç 1458 yılında alındığı sanılmaktadır. 1459'da Edirne'de Cem'i doğurdu. Fatih'in ölümünde oğlu Cem'in yanında bulunuyordu. Cem, ağabeyi II. Bayezid'e yenilince annesini, karısını ve çocuklarını da yanına alarak Kahire'ye götürdü. Çiçek Hatun, Cem'in esirliği süresince Kahire'de acıklı bir hayat sürdü, 1498 yılında orada öldü.

Fatih'in evlenmekten korktuğu cariye

Mora seferinin ganimeti Helene

Mora Despotu Demetrus'un kızıdır. Fatih Sultan Mehmed, Mora seferinden Tebai'ye dönerken, güzelliği ile meşhur olan Helene'yi haremine

Yavuz Sultan Selim'in güzelliğiyle meşhur olan başkadını ve Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın Manisa'daki büstü.

gönderdi (1458). Fakat Fatih, kendisini zehirleyeceğinden korktuğundan evlenmeyi kabul etmedi. Bunu Miller, Yunan kaynaklarına dayanarak böyle açıklamaktadır.

Yavuz'un annesi de cariye
Gülbahar Hatun

Adı "Gülbahar İbni Abdüssamed" olduğuna göre cariyedir. Prof. Tayip Gökbilgin'e göre Yavuz Sultan Selim'in annesidir. Belki de adı Ayşe Gülbahar olabilir. Yavuz'u 1470'de Amasya'da doğurdu.

Gülbahar Hatun ömrünün son yıllarını Trabzon'da geçirdi. II. Bayezid'in kadınlarının nerelerde yattıkları bellidir; sadece Gülbahar Hatun ile Ayşe Hatun'un nerede yattığı belli değildir.

Yavuz'un başkadını güzel cariye
Kanuni Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan

Yavuz Sultan Selim'in güzelliğiyle meşhur olan başkadınıdır. Kanuni Sultan Süleyman'ın annesidir. Bazı tarihçiler Türk asıllı olduğunu yazıyorlarsa da vakfiyesinde adı "Hafsa binti Abdulmuin" olarak geçtiğinden cariye olduğu anlaşılıyor. Hafsa Sultan, Şehzade Süleyman ile birlikte Kefe ve Manisa'da yaşadı. Eşinin padişah olması üzerine başkente döndü. Fakat Yavuz'un kardeşleri ile uğraşması, İran ve Memlûkler üzerine sefer yapması nedeniyle ömrünün büyük kısmını Şehzade Süleyman'ın yanında Manisa'da geçirdi. Annesinin sözünü dinleyen, bir dediğini ikiletmeyen oğul Süleyman, onun tüm ricalarını yerine getirmiştir.

Saltanatı belirleyen Rus cariye
Kanuni'yi avucuna alan Hürrem Sultan

Batılı tarihçiler tarafından Roxelana, Roza, Rossa, Rosanne, Ruziac ve La Rossa; Osmanlı tarihçileri tarafından Haseki ve Hürrem Sultan diye tanıtılan bu kadın, Osmanlı Hanedanı'nın ilk meşhur ve maruf sultanıdır. Osmanlı tarihindeki kadınlar saltanatı bununla başlamıştır. Birçok tarihçiler bir Rus papazının kızı olduğu üzerinde ısrar ederlerse de, İtalyan ve Fransız olduğunu iddia edenler de vardır. Hürrem Sultan bir akın esnasında esir alınmış ve padişaha takdim edilmiştir. Cariye olarak Osmanlı sarayına girdiğinde 14-17 yaşlarında idi. Bazı tarihçiler onu İbrahim Paşa'nın Kanuni'ye takdim ettiğini yazmaktadır.

Belki de neşeli olduğundan ona Hürrem adı verilmiştir. Hürrem Sultan çok güzel değildi ama mütenasip vücudu, biraz kalkık burnu, beyaz ve göz çekici teni, manalı bakışları ve tebessümleri ile derhal göze çarpıyordu.

Kanuni Hürrem'i görür görmez sevmiş, bu ilişkiden bir çocuğu olmuştur. Hürrem çocuğu olunca saraydan ayrılmak istemiş, bunun üzerine Kanuni, geleneklerin aksine Hürrem'i nikâh ile almak zorunda kalmıştır. Bundan sonra birçok erkek çocuk doğurdu.

Kanuni'yi avucuna alan ünlü Rus cariye Hürrem Sultan.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'ı sevmesi, ilk hasekisi olan, Sultan Mustafa'nın annesi Mahidevran Kadın'ı sinirlendirdi. İkisi arasında bir çekişme ve rekabet başladı. Fakat padişahın annesi Hafsa Sultan'ın baskısı ile bu rekabet önlendi. Hafsa Sultan'ın ölümünden sonra, Hürrem Sultan Osmanlı harem inin biricik hakimi oldu. Rakibesi Mahidevran Kadın'ı oğlu şehzade Mustafa'nın yanına göndertti. Sultan Mustafa taraftarı vezir-i azam İbrahim Paşa'yı öldürttü. Bir adamını vezir-i azam yaparak saltanatın yolunu oğullarından birisine açmak istedi. Kızı Mihrimah'ı Rüstem Paşa ile evlendirdi. Böylece Hürrem Sultan - Mihrimah Sultan - Rüstem Paşa'dan oluşan üçlü bir ittifak kuruldu.

Hürrem Sultan kurnaz, güzel yazan ve konuşan bir kadındı. Oldukça iyi şiirler de yazıyordu. Kanuni yaşlandıkça onun daha çok etkisi altında kalıyor, her dediğini yapıyordu. Kanuni'nin büyük oğlu Sultan Mustafa, üçlü ittifakın entrikaları sonucunda Konya Ereğlisi'nde öldürüldü.

Oğullarından Bayezid'in padişah olmasını istiyordu. Fakat hayatı son yıllarda hastalıklı geçti. Kocası Kanuni ile beraber gittiği Edirne'den dönünce İstanbul'da öldü (1558). Oğlu Selim, Kanuni'den sonra padişah oldu.

Kanuni'nin, Hürrem'in gazabına uğrayan ilk gözdesi
Acıların kadını Mahidevran Kadın

Bazı kaynaklarda adı Bosfor, Gülbahar şeklinde yazılı ise de doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Bursa'da yaşadığı sıralarda yazılan vesikalarda Sultan Mustafa valdesi diye zikredilmekte, isminden söz edilmemektedir. Fakat bugün türbesinde mevcut sandukası üzerine konan levhada Abdullah kızı Mahidevran yazılı olduğu gibi daha sonraki vesikalarda da bu adla anılmaktadır.

III. Murad'ın annesi İtalyan Yahudisi cariye Nurbanu Hatun'un cenaze töreni.

Çağdaş vesikalarda baba adı Abdürrahman, Abdülmennan ve Abdullah olarak yazıldığına göre cariye olması icap eder.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk eşidir. Hürrem'in Osmanlı haremine girmesine kadar iyi günler yaşamış, fakat Hürrem Sultan'ın çocukları olunca, Mahidevran Hatun ile Hürrem Sultan arasında rekabet başlamıştır. Venedik kaynaklarına göre bu çatışma kavgaya kadar varmış, günün birinde Mahidevran Hatun Hürrem Sultan'ı iyice dövmüş ve hırpalamış, Kanuni buna kızmış ve Mahidevran'dan soğumuştur. Hafsa Sultan'ın ölümünden sonra, Mahidevran Hatun haremden Manisa sancakbeyi oğlu Şehzade Mustafa'nın yanına sürülmüş ve bu sürgün hayatı ölümüne kadar devam etmiştir.

Mahidevran Hanım, oğlu Mustafa'nın Konya Ereğlisi'nde 1553 yılında öldürülmesi üzerine 10 kadar adamı ile Bursa'ya sürüldü. Kanuni gereken para yardımını yapmadığı için burada on seneye yakın çok sıkıntılı bir hayat yaşadı. Ev kirasını veremedi. Neticede hükümdara başvurdu. Borçları ödendi ve tahsisat bağlandı. Nihayet 1564 yılında Hisar'da 120 bin akçeye bir konak aldı ve kiralık evlerde yaşamaktan kurtuldu. Sonradan bu evin bulunduğu sokağa Mahidevran adı verildi. Nispeten rahata kavuşan Mahidevran Hatun öldürülen oğlu için bugün Mustafa-i Cedid Türbesi adı verilen türbeyi yaptırdı. 1581 yılında öldü, oğlunun türbesine gömüldü.

Kanuni'nin önce evlenip sonra öldürttüğü cariye

Gülfem Hatun

Kanuni Sultan Süleyman'ın cariyelerinden ve sonradan kadınlarından olduğu anlaşılmaktadır. Hürrem Sultan, Kanuni'ye yazdığı mektuplarda ondan "Gülfem cariyeniz" diye söz ettiğine göre, aralarının çok iyi olduğu anlaşılıyor. Kanuni Hürrem'in ölümünden sonra başta Gülfem olmak üzere diğer hasekileriyle ilişkide bulunuyordu.

Gülfem Üsküdar'da bir cami yaptırmaya başlamış, fakat parası yetmediğinden hasekilerden birisine nöbetini satmış. Kanuni, kendisinin küçük düşürüldüğünü sanarak Gülfem Hatun'u öldürtmüş. Ahmet Refik Bey, kaynak göstermeden Gülfem'in öldürülüşünü böyle gösteriyorsa da vesikalar bunu doğrulamıyor. Çünkü Gülfem 1561 yılından önce camiini tamamlatmış, vakfiyesini düzenlettirmiştir. Bu nedenle Gülfem Sultan'ın Kanuni tarafından öldürülmesinin başka bir nedeni olması gerekir. Gerçekten de Gülfem 1562 yılında öldürülmüştür. Mezar taşının üzerinde "Şehide-i Saide" yazılıdır.

II. Selim'in başkadını Yahudi cariye

III. Murad'ın annesi Nurbanu Hatun

II. Selim'in başkadınıdır. Yahudi ve İtalyan olduğu konusunda tarihçiler arasında tartışma vardır. II. Selim'in haremine Manisa'da dahil olmuş, III. Murad'ı doğurmuştur. II. Selim'in ve oğlu I-II. Murad'ın padişahlığı esnasında haremde başrolü oynamış, devlet işlerine karışmıştır. Gelini Safiye Sultan'ın itibarını sarsmak ve nüfuzunu kırmak için uğraşmış, oğluna güzel cariyeler takdim ederek, soğutmaya çalışmıştır. Osmanlı tarihçileri Nurbanu Sultan'ı, Yahudileri devlet işlerine karıştırmakla suçlarlar.

Korsanlarca kaçırıldı, Şehzade Murad'a takdim edildi

Venedikli cariye Safiye Sultan

Yabancı yazarların Baffo, Türklerin Safiye Sultan adını verdikleri bu kadın aslen Venedikli Baffo ailesindendi. Babası Venedik Cumhuriyeti'nin Korfu valiliğinde bulunduğu sırada Baffo, Adriyatik Denizi'nden bir gemi ile geçerken Türk korsanları tarafından kaçırılmış, çok güzel olduğundan, o sırada Manisa Sancakbeyi olan II. Selim'in oğlu Şehzade Murad'a takdim edilmiştir. 1550 yılında doğduğu söylenmektedir. Şehzade Mehmed'i Manisa'da 1566 yılında doğurduğuna göre Murad'ın haremine 14-15 yaşlarında alınmış olmalıdır. Murad, güzel Safiye'yi padişah oluncaya kadar çok sevmiş, başka cariyelere yüz vermemiştir. III. Murad 1574 yılında padişah olunca, Valide Sultan Nurbanu ile Safiye Sultan arasında rekabet başladı. Nurbanu Sultan tarafını, Kanuni'nin kızı Mihribah, kendi kızı İsmihan ve Gevherhan Sultan tuttular. Murad'ı, tek oğlu olduğundan ve Safiye'nin çocukları erken öldüğünden dolayı, mutlak surette başka kadınlarla birleşmeye ikna ettiler. Bundan sonra Murad ilk olarak kızkardeşi İsmihan'ın takdim ettiği ikinci cariye ile, daha sonra diğer cariyelerle ilişkide bulunmaya başladı.

Babası Venedik Cumhuriyeti'nin Korfu valiliğinde bulunduğu sırada Adriyatik Denizi'nden bir gemi ile geçerken Türk korsanları tarafından kaçırılan, çok güzel olduğundan, II. Selim'in oğlu Şehzade Murad'a takdim edilen Safiye Sultan.

Gelmiş geçmiş Osmanlı padişahları içinde en çok kadına düşkün olan III. Murad. Öldüğünde 49 çocuğu vardı; çok daha fazlası kendisinden önce ölmüştü.

Mihrimah, İsmihan ve Nurbanu Sultanlar ölünce, Safiye 1585'ten itibaren haremin ve devletin en sözü geçen kadını oldu. Eskisi gibi kocasını kıskanmadı, onu zevk ve eğlencelerine terk etti. Devletin iç ve dış işlerine el koydu. 1595'de kocası ölünce "Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat" olarak nüfuzu daha da arttı. Devletin iç ve dış işlerinde başrolü oynadı. Kim kendisine bol para ve hediye takdim ederse onu yüksek mevkilere tayin ettirdi. Oğlu Mehmed'in 1603'de ölmesi üzerine Eski Saray'a gönderildi.

Osmanlı'yı yıllarca idare eden papaz kızı Kösem Sultan.

Kadın düşkünü padişah *III. Murad*

Gelmiş geçmiş Osmanlı padişahları içinde en çok kadına düşkün olan III. Murad'tır. Hükümdarlığının ilk zamanlarında eşi Safiye Sultan'a bağlı kaldı. Fakat annesi ve kızkardeşlerinin teşvikiyle güzel cariyelerle düşüp kalkmaya başladı. Söylendiğine göre hasekilerinin sayısı kırkı aşmıştı. III. Murad, saraydaki kadınlarla yetinmeyerek, dışarıdaki kız ve kadınlarla da ilişkiye geçerek çok aşırı hareketlerde bulunmuştur. Bu nedenle hayatta iken 100-130 çocuğu olduğu, bunların çoğunun kendisinden önce öldüğü, ölümünde hayatta 19'u erkek, 30'u kız olmak üzere 49 çocuğu bulunduğu ileri sürülmektedir. Hatta 7 cariyenin de gebe bulunduğu, Murad'ın ölümü üzerine bunların denize atılarak öldürüldüğü söylenir. Murad ölünce, cariyeleri ve kadınları Eski Saray'a gönderildi, birer ikişer devlet adamlarıyla evlendirildi.

Osmanlı'yı yıllarca idare eden papaz kızı *Mahpeyker (Kösem) Sultan*

Osmanlı tarihinin en namlı kadınıdır. Saray geleneklerine göre kendisine Mahpeyker adı verilmişse de daha çok Kösem Sultan adıyla anılmıştır. Bu ismin ona tüysüz olduğundan, ya da diğer hasekilerin önüne geçerek ilerlediğinden dolayı verildiği ileri sürülür. Bir papazın kızı olduğu kabul edilirse de, Rum veya Bosnalı olduğu üzerinde şüpheler vardır. Kösem Sultan güzelden ziyade ince, zarif, sempatik, nezaket kurallarını bilen bir kadın olarak tanınır. Daha hareme alınır alınmaz padişahın dikkatini çekmiş, bütün kadınların üzerine çıkmıştır.

I. Ahmed'in ölümü üzerine Eski Saray'a gönderildi, 6 yıl orada yaşadı. Oğlu IV. Murad padişah olunca, özel bir törenle Topkapı Sarayı'na getirildi. I. Ahmed'in annesi Handan Sultan öldüğü için haremin, hatta devletin başı oldu. IV. Murad 12 yaşındaydı ve tecrübesizdi. Bu yüzden devletin idaresini tam 10 yıl Kösem Sultan elinde tuttu. IV. Murad idareyi eline aldıktan sonra da oğluna etki yapmaktan geri durmadı. Murad'in ölümü ve diğer oğlu İbrahim'in padişah olmasıyla tekrar idareyi eline aldı. Sultan İbrahim'e cariyeler takdim etti. Sultan cariyelerle eğlenirken o da istediği gibi memleketi idare etti. Fakat Sultan İbrahim hasekilerinin teşvikiyle annesini dinlemedi, bu yüzden Kösem Sultan saraydan uzaklaştı. İbrahim bir ara annesini sürmeye bile kalktı. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi, yerine IV. Mehmed'in geçmesi üzerine tekrar haremin ve devletin idaresini ele aldı. Çünkü genç şehzade ancak 7 yaşında idi. Kendisine "Valde-i Muazzama" diye herkes saygı gösteriyordu. Sırtını yeniçerilere dayamıştı. Kösem Sultan'ın bu diktatörlüğü IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan'ı çileden çıkarıyordu. Kayınvalidesinin saraydan çekip gitmesini istiyordu. Bu durum karşısında Kösem Sultan IV. Mehmed'i tahttan irdirip, yerine annesi çok saf olan Süleyman'ı padişah yapmayı kararlaştırdı. Bunu bir cariye Turhan Sultan'a haber verdi. Turhan Sultan, Kösem Sultan'dan daha çabuk harekete geçerek Enderun ağaları vasıtasıyla kayınvalidesini boğdurdu (1651).

Esir alınıp Sultan İbrahim'e sunulan güzel Rus cariye *Kösem Sultan'ın bile hakkından gelen Turhan Sultan*

Sultan İbrahim'in hasekisi, IV. Mehmed'in annesidir. 1627 yılında Rusya'da doğdu. 12 yaşında Tatarların yaptığı bir akın sırasında esir düştü. Kız çok güzel ve gösterişli olduğundan Kör Süleyman Paşa tarafından Kösem Sultan'a hediye edildi. O sırada IV. Murad ölmüş, yerine kardeşi İbrahim padişah olmuştu. Kösem Sultan, oğlunu memnun etmek için kendisine takdim edilen Rus kızını saray

Turhan Sultan, Enderun ağaları vasıtasıyla kayınvalidesi Kösem Sultan'ı boğdurdu (1651). Bu olayı betimleyen bir resim.

Aslen Giritli olan, esir alınarak Osmanlı haremine hediye edilen, daha sonra Avcı Mehmed'in başkadını olan Gülnuş Sultan.

geleneklerine göre kısa zamanda yetiştirdi ve Sultan İbrahim'e hediye etti.

Turhan Sultan çok güzeldi. Boylu boslu, narince idi. Yüzündeki çiçek bozuğu güzelliğini bir kat daha artırıyordu. Teninin cazibeli beyazlığı, gözlerinin kadife gibi derin maviliği, kumral saçlarının göz kamaştırıcı parlaklığı Sultan İbrahim'i kendinden geçirmişti. İbrahim diğer cariyeleri görmez olmuştu. Bu birleşmeden 1642 yılında IV. Mehmed doğdu.

Sultan İbrahim kadınlara çok düşkün olduğundan bir süre sonra Turhan Sultan'ı unuttu. Diğer hasekilerle vakit geçirmeye başladı. Hatta sütninelere ve onların çocuklarına karşı düşkünlük gösterdi. Bir sütninenin çocuğunu Mehmed'den daha çok sevdi, oğlunu havuza atarak öldürmek istedi. Turhan Sultan ilk zamanlarda diğer kadınları kıskandı; fakat Sultan İbrahim'e söz geçiremeyince onu kendi haline bıraktı. Turhan Sultan'ın namı, devlet idaresindeki önemli rolü kocası İbrahim'in ölüp oğlu IV. Mehmed'in padişah olmasıyla başlar. Kösem Sultan'la çatıştı. Onu öldürtüp sarayın ve haremin başı oldu.

"Bana şehrin en şişman kadınını bulun!"

Deli İbrahim'in gözdesi Şivekâr Sultan

Sultan İbrahim'in altıncı hasekisi. Bir gün Sultan İbrahim Üsküdar'da dolaşırken aklına kadın gelmiş, yanındakilere İstanbul'un en şişman kadınının getirilmesi emretmiştir. Has odalılar, harem ağaları ve Enderunlular derhal şehre dağılmışlar, nihayet şişman bir Ermeni kadını bulup Sultan İbrahim'e takdim etmişler. Enine boyuna bir kadın olan Ermeni yosması kısa zamanda Sultan İbrahim'i büyüledi. Padişah bir müddet onsuz yaşayamaz hale geldi; onunla düşüp kalkmaktan pek hoşlandı. Onun için bu kadına Şivekâr adını koydu. Sultan İbrahim'in kadınlarının devlet adamlarına nasıl tesir ettiklerini ve adamlarını nasıl kayırdıklarını anlamak için bu Şivekâr Sultan'ın sadrazama yazdığı mektubun okunması kafidir. Şivekâr Sultan, bu mektubunda baltacılardan Hasan'ın bir mansaba tayin edilmesini rica etmektedir. Şivekâr Sultan, 1648'de Deli İbrahim'in tahttan indirilmesi üzerine Eski Saray'a gönderildi, burada 1693 yılında öldü.

Avcı Mehmed'in başkadını

Giritli esir Gülnuş Sultan

Kuvvetli bir ihtimale göre 1642 yılında Girit'te doğdu. Verzizzi ailesindendi. Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa Resmo'yu fethedince bu güzel kızı da esir olarak Osmanlı sarayına hediye etti. Saray gelenekleri gereğince kendisine Gülnuş adı verildi. Esmer, etine dolgun, siyah saçlı çok güzel bir kızdı. IV. Mehmed'i kendisine bağlamayı başardı, padişahın başkadını oldu. 1664'de Şehzade Mustafa'yı, 1673'de Şehzade Ahmed'i doğurarak mevkiini güçlendirdi. Avcı Mehmed, Gülnuş'u çok seviyordu. Kendi oğullarını tahta çıkarmak için, bir ara kardeşleri Süleyman ve Ahmed'i öldürmek istedi; fakat annesi Turhan Sultan buna engel oldu. Gülnuş Sultan da Avcı Mehmed'i çılgın gibi seviyordu. Bu yüzden eşinin hoşlandığı cariye Gülbeyaz'ı denize atarak öldürtmekten çekinmedi. Kayınvalidesi Turhan Sultan'la iyi geçindi. Turhan Sultan'ın 1682'de ölmesiyle haremin de kocasının da tek hakimi oldu.

Padişah kadınlığından Bekir Efendi'ye

Hafsa Sultan

Madam Montegü'nün anlattıklarına göre, reis ül-küttap Bekir Efendi tarafından 10 yaşında iken saraya takdim edilmiştir. II. Mustafa padişah olduğu zaman Hafsa Sultan'ı beğenmiş, onu gözdeleri arasına almıştır. II. Mustafa öldürülünce yeni padişah Hafsa Sultan'ı başka bir erkekle evlenmeye mecbur etmiş. Sevdiği padişah üzerine başkasıyla evlenmeyi hakaret sayan Hafsa Sultan, padişahın ayaklarına kapanmış, kardeşinin zevcesine bu derece hakaret etmektense kalbine bir hançer saplamasını söylemiş. Fakat padişaha laf dinletemediğinden 80 yaşlarındaki, kendisini saraya takdim eden Bekir Efendi'yi eş olarak seçmiş.

III. Ahmed'in kadınları

III. Ahmed'in hepsi haremdeki cariyelerden oluşan kadınları şunlardır: Emetullah Kadın (başkadın), Ayşe Kadın, Emine Kadın, Fatma Kadın, Gülşen Kadın, Hatice Kadın, Hurrem Kadın, Meyli Kadın, Mihrişah Sultan (III. Ahmed'in ikinci başkadını), Nazife Kadın, Nejat Kadın, Rukiye Kadın, Sadık Kadın, Ümmügülsüm Kadın, Zeynep Kadın, Hanife Kadın, Şermi Sultan, Şayete Hanım (ikbal).

I. Mahmud'un kadınları

Alicenap Kadın (başkadın), Verdinaz Kadın, Rami Kadın (I. Mahmud'un ölümünden sonra Haremeyn müfettişi İbrahim Bey'le evlendi).

I. Mahmud'un ikballeri: Meyyase Hanım (baş ikbal), Fehmi Hanım (ikinci ikbal), Sırrı Hanım, Habbabe Hanım.

III. Osman'ın kadınları

Zevki Kadın, Ferhunde Emine Kadın.

Cezayirli korsanlar tarafından kaçırılıp güzel olduğundan hareme sunulan Fransız cariye. Sonraları Nakşidil Sultan adını aldı ve I. Abdülhamid'in kadınlarından oldu.

III. Mustafa'nın kadınları

Adilşah Kadın, Aynülhayat Kadın, Mihrişah Sultan (başkadın), Rif'at Kadın.

I. Abdülhamid'in kadınları

Ayşe Sineperver Kadın, Binnaz Kadın, Dilpezir Kadın, Hümaşah Kadın, Mehtabe kadın, Mıslinayab Kadın, Muteber Kadın, Nakşidil Sultan (bir rivayete göre Cezayirli korsanlar tarafından kaçırılıp güzel olduğundan hareme sunulan Fransız cariye), Şebisefa Kadın, Ruhşah Hatice Kadın (I. Abdülhamid'in başkadını ve en çok sevdiği kadındır)

III. Selim'in kadınları

Afitab Kadın, Aynisafa Kadın, Demhoş Kadın, Goncanigar Kadın, Hüsnümah Kadın, Nuruşems Kadın, Tab'ısafa Kadın, Zibifer Kadın, Mahbube Kadın, Safizar Kadın (başkadın), Refet Kadın, Meryem Hanım (bilinen tek ikbal).

IV. Mustafa'nın kadınları

Seyyare Kadın, Dilpezir Kadın, Şevkinur Kadın (başkadın)

II. Mahmud'un kadınları

Aşubcan Kadın, Bezmi alem Kadın, Hoşyar Kadın, Nevfidan Kadın (başkadın), Nuritab Kadın, Pertevniyal Sultan (ikinci ikbal iken Abdülaziz'i doğurdu ve beşinci kadın efendiliğe yükseldi), Piruz-ı Felek Kadın, Vuslat Kadın, Zernigar Kadın (dördüncü ikbal iken Adile Sultan'ı doğurunca 7. kadın efendiliğe yükseldi).

II. Mahmud'un ikballeri: Hüsnümelek Hanım (baş ikbal), Zeynifelek Hanım, Tiryal Hanım, Lebriz Hanım.

Abdülmecid'in kadınları

Servetseza Kadın (başkadın), Tırimüjgan Kadın (Kalfalıktan ikinci kadınlığa kadar kariyer yapan Çerkez cariye. II. Abdülhamid'in annesi), Şevkefza Kadın (V. Murad'ın annesi), Düzdidil Kadın, Perestû Kadın (Çerkez kökenli cariye), Gülcemal Kadın (Mehmed Reşat'ın annesi. Çok güzelmiş ve Abdülmecid'in en sevdiği kadınlarındanmış), Mahitab Kadın, Bezmâra Kadın (İstanbul yüksek sosyetesinin güzelliği, sazı ve sözü ile ünlü bir kadını. Güzel piyano çalarmış. Şöhreti Abdülmecid'e kadar gelmiş. Padişah onunla tanışmak istemiş, saraya davet etmiş, görür görmez sevmiş. Saray geleneklerine aykırı olarak nikâhlanmış. Fakat serbest hayat yaşadığından haremin monotonluğuna uyamamış, bu yüzden Abdülmecid tarafından boşanmış), Verdicenan Kadın.

Abdülmecid'in ikballeri: Nalândil Hanım (baş ikbal), Ceylanyar Hanım, Serfiraz Hanım (Abdülmecid'in rezaletleriyle ün salan gözdesi. Yıldız Kasrı'nda yaşar, canı istemezse padişahı bile köşke almazmış. Bir ara Beşiktaş'ta Küçük Fesli diye nam alan bir Ermeni çocuğuna tutulmuş ve skandallara neden olmuş. Doğurduğu üç çocuk sayesinde altıncı ikballikten ikinci ikballiğe kadar yükselmiş), Nergizev Hanım, Gülustû Hanım, Navekmisal Hanım, Nesrin Hanım, Şayetse Hanım, Nüketseza Hanım (Nalândil'den önceki baş ikbal).

Abdülaziz'in kadınları

Dürrünev Kadın (başkadın), Hayrndil Kadın, Edadil Kadın, Nesrin Kadın, Gevheri Kadın.

V. Murad'ın kadınları

Mevhibe Kadın (başkadın), Reftarıdil Kadın, Şayan Kadın,

Meyliservet Kadın, Resân Hanım (ikballerden).

II. Abdülhamid'in kadınları

Nazikeda Kadın (Başkadın. Asil bir Çerkez ailesindenmiş. İstanbul'a getirilip satılmış. Ali Paşa'nın hanımı satın almış, büyütmüş. Buğday renkli, güzelce, mütenasip vücutlu bir kızmış. Nazikeda'yı, Ali Paşa'nın hanımından, Tophane Müşiri Fethi Ahmed Paşa'nın hanımı satın almış. Oğlu Mahmud Celaleddin Paşa Cemile Sultan ile evlenince Nazikeda'yı gelinine hediye itmiş. Bir gün Abdülhamid Nazikeda'yı görmüş, hoşlanmış. Bunun farkına varan Cemile Sultan kızı Abdülhamid'e vermiş.), Bedrifelek Kadın, Nurefsun Kadın (Tunuslu Mahmud Paşa'nın Abdülaziz'e hediye ettiği iki cariyeden biri. Cariye, Abdülaziz ile evlenmeyi kabul etmemiş. Çünkü şehzade Abdülhamid ile görüşmüş ve onu sevmiş.), Bidar Kadın, Dilpesent Kadın, Mezid Kadın, Emsalinur Kadın, Müşfika Kadın.

II. Abdülhamid'in ikballeri: Sazkâr Hanım, Peyveste Hanım, Fatma Pesent Hanım, Behice Hanım, Saliha Naciye Hanım (haremin en genç cariyesiymiş).

Mehmed Reşad'ın kadınları

Kamures Kadın (başkadın), Mihrengiz Kadın, Dürrüaden Kadın, Nazperver Kadın, Dilfirib Kadın.

Mehmed Vahidettin'in kadınları

Nazikeda Kadın (Başkadın. Abaza Prensi Hasan Bey Mircem'in kızı.), İnşirah Kadın, Müveddet Kadın, Nevare Kadın (Vahidettin San Remo'da iken bu kadını boşadı, sonra yine evlendi), Nejat Kadın (Çocukken hareme girdi. San Remo'da Vahdettin'in yanında kaldı. Vahdettin'in ölümünden sonra yurda dönüp yeniden evlendi.)

Harem 'okulu'ndaki 'edep ve terbiye dersleri'ne örnek!

Osmanlı saray kadınları nasıl eğleniyor ve eğlendiriyor?

İşte "okul" denilen ve "İslam edep ve terbiyesinin öğretildiği" söylenen harem hayatına bir örnek: "Hünkâr sofasında, tahtın önünde, tavana asılmış yuvarlak billur bir top bulunur. Oyunun kızıştığı bir sırada oyuncular hünkârın önüne gelirler, orada asılı bulunan topu yakalamaya çalışırlar. Top oldukça yükseğe asılı bulunduğundan, yakalamak için şahlanırlar, etekleri açılmış şemsiyeler gibi havada uçuşur, vücutlarının hatları ve incelikleri bütün çıplaklığıyla padişahın gözü önüne yayılır."

Çağatay Uluçay

Harem halkının biteviyeleşmiş hayatını değiştirmek için zaman zaman meddahlar, karagözcüler ve orta oyuncular gösteriler yaparak haremi biteviyelikten kurtarmaya çalışırlardı.

İşlerini bitiren harem halkı, ya odasına kapanır bir şeyler okur, ya bahçede dolaşır, ya da arkadaşlarıyla konuşur, oyun oynar. Haremde oynanan en eski oyunlar **bekiz**, **kös** ve **sürme** (dokuz taş) imiş. 19. yüzyılda bunlara tavla, dama, domino da eklenmiş. İskambil öteden beri hiçbir sarayın kapısından girmemiştir; kimse bilmez, uğursuz derlermiş; oynanması yasakmış. Fakat Safiye Ünüvar, Mehmed Reşat zamanında, iskambilin saraylı kadınlar arasında oynandığını, hele papaz kaçtının çok yaygın olduğunu yazar.

Fakat haremde oynanan oyunların seyre doyumu olmayanı, saraylı cariyelerin haftada bir iki defa düzenledikleri oyun ve saz geceleriydi. Sarayın çok eski zamandan beri bir oyun takımı vardı. II. Beyazıd, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni zamanında erkek oyunculara **çengi** deniliyordu. Bu devirde Çengi Behram, Çengi Hasan, Çengi Mehmet, Çengi Nimetullah ve Çengi Mustafa oğulları çok namlıydı. Bir tane de gündeliği on akçe olan kadın çengi Nevbahar Hatun vardı. Daha sonraları erkek oyunculara **Köçek**, kadın oyunculara **Çengi** adı verilmiştir.

Cariyelerden bir kısmına oyun öğretilirdi. Bunlar da haftanın belli bir gününde oyun dersi alırlardı. Oyuncuların başına **oyuncubaşı** derlerdi. Bunlar, gösterilerden önce egzersiz yaparlardı. **Sâzendeci kalfalar** meşk sırasında yüzlerini kapadıkları halde oyuncular, örtünmezlerdi.

Zaman zaman, özellikle düğünlerde, İstanbul'un ünlü oyuncuları hareme getirilir, oynatılırdı. Hele Sultan İbrahim o dönem çok ünlü olan **Akide kolunu** sık sık saraya getirtir, Süğlün Şah, Mahmud Şah, Çerkez Şah ve Nazlı Yusuf gibi köçeklerin oyunları ve numaraları karşısında kendinden geçerdi.

Gerek padişahın hareminde, gerekse sultanların saraylarında namlı oyuncular bulunurdu. 19. yüzyılda Abdülmecid'in kızları Seniha ve Mediha Sultanlar'la, II Abdülhamid'in kızları Zekiye ve Naime Sultanlar'ın oyuncuları pek ünlüydüler. Haremde en çok "Köçek", "Tavşan", "Matrak" ve "Kalyonça" oyunları oynanırdı.

Köçek oyunu

Köçek oyunu erkekler meclisinde oynanırdı. Fakat haremdeki **cariyeler** de köçek elbisesi giyerek eğlencelerinde bu oyunu oynarlardı. Köçek oyunu oynayacak kızlar, kadife üstüne sırma işlemeli mintan, canfesten, dibâdan sırmalı üstûfeden yapılmış çok geniş bir eteklik giyerlerdi. Bellerine sırma kemer takarlardı. Başları açık ve saçları dağınık olurdu. Parmaklarına pirinç ziller geçirirler veya kaşıklarla oynarlardı.

Genç ve güzel çengiler, pırıl pırıl yanan uzun saçlarını salıverirler, göğüslerini yarıya kadar açarlardı. Geniş eteklerin oyun sırasında bir paraşüt gibi açılması, hoş manzara arz ederdi.

Tavşan oyunu

Tavşan oğlanı kıyafetine giren cariyeler ise siyah çuhadan topuklara kadar şalvar, yine çuhadan gayet dar, vücutlarının hatlarını belli edecek biçimde bir entari giyerler, bellerine renkli şallar sararlar, başlarına çok süslü ufak bir külah giyerlerdi. Tavşan oğlanları kıyafetine girerek orada bulunan kadınları, oyunları ve türküleriyle sarhoş etmeye çalışırlardı. Erkek meclislerinde, **köçeklerin** çengi kıyafetine girmesi ve bir takım kadın oyunları oynayarak gösteriler yapması da mecliste bulunan erkekleri çileden çıkarırdı.

Tavşan ve köçek oyunları çok hareketli ve canlı idi. Seyredenleri tahrik ederdi. Vücutlar, figürler, sazların ahengine uydurulurdu. Vücudun kıvrılması, göbek atılması, başın geriye doğru kıvrılması ve saçların yere doğru yelpaze gibi açılması gayet ustaca yapılırdı.

Oyuncu kızlar, bu hareketlere gamzelerini, fettanlıklarını ve gülüşlerini de katınca meclis sanki yerinden oynardı. Sâzendelerin çaldıkları havalar da çok oynak olurdu. Bunlar, yalnız seyircileri değil, orada bulunan erkeklerin gözüne girmek isteyen oyuncu kızları da coştururdu.

Çengiler

Çengilerin kıyafetleri ve numaraları daha başka olurdu. Çengiler 12 kişilik gruplar halinde çalışırlardı. Biri usta öbürü yamak olmak üzere 10 oyuncu olurdu. Genç ve güzel çengiler, pırıl pırıl yanan uzun saçlarını salıverirler, göğüslerini yarıya kadar açarlar, üstlerine tül gömlek, yollu kadifeden yelek, çok geniş bir eteklik ayaklarına da yemeni giyerlerdi.

Tül gömlek ve yelek vücudun bütün güzelliğini ve ince hatlarını gösterecek şekilde vücuda uydurulurdu. Çengilerin vücutları ince ve biçimli idi. İnce bellerine taktıkları sırma kemerler vücudun bütün hatlarını ve organlarını göstermek için bir ayarlama işi görürdü. Geniş eteklerin oyun sırasında bir paraşüt gibi açılması, hoş manzara arz ederdi.

Çengiler, oyun yerine gelirken, sâzendeler sazlarını çalarlar; onların geçit töreni yapmalarını sağlarlardı. Ondan sonra oyun faslına geçilirdi. Ortada dönen çengiler, göbek atarlar, topuk çarparlar, vücutlarını titretirler, geri geri atılarak tenlerinin parlaklığını ve göğüslerini bütün açıklığıyla gösterirlerdi.

Bu oyunların önemi hünkârın önünde yapılan numaralarla birdenbire artar, herkesin de heyecanını artırırdı. **Hünkâr sofasında**, tahtın önünde, tavana asılmış yuvarlak billur bir top bulunmaktadır. Oyunun kızıştığı bir sırada oyuncular hünkârın önüne gelirler, orada asılı bulunan topu yakalamaya çalışırlar. Top oldukça yükseğe asılı bulunduğundan, yakalamak için şahlanırlar, etekleri açılmış şemsiyeler gibi havada uçuşur, vücutlarının hatları ve incelikleri bütün çıplaklığıyla padişahın gözü önüne yayılır. Bu figür her eğlencede istenir, başarılı gösteri yapan oyuncu kızlara hünkâr tarafından armağanlar verilir.

Abdülaziz'in gece âlemleri

Abdülaziz, her gece Çırağan Sarayı'nda böyle oyunlu ve sazlı bir gece düzenlemiştir. Sazın fasıllar geçtiği sırada oyuncular, hünkârın bulunduğu salona girmişlerdir:

"… Önde on yedi, on sekiz yaşında oyuncu başı ve arkasında kendisinden boyca ve yaşça daha küçük sekiz on oyuncu birer temenna ile girip saz takımının önüne dizilirler. Son karcığar nağmesiyle köçeğin ilk parçası 'aralama' başlar. Adımlar atılır, ortada halı üzerinde döner, dolaşır, raks ederler.

"Rakkaseler, aynı renkte iki katlı etek, bedene beyaz etekli gömlek ve üzerine de belden kısaca, göğsü düğmesiz mintan giyerler, sekiz arşın kadar genişlikteki etekliğin ucu püsküllü ipek kaytanla büzülüp belden bağlanır, bu önden biraz sarkar. Eteklik, ince atlas yahut canfesden olurdu, hafifti. Etekliğin iki katının iki kenarında sırma saçak duvarlardaki şamdanların ve büyük yer şamdanlarının yaydığı ışığa, değerli mücevherlerin, sırmalı pullu entarilerin parıltıları da karışınca insan kendini nur âleminde zanneder.

"Siyah, kumral, lapiska uzun saçları çözülüp omuzlarına serpilmiş genç güzel rakkaseler, parmaklarındaki parıltılı zillerle döner durur. O hoş manzara, o sevimli rüya devam ederken…" (Saray ve Harem Hatıraları, *Yeni Tarih* Dergisi II. 462)

Islahat ve Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde bu oyunlar hemen hemen terk edilmiş gibi görünüyor. I-II. Selim zamanından sonra hareme dans giriyor. Bunun ardından operet ve tiyatro geliyor. Hele II. Abdülhamit zamanında tiyatro harem için birinci eğlence aracı halini alıyor.

NOT: Bu yazı, Çağatay Uluçay'ın *Harem II* adlı kitabından derlenmiştir (TTK Yayınları, Ankara, 2001, s.154-157).

Siyah, kumral, lapiska uzun saçları çözülüp omuzlarına serpilmiş genç güzel rakkaseler, parmaklarındaki parıltılı zillerle döner durur.

Anneannelerinden farklı yaşadılar!
Cumhuriyet kadınları

1923'den sonra kadının yeri değişti ülkemizde. Birkaç yıl önce söz hakkı bile tanınmayan kadınlar, doktor olup kadın erkek herkesi tedavi etmeye başladılar, at üstünde köy köy dolaştılar, laboratuvarlara girip deney yaptılar, üniversite kürsülerini kurdular, kitap yazdılar, gazete çıkardılar, meclise girip emekçilerin haklarını savundular.

Hazırlayan: Özlem Özdemir

Osmanlı hayranlarının iddiaları gibi yazmıyor tarih gerçekleri. "Ecdadımızın" 624 yıllık "şanlı" tarihinde, kadınlara eğitim hakkı 615. yılda verildi. Yani cumhuriyet ilan edilmeden 9, bu topraklar işgal edilmeden 5 yıl önce. Çünkü "ecdadımız" kız çocuklarını 12-13 yaşındayken "beğenip" haremlerine almayı, eş ve anne yapmayı uygun buldu! Kadınlar elinin hamuruyla, erkeğin işine karışmamalı ne de olsa! Okumamalılar, çalışmamalılar, erkeklerle eşit olduklarını iddia etmemeliler… Topraklarımızda, kadının bütünlüklü olarak hayata katılması, özgürce fikirlerini söyleyebilmesi Anadolu'daki direniş hareketiyle başlar. Kadınların düzenlediği ilk miting, kadınların konuşma yaptıkları ilk eylemler, yazdıkları ilk yazılar bu dönemde ortaya çıkar.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, yeni Medeni Kanun'la kadınlar da erkeklerle eşit koşullarda eğitim almaya, çalışmaya, üretmeye başladı. 1923'den sonra yurtdışına bilimsel eğitim almaya gönderilen gençlerin içinde, çok sayıda kadın da vardı. Anneanneleri, küçücük yaşlarda eve kapatılıp eş yapılırken, onlar 17-18 yaşlarında, devlet bursuyla dillerini bilmedikleri ülkelere gönderildiler. Kadın haliyle orada ne yapar bunlar denmedi! Gittiler, eğitim aldılar ve hiçbiri gittikleri ülkede kalmayı düşünmedi. Kurulan genç Cumhuriyete büyük bir borçları vardı, ülkelerine döndüler ve çalışmaya başladılar. Şu anda, ülkemizin en köklü üniversiteleri hangisiyse, işte o üniversitelerde alın terleri var kadınlarımızın… Bölümleri onlar kurdu, hastaları onlar tedavi etti, yeni nesli onlar yetiştirdi, kitapları onlar yazdı…

Bunları yazarken, eksikleri unuttuğumuz düşünülmesin. Eşitliği sağlamak için cumhuriyetin tek başına yeterli olmadığının farkındayız. Tüm kadınların ve erkeklerin özgürleşmesi, eşit biçimde yaşaması için daha fazlası gerekir. Ancak bugün cumhuriyeti tartışıyoruz. Çünkü biz bugün, cumhuriyet kazanımlarının gerisine razı edilmeye çalışılıyoruz.

Bugün okutulmayan kız çocukları; ufacık yaşlarda birilerine "verilen", namus için sokak ortasında öldürülen, bedenini satmak zorunda kalan kadınlarımız var. Artık daha fazla kadın evlere kapatılıyor, bilimden özgür düşünceden, üretimden uzaklaştırılıyor. Neden? Çünkü Osmanlı hayranları böyle istiyor. Sultanımız üç çocuk yapın diye buyuruyor, sultan buyurur da peşindekiler eksik kalır mı? Çıkıyor bir "profesör" tecavüzün nedeni dekolte giyen kadınlardır diyor, tecavüz ve taciz suçunun odağındakiler kadınlardır diye ekliyor. Polis tekmeleriyle bebeğini düşüren genç kadına, bazıları hamile haliyle ne işi var eylemde diyebiliyor. 23 erkeğin tecavüzüne uğrayan ufacık bir kız çocuğunu suçlu buluyor mahkemeler. Bu ülkede, 2002 yılından beri sokak ortasında öldürülen kadınların sayısı hızla artıyor.

Dergimizin bu sayısında tarihimizdeki kadınların öykülerini anlatıyoruz. Bilmeyenler için öğretmek, bilenler için hatırlatmak amacımız. Bize yalan söylüyorlar, biz de doğruları anlatmak için yazıyoruz. Yeni Osmanlıcılar, kadını din ile, haremlere-evlere hapsederek, bedenini kapatarak, satarak "özgürleştireceklerini" söylüyorlar. Osmanlı düzenine hayran olanlar, cumhuriyetin gerisine düşmekten korkmayanlar öğrensin diye yazıyoruz bunları.

1923'den sonra kadının yeri değişti ülkemizde. İlerleyen sayfaları okurken şaşıracaksınız. Birkaç yıl önce söz hakkı bile tanınmayan kadınlar, doktor olup kadın erkek herkesi tedavi etmeye başladılar, at üstünde köy köy dolaştılar, laboratuvarlara girip deney yaptılar, üniversitelerin kürsülerini kurdular, kitap yazdılar, gazete çıkardılar, meclise girip emekçilerin haklarını savundular... Toplumu ilerletmek için, emekçi bir cumhuriyet kurmak için mücadele etti çoğu. Anneannelerinden bambaşka hayatlar yaşayan kadınlar oldu hepsi.

Gerçekler ortada, soru şu: Osmanlı'yı mı tercih edeceğiz, cumhuriyeti mi? Haremde mi olmak isteyeceğiz, eşit bir yaşamın her alanında mı? Mart ayında cevabı daha net verelim: Eşit yaşamak için mücadele eden, üreten kadınlara selam olsun! Tüm emekçi kadınların 8 Mart'ı kutlu olsun!

Kurtuluş Savaşı'nın simgelerinden, ilk kadın yazarlarımızdan
Halide Edip Adıvar

Halide Edip Adıvar 1884'de doğar, babası eğitimli bir genç olmasını istediği için onu Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ne kaydeder. Burada Fransız edebiyatı ile ilgili de dersler alır. 1901'de mezun olur. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle, gazetelere yazı yazmaya başlar. Özellikle kadın hakları ve kadınların eğitim sorunlarını değerlendiren eleştirel yazılardır bunlar. Bu yazıları nedeniyle gerici çevrelerden tehdit almaya başlar. 31 Mart Vakası yaşanınca, iki çocuğunu da yanına alarak bir süre için Mısır'a geçer. Mısır'dan İngiltere'ye gider, İngiltere'de kadın erkek eşitliği konusunda yapılan tartışmaları takip eder, önemli düşünce adamlarıyla tanışır. Balkan Savaşı yıllarında, Kadınları Yükseltme Derneği'ni kurar. Bu dönemde ayrıca öğretmenlik ve müfettişlik de yapar. Halide Edip, ikinci bir kadın daha "almak" isteyen kocasına tepki göstererek, eşinden ayrılır.

Halide Edip, Anadolu hareketinin en önemli isimlerinden biridir. "Karakol" adlı gizli örgüte dahil olur ve Anadolu'ya silah kaçırma gibi önemli bir işin sorumluluğunu omuzlarına alır. Gün 19 Mayıs 1919'dur... İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda Asri Kadınlar Birliği bir miting düzenler. İzmir'in işgal edilmesini protesto etmek için yapılır bu miting. Miting aynı zamanda Osmanlı'da kadınların konuşmacı olduğu ilk mitingdir. Halide Edip bu mitingde yaptığı etkili konuşmayla, halkı direnmeye çağırır.

19 Mart 1920'de iki çocuğunu yatılı okula bırakarak, eşiyle birlikte Anadolu yollarına düşer. At üstünde, zorluklarla ve çocuk özlemiyle yaptığı bu yolculuğun tek bir nedeni vardır: Kurtuluş hareketine katılmak! Cephe gerisinde önemli görevler alır, bu sırada Mustafa Kemal'in desteğiyle, Yunus Nadi ile birlikte Anadolu Ajansı'nı kurar. Sakarya Savaşı sırasında onbaşı olur.

Halide Edip, cumhuriyetin kuruluşundan sonra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılır, Takrir-i Sükun yasaları çıkınca, ülkesinden ayrılmaya karar verir. 1939'da İngiltere'ye gidip dört yıl orada yaşar, daha sonra Fransa'ya yerleşir. Yurtdışında yaşadığı yıllarda, bugün hâlâ okunan kitaplarını yazmaya devam eder, üniversitelerde çeşitli konferanslarda konuşmacı olur.

Halide Edip, Sultanahmet Mitingi'nde konuşmasını yaparken.

Halide Edip, tüm bu çalışmaları dışında, edebiyatımızın en önemli yazarları arasında yer alır. Yazdığı yirmi bir roman, dört hikâye, iki oyun ve onlarca incelemeyle en çok yapıt veren yazarlar arasındadır. Kitaplarında özellikle, kadınların eğitim sorunlarını ve kadın haklarını inceler.

Sosyalist toplumbilimci
Cumhuriyetin ilk kadın gazetecisi Sabiha Sertel

Bir ömre neler sığdırılabilirse ondan daha fazlasını sığdırdı kendi ömrüne Sabiha Sertel… Çöken bir imparatorluk, işgale karşı direniş, yurtdışında sosyoloji eğitimi, yeni kurulan bir ülke, cumhuriyetle yönetilen bir ülkede kadın araştırmaları, gazetecilik, *Resimli Ay* Mecmuası, *Sevimli Ay* ve *Görüşler* dergileri, *Tan* gazetesi ve baskını, mahkemeler, cezalar, cep kitapları, çeviriler, tutuklanma, gurbetlik, ama her yerde sosyalizm mücadelesi, Budapeşte Radyosu çalışmaları, TKP Budapeşte sorumluluğu, Bizim Radyo, kitaplar, yazılar, yetiştirdiği iki aydın çocuk ve sosyalist bir aydın olarak ülkesinden uzakta bir ölüm… Bir solukta okunamayacak kadar mücadeleci ve üretken bir hayat.

Sabiha Sertel, liseyi bitirdiği yıllarda, sonradan evleneceği Zekeriya Sertel'in -ki o da bu dönemde Hukuk Fakültesi öğrencisidir- çıkardığı *Yeni Felsefe* dergisine yazmaya başlar. Bu yazılarda, sert bir dille, Osmanlı düzeninde kadının aşağılandığını, eğitimden ve sosyal yaşamdan dışlandığını yazar. Yazılarında eleştirdiği düzenin çökmesi ve çöküşten sonra işgal edilen ülkesi için mücadele etmekten geri durmaz. 1919 yılında Sabiha Sertel'in de, eşinin de Anadolu hareketinde önemli görevleri vardır. Evleri, Anadolu hareketinin toplantı evlerinden biri haline

Sabiha Sertel, gençlik yıllarında.

Serteller Nazım Hikmet ile birlikte.

gelir. Bu dönemde iki genç, Halide Edip'in ayarladığı bir bursla ABD'ye eğitim için gönderilir. Direniş hareketini bırakıp gitmek istememelerine rağmen ülkelerinin geleceği için eğitim almaları gerektiğinin farkındadırlar.

Sabiha Sertel ABD'de sosyoloji eğitimi alır, ama sadece eğitimiyle ilgilenmez, direniş hareketine bağış toplamak için çalışır. ABD'deki yıllarında Marksizm ile tanışır. 1923'de Türkiye'ye geri döner. Yeni kurulan bir ülkede yapacak çok şey vardır. İşe, kadınların sorunlarından, yetim çocuklara dair proje geliştirmekten ve tabi ki gazetecilikten başlar. 1924'de eşiyle birlikte *Resimli Ay* dergisini çıkarır. Böylece Türkiye'nin ilk kadın gazetecisi olur. *Resimli Ay* dergisi, halka cumhuriyet devrimlerini anlatma ilkesiyle çıkarılır. 1928'de Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Suat Derviş, Valâ Nureddin gibi yazarların katılmasıyla, dergi sosyalist düşüncelerin ve yeni bir edebiyat anlayışının doğum yeri olur. Sabiha Sertel, bu nedenle defalarca yargılanır, tutuklanır. *Resimli Ay* dergisi kapatılıp, eşi tutuklanınca, *Resimli Perşembe, Sevimli Ay* adıyla dergiyi çıkarmaya devam eder. 1934'de eşiyle birlikte *Tan* gazetesini kurarlar. Hem *Tan*'da yazar hem de Türkiye'de ilk kez "cep kitapları" adı altında bir kitap dizisi yayımlar. Felsefe, edebiyat, sanat ve bilim alanlarında temel bilgileri veren ve cebe sığabilecek boyuttaki bu kitaplar büyük ilgi görür. Sabiha Sertel *Hayat Ansiklopedisi*'ni hazırlayan ekip içinde de yer alır. 1942'de ırkçılığa karşı yazdığı bir makaleden yargılanır. 1945'de de *Tan* gazetesi basılır ve yakılır. Sürekli tutuklamalar ve yargılamalar nedeniyle, 1950'de ailecek Paris'e giderler. Bir süre sonra Nazım Hikmet'in çağrısıyla Sovyetler Birliği'ne geçerler, 1953'te Budapeşte'ye yerleşirler. Budapeşte Radyosu'nda Türk Seksiyonu Şefi ve TKP Budapeşte sorumlusu olur. 1958'de Bizim Radyo'da çalışmak için Leipzig'e taşınır.

Sabiha Sertel, gurbette ölen aydınlarımızdan, bir ömre tüm bu mücadeleleri, yazıları yanı sıra, yayımlandığı dönemde tartışma yaratan *İlericilik-Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret*, *Nazım Hikmet'ten ve Sabahattin Ali'den Anılar* ve *Roman Gibi* isimli kitaplarını da sığdırabilen değerli kadınlarımızdan…

Madam Curie'nin öğrencisi
Türkiye'nin ilk kadın kimyacısı Remziye Hisar

1902 yılında doğan Remziye Hisar, Darülmuallimat'ta (Kız Öğretmen Okulu) 5 yıl okuduktan sonra, Darülfünun'a gitmek için açılan hazırlık sınıfını birincilikle bitirir. Böylece Darülfünun'un Kimya bölümüne kayıt yaptırma hakkı kazanır. Remziye Hisar, neden kimya bölümünü tercih ettiğini şöyle anlatıyor: "Fen derslerinde, kanunlarda olsun, buluşlarda olsun hep yabancı isimler görmek beni kahrediyordu. Fen alanında bir tek Türk ismi görememenin ezikliğini, bu dalda başarılı olursam giderebilirim sanıyordum. Çocukluk işte…" (1) Remziye Hisar, ülkesine ve insanlarına duyduğu böyle bir sorumlulukla seçer alanını, hem de henüz 17 yaşında bir gençken. Remziye Hoca'nın hayatını incelerken, verdiği bu cevabı hatırlarsınız sık sık. Bu yanıtı gerçek kılabilmek için çalışmış bir bilim kadınıdır o.

Birinci İnönü Zaferi'nden sonra, kendisine yapılan çağrıya uyarak Adana Kız Öğretmen Okulu'nda öğretmenliğe başlar. 1,5 yaşındaki oğlunu ailesine bırakarak, görevini en iyi şekilde yapmak için Adana'ya gider. Bu arada Paris'te olan eşi Doktor Reşit Süreyya Gürsey, Remziye Hanım'a yazdığı mektuplarda, Paris'e gelirse, bilimsel çalışmalara katılabileceğini yazar. Remziye Hanım, istifa ederek Paris'e gider. Çünkü ülkesinin adını kimya alanında yapacağı çalışmalarla duyurabileceğine inanır. Sorbonne'da kimya eğitimi almaya başlar. Özellikle Madam Curie'nin dersleri ilgisini çekmektedir. Sorbonne'da doktoraya başlamak üzereyken bursu kesilir ve ülkesine çağrılır. Erenköy Kız Lisesi'ne öğretmen olarak atanmıştır. Yetkili makamlara, Sorbonne'da doktora yapmak konusunda ısrarcı olduğunu söyler, görüşmeler yapar. Devlet bursuyla Sorbonne'a gitmesi yönünde karar verilir. Büyük oğlu Feza'yı Galatasaray Lisesi'ne yatılı öğrenci olarak kaydeder. Küçük kızı Deha ile Paris'e doğru yola çıkar.

Remziye Hisar'ın doktora tez hocası Paul Pascal'dır. Yaptığı tez çalışması ve sunumuyla, tez jürisinin Özel Mansiyon Ödülü'nü kazanır. Tezi onaylanır onaylanmaz, doçent adayı olarak yurda döner. 1933'te

Remziye Hisar, 1927'de Sorbonne'da labaratuvarda, meslektaşları ile beraber.

İstanbul Üniversitesi'ne girer. 1947 yılında İTÜ Makine ve Kimya Fakülteleri'nde Kimya Doçentliği'ne başlar. 1959 yılında profesör olur.

Remziye Hisar, Avrupa'daki kadınların bile çok zor kabul edildiği bir dönemde, Sorbonne Üniversitesi'nde doktoraya kabul edilmiş ve hocası Pascal'ın yönlendirmeleriyle önemli kimya çalışmaları yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın kimyacısı ve Sorbonne'da doktora yapan ilk kadın olmuştur. Bu başarılara ulaşabilmek için, Paris'te ekonomik sıkıntılar çekerek, çocuğundan ayrı kalmanın üzüntüsünü göze alarak çalışmıştır. Devletin verdiği yarı bursla nasıl geçineceğini soran Maarif Vekili'ne "Kitaplara, yiyeceğe, diğer zorunlu ihtiyaçlara pay ayırdım, geçinebileceğimi sanıyorum" yanıtı üzerine, Maarif Vekili, "Peki, neyle giyineceksiniz Remziye Hanım" sorusuna verdiği cevapla, ne kadar kararlı bir kadın olduğunu ispatlamıştır: "Ben giyinmiyorum, örtünüyorum." Tıpkı hocası Madam Curie gibi bazen yemek yemeyi unutarak, ikinci bir kıyafete ihtiyaç duymadan, bilimsel çalışmalarını sürdürebilmek için bütün zorluklara direnen bir kadındır Remziye Hisar… (2)

Osmanlı polisinden kaça kaça tiyatro!
İlk Türk kadın oyuncu Afife Jale

1902'de doğan Afife Jale, 1918'de Darülbedayi'ye (Osmanlı'daki ilk konservatuvar) kabul edilen beş kızdan biridir. Darülbedayi'ye kabul edilmiştir edilmesine ama sahneye çıkması mümkün değildir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda, tiyatro sahnesine ancak gayrimüslim kadınlar çıkabilir. Müslüman kadınların tiyatro sahnesine çıkması yasaktır. Bu nedenle Darülbedayi'ye kabul edilen beş kızdan ancak ikisi (Afife ve Refika) eğitimine devam eder.

Refika tiyatroda suflör olur, Afife ise stajyer oyuncu. Refika, tiyatroda sahne gerisinde çalışan ilk Müslüman kadın olmuştur, Afife ise hâlâ sahneye çıkamamıştır. 13 Nisan 1919'da Hüseyin Suat'ın *Yamalar* adlı oyununda, Emel karakterini oynayan Eliza Binemeciyan Paris'e gider. Darülbedayi yöneticileri zor durumda kalınca, Afife Jale'ye Emel rolü verilir. Böylece Afife Jale, 22 Nisan 1919'da Kadıköy'deki şimdiki Reks, o zamanki adıyla Apollon Sineması'nda sahneye çıkan ilk Türk kadın olur.

22 Nisan gecesi tiyatroya gelen görevliler Afife Jale'yi sahnede görünce, Darülbedayi yöneticilerini uyarırlar. Ancak Afife Jale bu uyarıları dikkate almaz. Bir kez sahneye çıkmıştır artık, o sahneden bir daha inmek istemez. Bir hafta sonra, *Tatlı Sır* adlı oyun için tekrar sahneye çıkar. Oyun sahnelenirken, polisler tiyatroyu basıp sanatçıyı tutuklamak isteyince, arka bahçeye kaçarak kurtulur. Baskından kurtulur ancak birkaç gün sonra sokakta polis tarafından alınıp karakola götürülür. "Dinini, milliyetini unutup nasıl sahneye çıkarsın" diye hırpalanır. Tüm bunlara rağmen, tiyatro sevdasından vazgeçmez Afife Hanım. Üçüncü oyunu olan *Odalık*'ta sahneye çıktığında polis tekrar tutuklamaya gelir, makine dairesine kaçarak kurtulur polisin elinden Afife Hanım.

İstanbul Belediyesi, 27 Şubat 1921'de, Dahiliye Nezareti'nin emriyle Darülbedayi yönetimine bir yazı gönderir. Bu yazıda Müslüman kadınların sahneye çıkarılmasının yasak olduğu ve bu kuralın kesinlikle ihlal edilemeyeceği yazılıdır. Bu bildiri, Afife Jale'nin Darülbedayi kadrosundan çıkarılmasına neden olur. Afife Jale, yaşadığı rahatsızlıkları gidermek için doktorunun verdiği morfine bağımlı hale gelir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, kadınların tüm bilim ve sanat dallarında üretim içine girdiği bir dönem açılmasına rağmen, Afife Jale sağlığının kötüye gitmesi nedeniyle bir daha sahneye çıkamaz.

Afife Jale, Osmanlı polisinden kaçarak tiyatro sahnesine çıktı.

Tedavi olmak için Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne yatsa da iyileşemez. Türkiye'nin ilk kadın tiyatro oyuncusu, sanatına doyamadan, 1941'de henüz 39 yaşındayken ölür.

Kadın haklarının savunucusu edebiyatçı
Başını eğmeyen kadın Suat Derviş

Edebiyatımızın ilk feminist yazarlarından Suat Derviş, tıp profesörlerinden İsmail Derviş Bey'in kızı. Osmanlı'nın modernleşmesini savunan, Kurtuluş Savaşı başladığında da direnişe destek veren İsmail Derviş Bey, kızının eğitimine önem vermiş bir baba. Bu nedenle Suat Derviş, önce özel ders alarak Fransızca ve Almanca öğrenir, sonra eğitimi için yurtdışına gider. Berlin Konservatuarı ve Edebiyat Fakültesi'ndeki eğitiminin üçüncü yılında Hitler'in iktidara gelmesi nedeniyle, eğitimini yarıda bıkarak Türkiye'ye döner. Suat Derviş'e yazarlık yolunu çocukluk arkadaşı Nazım Hikmet açmıştır. Derviş'in genç yaşta yazdığı *Hezeyan* adlı mensur şiirini kendisinden habersiz *Alemdar* gazetesine gönderen Nazım Hikmet, 1918'de bu şiirin yayımlanmasını sağlamıştır. Nazım, Suat Hanım için yazdığı şiirde, onu en kısa ve iyi biçimde özetler:

"Eğemedim ben bu kadının başını".

Suat Derviş, Türkiye'ye döndükten sonra birçok gazetede yazarlık, muhabirlik yapar, çeşitli röportajlar hazırlar. *Tan* gazetesine hazırlayacağı bir haber dizisi için Sovyet Rusya'ya gitmesi, kendisi için bir dönüm noktası olur. 1937 yılında yayımladığı bu röportaj dizisi ve 1944'te yazdığı *Neden Sovyetler Birliği'nin Dostuyum?* adlı incelemesi uzun yıllar gazeteci olarak iş bulmakta zorlanmasına neden olacaktır. *Hiç* adlı romanın yayımlandığı 1939 yılından itibaren yaklaşık otuz yıl süresince, hiçbir yayınevi Derviş'in romanlarını yayımlamaz.

Suat Derviş, 1940-1941 yıllarında Marksist *Yeni Edebiyat* dergisini çıkartan grupta yer alır. 1941'de burada tanıştığı Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri Reşat Fuat Baraner ile evlenir. 1944 yılında, eşiyle birlikte tutuklanır, bir yıla mahkûm olur. Daha sonraki dönemde Paris'e kardeşinin yanına gider. 1953-1963 yılları arasını orada geçirir. *Ankara Mahpusu* romanı, kız kardeşi Hamiyet tarafından Fransızca'ya çevrilir, 1957'de *Le prisioner d'Ankara* adıyla yayımlanır. 1961'de Türkiye'ye geri döner. 1968'de en çok bilinen eseri olan *Fosforlu Cevriye* adlı romanını yayımlar. Kitap, 1969'da filme çekilir ve geniş kitlelere ulaşır. 1970 yılında, Neriman Hikmet ve diğer arkadaşları ile birlikte Devrimci Kadınlar Birliği'ni kuran Derviş, 1971 yılında tekrar gözaltına alınır, 1972'de ölür.

Suat Derviş, kitaplarını yazarken kadını eserinin merkezine yerleştirir. İlk dönem eserlerinde kadın sorunlarını, genel olarak özgürlük ekseninde değerlendirse de, Marksizm ile tanıştıktan sonra, sorunların sınıfsal analizini yapmaya ve eserlerini de bu düşünceyle yazmaya başlar. Türkiye'de röportaj yapan ilk gazeteci kadınlardandır, romanı başka bir dile çevrilen ilk yazarımızdır, mücadele eden ve kadın sorunlarını dillendiren önemli bir kalemdir.

Edebiyatımızın ilk feminist yazarlarından Suat Derviş'in gençlik yıllarından bir görüntü.

Cumhuriyet geldi, artık kadınlar da doktor olacak! Türkiye'nin ilk kadın patologu Kâmile Şevki Mutlu

1924 yılında İstanbul Kız Lisesi'nden mezun olur, Tıp Fakültesi'ne kaydolur. Cumhuriyetçi ve aydın bir ailede yetişen Kâmile Şevki, kadınların doktor olamayacağını savunan gerici çevrelere aldırmadan, hekimliğin cinsiyeti olmadığını ispat etmiştir. Tıp Fakültesi'nin ilk kadın öğrencileri, teorik derslerde herhangi bir sorun yaşamazlar, ancak uygulamalı derslerde ciddi sıkıntıları vardır. Kadınların başlarını örtme ve uzun-kapalı giyinme zorunluluğu nedeniyle, hastanın kalbini-ciğerlerini dinlemek, yani teşhis etmek için gerekli çalışmaları yapmak olanaksızdır. 1926'da bir öğrencinin laboratuvarda bu şekilde çalışmakta zorlanıp, tesettürü ve uzun mantoyu çıkarıp atmasıyla, kadın öğrencilerin diğerleri de aynı şeyi yapmış ve tesettür zorunluluğu -en azından üniversite öğrencileri açısından- aşılmıştır. Kâmile Şevki, daha öğrenciyken patoloji laboratuvarında gönüllü olarak çalışmaya başlar. Öğrenciyken yaptığı bu çalışmalarda ulaştığı bilgileri, *Darülfünun Tıp Mecmuası*'nda 1928 yılında yayımlatır. Böylece, akademik bir dergide yazısı yayımlanan ilk bilim kadını olur. Mezun olduktan sonra Tıp Fakültesi Patoloji Kürsüsü'ne asistan olarak atanır. 1931 yılında, yaptığı çalışmalarla ilgili 4. Milli Tıp Kongresi'nde bir sunum yapar. 1933 yılında, Berlin Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji Enstitüsü'ne gönderilir. Burada iki yılını laboratuvar çalışmalarına adar. Böbreküstü bezi çalışmalarında yeni bir teknik geliştirir. "Şevki Metodu" adı verilen bu teknik, konuyla ilgili ders kitaplarında ayrı bir başlık altında açıklanmaktadır. Almanya'dan döndükten sonra Ankara Numune Hastanesi'nde çalışmaya başlar. Patolojinin birçok tıpçı için bile öneminin anlaşılamadığı bir dönemde, Kâmile Şevki tüm zorluklara rağmen çalışmalarına devam eder.

1945'de Ankara Tıp Fakültesi kurulunca, Kâmile Şevki, bu fakültede histoloji ve embriyoloji alanlarında çalışma görevini üstlenir. Böylece Türkiye'nin ilk kadın profesörü olur. Ankara Üniversitesi Senatosu'nun ilk ve tek kadın

Literatüre Şevki Metodu olarak geçen tekniğin yaratıcısı bilim kadınımız.

üyesi olmuştur. 1959-1962 yılları arasında ABD'deki Pennsylvania Üniversitesi'nde konuk öğretim üyeliği yapar.

Kâmile Şevki Mutlu, Türkiye'de histoloji ve embriyoloji alanında yaptığı çalışmalar, yazdığı ders kitapları ve tabii ki yetiştirdiği öğrencilerle, ülkemizde bu alanda yetişmiş insan sıkıntısı yaşanmasını tek başına engellemiştir. Öğrencileri ve beraber çalıştığı bilim insanları, Kâmile Şevki ile ilgili hep aynı tespiti yapıyor: "Yorulmak bilmez bir biçimde, herkesi kendine hayran bırakarak ve müthiş bir heyecanla çalışıyordu." Kadınların mezun olduktan sonra, hekimlik yapmakta zorlandığı bir dönemde, inatçı ve aydın kişiliği sonucunda, ilk kadın profesör olmayı başarıyor ve tüm öğrencilerine şu nasihati veriyordu: "Öğrenecek şeyimiz çok, vaktimiz az!"

Türkiye İşçi Partisi'nin liderlerinden
Emekçi halkın sosyologu Behice Boran

1910'da Osmanlı'nın son dönemlerinde doğan Behice Boran, 1931'de Arnavutköy Amerikan Koleji'ni birincilikle bitirdikten sonra Darülfünun'da felsefe eğitimi alır. Okulu yarıda bırakır, pedagoji derslerini aldıktan sonra, Manisa'da öğretmenlik yapmaya başlar. Bu sırada bir hocasının ayarladığı bursla ABD'ye Michigan Üniversitesi'ne doğrudan doktora öğrencisi olarak kabul edilir. ABD'de sosyoloji okumaya başlar başlamasına ancak kendi deyimiyle Marx ve Engels'i okuyana kadar toplumun bilimi nasıl olur sorusuna doyurucu bir cevap bulamamıştır. Marksizm ile tanışınca toplumun incelenmesi ve değiştirilmesi gerektiğini anlar.

1939'da AÜ DTCF'de doçent olur. Öğrencilerine sosyolojiyi daha iyi anlatabilmek için ders materyalleri hazırlar. Birçok makale çevirir. Bu arada Manisa'da dağ köylüleri ve ova köylülerini sahada araştırır. Tarım toplumlarının günlük yaşamlarındaki değişimlerle ilgili olan bu çalışma, o zamana kadar Türkiye'de örneği olmayan bir araştırmadır. Boran, bu araştırmasını daha sonra kitaplaştırır.

Türkiye işçi sınıfının öncülerinden Behice Boran.

1941'de, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes ile birlikte *Yurt ve Dünya* dergisini çıkarır. Bu dergi ırkçıların ve dinci çevrelerin tepkisini çeker. *Yurt ve Dünya*'dan görüş ayrılıkları nedeniyle koparak 1943'de *Adımlar* dergisini çıkarır. Bu dönemde iktidar, üniversitelere müdahale eder ve DTCF'de çalıştığı kürsü kapatılır. Şerif Mardin, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ile beraber Behice Boran da üniversiteden atılır, işsiz kalır. Atılmasını sağlayan iddialar arasında, sınav kağıtlarını kırmızı kalemle okumak gibi komünist olduğunu "ispatlayan" kimi iddialar bulunur. Meslektaşları yurtdışındaki üniversitelere gitmeyi tercih ederken, Behice Boran ABD'den gelen teklifleri reddeder. Bunun nedenini yakın dostu Mîna Urgan şöyle özetliyor: "Bunun başlıca nedeni, Behice Boran'ın tutkulu yurtseverliğiydi. Memleketini sadece soyut bir kavram olarak değil, elle tutulur bir gerçek olarak severdi. Azgelişmişliğiyle, yoksulluğuyla, eşitsizlikleriyle, haksızlıklarıyla, buruk acılarla severdi." (3)

İşsiz kaldıktan sonra eşiyle İstanbul'a gelerek, tercüme bürosu kurar. Ciddi ekonomik sorunlarla boğuşur. Ancak hiçbir zaman başka bir ülkeye gitmediği için pişman olmamıştır. 1950'de Basışseverler Cemiyeti'nin kurucusu ve başkanı olur. "Kore Nere?" başlıklı bildiriyi dağıttığı için tutuklanır. Tahliyesinden üç ay sonra, 1951'deki TKP davasından da tutuklanır. İki ay sonra beraat eder. Tutuklamadan 1961'e kadar geçen dönemde, yaşamına tercüme bürosuna hapsedilmiş olarak devam eder, çocuğunu büyütür. 13 Şubat 1961'de TİP kurulunca Behice Boran'ın da hayatı değişir. Toplumu değiştirmek için bireysel mücadele etmenin sonuç getirmeyeceğini, bu nedenle mutlaka örgütlü bir biçimde mücadele etmek, ülke gündemine partiyle müdahale etmek gerektiğine inanan bir aydın olarak, 1962 sonlarında TİP'e üye olur. 1964'te TİP kongresinde, toplumun öncüsünün işçi sınıfı olduğunu anlatan konuşma, dönemin tartışmalarını berraklaştırır. Görüşleri parti tarafından kabul görür. 1965'te TİP'ten Urfa milletvekili olur. Seçim çalışmaları kapsamında doğu illerini dolaşır, etkili konuşmalar yapar. Bölge insanının sorunlarını analiz eder. Kürt halkının eşit haklı vatandaşlık ilkesine göre, haklarını alması gerektiğini ifade eden miting konuşmaları, bölge halkı üzerinde etkili olmuştur. Ekim 1970'de TİP Başkanı Behice Boran'dır. Bir yandan örgütü güçlendirmek ve halkı bilinçlendirmek için durmadan çalışırken, diğer yandan Türkiye'deki güncel tartışmalara dair kuramsal katkılar yapar. 26 Mayıs 1971'de tutuklanıp 15 yıla mahkum edildiğinde, mahkemedeki uzun savunması hakimler tarafından bile ilgiyle dinlenir. 1974'de tahliye edilir edilmez, TİP'i yeniden kurma çalışmalarına başlar. 1979 1 Mayıs'ında sokağa çıkma yasağına karşı, Merter'den Taksim'e yürüyüş başlatır. Gözaltına alınıp mahkemeye çıkartılır. 12 Eylül darbesinden sonra parti kararı ile yurtdışına çıkar. Ülkesinden uzakta ölür.

Anneannesi köleydi, kendisi ise bilim kadını
Türkiye'nin ilk kadın gökbilimcisi Nüzhet Gökdoğan

Nüzhet Gökdoğan'ın ve ailesindeki kadınların hikâyesi, bu dosyada incelediğimiz gerçeklerin bir özeti gibi. Nüzhet Gökdoğan'ın anneannesi bir Çerkez kızı, 12 yaşında küçük bir çocukken, bir paşa tarafından "güzel bulunarak" alınıyor ve küçücük bir çocukken, bir eş ve anne olmak zorunda kalıyor. Kadınları kapatan, "alıp veren" Osmanlı düzeninde büyüyen anneannesinden daha şanslı Nüzhet Hanım. Çünkü babası Miralay Zihni Bey, Anadolu hareketinin önemli komutanlarından, aydın bir askerdir. Böyle bir ailede küçük yaşlardan itibaren, annesinin uğraşları ve titizliğiyle eğitim almış bir çocuktur Nüzhet Hanım. Alman okullarında yetişir, öyle ki Alman okulları kapandığında, Türkçesi Almancasından kötü olduğu için, Türkçe özel ders almak zorunda kalır. Türkçesini geliştirdikten sonra, Şişli Terakki Lisesi'ne gider. Daha sonra Erenköy Kız Lisesi'nde yatılı öğrenci olur. 1928 yılında, devlet bursuyla eğitim için yurtdışına gönderilen "geleceğin hocaları" arasındadır. 17 yaşında bir gençken önce Clermon'a, daha sonra -eğitiminin daha iyi olduğunu düşündüğü için- Lyon'a gider. Burada matematik eğitimi alır. Matematiği de fiziği de çok sevdiği için astronomiyi tercih ettiğini dile getiren Nüzhet Gökdoğan, fizik alanında kendini yetersiz bulduğu için, fizik eğitiminin en zor olduğu yere, Paris'e gider. Paris'te olduğu dönemde, 1932 yılında, gündüzleri okulda fizik eğitimi alır, geceleri ise rasathanede gözlem yapar. Paris'te eğitimini ve rasathanedeki stajını bitirdiğinde, hocaları tarafından üniversitede kalması teklif edilir. Ancak Nüzhet Hanım, "Ben altı senedir buradayım. Altı senedir devlet beni okutuyor ve bekliyor. Siz altı senelik saati geri çalıştırabilir misiniz? Bu millete bizim hizmet borcumuz var!" (4) diyerek İstanbul'a döner.

1934'te İstanbul Üniversitesi'ne doçent olarak atanır. Nüzhet Hanım, yaşıtı olan meslektaşlarıyla aynı sorunlarla karşılaşır. Genç Cumhuriyetin bilim insanları, Avrupa'dan gelen akademisyenlerin öncülüğünde, kürsüler - bölümler kurarlar ancak bu bölümlerde ne okutulacak ders kitapları ne de diğer materyaller henüz Türkçe'ye kazandırılmamıştır. Nüzhet Hanım da, astronomi alanında okutulacak ders kitaplarını hızla yabancı dillerden çevirir. 24 yaşındayken, gündüz okulda ders materyallerini hazırlar; geceleri ise rasathanede gözlemlerine devam eder.

1936'da şimdiki adıyla İTÜ'de ders vermeye başlar. İTÜ'de ders veren ilk kadındır. Nüzhet Hanım, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rumca'ya hakimdir. Astronomi alanındaki çalışmalarında bunun mutlaka ciddi bir katkısı olduğu görülüyor. Türkiye'de yeni başlayan akademik çalışmaların yurtdışında

Türkiye'nin ilk kadın gökbilimcisi, Nüzhet Gökdoğan.

kabul görmesi, yurtdışından birçok önemli bilim insanının Türkiye'ye getirilmesi, Türkiye'nin en önemli astronomlarını yetiştirmesi, öğrencilerinin kendi çalışmalarını ve başarılarını geçmeleri ve daha başarılı olmaları gerektiğine gönülden inanması, deneyimi ne kadar az olursa olsun, beraber çalıştığı gençlere ilk günden itibaren "meslektaş" olarak yaklaşması, emekli olduktan sonra bile çalışmalarını devam ettirerek ulusal bir gözlemevi açmak için didinmesi… Nüzhet Gökdoğan anneannesine ve o dönemin kadınlarına dayatılan kölelikten tamamen farklı bir biçimde, ülkesinin öncü kadınlarından biri olmuştur. Yaşamının son gününe kadar, ülkesindeki bilimsel çalışmaları geliştirmek için savaşan bir kadındı.

Tütün işçilerinin önderi
Üzüm gözlü işçi kızı Zehra Kosova

Zehra Kosova, tütün işçilerinin önderi olan kadın… Tütün işçisi bir ailede doğar, eğitim görmeyi çok istemesine rağmen, ilkokul üçüncü sınıfta okulu bırakmak zorunda kalır. Küçük bir çocukken çalışmaya başlar. Tıpkı ağabeylerinin Kavala'dayken Kızıl Hareket'e katılmaları gibi, çocuk işçi Zehra büyüdükçe anlar, öğrenir ve sosyalist bir devrimci olur.

1931'de çalışmak için abisinin yanına, İstanbul'a göç eder. Çalışır, para biriktirir ve ailesini yanına aldırır. 1932 yılında babası kanserden ölünce tüm ailenin sorumluluğu omuzlarına biner. "Bütün bu açlık, yoksulluk, zor yaşama koşulları bana bir şeyler anlatıyordu." diyor anılarında Zehra Kosova…"O yıl yani 1933'te bu düzenin çarkının nasıl döndüğünü daha rahat anlamaya başlamıştım. Gün geçtikçe olaylar hakkında yaptığım yorumları daha doğru buluyor, bir süre önce kavramadığım konuları anlayabiliyordum. Bir süre önce anlamını bilmediğim 1 Mayıs'ın da ne olduğunu öğrenmiştim. O yıl bir Mayıs'ta işçilerin bazısı birbirine kırmızı karanfil ve gül verdi. Sokak-

Hayatı boyunca mücadele etti, tütüncülerin önderiydi.

larda sabahın erken saatlerinde bırakılan bildirilerde 1 Mayıs'ın ne olduğu, tarihçesi anlatılıyordu. O sabah bildiriler sanki ağaçlardan dökülen yapraklar gibi dört bir yana saçılmıştı." (5) Zehra Kosova, 1933'de TKP ile ilişki kurar. 1934'ün son aylarında TKP tarafından eğitim için Rusya'ya KUTV'a (Doğu Halkları Komünist Üniversitesi) gönderilir. Geride annesini, kardeşlerini bırakmanın tedirginliğini hissetse de, daha güzel günlere ulaşmak için mücadele etmesi gerektiğine inanır. Mücadele etmek için de öğrenmelidir, okumalıdır… 1937 yılında eşiyle birlikte ülkesine döner ve önce Samsun'da sonra Bafra'da tütün işçilerinin örgütlenmesi için çalışmaya başlar. Samsun'da 11 ay kaldıktan sonra, partinin aldığı kararla İstanbul'a döner. Gizli çalışan Tütüncüler Sendikası'nın yöneticilerinden biri olur. Eşinden ayrıldıktan sonra, hem kızını büyütmekle uğraşır, hem fabrikada çalışır, hem de işçi sınıfı hakları için mücadelenin en önünde yürür.

Zehra Kosova 1946 yılında Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, 1951 TKP ve 1957 Vatan Partisi davaları nedeniyle tutuklanır, Sansaryan Han'da işkence gören isimler arasındadır. TKP davasından 14 ay, Vatan Partisi davasından 16 ay hapiste tutulur. "Dışarıda" olduğu dönemlerde tütün fabrikalarında iş bulmakta zorlanır. Bu nedenle tekstil sektöründe çalışmaya başlar. Bu kez de tekstil işçilerinin örgütlenmesi için mücadele eder.

Zehra Kosova, sosyalist mücadelenin en önemli isimlerinden biridir. Ülkesinin geçtiği en zor dönemlerde bile, sosyalizm hedefinden vazgeçmeyen bir işçi önderidir.

"Ben işçiyim, elimin emeğiyle bu ana kadar çalıştım, mücadele ettim ve yaşayabildim. Sosyalizm için kavga verdiğim, aç kaldığım, susuz kaldığım, işkence gördüğüm yıllar benim için en değerli yıllardı. O beni boğmak için üstüme gelen dalgalarla boğuşmak, onları alt etmek, geleceğe, sömürünün olmadığı bir dünyaya inanmak beni ayakta tutan tek nedendi belki de..." (6)

Aydınlanma savaşçısı bir Sümerolog
Tabletleri kitap gibi okuyan kadın: Muazzez İlmiye Çığ

97 yaşında genç bir cumhuriyet kadını, hâlâ çalışmalarına devam eden bir araştırmacı Muazzez İlmiye Çığ. Yoksulluk ve zorluklarla dolu hayatı, ülkemizin tarihini de içeriyor elbette. 1914 yılında, savaşa doğan bir çocuk… Babası ilimle uğraşsın diye adını İlmiye koymuş, nitekim bu aydın ailenin çocuğu olan Muazzez İlmiye Çığ babasının dileklerini yerine getirerek Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli Sümerolog olmuş.

Hitit tabletlerini kitap gibi okuyan kadın, Muazzez İlmiye Çığ.

Muazzez İlmiye, 1929 yılında Bursa Kız Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra, Eskişehir'de öğretmenliğe başlar. Yoksul ailesini geçindirebilmek için üniversiteye gitmeyi çok istemesine rağmen, mesleğini yapmayı tercih eder. Ancak ailesi, kızlarının üniversite eğitimi almasını çok istediğinden, onu Ankara'ya gönderirler. Üniversite kayıtlarının son gününde, boş kalan birkaç bölümden biri de Sümeroloji'dir. Ne olduğunu, neler öğretildiğini bilmeden, babasının ısrarıyla bölüme kaydını yaptırır. Yaptırır yaptırmasına ama masrafları karşılamak için çalışması da gerekiyordur. Muazzez İlmiye gündüzleri öğrencilere ders verir, akşamları ise kendi derslerine çalışır. Bu zor ve yorucu yılların ardından, 1940 yılında DTCF'den mezun olur. Mezun olduktan sonra İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne girer. Müzede çiviyazılı tabletler arşivi oluşturmak üzere göreve başlar. Müzede çalıştığı 30 yılı aşkın sürede, meslektaşı ve yakın dostu Hatice Kızılay ve Nazilerden kaçıp Türkiye'ye gelen Dr. F. R. Kraus ile müzenin deposunda bulunan Sümer, Akad ve Hitit dillerinde yazılmış binlerce tableti temizler, sınıflandırır ve depolar. 74 bin tabletten oluşan çivi yazılı belgeler arşivini oluşturur, üç bin tabletin kopyasını yapıp katalog halinde yayımlar.

Muazzez İlmiye Çığ, Sümerlerle ilgili onlarca kitap ve makale yazdı. Yurtdışında ve yurtiçinde birçok konferansa ve seminere konuşmacı olarak katıldı. 2000 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından, kendisine "Fahri Doktor" unvanı verildi. Muazzez İlmiye, sadece bilimsel çalışmalarıyla değil, ülkemizde ve dünyada yaşanan gelişmelere dair yaptığı açıklamalar ve savunduklarıyla da tanınıyor. Aydınlanma mücadelesinde önemli isimlerden biri haline geldi. Cumhuriyetin nasıl kurulduğunun ve ülkenin geçirdiği değişimlerin tanığı bir aydın olarak, dinci gericilikten, kurumların özelleştirilmesine, işçi direnişlerinden, önemli davalara ve çevre sorunlarına kadar yaşanan tüm gelişmelerde, hâlâ mücadele ediyor.

Toros dağlarında at üstünde bir kadın
Türkiye arkeolojisinin öncülerinden Jale İnan

Jale İnan, İzmir Arkeoloji Müzesi'nin kurucusu olan babası Aziz Ogan sayesinde, küçük yaşlardan itibaren arkeolojiye ilgi duyar. Lise yıllarında babasının iş için yaptığı gezilere katıldığında, bu toprakların ne kadar zengin bir tarihi olduğunu öğrenmeye başlar. Liseyi bitirdikten sonra, burs alarak Almanya'ya arkeoloji eğitimi görmek için yola çıktığında, 2. Dünya Savaşı yaşanmaktadır. Doktora tezini, sığınaklarda, savaşın ortasında, yarı aç yarı tok, zor koşullarda tamamlayarak, ülkesine döner. Türkiye'de o yıllarda bir arkeoloji kürsüsü olmadığı için, İÜ Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Kürsüsü'nde asistan olur. 1946 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi'nde Klasik Arkeoloji bölümü kurulur. Jale İnan, bölümün ilk asistanı olmuştur.

Jale İnan, eşi Mustafa İnan ile birlikte. Mustafa İnan Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük mekanikçilerdendi.

Fakat Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni kurulan bir bölüm, hiçbir ders materyali, araç gereci olmamak anlamına gelmektedir. Bugünden baktığımızda arkeoloji ile ilgili birçok Türkçe kaynak kolayca bulunabiliyor, arkeoloji eğitimi veren tüm üniversitelerde, bölümün eğitiminde kullanılan dialar hazır. Ancak o yıllarda, İÜ Arkeoloji Bölümü'nde bulunan iki akademisyen müthiş bir sorumluluk duygusu ve çalışkanlıkla, yoktan var ederek yaratmışlardır bu materyalleri.

Jale İnan ve bölüm başkanı Arif Müfit Mansel, terimlerin henüz oluşmadığı bir dönemde, derslerde okutulacak kitapları dilimize çevirirler. Jale İnan, giriş derslerinin sorumluluğunu üstlenir ve *Yunan ve Roma Sanatı* isimli değerli kitabı dilimize kazandırır. Sadece çeviri yapmaz Jale İnan, arkeoloji eğitiminde zorunlu olan görüntü arşivini oluşturmak için, çeşitli kaynaklardan görüntülere ulaşır, fotoğraflarını çeker ve dia arşivi oluşturur. Bölümün eğitim verilebilecek bir duruma gelmesi için büyük bir özveriyle çalıştıktan sonra bir arkeolog olarak, asıl işine yani kazı yapmaya yönelir.

İlk önce Perge'de sonra da Side'de 40 küsur yıl devam edecek olan kazı çalışmalarına başlar. Perge'deki kazı çalışmaları sonucunda Antalya Müzesi iki defa genişletilmek zorunda kalmıştır. Jale İnan, 1940'lı yıllarda, bir bilim kadını olarak, çocuğunu ve eşini İstanbul'da bırakıp, kazı yapacağı köylere yolu olmadığı için at üstünde gider. Side ve Perge'de uzun yıllar sürecek olan kazılara devam edebilmek için yöre insanıyla sıcak bir ilişki kurmak gerektiğinin farkındadır. Kısa süre içinde bölge insanının "Ceylanum"u olur. (İsmini söylemekte zorlandıkları için köylüler, Jale Hanım'a böyle seslenirler.) Ufak yaralanmalar ya da hastalıklarda bile köylüler, "Ceylanum"a başvurur. 1940'lı yıllarda bir kadın, hem iki antik kentin kazısının başında, hem de köylülerle yan yana, daha önce hiç gitmediği, hiç alışkın olmadığı yerlerde yaşamayı öğrenir. Köylülerin tarihi eser konusunda bilinçlenmesi için çalışır. Tarihi eser kaçakçılığı ile savaşır. Bu arada onlarca yeni arkeolog yetiştirir, önemli eserleri Türkçe'ye çevirir, Türkiye'nin ilk arkeoloji bölümünün tüm kuruluş sancılarını göğüsler.

'Umudum, Cumhuriyet'in kuruluşunu yaşamaktan gelir'
İngiliz edebiyatı üstadı Mîna Urgan

Şair ve oyun yazarı bir babanın, özgürlüğüne düşkün bir kadının kızı Mîna Urgan. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ndeki öğreniminden sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi'ni bitirip aynı fakültenin İngiliz Filolojisi Bölümü'nde doktora yapar. "Elizabeth Devri Tiyatrosunda Soytarılar" adlı çalışmasıyla doçent ve 1960'ta profesör olur.

Urgan, ülkemizin en başarılı çevirmenlerinden biridir. İngiliz edebiyatının en önemli isimlerinin eserlerini, dilimize kazandırmıştır, hem de üst düzey bir çeviri titizliğiyle. Shakespeare'i Mîna Urgan çevirisinden okumak başkadır bu nedenle. Sadece çeviri yapmakla kalmaz, yazarların eserleri üzerine yaptığı incelemelerle, edebiyat kül-

Mîna Urgan, komünist ve ateist olmakla övünürdü.

liyatına önemli çalışmalar katar. *İngiliz Edebiyatı Tarihi* adlı çalışması başta olmak üzere, Thomas Moore, Shakespeare, D. H. Lawrence ve Virgina Woolf üstüne yaptığı incelemeler, Türk edebiyatına kazandırılmış çok önemli başvuru kitaplarıdır.

Mîna Urgan, iki çocuğuna ve annesine bakmak için çabalarken yapar tüm bu çalışmalarını. Sadece üniversitede çalışan ve kendini toplumdan soyutlayan bir aydın olmamıştır hiçbir zaman. Türkiye İşçi Partisi kurulunca, partiye katılır. Her zaman komünist ve ateist olmakla övünmüştür. "Değişen" dönemler ve insanlara karşı, dinozor olarak tanımlardı kendisini ve dinozorluğuyla gurur duyardı.

1977 yılında üniversiteden emekli olur, ancak çalışmalarına devam eder. Ürettikleriyle İngiliz edebiyatı alanında ülkemizin en önemli ismi olur. Türkiye'de geniş kitlelerce tanınmasını sağlayan ise ölmeden önce yazdığı iki kitaptır. "Evet ben bir dinozorum, çünkü eskiden ne düşünüyorsam şimdi de aynısını düşünüyorum" diyen Mîna Urgan, *Bir Dinozorun Anıları* kitabında, bugünden geçmişe doğru yazdığı biyografisiyle ses getirir. Kitap kısa zamanda altmış baskıya ulaşır. *Bir Dinozorun Gezileri* adlı ikinci kitabı ise altmış altı baskı yapar.

Oral Çalışlar, Mîna Urgan'la yaptığı röportajda tüm yaşadıkları, ülkenin geçirdiği aşamalar ve geç yaşına rağmen nasıl hâlâ bu kadar umutlu olduğunu soruyor. Şöyle cevap veriyor Mîna Urgan:

"Umudum, Cumhuriyet'in ilk kuruluş günlerini yaşamaktan geliyor. Cumhuriyetin ilan edildiği vakit ben yedi yaşındaydım, çocuktum ama kavrıyordum. Mesela tramvaylarda kadınla erkek arasında perde vardı. Ben o atılımlar sırasında anladım ki ütopyalar gerçekleşebiliyor. O günler çok umutlu günlerdi. Yıkılmış, ekonomik açıdan perişan olmuş, işgal altında itibarını yitirmiş bir devletten Cumhuriyet'e ulaştık. Bir mucize oldu. Yani biz sizin gibi değildik. Türkiye o zaman onurlu bir memleketti. Bağımsız ve onurlu. Ben bunu yaşadım. Onun için bu düşüncelere her zaman inandım." (7)

Cumhuriyet tarihinin ilk kadın senatörü
Sosyalist ziraatçı Fatma Hikmet İşmen

Harp Okulu mezunu babası nedeniyle, cepheden cepheye göç eden bir ailenin çocuğu Fatma Hikmet İşmen. 1916 yılında Yanya'da doğar. Adapazarı'nda ilkokulu okuduktan sonra İstanbul Kız Ortaokulu'nun ilk öğrencileri arasına girer. İstanbul Kız Lisesi'ni 1933'te bitirdikten sonra, Ankara'da Ziraat Fakültesi'nde okuyan öğrencilere maddi destek sağlandığını öğrenir. Babasına daha fazla yük olmamak için Ziraat Fakültesi'ne girer. Üniversite yıllarında hem çok şey öğrenir hem de çok keyifli yıllar geçirir. 1937 yılında Ziraat Fakültesi'nden mezun olduğunda, bir kadın olarak Türkiye'nin ilk ziraat mühendisleri arasındadır.

Mesleğini çok sever İşmen, araştırma yapmak için bölge bölge, il il dolaşır. Mezun olduktan sonra, ilk olarak İzmir Ziraai Mücadele Enstütüsü'nde Bitki Hastalıkları Bölümü'nde çalışmaya başlar. Ege bölgesinde birçok yerde araştırma yapar. Meyve yetiştiriciliğinde verimi artıran çözümler önerdiği için, köylüler tarafından sevilir ve saygı duyulur. 1941 yılında Ankara Ziraai Mücadele Enstitüsü tarafından laboratuvar derslerini vermek için davet edilir. Bu davet üzerine Ankara'ya taşınır. Birkaç yıl burada çalışmalarına devam eder.

1945 yılında İstanbul Ziraai Mücadele Enstitüsü'nde bitki hastalıkları uzmanı olarak görev yapmaya başlar. Bitki hastalıkları konusunda çok önemli çalışmalar yapar, literatürde olmayan hastalıkları tespit eder. Tespit ettiği hastalıklardan birisi kendi adıyla anılır: *Phacidium infectaus var Hikmetia.*

Fatma Hikmet, bilim kadını kimliğinin yanında sosyalisttir. 1964 yılında tanıştığı ve üyesi olduğu TİP tarafından 1966 seçimlerinde Kocaeli'nden Senatör adayı olarak

Türkiye'nin ilk kadın senatörü Fatma Hikmet İşmen.

gösterilir. Bilimsel araştırmalar için gittiği bölgelere, bu kez parti çalışmaları için gitmeye başlar. Köyleri, şehirleri dolaşır. Emekçilere sosyalizmin bir seçenek olabileceğini anlatır.

Kocaeli'nden senatör olarak seçilir. Böylece Cumhuriyet tarihinin ilk kadın senatörü olmuştur. Bilimsel çalışmalarından uzaklaşacağı için üzülmesine rağmen, TBMM'deki yemininden sonra yaptığı ilk konuşmada, iktidar partisinin sıralarından gelen itiraz ve hakaretlerle, toplumu geliştirmek için siyasetin de bilimsel çalışma yapmak kadar önemli olduğunu anlar. Bu ilk konuşmadan sonra İşmen, Alevi- Sünni meselesinden, toprak meselelerine, köylü sorunlarından, öğrenci ve öğretmenlere dönük baskılara, siyasi partilerin hazine yardımı almasından, özel işletmelerin kamuya verdiği zararlara, Kanlı Pazar'da polis- yobaz işbirliğinden, Ortak Pazar sömürüsüne, ülkemizde yaşanan tüm sorunları titizlikle inceleyerek konuşmalar yapmış, Senato'da bulunduğu 9 yıl boyunca 40'tan fazla soru önergesi vermiş, ancak hiçbir soru önergesi iktidar partisi tarafından cevaplanmamıştır.

Karatepe'yi bulan arkeolog
Halk önderi bir bilimci Halet Çambel

Çambel, Karatepe'de kazı çalışmalarındayken, (sağdaki foto) gençliğinden bir görüntü.

Halet Çambel 1916 yılında Berlin'de dünyaya gelir, 1924 yılında ailesi ile beraber Türkiye'ye yerleşirler. Arnavutköy Kız Koleji'ne kaydolur, lise yıllarının sonunda arkeoloji alanına ilgi duymaya başlar. 1935 yılında Fransız Hükümeti'nin verdiği bursla Sorbonne Üniversitesi'nde arkeoloji okur. Sorbonne'da arkeoloji yanı sıra Hititçe ve eski İbranice eğitimlerini de alır. Lise dönemlerinden beri ilgilendiği eskrim sporuna Fransa'da da devam eder. 1936 yılında Berlin Olimpiyatları'nda Türkiye'yi eskrim alanında temsil eder. Böylece bilimsel çalışmalarının yanında, Türkiye'nin olimpiyatlara katılan ilk kadın sporcusu olur.

Halet Çambel, tatil için yurda döndüğünde, önemli arkeolog Dr. Kurt Bittel'le tanışır ve Bittel'in stajyeri olarak Boğazköy kazısına katılır. 1938 yılında Sorbonne'da sürdürdüğü doktora eğitimine, 2. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle devam edemez. İstanbul'da kalmak zorundadır. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi'nde Prof. Dr. H. Th. Bossert, Çambel'e asistanlık teklif eder. Çambel'in akademik hayatı böylece başlar. Bossert ile birlikte, Anadolu'nun birçok bölgesini gezer ve arkeolojik çalışmalar yapar.

Karatepe antik kentini ortaya çıkaran arkeolog olarak tarihe geçmesi ise 1946 yılında yaşanacaktır. Her yıl olduğu gibi, 1946 yılında da, Halet Çambel hocası Bossert ile birlikte özellikle Orta Anadolu bölgesinde araştırma yapar. Anadolu'da Hitit kalıntıları ararken, Karatepe kazılarına başlarlar. Çambel, Karatepe'de 40 yılı aşkın bir dönem devam edecek kazının başındaki isimdir. Yolu olmayan Karatepe'de ve civar bölgelerde yaşayan insanların eğitimsiz ve işsiz olduğu bir dönemde Çambel bir kadın olarak bölgeye hakim olur. Sadece kazı çalışması yapmaz, bölge halkının hayatını da değiştirir. Kazıda çalışan işçileri yetiştirdiği gibi, okulu olmayan bir bölgede büyüyen işçi çocuklarına eğitim vermeye başlar. Karatepe'de bulduğu eserlerin başka bir yere taşınmayacağını anladığında yılmaz, bölgeyi bir açık hava müzesine dönüştürmek için yıllarca emek verir. Müzenin zarar görmeden ayakta kalabilmesi için, çevresine orman kurulması gerektiğine karar verip köylüleri bu konuda ikna eder.

Halet Çambel, sadece arkeolojik kazı yapmaz, bölgeye içme suyu getirtir, yol yaptırır. Eşi sosyalist şair, gazeteci ve alaylı mimar Nail Çakırhan da Karatepe'ye gelerek, açık hava müzesini, lojmanları yapar. Binaların hem mimarı hem inşaat işçisi olur. Yörenin çocuklarına kazılardan sonra ders vermeye başlarlar. Daha sonra, yöreyi ziyarete gelen Sabahattin Eyüboğlu öğretmenlik işini üstüne alır. Halet Çambel, gençlerin okuldan sonra işsiz kalmaması için, bölgede bir Meslek Yüksekokulu açtırır. Burada özellikle kadınların kilimciliği öğrenmesini sağlar. Böylece, Karatepe'ye dünyanın her yerinden ziyarete gelenler kilim satın alarak geri dönmeyi alışkanlık haline getirirler.

Halet Çambel, Karatepe'de devletin halkına vermesi gereken hizmetlerin hepsini sağlayan bir kadındı. At üstünde bölgeyi gezen, yöre halkı tarafından kabul edilen, saygı duyulan bir kadın oldu. Kısacık kestirdiği saçlarına geçirdiği kasketiyle, yöre halkının her türlü sorununa çözüm üretmeye çalışan toplumculuğuyla, "bilimi fildişi kulelerden çıkarmak gerekir" düşüncesiyle yetiştirdiği yüzlerce öğrencisiyle, prehistorya bölümüne bıraktıkları ve bilimsel eğitim anlayışıyla, toplumuna öncülük eden bir kadındır Halet Çambel.

Türkiye'nin ilk kadın felsefecilerinden
Bedia Akarsu

Anadolu'daki mücadelenin zafer kazanabilmesi için, asker ve silah kaçıran grupta, memleketi için çalışan ve yaşadığı sıkıntılar nedeniyle 36 yaşında ölen bir babanın, Millet Mektepleri açıldığında hemen başvuran ve kızı ilkokul 1. sınıftayken, kendisi de okuma yazma öğrenen bir annenin kızıdır Bedia Akarsu. Evlerinde her akşam kitaplar okunur. Kitaplar okunan bir evde yetişip, Türkiye'nin ilk kadın felsefecilerinden birisi olmuştur.

Çapa İlkokulu, Çapa Ortaokulu ve İstiklal Lisesi'nden sonra, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde eğitimine devam eder. Üniversitedeki ilk yılında, Tıp Fakültesi'nin de derslerine girer. Felsefe ve tıp bölümleri arasında tercih yapmaya çalışırken, o dönemde İÜ Felsefe Bölümü'nde bulunan Von Aster'ın dersine girer. Aster'ın ders anlatımından çok etkilenir, felsefeyi anladığına ikna olur ve okuduğu bölümü hep çok sever. 1943'de mezun olur ve Von Aster'ın danışmanlığında doktora eğitimine başlar. 1956-1958 yılları arasında Almanya Heidelberg Üniversitesi'nde fenomonoloji eğitimi alır. 1968'de felsefe profesörü olur. Özellikle dil, kültür ve ahlak felsefesi alanlarında çalışma yapmıştır.

Türk Dil Kurumu'nda 35 yıl üyelik yapar. Dil felsefesi alanında Türkiye'de çalışma yapan ilk felsefecidir. Macit Gökberk ile birlikte, felsefe terimlerinin Türkçeleşmesi çalışmalarını yürütür. Bu dönemdeki çalışmalarının bir sonucu olarak *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nü yazmıştır. 1984'te emekli olmasına rağmen, 1988-1989 yıllarında Çukurova Üniversitesi Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümü'nün kuruculuğunu yapar. 1990-1996 yılları arasında ise İÜ Atatürk Enstitüsü'nde doktora öğrencilerine ders verir.

Akarsu, Türkiye'de dil felsefesi alanında çalışma yapan ilk felsefecidir.

Kadın araştırmalarının öncülerinden
Hukukçu ve siyaset bilimci Nermin Abadan Unat

Nermin Abadan Unat, ilginç bir hayat öyküsüne, birbirinden farklı ilgi alanlarına ve bitmek bilmez bir enerjiye sahip kadınlarımızdan. Alman bir anne ve Türk bir babanın kızı olarak dünyaya gelmiş. Babasını erken yaşta kaybedince, eğitimine bir türlü başlayamamış. Ufak yaşlardan itibaren mürebbiyelerle büyüyerek, 14 yaşında Almanca, Fransızca ve Macarca dillerine hakim hale gelmiş. Okumayı çok istemesine rağmen, annesinin onaylamaması üzerine, 14 yaşında küçük bir kız çocuğu olarak Türkiye konsolosluğuna başvurup okumak istediğini söylemiş. Türkiye'deki akrabalarının da yardımıyla, tek başına Türkiye'ye geldikten sonra, önce Türkçeyi öğrenebilmek için özel ders almış, daha sonra da İzmir Kız Lisesi'nde öğrenci olmuş. Liseyi başarıyla bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırmış. Üniversite yılları boyunca çeşitli işlerde çalışmak zorunda kalmış, yani hem çalışıp hem okumuş Nermin Hanım. Birçok öğrencinin o dönemde zorlukla bitirdiği Hukuk Fakültesi'ni başarıyla bitirmiş.

Unat, özellikle kadınlar ve göçmen işçilerle ilgili araştırmalarıyla tanınır.

Nermin Hanım 1944 yılında mezun olduktan sonra, küçük bir gazetede çevirileri ve haberleri yayınlanınca, dönemin büyük gazetesi *Ulus*'tan aldığı teklif üzerine Ankara'ya yerleşir. *Ulus* gazetesinde henüz yerleşmiş bir yazışleri çalışması olmadığı için zorlanır, buna rağmen başarılı haberlere imza atar. Bu dönemde bir kadının dönemin önemli gazetelerinde çalışması yaygın değildir. Dönemin birkaç kadın gazetecisinden biridir Unat.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doktorasını yaptıktan sonra, burs alarak ABD'ye gider. Minnesota Üniversitesi'nde "kamuoyu" üzerine tez yazıp, 1953'de Türkiye'ye döner ve Ankara SBF'de, yani kadın öğrencilerin ve kadın hocaların olmadığı Mülkiye'de doçent olur. SBF'nin ilk kadın hocası olmuştur. Doçentlik tezinde "bürokrasi", profesörlük tezinde ise "Anayasa, seçim kanunu ve siyaset sosyolojisi açısından 1965 seçimleri" konularını çalışır. Nermin Abadan, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin ilk Basın Yayın Yüksekokulu'nu kurma çalışmalarına başlar, bu okulda birçok önemli gazeteci yetiştirmiştir. 1962 yılında Üniversiteli Kadınlar Birliği'ni kurar. 1978-1980 yılları arasında TBMM'de senatörlük yapar. TBMM'de yaptığı konuşmalarda özellikle kadınların yaşadı-

ğı sorunlar ve eğitim sıkıntıları gibi güncel meselelere dair çözüm önerileri geliştirmeye çalışır. 1989 yılına kadar SBF'de görevine devam eder. Emekli olduktan sonra köşesine çekilmez, Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nde ders vermeye devam eder.

Nermin Abadan Unat, Türkiye'de kadın sorunu üzerine önemli araştırmalar yapan bir aydındır. Yıllarca bu alanda yaptığı araştırmaları, *Türk Toplumunda Kadın* adlı kitabında toplamıştır. Kitap, İngilizce ve Fransızca'ya da çevrilir ve ilgi görür. Türkiye'nin 60'lı ve 70'li yıllarda yaşadığı bir diğer gelişme, Almanya'ya işçi gönderilmesidir. Unat, Almanya'da göçmen işçilerin yaşamları-sorunları üzerine de araştırmalar yapar.

Cumhuriyet'le yaşıt toplumbilimci
Mübeccel Kıray

Cumhuriyetin ilan edildiği yılda doğdu, bu yüzden ülkemizde yaşanan tüm gelişmelerin izini onun hayatında takip etmek mümkün… Cumhuriyetçi bir ailede büyür, nerede bir demiryolu kurulması gerekiyorsa, babasıyla birlikte tüm aile il il gezerler. Liseyi bitirdikten sonra, henüz Ankara'da biyoloji bölümü olan bir üniversite olmadığı için DTCF Felsefe bölümüne girer. Mübeccel Kıray bir sene devam ettiği felsefe bölümünden, Behice Boran, Niyazi Berkes gibi önemli isimlerin ders verdiği sosyoloji bölümünün derslerini dinledikten sonra ayrılır ve kaydını sosyoloji bölümüne aldırır. O yıllarda, Türkiye'de henüz üniversite eğitimi için materyaller çok azdır. Behice Boran ve Niyazi Berkes, Mübeccel Kıray'ın da aralarında bulunduğu istekli öğrencilere, ders saatleri dışında İngilizce çeviri yapmayı öğretirler. Behice Boran'ın tavsiyesi ile doktora konusunu "Ankara'da Tüketim Normları" olarak belirler. Kıray, farklı sınıf profillerini barındıran tüm mahalleri tek tek dolaşır, insanlarla konuşur, incelemeler yapar. Türkiye'de o tarihlerde yapılan nadir sosyoloji çalışmalarından biridir, doktora tezi.

Doktorasını bitirdikten sonra, yine hocalarının yönlendirmesiyle, burs alarak, ABD'ye ikinci doktorasını yapmaya gider. Princeton Üniversitesi, antropoloji tezini bitiren Kıray'a okulda kalmasını teklif etse de, ülkesinde çalışma yapmak, ülkesinde sosyolojiyi geliştirmek isteyen Kıray, Türkiye'ye döner. Döndüğünde, onu sosyolog yapan hocalarının üniversiteden atıldığını öğrenir. Dönemin iktidarı tarafından üniversitelere yapılan müdahaleler nedeniyle ve Behice Boran'ın öğrencisi olduğu için hiçbir üniversitede kadro bulamaz. İstanbul'a döner ve Amerikan Haber Bürosu'nda çalışmaya başlar. 31 Mart 1952'de TKP davasından tutuklanır. Önce 45 gün Sansaryan Han'da tecrit edilir, işkence görür. Davanın bir an önce görülmesi için 20 gün açlık grevi yapar. Harbiye Cezaevi'nde, Zehra Kosova ve 1980'de faşistlerce katledilen doktor Sevinç Özgüner ile beraber yirmi ay kalır. İlk duruşmada beraat ettikten sonra, doçentlik tezini dışarıdan vermek için çalışmaya başlar. Doçentlik tezi kabul edilmesine rağmen, çok geç bir yaşta, ODTÜ'de hocalığa başlayabilmiştir Kıray. ODTÜ Sosyoloji bölümünün kurucularındandır. Sosyolojide yaptığı önemli saha araştırmaları ile genç kuşak sosyologlar yetiştirmiştir. Özellikle Ereğli'de demir-çelik fabrikaları kurulmadan önce yaptığı saha araştırması ve Turizm Bakanlığı'nın isteğiyle Side'de yaptığı araştırmalar, dönemin en önemli çalışmaları olmuştur. Üniversitede yaşanan sorunlar nedeniyle, 1973'te ODTÜ'den istifa eder. Daha sonra London Schools of Economic, Bergen, İTÜ ve Marmara Üniversitesi'nde ders verir. Tüm bu yoğunluk nedeniyle 1985'de kalp krizi geçirince üniversitede ders vermeyi bırakır.

Mübeccel Kıray, cumhuriyetin kuruluşundan, üniversite reformuna, Demokrat Parti iktidarından, 1960, 1971 ve 1980 darbelerine, Türkiye'deki tüm sosyal, toplumsal ve ekonomik değişimleri, hem bir sosyolog hem de toplumuna sorumluluk duyan bir bilim kadını olarak yaşadı, inceledi, düşündü ve analiz etti. Türkiye'ye önemli birçok sosyal bilimci yetiştirdi.

Cüzamlıların Türkân'ı, 'Kardelenler'in annesi
Çağdaş yaşamın öncüsü Türkân Saylan

Türkân Saylan… Başarılı bir hekim, hekimliği sadece hastayı tedavi etmek olarak değil, hastalarının içinde yaşadıkları koşulları incelemek, iyileştirmek, hastalarının çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, iş bulmak, memleketin neresinde bir ihtiyaç varsa oraya koşmak olarak algılayan ve yaşamının her anında bu ilkeleri gözeterek çalışan bir kadın.

Türkân Saylan denilince akla önce, hekimliğe başladığı ilk yıllarda çok yaygın olan ve çözümsüz sanılan cüzamı bitiren insan olduğu geliyor. İhtisasını yaparken, cüzam hastalarını kaldıkları koğuşta ilk kez gördüğünde kararını vermiştir. Ömrünü bu koğuşlarda yaşamaya mahkum edilen ve doğru düzgün tedavi edilmeyen hastaları iyileş-

Saylan, cüzamlı bir hastasının tarlasında.

tirmeye adayacaktır. Türkiye'ye cüzamın kader olmadığını öğretecektir. Türkân Saylan, İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, burs kazanarak, iki küçük çocuğunu yanına alıp İngiltere'ye gider. Bir yıl sonra döndüğünde, çalışmalarına hız verir, Deri ve Zührevi Hastalıklar Bölümü'nde yaptığı araştırmalar nedeniyle hızla doçent sonra da profesör olur.

Yurtdışında katıldığı gönüllü çalışmalardan edindiği deneyimle, Türkiye'de bir an önce cüzamla ilgili yasal prosedürlerin geliştirilmesi ve taramaların yapılması gerektiğine karar verir. Tüm bürokratik yazışmaları ve görüşmeleri yapar, bu uzun ve zorlu süreçten sonra Sağlık Bakanlığı ile protokol imzalamayı başarır. 1976'da Cüzamla Savaş Derneği'ni kurar. Cüzamla Savaş Dispanseri açılmasını sağlar, hem bu dispanserde çalışmaların düzenli gitmesi için uğraşır, hem de okuldaki görevlerine devam eder. Ayrıca İstanbul Tıp Fakültesi'nde Lepra Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kurulmasını sağlar. Cüzamlı hastalarını iyileştirmek ve hayatlarına devam etmelerini sağlamak için çok çalışır.

Bu dönemde Elazığ'daki cüzam hastanesiyle de ilgilenmeye başlar. Dört ayrı koldan devam eden çalışmalar zamanını yeteri kadar almıyormuş gibi, gönüllü öğrencilerini de yanına alarak, 1980'lerin başından itibaren, yazın doğuda kışın batıda cüzam taramaları yapmaya başlar. Kadınlarla konuşulmayan bölgelerde, köylülerle anlaşmanın yollarını bulur, taramalara katılmalarını sağlar, cüzamla ilgili bilgi verir, tedavi eder.

Türkiye'de cüzam hastalığının yaygınlığını bitiren kişidir, Türkân Saylan. Bununla yetinmeyip, cüzam hastalarının çocuklarını okutmanın yollarını arar. Kendi çevresinden bulduğu bu burslar için daha fazla aile başvurmaya başlayınca, kurucusu olduğu ÇYDD ile çalışmalarına devam eder. On yedi kız çocuğuna burs vererek başladığı bu yolda, derneğin yaptığı çalışmalarla 5 binden fazla kız çocuğunun eğitim görmesini sağlar. Artık sadece hastalarının çocuklarının değil, okumak isteyen ancak yokluklar nedeniyle okutulamayan tüm çocukların, kendi bölgelerinde okula gitmelerini sağlamaktadır. Üniversite okumak isteyen öğrencilere burs bulunmasına önayak olur. Binlerce doktor, avukat, öğretmen, mühendis yetiştirir.

Türkân Saylan kendi öğrencilerine önce şunu öğretti: Hastalarınızla konuşacaksınız, onların dertlerini dinleyeceksiniz, onlara dokunacaksınız, onlarla eğlenmenin, onları mutlu etmenin yollarını bulacaksınız ve tabi ki onları en doğru biçimde tedavi edeceksiniz. Mesleğinize ancak bu bütünlükle bakarsanız, memur değil gerçek bir hekim olursunuz…

DİPNOTLAR

1) "Bir "Çalıkuşu" öyküsü… İlk kadın kimyacımız, Remziye Hisar", Füsun Oralalp, *Bilim ve Teknik* dergisi, Ağustos 1995, s. 57.

2) "Bir "Çalıkuşu" öyküsü… İlk kadın kimyacımız, Remziye Hisar", Füsun Oralalp, *Bilim ve Teknik dergisi*, Ağustos 1995, s. 62.

3) *Bir Dinozorun Anıları*, M. Urgan, YKY, s. 216.

4) *Cumhuriyet'te İz Bırakanlar – 10. Yıl Kuşağı*, Firdevs Gümüşoğlu, Kaynak Yayınları, 2001, s. 54.

5) *Ben İşçiyim…*, Zehra Kosova, İletişim Yayınları,

6) *Ben İşçiyim…*, Zehra Kosova, İletişim Yayınları,

7) *Umut Peşinde*, Oral Çalışlar, Çınar Yayınları, 2000, s. 13.

KAYNAKLAR

1) *Biyografya – Behice Boran*, Bağlam Yayıncılık, 2002.

2) *Biyografya – Sabiha Sertel*, Bağlam Yayıncılık, 2010.

3) *Umut Peşinde*, Oral Çalışlar, Çınar Yayınları, 2000.

4) *Cumhuriyet'te İz Bırakanlar - 10. Yıl Kuşağı*, Firdevs Gümüşoğlu, Kaynak Yayınları, 2001.

5) *Hocaların hocası Nermin Abadan Unat*, Sedef Kabaş, Doğan Kitap, 2010.

6) *Hayatımda Hiç Arkama Bakmadım*, Mübeccel Kıray, Bağlam Yayıncılık, 2001.

7) *Tek ve Tek Başına Türkân*, Ayşe Kulin, Everest Yayınları, 2009.

8) *Yer Gök Dört Duvar*, Türkan Saylan ve öğrencileri, Cumhuriyet Kitap, 2009.

9) *Bir Dinozorun Anıları*, Mina Urgan, YKY, 2010.

10) *Akıntıya Karşı Behice Boran*, Güzellâ Bayındır, Yazılama Yayınevi, 2010.

11) *Roman Gibi*, Sabiha Sertel, Belge Yayınları, 1987.

12) *Ben İşçiyim…*, Zehra Kosova, İletişim Yayınları, 1996.

13) *Kâinatta bir nokta: Nüzhet Gökdoğan*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 2010.

14) "Türkiye'de değişimin toplumbilimcisi Mübeccel B. Kıray", Gökhan Tok, *Bilim ve Teknik* dergisi, Mart 1997.

15) "Türkiye arkeolojisinde bir "hanımefendi" Jale İnan", Murat Dirican, *Bilim ve Teknik* dergisi, Ağustos 1998.

16) "Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş'in Yeri", Çimen Günay, 2001, Yüksek lisans tez çalışması.

17) "Cumhuriyetin gururu kadın hekimimiz Kamile Şevki Mutlu", Füsun Oralalp, *Bilim ve Teknik* dergisi, Nisan 1995.

18) "Bir "Çalıkuşu" öyküsü… İlk kadın kimyacımız, Remziye Hisar", Füsun Oralalp, *Bilim ve Teknik* dergisi, Ağustos 1995.

19) "Yaşamını arkeolojiye ve Anadolu'ya adamış bir bilim kadını Halet Çambel", Murat Dirican, *Bilim ve Teknik* dergisi, Ekim 1997.

20) "Karatepe- Aslantaş kazıları, Açık Hava Müzesi ve Bir Cumhuriyet kızı", Nalân Mahsereci, *Bilim ve Gelecek* dergisi, Haziran 2005.

Osmanlı düzeni nasıl çürüdü?

Toprak ekonomisi dirlik kontrolünden çıkıp, üstü kapalı şahıs mülkiyeti halinde malikaneleşerek derebeyleştikçe, devletin mali temelleri adeta birdenbire boşta kaldı. Yıldırım çabukluğuyla yıkılan devlet maliyesi, imparatorluğun bütün idari, siyasi, askeri, dini üst katlarını berhava eden özel bir mekanizma haline geldi.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı

Okuyacağınız makale, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın *Osmanlı Tarihinin Maddesi* adlı kitabından (Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, 2007) alınmıştır. Kıvılcımlı, bu oldukça hacimli eserinde Osmanlı sistemini bütün ayrıntılarıyla inceliyor. Aktardığımız bölüm bir özet niteliği taşıyor. Fakat okurlarımıza kitabın tümünü okumalarını öneriyoruz.

İlk Osmanlılar, gerek Hıristiyan (Bizans) gerek Müslüman (Selçuk) medeniyetlerinin kördüğümü üstüne, Gordiyon'un düğümünü kesen İskender kılıcı gibi indiler. İstanbul'da yerleşinceye kadar göçebe sadeliklerinden çok şey kaybetmediler. Başta padişah, daima halka yakın ve hizmetkâr görünmeyi ideal bilen bir gazi evliya sayılıyordu. İdare edilen halkı soyup, ezmek hiçbir zaman, İstanbul fethinden sonraki derecelerde sistemleşemedi. Tabii göçebe demokrasisi, şeriat kılığı ile içerdeki vatandaşlara emniyet veriyordu. Yalnız dışarıya karşı zalimleşmiş kadim idarelere karşı Osmanlılık yaman ve korkunç bir kuvvetti. Böyle bir kuvvet, Müslüman, Hıristiyan, bütün komşu ülkelerin üst sınıflarına dehşet verdiği kadar, alt sınıflarına cazibe taşıyordu. O sayede, başka dinden ahali bile, kendi büyüklerine karşı ihanet, hatta isyan ederek Osmanlı'ya teslim olabildiler.

İlk göçebe fazileti

"Yüce Osmanlı Devleti, daha ilk adaletli çıkışında, Müslüman olmayan reayadan, baş vergisi (cizye) dışında vergi almayıp, reayanın ektiği ve topladığı ürünlerden öşür (ondalık) ve cizyelerini almakla yetindiğinden, reaya rahat ve huzur içindedir. Yüce Osmanlı Devleti'nin bu tür reayanın güvenlik asayişini sağladığı ve adalet ve iyilikle davrandığı görülüp, Müslüman olmayanların hem din hem de mezheplerinden olan kendi krallarının aşırı zulüm ve eziyetlerine de tahammülleri kalmadığından perişan bir durumdadırlar. Bu yüzden, Rumeli taraflarındaki bütün reaya, Osmanlı Devleti'nin hükmünde olmayı temenni etmekte, kendilerine de adalet ve yardım bahşedileceğini bilmektedirler. Müslüman ordusunun zahire ve malzemelerini bulma ve kale ve hisarları ele geçirme yollarını sağlama konusunda istekli davranmaktadırlar. Devleti Ali, Rumeli'nin değerli, itibarlı ve verimli yerlerini kendi hükümleri altında görüp, şan, şevket ve azametleri…" (Beriyyelşamlı'nın "Nizam Devlet Hakkında Mütalaat"ı) olmuştur.

Osman Gazi'yi gösteren bir resim. İlk Osmanlılar İstanbul'da yerleşinceye kadar göçebe sadeliklerinden çok şey kaybetmemişlerdi.

Bütün kadim (antik) barbar akınlarının bütün sırrını Osmanlı fûtuhatına dair Osmanlı kaleminden çıkmış bu birkaç satır açıklar.

Yerlileşme zilleti

Sonra ne olur? Bazı skolastik ve metafizik mantıklara "Tarih bir tekerrürdür" dedirten devridaim ve fasit daire başlar. Raporcunun tabiriyle "Fevait'i hareket ve nushat" (göçebe gezginciliğinin yararlıkları) unutulur. Eski medeniyet topraklarında yerleşme kökleştikçe, o medeniyet münasebetleriyle beraber faziletleri de, rezaletleri de yeniden gelişir.

Derebey eğilimleri giderek Osmanlılığın kaderi haline girer. Beylik her şeyden önce gösteriş palavrası ile yaşar.

İlk zamanların fütuhat savaşlarında dövüşen, dövüşü güden göçebeler kurban gidiyorlardı. Kavgadan rahata ve sefahata vakit bulunmuyordu. Zaferler istikrarlaşınca, Bizans ve Selçuk devrinin yırtınan ve kendi kendini yiyen kısır kavgaları mayna etti. Yani rejimin şefleri at üstünde seğirtmekten kaldılar. Oturup sefa sürme çağı geldi. Beryetülşamlı'nın güzelce anlattığı gibi, mesela:

"Elli, altmış seneden mütecaviz (aşkın) selatin'i azam hatıratı (saltanat çevresi), Darülhılafetül İslâmbolda meks ve aram" ettiler (yerleştiler). "Alellensal (aralıksız) otuz seneden mütecaviz o katta dahi seferler terk" olundu.

Barbar toplumun manevi meziyetlerini taşıyan ilk gaziler, hareket halinde iken, yalnız av, seyahat ve sefer yapmakla kalmazlar. "Zulümlere mümanaat" (engel olma) ile de uğraşırlar. Çünkü gazi, ilk İslam geleneğinin mukaddes demokrat ülküsüyle savaşır. İnsanlara fisebilüllah adalet sunmaya kendini Tanrı elçisi bilir. İnancında yerden göğe kadar haklıdır da. Çünkü bir lokma bir hırka ile kalıp dediğini yapar. Onun en koyu taassuplu dinciliği halk yığınları için güzel, kuvvetli, yüksek bir fazilettir. Onun için rastladığı mazlumları kucağına çeker. Aynı gaziler medenileştikçe: "Bir mahalde tûl'i (uzun süre) ikamet" ahlaka da tesir eder. Evvelce ömürleri at üstünde geçerdi. Giydikleri kendi üzerlerinde çürüyüp dökülmedikçe değişmezdi. Yedikleri at terkisi altında pişmiş etti. İçtikleri aynı atın sütünden yapılmış kımızdı. Şimdi eski saltanatların saraylarına girmiştir. Oradaki süslü hayat muhteşem yapılar, bir çeşit "Hanei berduş: evi omzunda" çadır insanınca elbet umulmaz tesirlerini yapacaktır. Göz kamaştırıcı hazineler emrindedir. Yalnız boyun eğmeye alıştırılmış dedikoducu yığınlar içine düşülür düşülmez, tiksinti ile karışık bir şaşkınlık başlar. Lâkin, medeniyet, barbarlıktan üstün ve rahat, göçebelikten ince ve baş döndürücü bir topluluktur. Gazi de ne kadar kendini Allah ve cihada vakfetse nihayet bir insandır. Hem de coşkun, kanlı, taşkınlıklara elverişli, ayrıca çapulu meşru "ganimet" bilen, gözüpek, hırslı bir insan... Neden içine girdiği medeni nimetler hazinesinden bir parçacığını koparmasın? Neden, ağzına kadar sihirli içkiyle dolu, dudaklarına kadar kolayca uzatılan medeniyet kadehinden bir yudum çekmesin? Üstelik, yapacağı, başka iş de kalmamış gibi. Gözünün alabildiğine ülkeler ayağının altında. Kendi inancına zıt başlar yerde. İnsan yığınları, yuvaları üstünden medeniyet kayası kaldırılınca güneşe çıkmış karıncalar gibi kaynaşıyorlar. "Asiyab'ı devlet" kurulmuştur. Onu "bir 0 oluşa döndürür." Çünkü eski göçebe gazi başların demokrat meclislerindeki hesaplaşma yok. İşaret et, kelleler uçsun. Etrafındaki kölelerin mi sana kafa tutacak? Önlerine birer kemik atarsın, dua ederler. Eski medeniyetin güzel yapıları yıkılamaz. İcabında çadırlar taşlaştırılıp yapılaştırılır. Göz kamaştırıcı ve korkutucu heybet, yukarıdakilerin aşağıdakilere karşı mehabeti de biraz kabul edilir. Yoksa, bir avuç adamın ("küllet'i cünûd' muvahhidin"in) o, ayrı dinden, ayrı dilden, ayrı kökten milyonlar mahşeri içinde zabtı rabtı kurması kolay olmaz. Göçebe hayat ölmüştür. Bütün şekil ve şiarlarıyla, bütün müessese ve kaideleriyle yeni bir medeniyet şafağı sökmektedir. Eski ruhtan ilham almış, yeni ruha uygunlaşan idare kadrosu, geniş fütuhat ülkeleri içinde belirip kemikleşir. Gazi beyler, çevrelerini saran adamlarıyla yeni hayata ısınırlar. Cemiyette, yeni toprak düzeninin canlandırdığı refah, sınıflaşma temayülünü geliştirir.

Lüks ve borç

Otuz yıllar sefersiz, hareketsiz kalındı mı: "Barışın nimetleriyle meşgul olma, gerek komutanlar, gerekse tüm askeri ve savaş ehlini seferi ihmal eder ve görmezden gelir yapmış, özellikle asker zümresinin çoğunluğu, barış yanlısı olup, sanayi ve tüccar kalabalığına katılmıştır. Bunların, bol kazanç ve mal biriktirme eğilimleriyle doğal olarak seferden nefret ettikleri" (Beriyetülşamlı'nın "Nizam Devlet Hakkında Mütalat"ı) görülür. Kısacası eski ülkücü göçebe asker gazi, yavaş yavaş menfaat düşkünü sivil bezirgâna döner. Edinilen zenginlikler ne olacak? Tefeci-bezirgân efradı irat hazır yiyiciliğini ahlak haline sokar. İradın en garantili biricik tekeli, toprak beyliğidir. Onun için, memleketimizde hâlâ ağır basan derebey eğilimleri Osmanlılığın kaderi haline girer. Beylik her şeyden önce gösteriş palavrası ile yaşar. Şimdiki reklam ve propaganda vasıtalarının yerini, beylerin lüksü tutar. Etrafa gözdağı vermek için o zamanlar matbuat ve radyo yoktur. Cahil halk içinde yakın akisler yaratan ve geri ülkelerde hâlâ geçer akçe sayılan şevket ve satvet gösterileri alır yürür. Köyde ağalaşan, etraftakilere yukarıdan bakmak için, damının üstüne bir kat çıkmakla, fani halktan ayrılmaya başlar. Sosyal yükseliş basamaklarının elle tutulur sembolü bina katlarıdır. Göçebe çadırının yerinde medeni yapılar başverir. Yapı, sadece dört duvar olarak kalmaz. İçine, dışına bin bir yeni harç, borç ister. Ona göre döşem, dayam, giyim, kuşam, yeyim, içim, hadem, haşem, çorap söküğü olur. "Cümleye istirahat 'huzuriyet tabiat'

saniye olmakla, rical ve kibar'ı devletse derun'u İslâmbolda eflâke ser çekmiş haneler bina ve inşa ve Boğaziçinde kezalik refi'ülbünyan sahilhaneler peyda ve mefruşat esaslarında dahi tekellüfat'ı azime ederek, ebniyeye muvafık sair levazım ve metumat ve hadem ve haşem (yardakçılar) ve elbise ve merkübatta (ayakkabılar) hadd'ı itidali tecavüz" (Yazarı belirsiz Nizam Devlet Hakkında Mütelaat, *Tarihi Osmanlı Encümeni* Mecbuası, n.941-943) başlar. Ok yaydan çıkmıştır. Medeniyet, divan edebiyatındaki "Kan dolu fena çeşmesi"dir:

"Bir kere için çeşmei perhun'u fenâdan, başın alamaz bir dahi baran belâdan"

Feragatlı göçebe lokma lokma kopardığı medeniyet nimetlerine doyamaz; yudum yudum içtiği medeniyet iksiriyle sarhoştur. "Üzüm üzüme bakarak kararıp kızarır". "Kişi eşinden azar". Masraflar israfa döner. İsraflar suiistimali getirir.

"Herkes haddinden çok binalar, süslü giysiler, ev eşyaları, her türlü israftan çok fazla masraf ettiğinden, çok fezle borca girmiş" (Beriyetülşamlı) olur.

Soysuzlaşma

Borçlanan bey ne yapar? Toprakları işleyen hür çiftçiyi soyar. Soyulan çiftçiyi çalınan toprağa zorla bağlı tutar. Çiftçilerin toprakbentleşmesi toprakların çalınması ile atbaşı gider. Toplumun kendilerine bir emâneti olan dirlikleri, "sahibülarz"lar çalıp çırpıyorlar demek, "Müslümanların beytülmalı" soyuluyor, devletin maddi gelir kaynakları tükeniyor demektir. Devlet, başının çaresine bakarken, yağmurdan kaçanın doluya tutulmasına uğrar. Derebeylerden kurtulmak için, para babalarına, tefeci-bezirgân sermayeye başvurur. Beylerin yapı, döşem, giyim, yiyim ve süslerinin sarfları, oldukça geniş bir önsermaye gelişimine kapı açmıştır. Bey borçlanmaları, zaten küçük çiftçi işletmesinin kaçınılmaz paraziti tefeciliği son dereceye ulaştırmıştır. Devlet, dalında olgunlaşmış tefeci-

Süleyman "Kanunî" ile birlikte mukataalar devri başmış, derebeylik kanunlaştırılmıştı.

bezirgan gelişimini dev ölçüsüyle bir darbede "**kanun**"laştırır. Süleyman "Kanunî"nin mukataalar devri başlar. Miri topraklar, o zamana kadar, hiç olmazsa **şer'en** toplum mülkiyeti ipoteğinde kalmışlardı. Kesim düzeniyle beraber "**Malikâne**"leşen miri topraklar ansızın, tabiri caizse **menkulleşirler**. Arşimet'in dünyayı kaldırmak için aradığı mesnet! İmparatorluğu berhava edecek mukataa (kesim) manivelası bulunmuştur.

Aynı gidiş, hemen bütün eski medeniyetlerde olduğu gibi, Batı Avrupa'da dahi görülmüştür. Barbar akınları, kavimler göçü (muhaceret'i akvam), bir nevi bağ bozumudur. Göçlerin arkasından, bir çeşit cemiyette "ıstıfai tabii" (tabii arınım) yoluyla kurulan büyük saltanatlar: Derlenmiş salkımların bir hazinede çiğnenip şıraya çevrilmesine benzer. Bu şıra ne olacaktır? O zamana kadar tarihte daima, tefeci-bezirgan mayalanma en sonra dozunu ve tuzunu kaçırarak şırayı sirkeye çevirmiş: Önsermayeyi derebeylikle soysuzlaştırmıştı. Batı'da, insanlık için birinci defa olmak üzere, ortaçağ mayalanışı, soysuzlaşmadan, bildiğimiz ileri rejime, **modern kapitalizme** doğru, tabir caizse şaraplaştı. Osmanlılıkta ortaçağ, hiçbir senteze varamadan çürüyüp ekşidi, sirke kesildi. Yeryüzünün en gözde parçasından, asırlar boyunca küpünü çatlatan ve çatlakları bir türlü tıkanmak bilmeyen keskin Osmanlı sirkesi hangi mayalanışların mahsulüdür? Bu süreç, canlı tarihin en baş döndürücü giriftlikleriyle doludur. Burada sebeplerle neticeler, ucu bucağı gelmez kıvrılışlarla birbirlerine girerek kasırgalaşır, girdaplaşırlar. Sebebi neticeden ayırmak yalnız güç değil, olayların canlılığını bozan bir yapmalıktır da.

Kesim düzeninde miri toprak hırsızlığı

Mukataalar sistemi, biliyoruz, Osmanlı toprağından ordusuna ve dinine kadar sosyal, hatta bir bakıma coğrafi bütün sahaları ansızın tefeci-bezirgan hegemonyasına şartsız kayıtsız teslim eden bir kanun, bir yeni anayasadır. Kesim düzeninde Osmanlılığın bütün zenginlik kaynakları, bütün insan ve teşkilâtları önsermayenin hükümleri ve icapları altına girer. Bu darbenin acısını, son duruşmada gene halk ve bilhassa o zamanki çiftçi çeker. Toplum toprakları iki sinsi kanalla beytülmalden şahsi mülkiyet kesimine doğru aktarılır:

1) Lâik şahsî mülkiyet kesimi: **Malikâne**

2) Dini şahsî mülkiyet kesimi: **Evkaf**.

İlk zamanlar, ortaçağın mistik havai nesîmisi (atmosferi) içinde görülen her değişiklik gizli mukataalarda keskin sınırlarıyla göze çarpmaz. Malikaneler, âdeta lâik bir çeşit evkafa benzerler; evkaflar, dini bir çeşit malikane özelliğini taşır. Ama, her iki müessese de, birkaç hatta bir nesil sonra aynı yola çıkarlar: Müslümanların orta malı sayılan topraklar, parababalarıyla anlaşmış din ve dünya ağalarının ve beylerinin kontrolü altına geçer. Lugat manasıyla kontrol ("rakabe") sözde gene "beytülmalındır." Fakat, Beytülmalın fiilen kontrolü sıfıra düşmüştür. Küçük ekinci durumlarını muhafaza eden çiftçi "reaya"nın zaten toprak üzerinde mülkiyeti evvelce de yoktu. Lâkin dirlik düzeninde hiç de-

Osmanlı reayasına ancak zaruri geçimi için gereken bir iş ücreti kabilinden ölmeyecek pay düşer.

ğilse "**tasarruf**" hakları vardı. Kesim düzeniyle beraber, çiftçinin toplum toprakları üzerindeki tasarruf hakkı kalkar; malikane ve evkaf sahiplerine geçer. Avrupa ortaçağının din ve dünya derebeyleri, Osmanlılığa evkaf ve malikane kılıklarıyla girerler. İslamlıkta Hıristiyan manastırı ve Batı Avrupa derebeyliği yoktur. Amenna! Lakin tekkelerle evkafın manasını kim inkâr edebilir? İslamlık derebeyi "kabul" etmese bile, derebey İslamlığı kabul etti mi, mesele kalmaz. Kabahat dinde, imanda değil: İnsanda. İnsan parayla satın alındı mı, dini imanı da beraber gider. Ve İslamlık kadar temiz demokrat bir din bile, ağalar ve beylerce mükemmelen maskelenebilir.

Dirlik düzeni ile kesim düzeni farkı

"Mukataanın malikane verilmesi", "Nizam Devlet Hakkında Mütalaat" yazarlarının dedikleri gibi, ilk zamanlar güya sırf "mamuriyeti teşvik" içindi. Dirlikçi beylerin zulüm ve irtikaplarıyla pek züğürt düşmüş çiftçilere tohum, vesaire vermek gibi üretimi hedef tutan bir tedbir sayılıyordu. Tarihte hiçbir sömürü düzeni, kendini haklı çıkaracak iddialar yapmadan yığınlara mal edilemez. Uygulamaya bakalım. Hiçbir "malikane" sahibi mukataacı, ele geçirdiği büyük toprakları kendisi başına geçip işletmez. Zaten "malikane"nin işletme denilecek zirai faaliyet kısmıyla mukataacının doğrudan doğruya hiçbir ilgisi yoktur. O, sadece malikane topraklarında üretim faaliyeti yapan çiftçilerden toplanacak gelirler için araya girmiştir. Ama ayrıca, bu gelirleri dahi bizzat toplamaz. Tefeci-bezirgan aracılara ısmarlar. Böylelikle mukataa düzeninin çiftçisi, kesimci beylerden ziyade mültezim, cizyedar, sarraf gibi ikinci, üçüncü el istismarcıların önsermaye adamlarının insafına bırakılmıştır. Gerçi köylüden toplanan iratlar hep aynı ismi taşıdılar:

1) Toprak vergileri (**öşür ve haraç**).

2) Baş vergileri (**Cizye**).

Lâkin bunları alanlarla, alış tarzı değişmişti. "Dirlik Düzeni" çağında "sahib arz" adını alan tımar, zeamet, hatta has sahipleri toprak gelirini bir nevi memur maaşı gibi alırlardı. Bugün aynı devletin bir memuru köylüden vergiyi toplar, başka memuru toplanan paradan memura maaşını verir. Dirlik düzeninde vergiyi toplayan da, ondan geçim payını, maaşını alan da aynı şahıstı... Burada bir sadelik ile beraber, yük hafifliği de vardı. Sürü sepet bir idareci kalabalığı beslenmiyordu. Dirlik sisteminin bütün kusuru, "sahip arz"ların şahsi karakterlerine dayanmasından ibaretti. Şahıslar lükse, tamaa kaçıp derebeyleştikçe, dirlikçiliğin düzeni bozulacaktı. "Kesim Düzeni" çağı da başlarken, bütün sosyal ilişkileri alt üst ediyordu. Daha doğrusu, fiilen üstün çıkmış olan tefeci-bezirgan ilişkileri hükmen, **kanun** haline sokuyordu. Çiftçinin üzerine, falan veya filan iyi veya kötü "sahip arz"ın şahsı değil, biri iflasa giden devlet; ikisi, bu devleti fiilen kontrolleri altına sokan sosyal sınıf olmak üzere, başlıca üç kuvvet muazzam bir sistem halinde dikiliyordu. Dirlik düzenindeki devlet, halkın içine karışmış toprak iktisadiyatını teşkilatlandırıp asayişe ("dirliğe") kavuşturmayı hedef güden bir çeşit **üretici** devletti. Kesim düzenindeki devlet, istihsaldeki kontrolünü mukataacı malikane sahiplerine devir etmişti. Kendisi mukataacıların eline bakan hazır yeyici, sırf **tüketici** bir devlet durumuna düşmüştü. Bu karakteriyle kesim düzeninin devleti, elbet topluma ve çiftçiye daha ağır bir yüktü. Halbuki, bu ağır ve fuzuli yükün altına giren devlet, geçemediği deliğin başında kuyruğuna kabak bağlayan fare gibi, iki yeni sosyal sınıfı, gayrı meşru durumlarından meşru vaziyete çıkardı. "Sahip arz"ın dirliğini malikane şeklinde kullanması, vaktiyle bir suçtu. Şimdi hem de hiçbir üretici görevi bulunmayacak mukataacılara miri topraklar resmen malikane olarak veriliyordu. Toprağın tasarruf hakkı evvelce bilfiil toprağı işleyen çiftçinin hakkı idi. Şimdi bu hak çiftçiden alınıyor, aracı bezirganlara, mültezim ve cizyedar adlı sömürücülere bağışlanıyordu. Tefecilik, İslamlıkta, *Kur'anı Kerim*'in ateş püskürttüğü en büyük günahtı. Kesim düzeninde, "zemmî" (gayrimüslim) sarrafların arkasında gizlenen tefeci sermaye, "Müslümanların beytülmal"ine ait, dolayısıyla mukaddes bir vedia olan toprakların özünü kemirmek için görevlendiriliyordu. Lakin, artık saltanat, eski ülkücü gazileri çoktan temizlemişti. Müslümanlıktan kim bahis açabilirdi? Hak kuvvetindi. Kuvvet paradaydı. Para, bezirganla mültezim ve cizyedarlarla, sarraf ve tefecilerindeydi. Devlet zümreleri de rüşvet ve irtikâp yoluyla aynı sınıflara çoktan katılmışlardı. Rüşvet ne idi? Bir nevi devlet nüfuzuyla tefecilik yapmaktı. İrtikâp ne idi? Bir nevi devlet nüfuzuyla bezirganlık yapmaktı.

Müslümanların orta malı sayılan topraklar, parababalarıyla anlaşmış din ve dünya ağalarının ve beylerinin kontrolü altına geçti.

Görünüşte belki hâlâ "El sultan ibnissultan halifeuyiziyşan sallallahü fi'arz efendimiz" padişah mutlak hükümdardı. Ama, onun dizginleri, geriden tefeci-bezirgan zümrelere geçmişti. Devlet, gelirini mukataacıdan, mukataacı ise, mültezim ve cizyedardan bekliyordu. Mültezimle cizyedar, iki ahbap çavuş bezirgan sıfatıyla, tefeci sarrafla baş başa veriyorlar, çiftçiden koparılacak aslan payı ile bundan yukarıdaki efendilere, kesimci beyle devlet hazretlerine ayrılacak payı kestiriyorlardı.

Kesim soygununun dehşeti

Normal bir kesim düzeninde:

1) En yukarıya gelen devlet: "Malikane" sahiplerinden "mukataa bedelini" alır.

2) Onun arkasında mukataacı: Mültezimden malikanenin "kira"sını alır.

Bu iki zümre güruhlarına, normal olarak, toprak üretiminin yarattığı mahsullerden yalnız irat (rant) kısmı düşmelidir. Rant, arazi tekelini elinde tutanlara geçen fazla üründür.

3) Tefeci-bezirgan sınıfı: Toprak üretimindeki fazla mahsulden köylüye düşecek payı, kârı benimser. Kesim düzeni çiftçisi için, yarattığı ürünün ne irat, ne kâr kısmında hiçbir ümit kalmamıştır. Ona, yalnız ve daima ancak zaruri geçimi için gereken bir iş ücreti kabilinden ölmeyecek pay düşer.

Toprak ekonomisi dirlik kontrolünden çıkıp, üstü kapalı şahıs mülkiyeti halinde malikaneleşerek derebeyleşti.

Unutmayalım ki, normal ve klasik Avrupa kapitalizmi çağında değiliz. Osmanlı ortaçağındayız. Malikaneleri bilfiil emirlerine alıp, çiftçilere işletir durumuna giren bezirgan sermaye (müteşebbis mültezim), yalnız mukataacıya devir edeceği **irat** payını ve köylüde kalması icap eden **kâr** payını almakla kalmaz, bizzat köylünün zaruri geçim payını da sömürmekte hürdür. Tayin ve takdir, tamamen bezirgan sermayeye kalmıştır. Mültezimde parayı sarraftan, yani tefecilerden bulduğuna göre, çiftçinin mukadderatı, zamane faiz raicine göre tefeci-bezirgan sermayenin insafına kalmıştır. Böylece, ortaçağ toprak ekonomisi denilen ateşin üstüne konulan çapul sacayağı: (Mukataacı + Bezirgân + Tefeci) üçüzü olur. Devlet ancak bu üçüzlü sınıfın gerisinde, onların diş ve tırnaklarından artanlarla geçinir. Dolayısıyla da bu dişleri tırnakları bilemekte fayda umar.

Halbuki iratçı sınıf (mukataacılar) ile tefeci-bezirgan sınıf (mültezim, cizyedar, sarraflar) babaları hayrına var olmamışlardır. Her sosyal sınıf gibi, önce kendilerini düşünürler. Bu sebeple, "velinimet"leri olan devleti dahi soymaya bakarlar. Onun için, devlet, iratçı ve bezirgan-tefeci sınıflara bel bağladıkça, iflas tehlikesi ile yüz yüze gelir. İflas tehlikesine uğradıkça iratçı-bezirgan sınıfların kucağına düşer. Bu "fasit daire" denilen "lanet çemberi", şüphesiz, en son duruşmada gene halkın (başta çiftçinin) boynuna asılır. Devlet, züğürtledikçe işi kalpazanlığa vurup züyuf akçe kanalından bütün milleti veya mansıp ticareti, caize, ubudiyet, harç buyrultu vesair yollarından üstün sınıfları soymaya bakar. İratçı sınıf (mukataacılar vesaire) lüks hayata düştükçe, geliri temiz olan mukataa topraklarını, mültezime verirken, 50 yıl evvelkinin üç, dört misli bedel ister ve alırlar. O zaman tefeci-bezirganlar ne yapacaklar? Madem, "gücü gücüne yetene"dir, onların da güçleri çiftçilere yeter: Hazır yeyici devletin ve iratçı sınıfın dilediklerini verir.

Devlet zümreleri de rüşvet ve irtikâp yoluyla derebeyi sınıfına çoktan katılmışlardı. Rüşvet ne idi? Bir nevi devlet nüfuzuyla tefecilik yapmaktı.

Sonra, emme basma tulumba felsefesiyle, yukarıya verdiklerini, devlet ve malikane sahiplerinin idari, siyasi, dini, askeri, maddi, manevi her türlü yardımları veya göz yummaları sayesinde aşağıda çiftçiden istediği gibi ve istediği kadar alır.

"Beş kuruş ziyade veren mültezimlerin zulmüne muavenet (yardım) olunmak sagire ve kebire (büyük, küçük devlet mensuplarının hepsine) tabiat'ı saniye makamında olmakla" (Mehmet Şerif ef. lâyihası). "Mültezimler dahi, iltizam bedelinden başka, daha çok kazanç için, aciz çiftçilere dayanacaklarının ötesinde, türlü türlü zulme cesaret etmeleriyle, bütün halk, gece gündüz, çoluk çocuklarıyla, aç ve çıplak çalışıp" (Beriyyelşamlının Layihası) çabalarlar.

"Zulüm ve eziyetin çirkinliği, baş vergilerinin tahsilinde, şeriata ve kanunların menfaatine aykırı olarak, cizye toplayanların haddi aşan cezalandırmaları" (Beriyyelşamlının Layihası) alır yürür.

"Balık baştan kokar" denir. Osmanlı imparatorluğunun "kokması" da ilkin başından belirdi. Elbet, asıl derin sebepler, yukarıda işaret ettiklerimizdi. Fakat bu sebeplerin satha vuran ufuneti (iltihabı) en çok devlet zümreleri içinde göze çarptı. Toprak ekonomisi dirlik kontrolünden çıkıp, üstü kapalı şahıs mülkiyeti halinde malikaneleşerek derebeyleştikçe, devletin mali temelleri adeta birdenbire boşta kaldı. Yıldırım çabukluğuyla yıkılan devlet maliyesi, imparatorluğun bütün idari, siyasi, askeri, dini üst katlarını berhava eden özel bir mekanizma haline geldi.

Haçlı Seferleri'nin tarihsel sonuçları - 2

Seferler sonrası Doğu ve Doğulular

Haçlı Seferleri'nin İslam dünyası içindeki bir sonucu, Türklerin İslamın esas savunucusu ve tek temsilcisi haline gelmeleridir. Seferler sonucunda Avrupa'nın İtalyan ticaret kentleri tarafından daha büyük bir pazar haline getirilmesi, Doğu'dan gelen mallara açılması, Doğu'da büyük bir ekonomik hareketlenmeye yol açtı. Haçlı Seferleri Avrupalılara, Akdeniz ile Doğu kapısı ve yolunun kapandığını göstermişti. Bunun yol açtığı gelişme Doğu'ya gitmek için başka yollar aranması ve sonucunda coğrafi keşifler oldu.

Alp Hamuroğlu

HAÇLI SEFERLERİ'NİN ORTADOĞU'DA KALAN, BÖLGEYE YERLEŞEN AVRUPALILAR İÇİN SONUÇLARI

Avrupalılar, 1095-1270 yılları arasında yapılan sekiz Haçlı Seferi'nde, İsa'nın mezarının Hıristiyanlarda kalması, kutsal toprakların ele geçirilmesi şeklindeki dinsel "amaç"larına ulaşamadılar. Askeri bakımdan, kalıcı olmayan, belirleyici ve çok önemli olmayan kısmi başarılar elde ettilerse de hep yenilgilere uğradılar. Siyasi açıdan, kurdukları ve yaşatmaya çalıştıkları devletlerin yok olmasını önleyemediler. Avrupalıların Ortadoğu'ya getirdiği Avrupa'nın feodal idari sistemi ve feodal ilişkileri (1) varlığını sürdüremedi ve yerleşemedi.

Devletler, kuruluşlar

Haçlı Seferleri sırasında Akdeniz'in doğusunda kurulan Cermen ve Latin devletlerden ve prenslik-lerden hiçbiri yaşamadı. İlk sefer sırasında kurulan Cermen kolonilerinden de kalan olmadı ama sondaki seferlerde kurulan bazı ticaret kolonileri, liman kentlerindeki Avrupalı yerleşmeler -ki bunların hepsi İtalyan ticaret kentlerinin uzantısı oldular- ticaretin sürdürülmesini sağlayacak şekildeki bağlantı merkezleri ve ticaret kentlerinde bürolar yürüten temsilcilikler olarak kalıcı olacaklardı. Sömürgeleştirme ve koloniler kurma başarısız ve sonuçsuzdu, ama yürütülen ticaret mekanizmaları yüzyıllar boyu Avrupa'nın alışverişinin ve kültürel iletişiminin araçları işlevini görecekti.

Haçlı Seferleri ile Doğu'ya yerleşen Avrupalıların bölgeye kültürel anlamda bir katkıları olmadı.

Bölge devletçikleri, başta şeker fabrikaları (en büyüğü Akkâ'da olmak üzere bütün sahil kentlerinde şeker kamışından üretilen şeker fabrikaları kurulmuştu) ve büyük çaplı dokuma tezgâhları olmak üzere üretim alanına girdiler. 13. yüzyılda Avrupa'ya ithal edilen şekerin tamamı **outremer**den gelmekteydi. Bunlar ve başka tarım ürünleri (şifalı otlar, baharat, pelesenk denilen balsam vb.) ile kimyasal maddeler (boya malzemeleri vb.) sayesinde Haçlı devletçikler çok zengindi. Sorun, çatışmalar, istikrarsızlık ve hedefsizlik yüzünden zenginliklerin savrulup gitmesindeydi.

Kimilerinin uzun süre varlıklarını koruduğu Latin Doğu devletlerinde, düşünsel alanda hiçbir gelişme olmadığı gibi, kültürel alanda, "Batılı" Haçlı devletlerinden uygarlık dünyasına, Avrupa'ya ve Hıristiyanlığa herhangi bir katkı görülmedi. Bütün dönem boyunca, Yunan, Roma, Arap ve Doğu kültürlerinin ve antik dünyanın birikiminin Hıristiyanlıkla buluşma yeri **outremer** değil, Sicilya'ydı.

14. yüzyılın ilk çeyreğinden kalma ve Bağdat'ın 1258'de Moğollar tarafından istilasını ve düşüşünü betimleyen bir minyatür.

İnsanlar, toplumlar

Bölgeye yerleşen Avrupalılar Ortadoğu topraklarındaki yeni hayatlarında bölge insanlarının düzeyine tam olarak çıkamadılar. Bölgenin adetlerini tam olarak benimsemediler. Ortadoğu ülkelerinin kurumlarına güvenmemişler, yaşantısını yadsımışlardı. Çocuklarının eğitim görmesini isteyenler, onları iyi eğitim veren medreseler ve bölge kiliselerinin çok yönlü eğitim yapan manastırları yerine Avrupa'da okutmaya devam ettiler. (2) Avrupalı Haçlılar, Doğulu hekimlere güvenmiyorlar, tedavilerini Frank "doktorlara" yaptırmak istiyorlardı. Yabancısı oldukları tedavilerden kaçınmaları genel bir tutumdu. Başlarına gelenleri, karşılaştırma yapabildikleri için zaman içinde anlayacaklardı.

Uzun süre hamam kullanma alışkanlığı kazanamadılar. Giysilerini değiştirme konusunda tutucuydular, sıcak iklimin uygun malzemesi olan ipekli ve pamuklulara kolayca geçemediler.

Bunlara rağmen Avrupalılar Doğulu görgü ve adetlere yavaş yavaş da olsa uydular. İklimin zorladığı yerel kıyafetleri uzun bir süre sonra benimsediler. Yemek düzenine, yemeklerde safran ve çeşitli baharatları, rayihalı otları kullanmaya, yemekten sonra meyveler ve tatlılar yemeye, çay içmeye, halılar ve divanlar üstünde oturmaya, dans gösterisi izlemeye, müzikle eğlenmeye zaman içinde alıştılar.

Tedavi yöntemlerinin gelişmişliği yüzünden Avrupalılar bir süre sonra Doğulu hekimleri tercih eder oldular. Doğulu hekimler tercih edildiği ölçüde, geleneksel Frank tabipleri hasta bulamaz oluyor, bu Avrupalı tabipler ancak Avrupa'dan yeni gelenlere bakabiliyorlar, ilkel tedavi uygulamalarını yalnız onlara yapabiliyorlardı.

Sonraki Haçlı Seferleri'yle gelenler, kendilerinden önce gelen Avrupalıların kendilerinden farklı yaşayışlarını, anlayışlarını, davranışlarını, özelliklerini, özetle "başka türlü bir hayata" başlamış olduklarını görüyorlardı. Bölgeye yerleşen Avrupalıların çoğu Suriyeli, Arap, Ermeni ve Bizanslı kadınlarla evleniyor, bu yüzden de hem kendileri hem de çocukları "başka türlü" oluyordu. Üstelik artık Toulouselu, Rheimslı, Mainzlı, Frankfurtlu değiller, Antakyalı, Surlu, Kudüslü, Filistinli idiler. İki üç kuşak geçince "Frank", "Cermen", "Romalı" olmaktan da çıkıyorlardı! Papalık ve yeni gelen Haçlılar, "din düşmanı kâfirler"in örf ve adetlerinin benimsenmemesi için bazen resmi uyarılar ve hatta zorlamalar yapıyor, Doğu'ya yerleşmiş Hıristiyanların Doğululara yönelmelerini, özenmelerini, benzemelerini önlemeye çalışıyorlardı. Domuz eti yememeye alışan yerleşmiş Avrupalılar, papalığın bir yazısıyla domuz eti yemedikleri için kınanmışlardı.

Ayrıca yerleşmiş Avrupalılar arasında Avrupa'da bile görülmeyen ölçülerde "bozulma" da mevcuttu. Kentler genelevlerle dolu, ahlaksızlık ve soygunculuk yaygındı. Yalnızca halktan insanlar değil papazlar ve rahipler bile evlerini genelev olarak kullanıyordu. Yeni gelen Avrupalılar yadırgadıkları bu duruma bir süre sonra kendileri de giriyordu. Salaheddin ele geçirdiği kentlerde genelevleri kapatmış, yönetici-işletmeci papazları hapse attırmış, fahişeleri şehir dışına sürmüştü.

Ancak yerleşen Avrupalılar, zaman içinde Araplar ve Türkler gibi giyinmelerine ve yaşamalarına rağmen yabancı topraklarda yabancı olmaktan da kurtulamıyorlardı. Hem onlardan olmayı kabul etmiyorlar, hem de kabul etseler bile başaramıyorlardı. Oraların "yerlisi" değillerdi. İşgalci oldukları ne unutulabilir, ne de değiştirilebilirdi. Vazgeçemeyecekleri rahat ve keyifli hayattan koparılacakları, gönüllü olarak bırakamayacakları bu yerlerden sürülerek gidecekleri günü bekliyor gibiydiler.

Gerçek yerlilerin bakışına göre ise Avrupalıların, kötülük getirme, zarar verme dışında oraya hiçbir "katkısı" yoktu. Ne bir eğitim kurumu açmışlar, ne de kendi kültürlerinden bir şey getirmişlerdi. Avrupalılarla "cennet toprakları"na "kan, ölüm ve acı" yağmıştı. (3)

Yine de en son gelenler "en kötüler" oluyordu. İlk gelenler, en son gelenlerden önce gelenler, hep daha "iyiydi".

Doğu Roma İmparatorluğu seferlerin sonunda artık göstermelik bir imparatorluk haline geldi.

HAÇLI SEFERLERİ'NİN DOĞU VE DOĞULULAR İÇİN SONUÇLARI

Seferler sonucunda Avrupa'nın İtalyan ticaret kentleri tarafından daha büyük bir pazar haline getirilmesi, (Uzakdoğu da dahil) Doğu'dan gelen mallara açılması, Doğu'da büyük bir ekonomik hareketlenmeye yol açtı. İhraç edilen mal miktarı arttığı gibi mallar daha da çeşitlendi. Sonuç olarak bu Doğu'da eskiye göre daha da zenginleşmeye yol açtı. (4)

Bölge olarak Ortadoğu

Haçlıların geçtiği ve belirli bir dönem hâkim olduğu yerler ekonomik, ekolojik, demografik, kültürel ve tarihsel bakımlardan büyük zarar gördü. Zanaat merkezleri, üretim yerleri yok edildi, yün, ipek ve keten dokuyucusu yüz binlerce emekçi, çeşitli alanlarda üretim yapan yüz binlerce zanaatkâr öldürüldü ya da işsiz kaldı. Bulundukları yerlerde üretici olan insanlar göç etmeye mecbur kaldılar. Kasaba ve kent kütüphaneleri yakıldı, kültürel değerler yok edildi. Geniş tarım alanlarında üretim uzun yıllar boyu ya durdu ya da topraklar gerektiği ve her zaman olduğu gibi değerlendirilemedi. Bölgenin yaşadığı bu felaket, -doğal afetler dışında- ne geçmişte yaşanmıştı, ne de gelecekte yaşanacaktı.

Bölgedeki göreli istikrar ve barış tam bir kesintiye uğradı. Çatışma ve savaş her şeyin önüne geçti. Yerleşik ilişkiler bozuldu. Huzur ve sükûnet için bir şans kalmadı. Avrupa'da kazançlı bir "iş" olan savaş, Doğu'da tam bir ticaret sektörüne dönüştürülmüş gibiydi. Şövalye grupları, Haçlı çeteleri ya da örgütlü birlikler, merkezi bir amaca hizmet etmeyen şekilde ve kafalarına estiğince yerleşim yerlerine saldırırlar, yağma yaparlar, kurtuluş parası için insanları esir alırlardı. Bazen bunlar planlı ve düzenli olarak yapılırdı.

Bölgedeki Yahudiler de Haçlı Seferleri'nden büyük zarar gördü.

Avrupalılar, kültür, sanat ve bilim alanlarında Ortadoğu'ya hiçbir şey getirmediler. Yalnız tek bir katkıları oldu: Seferlerde "şehit" olan Hıristiyanların, istekleri o yönde olduğunda, kendi yurtlarında gömülmesi için kemiklerinin gemilerle Avrupa'ya götürülmesi Doğu için beklenmedik bir olanağı ortaya çıkarmıştı. Cesetler, kemikleri açığa çıkana kadar kaynatılıyordu. İslamdaki teşrih yasağı (İslam hukuku, ölüye saygı gerekçesiyle **şerha**ya izin vermiyordu) yüzünden yapılamayan anatomi ile ilgili bilgilenmenin gereği olan diseksiyon ve otopsi, dünyada ilk defa geniş çaplı olarak bu sayede yapılabilmiş ve büyük bir ilerleme sağlanmıştı. (5)

Müslümanların da içinde olduğu bütün Doğulular, Avrupalılardan alınacak bir şey olmadığını anlamışlardı. Bunun en önemli kanıtı, Hıristiyan olsun olmasın Doğuluların Avrupa dillerini öğrenmek için hiç çaba sarf etmemeleridir. (Bu durumun istisnası, ticari mekanizmalarda rol olan Doğulular arasında, örneğin Kıptilerde Avrupa dillerinin belirli ölçüde öğrenilerek konuşulmuş olmasıdır.) Bu yüzden Araplar ve Türkler, Latince ve Fransızca gibi dilleri ve dil aracılığıyla bu kültürleri hiç bilmediler. (6)

Avrupalılar kurdukları devletlerde ve kurumlarda kendi feodal özelliklerini hâkim kılmışlardı. Doğu için farklı olan Avrupa feodalizminin özellikleri Ortadoğu'ya gelmiş oldu ama Doğu'ya nüfuz edemedi. Doğu feodalizmi biçimsel yapısını ve özelliklerini korudu. Haçlı devletlerinin yıkılmasıyla da Avrupa feodalizminin bütün özellikleri bölgeden silindi.

Hıristiyan Doğu Roma İmparatorluğu

Haçlı Seferleri sayesinde ayakta kalmayı umduğu, varlığını bu "yardım"la sürdürebileceğini düşündüğü için Avrupalıları, Avrupalı Hıristiyanlığı davet eden ve seferlerin başlamasına yol açan Doğu Roma İmparatorluğu, ilk seferlerde doğu yönünde kaybettiği alanların bir kısmına tekrar kavuştu. Selçukluları ilerlediği yerlerden geriye püskürttü. Bu sayede ekonomik durumu ilk dönemlerde oldukça düzeldi, ancak Avrupa ile Doğu arasında yürüttüğü ticarette oynadığı birincil rolü, İstanbul üzerinden yürüyen ticaretin yol değiştirerek İstanbul'un devreden çıkması (7) ve Venedikli tüccarlara imparatorlukta sağlamak zorunda kaldığı imtiyazlar yüzünden yeniden elde edemedi (8). Seferler sırasında donanma ve donanım üstünlüğü de tam olarak Venedik'e geçmiş, Bizans'ın bu üstünlüğe direnme şansı kalmamıştı. Norman Haçlıların ("Sicilyalı" Ruggero) Bizans topraklarına saldırısı karşısında çok zorlandı. Korfu Adasını da beklenmedik bir baskınla ele geçirmişlerdi. 4. seferde ise Bizans'ın Haçlıların açık saldırısına uğraması ve Konstantinopolis'in Haçlılarca fethedilmesi, Doğu Roma ve bölge tarihinde çok önemli bir rol oynadı. Avrupa ve Ortadoğu'da güç dengeleri değişti. Zamanında Hıristiyan dünyanın en zengin devleti olan Doğu Roma bir daha iflah olmadı. **Helas** adını alan imparatorluk iki yüzyıl sonra tarih sahnesinden silindi (1453) ama tarih sahnesinden esas "çekilmesi", Haçlılar tarafından, Haçlılar yüzünden ve Haçlı Seferleri sırasında başlamıştı. Avrupalılar, Türklerin ve İslamiyetin yaptığından ve yapacağından çok daha fazlasıyla Doğu Roma'yı "bitirmişlerdi". Tarih sahnesindeki rolünü sona erdirmişler, sonunu hazırlamışlardı. Doğu Roma İmparatorluğu seferlerin sonunda artık göstermelik bir imparatorluktu.

Seferler sonrası Türkler, İslam dünyasının hem askeri ve hem de siyasi önderleri oldular.

Haçlı Seferleri, Bizans'ın şahsında Hıristiyanlığın Doğu'daki savunma mevzisini yıktığı için Müslümanların-Türklerin Boğazlardan Avrupa'ya geçişlerini kolaylaştırmıştı. Bunun sonucu olarak Türkler sürekli ilerlediler, Avrupa'da yeni topraklar kazandılar.

14. yüzyılda Akdeniz ticaretinde Doğu Roma İmparatorluğunun neredeyse hiçbir payı kalmadı. Dengedeki ağırlık Doğu'dan Batı'ya kaymış, bütün güç İtalyan ticaret kentlerine geçmişti. İtalyan kentleri, bağlantıları, ilişkileri, savaş ve ticaret filoları, kolonileri ve bütün mekanizmalarıyla ticareti ve ulaşımı tekeline almıştı. Bizans, etkisi altına girdiği denizci tüccar kentlerin nüfuzunu bir daha hiç kıramadı.

İstanbul'un fethinin ve yağmalanmasının esas sorumlusu olan bu ticaret kentleri, Bizans tarafından geri alınmasından sonra Konstantinopolis'teki kolonilerini tekrar kurmak, varlıklarını Bizans hâkimiyet alanlarında tekrar sürdürebilmek için çok uğraşacaklar ve bu uğurda zaman da kaybedeceklerdi. (9)

Doğu Roma'nın seferler yüzünden Avrupa kültürüyle de bağlarının zayıflaması birçok konuda önemli sonuçlara yol açtı. İmparatorluk Latince ve Grekçe'yi birlikte kullanıyordu. Seferlerden sonra Doğu Roma İmparatorluğunda Latince geçerli olmaktan çıktı. Daha sonra Latince bütün Doğu Hıristiyanlığından silinecek, doğudaki bütün Hıristiyan cemaatler Latince'yi reddedecekler, terk edecekler ve kendi dillerini kullanacaklardı. (10)

Haçlı Seferleri, Doğu Roma ile Müslüman dünya arasındaki ilişkileri bozdu. İslam, Araplar, Türkler ve Hıristiyan Doğu, Bizans'la çatışma içinde de olsa rekabet ve gerilim, seferlerin sonucu olan düşmanlık gibi değildi. Hatta Doğu Hıristiyanlığı Bizans'la kültürel birliğini koruyordu, "her iki devlet (Bizans ve Hilafet devleti) içinde bilginler ve teknik kimseler, her iki tarafın yararına, birinden diğerine gidip gelmekteydiler". (11)

Doğu'nun Hıristiyan halkları, devletleri, beylikleri

Haçlılara destek olan Doğulu bazı Hıristiyanlar onlara dayanarak beyliklerini geliştirdiler, prenslikler, krallıklar kurdular. Örneğin, 1. Haçlı Seferi'nde Avrupalılara yardımcı olan Ermenilerin (12), Haçlıların desteğiyle Kilikya'da bir devleti ortaya çıktı. Bu krallık ancak yüzyıllar sonra (1375'te) Memlûklar tarafından ortadan kaldırılacaktır. Haçlıların Anadolu'daki tek ittifak gücü Ermeniler, gene Haçlıların desteğiyle Anadolu'daki birçok beyliğe hanedan oldular.

Friedrich Barbarossa'ya silah ve yiyecek yardımı sunan Ermeni Kralı Leon (1185-1219), imparatorun boğulup ölmesi ve ordusunun dağılması sonucu çok zor günler geçirecekti.

Haçlılarla işbirliği yapan Filistin'deki bazı küçük Hıristiyan gruplar beyliklere kavuştular. Ancak gelecekleri olmadı. Haçlılara hizmet etmek isteyen bu özellikteki Hıristiyanlar, Haçlılarla bütünleşemeyen ve onlara karşı olan Doğuluların güç kaybına uğramasına yol açtılar.

Doğu Hıristiyanlığı ve Doğu Hıristiyanları

Haçlı Seferleri'nin sonunda Doğu Hıristiyanlığı güç kaybetti. Doğudaki yerli Hıristiyan krallıklar, prenslikler ve beylikler en büyük zarara uğrayanlardı. Doğu ile bağları olan, ticari ilişkiler sürdüren bölge Hıristiyanları (Nesturiler, Yakubiler, Kıptiler), ticaretlerini, Hindistan, Türkistan, hatta Çin'e yönelmiş kendi misyonerlik faaliyetlerini yapamaz oldular. İlişkinin kesintiye uğraması, hem ekonomik bakımdan zayıflamalarına, hem de kendilerine güvenlerini kaybetmelerine yol açtı.

Yerli Hıristiyan nüfus azaldı. Bunun nedeni, Haçlıların Doğulu Hıristiyanlara karşı da savaş yürütmesiydi. Haçlılar Doğulu Hıristiyanları, zaman zaman kitlesel olarak öldürmüşlerdi. Doğulu Hıristiyanların Müslüman komşuları ile ilişkileri bozuldu, hayatlarını sürdürebildiler ama bu ilişkiler hiçbir zaman eskisi gibi olamayacaktı.

Avrupalılardan büyük baskı ve zulüm gören yerli Hıristiyanlar, akınları sırasında Moğollara kurtarıcı gibi baktılar. Moğollara sarılmaları ve onlara destek vermelerinin karşılığı, Müslümanların öfkesini çekmek oldu. Yalnız kendileri değil, "oturdukları topraklar bile cezalandırıldı". (13)

Kurumsal olarak Doğu Hıristiyanlığının örgütlenmesi zayıfladı. Dinsel itkilerle harekete geçmiş olan Haçlılar, ele geçirdikleri yerlerde dinin kendi örgütlenmesini büyütme, geliştirme, sağlamlaştırma yolunu tutmadılar. Hıristiyanlığı yaymaktan vazgeçilmediği halde din görevlileri yetersizleşti. Piskoposluk sayısı azaldı; örneğin, ele geçirildikten sonra Kudüs'te bile yarıya indi. Papalığa bağlı olsun veya olmasın din örgütlenmeleri küçüldü. Birçok kilise, sorumlusu, çalışanı olmadığından kullanılmaz oldu. Buna karşılık askeri, sosyal, sağlıksal amaçlı tarikatlar ve "özel örgütler" ortaya çıkarıldı, bunlar yaygınlaştırıldı. Dinsel temelde ve söylemde yapılmakla birlikte bu tür din kurumları, din örgütlenmesi olmuyor, dinsel görünüşlü çıkar birliklerini oluşuyorlardı. Her yeni kurum kendi kurallarını koyuyor, özerk uygulamalar yaygınlaşıyor, Hıristiyanlığın dinsel parçalanma süreci derinleşiyordu. Bu gelişmeye papalık da razı olduğundan merkezi otorite de zaafa uğradı, kopukluklar,

başına buyrukluklar, keyfilikler olağanlaştı. Eğitim yok edildi. Kurumsal yapılaşma yerine boş inançlara dayalı Hıristiyanlık gelişti, dinsel bilgilenmenin yerini hurafeler aldı, yazılı kaynaklar yerini sözel dayatmalara bıraktı. İhtiyaca göre yapılan uydurmacılık, zaten güvenilmez özellikteki Hıristiyanlık teolojisini iyice zıvanadan çıkardı.

Haçlılar Doğu Hıristiyanlığına yeni hukuk anlayışları getirdiler. Bölgede icat edilen bu hukuk anlayışları uygulamalardan kaynaklanmıştı (içtihatlar şeklindeydi), Kudüs'tekiler kayıtlı olduğu için "Kudüs Mahkeme Yasaları" anlamında **Asise de Jerusalem** adıyla bilinmişti. (14) İtalyan ticaret burjuvazisinin çıkarları temelinde, Roma hukukunun inceliklerinden uzak, şövalyelere keyfilikler sunan bu kaba hukuk dinsel söylemlerle harmanlanmıştı.

Yahudiler ve diğer inançların mensupları

Yahudiler, bölgenin büyük Hıristiyan devleti Roma'nın baskısı ve zulmü altındaydılar. Hıristiyanlardan hep çekmişlerdi. Gördükleri zulme tepkilerini, Bizans'ın düşmanı İranlılarla birlik olarak, İslamiyet ortaya çıktığında ise Müslümanlardan yana olarak göstermişlerdi. Seferlerin başından itibaren de Haçlılara karşı hep Müslümanların yanında yer aldılar. Bu yüzden bütün seferler boyunca, Avrupa'da büyütülmüş ve beslenmiş Yahudi düşmanlığının da eklenmesiyle, Haçlılar tarafından bulundukları ve yakalandıkları her yerde kırıldılar, katledildiler. Haçlıların hedefi olan ve ele geçirilen bütün bölgelerde Yahudi nüfusu azaldı. Haçlı Seferleri başlarken yalnız Irak'taki Yahudi nüfusu 600 binden fazlaydı. Haham Benjamin 1165'te yaptığı seyahat ve araştırmasının sonucunda, Mağrip dışta tutulmak üzere, "İslam imparatorluğunun hudutları içinde 300 bin Yahudi" kaldığını belirlemişti. Seferler sonunda, Kudüs'te ve yakın büyüklükteki önemli kentlerde tek haneli sayıda Yahudi bulunduğuna (ek olarak Bailo Marsilius Georgius'un raporu, 1243), hatta bazı kentlerde hiç Yahudi olmadığına çeşitli kaynaklarda rastlanmıştır. (15)

Ortadoğu'daki diğer dinlerin ve inançların mensupları Haçlı saldırılarından çok büyük zararlar gördüler. Onların da nüfuslarında çok büyük bir azalma görüldü. Çoğunluk olarak yaşadıkları birçok yerde, kitleler halinde öldürüldükleri veya kaçmak zorunda kaldıklarından, ya hiç kalmadılar ya da sayıca önemsizleşecek kadar azaldılar.

Ortadoğu ve Doğu güçleri, Türkler, Araplar ve İslamiyet

Haçlı Seferleri, Türklerin Avrupa'ya doğru yönelimini geciktirici bir rol oynadı. Ancak biraz uzun bir dönem ele alındığında durum değişiktir. Birincisi, seferler parçalanmış Ortadoğu dünyasında bir birlik ihtiyacı doğurduğundan birkaç yüzyıl içinde Türkler önderliğinde önemli bir İslam gücü oluştu. Gene Haçlılar sayesinde bu güç merkezileşti. İkincisi, 13. yüzyılın başında Bizans'ın Haçlılar tarafından çökertilmesi, Türklere ve İslama karşı olan en önemli engelin ortadan kalkması ya da en azından o engelin son derece zayıflamış olması, Türklerin gelişmesini ve batıya doğru yayılmasını kolaylaştırdı. Osmanlı devletinin ortaya çıkması ve güçlenmesinde, Bizans'ın Haçlı Seferleri yüzünden gücünün tükenmesinin ve seferlerin yenilgisinin büyük zorluklar içine soktuğu Avrupa ülkelerinin yetersizleşmesinin önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Osmanlılar, seferlerin Hıristiyan dünyayı yorması ve parçalaması yüzünden kolayca Trakya'ya ve Balkanlara geçtiler, seferlerin Doğu ve Batı Hıristiyanlığını birbirinden iyice ayırması yüzünden İstanbul'u alabildiler, Haçlıların Avrupa'daki tahribatı yüzünden "Viyana surları önünde ordugâh" kurabildiler. (16)

Seferler dönemindeki Moğol istilası, Haçlıların Ortadoğu güçlerini meşgul etmesi ve zaafa uğratması yüzünden kolaylaşmıştı. Haçlılar, Moğolların çok büyük direniş görmeden büyük tahribat yapabilmelerine yol açtı. "Haçlı Seferleri olmasaydı Araplar Moğol saldırılarına karşı daha iyi dayanmak imkânını bulabilirlerdi." (17)

Ticarette İtalyanların belirleyici varlığına rağmen Akdeniz birkaç yüzyıl içinde tekrar İslamın hâkimiyetine geçti ve tamamen "Türk gölü" haline geldi.

Doğu'nun Akdeniz hâkimiyeti çok yüksek bir düzeye çıktı ama bunun yüzyıllar içinde olumsuz bir sonucu da oldu. Akdeniz hâkimiyeti, okyanus yollarını aramanın ve "başka" yollardaki gizilgücün (potansiyelin) peşine düşmenin gereksiz hale gelmesi yüzünden, dünyaya açılmanın engeline dönüştü. Akdeniz'le yetinen "Doğu" (yani İslam), Akdeniz dışını Avrupalılara bırakmış, adeta hediye etmiş oldu. İlk ekonomik,

siyasal ve kültürel küreselleşmenin sahibinin Avrupa olması, İslamın küreselleşme ihtiyacı duymamasıyla ilgiliydi.

Seferlerin baskısı sonucu İslamiyet zor dönemler geçirdi. Büyük bir güç ve birikim kaybına sonraki yüzyıllarda dinsel gerileme ve gericileşme eşlik edecekti. İslam dünyasındaki sarsıntı, Avrupalılardakinin benzeri bir fanatizme ve hoşgörüsüzlüğe yol açtı. Bundan, bölgeye gelenler yanında, bölgede bulunan (Hıristiyan, Müslüman) herkes payını aldı.

Haçlı Seferleri'nin İslam dünyası içindeki bir sonucu, Türklerin İslamın esas savunucusu ve tek temsilcisi haline gelmeleridir. Seferler en fazla Türklerin devletleri, askeri örgütlenmeleri tarafından ve İslam ülkelerinin yönetiminde olmalarıyla püskürtüldü. Seferler sonrası Türkler, İslam dünyasının artık hem askeri ve hem de siyasi önderleri oldular. Nitekim seferlerden birkaç yüzyıl geçtikten sonra hilafetin Türklere geçmesiyle ve bunun genel kabul görmesiyle İslam dünyasını temsil yetkisi de Türklere geçmiştir. 16. yüzyıldan sonra -20. yüzyıla, hatta bugüne kadar- İslamiyetle ilgili olarak muhatap Türklerdir. (18)

HAÇLI SEFERLERİ'NİN DÜNYA TARİHİ VE İNSANLIK DEĞERLERİ AÇISINDAN SONUÇLARI

Haçlı Seferleri Avrupalılara, Akdeniz ile Doğu kapısı ve yolunun kapandığını, bu konuda artık bir şanslarının kalmadığını göstermişti. Bunun yol açtığı gelişme ise başka yollar aranması ve Doğu'ya başka yollardan gidilmek istenmesiydi.

Keşiflerin yapılması ve okyanus yollarının devreye girmesiyle, Akdeniz ve Avrupa imparatorluklarına, dünya tarihinde sömürge imparatorlukları olarak ortaya çıkan küresel imparatorluklar eklenecek, yeni bir dönem başlayacaktı. Bu bakımdan Haçlı Seferleri, tarihteki ilk "küreselleşme"nin nedeni, temeli ve itici gücü olmuştur. Bu küreselleşme, birincisi "Avrupalıların küreselleşmesi", ikincisi "Hıristiyanlığın küreselleşmesi"dir.

Avrupalıların bu küreselleşmesine İslamiyetin elindeki Akdeniz'in katılması ise, 18. yüzyıldan sonra Avrupalıların buhar gücü sayesinde olacaktır. Avrupalılar buhar gücünü kullanabildiği için, o günlerde bütün dünyada olduğu gibi, Akdeniz'de de üstün hale gelmiş, yüzyıllar boyu dışında kaldığı bu alanda da hâkimiyet kurmuştu. Teknik üstünlük güç dengelerini ve sonuçta tarihin seyrini değiştirecekti. Tarihte her zaman olduğu gibi yeniçağda da atları olanlar ata binmeyenleri, topları olanlar topu tanımayanları dize getiriyordu.

Haçlı Seferleri, savaş için birlik hedeflemişti. Hıristiyanlığın ideolojik baskısı ve kendi merkezileşmesi ile sağladığı bu "kutsal savaş birliği", Avrupa siyasal ve kültürel birliğinden çok Avrupalı kitlelerin insan gücü olarak bir araya getirilmesi şeklindeydi. Avrupa Hıristiyanlığının dinsel bir merkez etrafında bu ortak hareket projesi, yüzyıllar boyu sönmeyen heveslere ve yersiz girişimlere kaynaklık etti. Dönem dönem de Avrupa'nın siyasal ve ekonomik birliği planlarının esini ve temeli oldu. Bu yüzden Avrupa'nın gelecek projeleri, savaş veya din (ya da "savaş ve din") temeli üzerinde yükseldi. 20. yüzyılın Avrupa Birliği projesi de, diğer Avrupa "birliği" projeleri gibi, bir "Hıristiyan birliği" olarak önemli ölçüde Haçlı ruhunun mirasıdır. Ancak bu kez Haçlı birlik, Avrupa'nın siyasal ve ekonomik birliği olmanın ötesinde, Avrupa'nın Cermen kolunun (Almanya ve Fransa'nın) bir öncülüğü ve girişimi olarak Avrupa'nın bir dünya gücü ve "çok kutuplu dünya"nın kutuplarından biri olma amacına dönüktür.

Haçlı Seferleri, "din savaşları"nın, aslında din savaşı olmadığını -daha o zamandan- gösterdi. Çatışanlar uygarlıklar değil, ekonomik çıkarlar için mücadele eden siyasal örgütlenmelerdi.

Haçlı Seferleri insanlık tarihine, hem coğrafi genişlik bakımından, hem katılan kadın ve erkek sayısı bakımından, hem görülmemiş ve daha sonra da görülmeyecek ölçekteki büyüklüğü bakımından, hem de inanılmaz ve kabul edilemez ölçüdeki vahşeti bakımından benzersiz bir **saldırı, savaş** ve **utanç** örneği hediye etti.

Filistin'e varmak için gidilen yollarda Hıristiyanlıkla ve kullanılan söylemlerle hiçbir ilgisi olmayan, hatta bunlara tamamen ters olan bu korkunç uygulamalar, yağmalar, talanlar, gereksiz kıyımlar Avrupalı Haçlılara kötü bir ün kazandırmış, bu ürpertici ün Kudüs'e kendilerinden önce varmıştı. Daha önemlisi, bu kötü ün, yüzyıllar sonraya bile taşınmış ve kurtulamayacakları bir şekilde üzerlerine yapışmıştı. (19)

Haçlı Seferleri'yle Avrupalılar tarihe büyük bir insanlık suçu eklemiş oldular. Haçlı Seferleri Hıristiyanlığın "kutsal ittifakları"nın gereği ve ürünü olarak yüzyıllar boyu devam etti. Avrupalılar 18. yüzyıla kadar da Haçlı Seferleri'ne sahip

Haçlı Seferleri'nin sonucu Avrupalıları Doğu'ya gitmek için başka yollar aramaya sevk etti. Coğrafi keşiflerin itici güçlerinden biri buydu.

çıktılar, seferleri hep savundular, hatta kutsadılar. O dönemden sonra bundan vazgeçilmişti. Zamanında meşru olduğu genel kabul gördüğü için üzerinde durulmayan, düşünülmeyen, bu yüzden de anlaşılmayan, ancak zaman geçtikçe görünürleşen bu saldırganlığın Hıristiyan Avrupalılar üstündeki ağırlığı, onları 19. yüzyıldan sonra iyice ezmeye başlamıştı. 20. yüzyıla kadar Batılılar Doğu'ya saldırılarına "Haçlı Seferi" demediler. Ve seferlerin suçu/suçları, en son, 2000 yılında bizzat "Batı Kilisesi"nin merkezi tarafından, Haçlı Seferleri'nin sorumlusu ve sahibi olan Katolisizm tarafından kabullenildi ve sergilendi. Papa II. John, kutsal topraklara ziyaretine çıkmadan önce, Roma Kilisesi'nin dine sığınarak işlediği günahları itiraf etti ve bu günahlar için Hıristiyanlık adına bölge halkından özür niteliğinde olan açıklamalar yaptı.

DİPNOTLAR

1) Haçlılar tarafından ele geçirilen bölgelerde iktidarı kapan soylu, kırlık alanları malikânelere ayırarak şövalyelere ve soylulara bağlılık ve hizmet karşılığında zeamet statüsünde verirdi. Bu uygulama, Avrupa feodalizminin bölgede ortaya çıkarılan, oluşturulan devletlere geçirilmeye çalışılmasıydı. Bölgenin gelenek ve alışkanlıklarına uygun değildi.
2) Joshua Prower; akt. Ortaylı, s.43.
3) Reston, s.26-29.
4) Bu görüş Cahen tarafından kuşkuyla değerlendirilmektedir (2010, s.305).
5) Bu işlemin fazla yapılır olması birkaç yüzyıl sonra Papa VIII. Aleksander'in (1610-1691) bir emirnameyle bunu yasaklamasına yol açacaktı (Tez, s.114).
6) Cahen, HS, s.311.
7) Venedik Suriye limanlarına yerleşmiş ve bu limanları öne çıkarmıştı. İstanbul Boğazı üzerinden hiçbir İtalyan ticareti yapılmaz, gerçekleştirilmez olmuştu. Seferlerin başlamasını izleyen ilk elli yılda "İstanbul ticaretinin yarısı değilse bile üçte birinin azaldığı sanılmaktadır" (Levçenko, s.213). İmparatorluğun en önemli gelir kaynağı (ticari vergiler, geçiş harçları ve gümrük resimleri) azaldığından, devlet hazinesi böylece çöküşe geçmişti.
8) Üstelik aynı ölçülerde olmasa bile İmparator Aleksios'un Pisalılara da benzer imtiyazlar tanıması üzerine Bizans'ın durumu daha da vahimleşti. Ekonomik durum kötüleştiği oranda bağımlılık da katmerleşti.
9) Erkan Ildız, "Bizans Dönemi'nde İstanbul'da Yerleşik Venedik Ticaret Kolonisi", *Bilim ve Ütopya,* sayı 187, Ocak 2010, s.83-85.
10) Ermeni Kilisesi'nin Latince'den uzaklaşması, 11. yüzyıl başında Selçukluların bölgeye gelmesi ve bu sayede Roma Kilisesi'nden bağımsızlaşmaları ile olmuştu.
11) Runciman, cilt III, s.400.
12) Aslında Ermeniler Türkleri, başta, kendilerini Bizans'a karşı koruyacak bir güç olarak değerlendirdiler. Ermeni prensleri ve beyleri Selçuklulara bunun için heyetler bile göndermişti. Ancak Kars'ta bulunan bir Ermeni krallığı Malazgirt'ten hemen önce Alparslan tarafından ortadan kaldırılınca tereddütler oluştu. Ermenilerin Türklere karşı Avrupalıları ittifak gücü olarak görmelerinde ve genel Doğulu tutumdan bu şekilde ayrılmalarında bunun da önemli bir etkisi vardır.
Ermeniler Avrupalılarla yaptıkları ittifak yüzünden zarara uğradıkları için sonraları çok pişman oldular. Ama bundan önce, Avrupalıların kendilerini aşağı görmesi, hatta bizzat onlardan baskı ve zulümle karşılaşmaları Ermenileri uyandırmış olmalıdır (geniş bilgi için bkz. Runciman, cilt I, 161-163.
13) Runciman, cilt III, s.400.
14) Altınay, s.67.
15) Mez, s.50.
16) Maalouf, s.335.
17) Runciman, cilt III, s.398-99.
18) Lewis, s.230.
19) Ruelland, s.73.

Katherine Mansfield'in dünyası

Katherine Mansfield için yazarlık yaşamının parçasıydı. Hastalığı el verdiğince özgürce yaşadı ve yapıtlarını oluşturdu. Korktuğu pek olmadı, hastalığı hedeflerine ulaşmasını en azından bir ölçüde engelleyemedi. Güncesine yazdığı gibi onun için amaç buydu: "Yaşamak, 'yazar' olmak yeter. Az önce masamın başında otururken, birisinin, birisine gülümseyerek elini uzattığını, onunla konuştuğunu gördüm. Birden yumruğumu sıkıp masanın üstüne vurdum. 'Bundan daha değerli bir şey olamaz!' diye bağırdım."

Ali Timuçin

Katherine Mansfield Beauchamp (1888-1923) Yeni Zelanda Wellington doğumludur. Önceleri hırslı bir tüccar, sonra birkaç firmada yönetici ve daha sonra Yeni Zelanda bankasında müdür olan baba Harold ve güzel, zarif, ailesine düşkün anne Annie Burnell'in üçüncü kızıdır. Aile yaşadığı bölgenin seçkin kesimindendir. Katherine Mansfield ilk öykü denemelerini okul yaşamını sürdürdüğü Yeni Zelanda'da on on bir yaşlarında yazmaya başlar. 1903'de ailesiyle Londra'ya gider. Mansfield 1903-1906 arası İngiltere'de Queen's College'de eğitim görür. Daha sonra yeniden Yeni Zelanda'ya dönmek zorunda kalır. Bu dönüşte oldukça isteksizdir. Belli ki yaşadığı yeri kültür açısından oldukça kısır bulmaktadır. En büyük kız kardeşi Vera Beauchamp'a Mart sonları 1908'de şunları yazar: "Şimdi elden geldikçe kendimizi geliştirmek için dünyaya geldiğimizi düşünüyorum -elbette senin de- ve burada gerçekten gelişimin ölçüsü yok -entelektüel toplum yok- herhangi birini bulma umudu da yok." (1) 21 Ekim 1907'de güncesine kendinden üstün kimselerle görüşmek istediğini ve son derece mutsuz olduğunu yazar. (2) İngiltere'ye dönme isteği duyar, kendini geliştirme çabalarına pek destek vermeyen ailesine karşı oldukça tepkilidir. Hem ailesine hem de kültür açısından verimsiz gördüğü Yeni Zelanda'ya karşı olumsuz duygular beslemektedir. Yıllar sonra Güney Afrika'lı romancı ve tarihçi Sarah Gertrude Millin'a 1922 Martının başlarında Paris'ten yazdığı mektupta bir sömürgeli olarak yurt dışına gittikten sonra Yeni Zelanda'ya dönme isteği taşımadığını belirtir. Ancak vereme yakalanıp insanlardan kopmaya başladığında tutumunun değiştiğini yeniden Yeni Zelanda'ya dönme özlemi duyduğunu dile getirir. (3)

Mansfield ailesi.

Kardeşler: Katherine, Jeanne ve Leslie Mansfield.

Mansfield'in ilk kitabı

Mansfield ilk öykülerini 1907'de Melbourne'da çıkan *The Native Companion*'da yayınladı. 1908'de bir daha dönmemek üzere Londra'ya gitti. 1911'de ilk kitabı *In A German Pension* (Alman Pansiyonu) yayınlandı. Bu çalışma ilk anda önemli bir satış başarısı gösterdi. Ancak Mansfield bu kitabı acemilik döneminin bir çalışması olarak gördü. Bu yüzden *Alman Pansiyonu*'na sonradan gelen yeniden basma tekliflerine olumsuz yanıt verdi. Mansfield'in bu kitapla ilgili daha sonradan rahatsız olacağı bir konu kababiçimci bir yaklaşımı benimsemesiydi. Genelde pansiyonda geçen öykülerde Almanların sürekli kabasabalıklarıyla verilmeleri abartılı bir yaklaşımdı. Öyküleri bu üslupta yazdığı için rahatsız olmuştu. Oysa o dönemde sevgilisi sonradan kocası olacak olan kişiye, dergi editörü ve yazar John Middleton Murry'e yazdığı 15 Mayıs 1915 tarihli mektup ilginçtir. Bu mektupta onun dünyaya daha evrensel bir bakışla baktığını görürüz: "Ayaktakımının konuları ele alışında İngiltere ve Almanya arasında bir ayrılık yok -yeryüzünde herhangi bir ulus arasında ayrılık yok-. Onların hepsi eşit ölçüde tiksindiricidir." (4) Ancak önyargılı bir biçimde Almanların kaba tutumlarını ele aldığı ilk kitabında anlattığı kabalıkların en masumu *The Modern Soul* (Modern Ruh) öyküsünde görülür. Kurtlu kirazları yemekte sakınca görmeyen Herr Profesör kiraz ikramı geri çevrilince şunu söyler: "Biri doğal arzularını tatmin etmek isterse doğa olgularını görmezden gelecek kadar güçlü olmalıdır." (5) Kitapta Almanların birçok yersiz davranışı ortaya konulmuştur. Mansfield bu kitabında gençliğinin deneyimsizliğiyle çok düz bir bakışla öykülerini yazmış görünmektedir. Ancak bu kitabındaki öyküler içinde *The Child-Who-Was-Tired* (Yorgun-Düşmüş-Çocuk) şiirsel anlatımıyla biraz öne çıkar. Kitapta çalışmaktan yorgun düşmüş olan bakıcı çocuğun düşü şuydu: "Belki her iki yanında kara ağaçlı küçük beyaz bir yolun düşü görülüyordu, hiçbir yere götürmeyen küçük yolun." (6) Mansfield bu düşü değişik biçimde yineler. Bu çocuğun ortaya koyduğu çaba yaşına göre ağır gelmiştir. Mansfield çocuğun yorgun düşüşünü ona yaşattığı düşle çok güzel yansıtır: "'Şşş, Şşş, Şşş' Bir zamanlar o küçük beyaz bir yol boyunca yürüyordu ah'la, böylesine koca büyük kara ağaçlar her iki yanında." (7) Çocuğun özlemini bu kadar güzel dile getiren Mansfield, öykünün sonunda aynı çocuğa evin küçük kızını boğdurtur. Bu kadar insani düşler kuran bir çocuğun böyle bir cinayeti işlemesi öyküde çok kaba ve abartılı durmaktadır. Mansfield ilk kitabıyla ilgili olarak kendine yönelttiği eleştirilerde hiç de haksız sayılmaz. Mansfield'in daha nitelikli çalışmaları uzun bir aradan sonra çıkacaktır.

İnsan ilişkilerinde maskelilik

1911'in Aralık ayında Mansfield'in dünyasındaki önemli olay *Rhythm* dergisinin editörü Murry'le tanışmasıdır. Onların görüşmelerine yol açan Mansfield'in dergiye yaptığı katkılardır. Murry'le birlikteyken edebiyat dünyasından çeşitli kişilerle tanışmıştır. Örneğin 1913'de yazar D. H. Lawrence'ı ve onun sevgilisi Frieda Weekley'i tanımıştır. Murry ve Mansfield iki sevgilinin dalgalı ilişkilerine tanık olurlar. Onların çalkantılı ilişkileri Murry ve Mansfield'i rahatsız etse de uzunca bir dönem onlarla arkadaşlıklarını sürdürürler. 1915 Ekim'inde Mansfield kardeşini Birinci Dünya Savaşı'nda yitirir. Tek erkek kardeşiyle ilişkisi oldukça yakın olduğundan Mansfield bu olayın sonucunda bir çöküntü yaşar. 1917'de Mansfield bir süre ünlü yazar Virginia Woolf'la arkadaşlığını sürdürür. Woolf gibi yazarlarla yaptığı aydınca sohbetlerden hoşlanmaktadır. Yine de insan ilişkilerinde temkinlidir, insanın kendini karşısındaki kişiden belli ölçüde koruması gerektiği fikrindedir. J. M. Murry'e bu konuda 1917 Temmuz sonlarında şunları yazar: "Tekbaşına olmak korkunç bir şey -evet öyle- ancak alttan hazırladığın bir başka maskeye sahip olana kadar maskeni indirme -istediğin kadar korkunç- ama bir maske." (8) Elbette her insan maskelidir, ancak Mansfield belli ki insan ilişkilerinde oldukça kendini sakınır durumdadır.

Yazar Leonard Woolf Mansfield'de maskeliliğe dikkat çekmesine karşın onda olumlu özellikler de bulur. Woolf Mansfield'i *Beginning Again*'de (1964) şöyle tanıtlar: "Sanırım o benden hoşlanmasa da ben ondan hoşlandım. Maskeli gibi bir yüzü vardı ve Murry'den daha sürekli olarak düşman saydığı dünyaya karşı kendini savunmada görünüyordu… Doğuştan sanırım neşeli, alaycı, ahlakdışı, ağzı bozuk, şakacıydı. Onu ilk gördüğümüzde,

Katherine Mansfield ve John Murry.

Katherine Mansfield 1904'de.

olağanüstü eğlenceliydi. Bugünlerde beni herhangi birinin onun güldürdüğünden daha çok güldürdüğünü sanmıyorum." (9) Mansfield'in insanlara sakınık yaklaşmakla birlikte sevgiyle de yöneldiği mektuplarında görülebilir. Zaman zaman zorlu hastalık dönemlerinde onunla kalan yakın arkadaşı Ida Baker'a gösterdiği olumsuz tutumu bir yana bırakılırsa arkadaşlarına da sevgiyle ve açık bir biçimde yönelmiş olduğu söylenebilir. O insansız yaşamanın anlamsızlığını 26 Temmuz 1918 tarihli mektubunda ressam arkadaşı Dorothy Brett'e şöyle yazar: "İnsanlardan nefret etmek istemem: onları sevmek isterim. İnsanlara inancımı yitirirsem arkalarından koşmak ve şöyle haykırmak isterim: 'Oh, lütfen size inancımı yitirdim: herhangi bir yerde, onu herhangi bir yerde gördünüz mü? Bana geri verin onu: Herhangi bir şey adına onsuz ben olmayacaktım!' Ama belki bu sana çocukça geliyor." (10)

İnsana olan umut

Mansfield elbette yazarlığını yaşamdan beslenerek geliştiriyordu. Bu noktada Murry'le olan aşkları ve aydın insanlar olarak dostlukları onu geliştiriyordu. 2 Nisan 1920'de ona şöyle der: "Seni ve beni işçiler, yazarlar olarak düşünmeyi nasıl seviyorum- iki yaratık kendini sanata verdi. Ben Sanatı Aşktan ya da Yaşamdan daha üst bir yere yerleştirmem. Ben onları ayrı şeyler olarak göremiyorum. Onlar birbirini yönetiyor." (11) Bu noktada Mansfield'in dile getirdiği şey yaşamdan korkmadan yüreklice yaşamaktı. Öbür türlü bir yaşam insana daha çok yük getirecektir. Bu noktada kararlı ve özgürce isteklerinin peşinden giden insan Mansfiel'in düşüncesinde değerlidir. Bu konuda soylu çevrelerden arkadaşı Ottoline Morell'e şunları söyler: "Ah, ancak senin gibi mutluluk adına iç çekiyorum - sürekli ortaklaşmanın dışında olmayan dünya adına. Sürekli bu savunma üzerine kurulu yaşamak -nasıl yorucudur! Neden insanlar daha özgürce ve daha vahşice yaşamasınlar. Ama hayır onlar küçük saksılardaki küçük bitkiler gibi yıllar yıllar önce bir bahçeden çıkarılmış olmaları gereken kendini beğenmişlik içinde. Ama onlar bir rafın üzerinde yaşamı yeğlerler -güneşin ve rüzgarın tüm gücünün dışında- herbiri kendi içinde sıkı ve ahbaplıklarından uzakta. Ama Korku, Güvensizlik, Ürkeklik, Kendini Beğenmişlik -kesin olarak birinin herhangi bir bahçede bulacağından daha korkunç kurtlar. -Ancak umudumu kesmem -kesemem- Ve burada bu kutsal, bulutsuz gün çiçek açacak bir şeyleri bekliyor." (12) Mansfield zaman zaman karamsarlık gösterse de insana olan umudunu hiçbir zaman yitirmez. O yaşamdan kaçmasa da yaşamındaki en büyük korkusu olan verem hastalığı kaçınılmaz olarak onun peşini bırakmaz. Bütün korkuları hastalığının yaşamdan beklentilerini gerçekleştirmesini engellemesiyle ilgilidir. 19 Şubat 1918'de güncesine hastalığı yüzünden dağınık yazılar dışında bütünlüklü bir yapıt bırakamamaktan korktuğunu belirtir. (13)

"Sonsuza kadar yaşa Çehov"

Onun amacı iyi bir yazar olmaktı. Bu noktada beslendiği kaynaklardan biri İngiliz romantik şiiridir. 20-21 Mayıs tarihli mektubunda Murry'e şunları yazar: "Ama ben Wordsworth ve kızkardeşini ve Coleridge'i anlıyorum. Onlar değişmez -Onlar doğru -Onlar dingin-" (14) Özellikle yazar İngiliz romantik şiirinin önemli adı Wordsworth'u oldukça seviyordu. Öykücü olarak hastalık açısından aynı yazgıyı paylaştığı Çehov'un hayranıydı. O uzunlu kısalı öyküler yazma isteğini Çehov'a borçlu olduğunu 21 Ağustos 1917'de güncesine yazıyordu. (15) Mansfield aynı zamanda Rus yazar arkadaşı S. S. Koteliansk'yle Çehov'un mektuplarını İngilizceye çevirdi. Mansfield öykücülükte Çehov'dan oldukça yararlandı. Mansfield için önemli olan öğretici olmak değil, sanatını derli toplu aktarmaktı. Bu noktada Çehov'u değerli buluşunu Koteliansky'ye 6 Haziran 1919'da şöyle aktarıyor: "Onun Souverin'e sanatçının ödeviyle ilgili son mektubunda 'sorun'u ortaya koymaktır çözmek değildir, ancak birini tamamen tatmin edecek biçimde ortaya koymak bana okuduğum en değerli şeylerden biri görünüyor. O yeni bir dünyayı açıyor, daha çok onu keşfediyor. Sonsuza kadar yaşa Çehov." (16) Mansfield'in anlatmak istediği yazarın insanın değişik yönlerini alışılmamış özgün bir bakışla vermesinin gerekliliğidir.

Kadın-erkek ilişkileri ve yabancılaşma

Mansfield bu anlamda daha özgün bir bakışla oluşturduğu ve en başarılı kitaplarından biri olan *Bliss and Other Stories*'i (Katıksız Mutluluk) 1920'de çıkardı. Bu öykü kitabında Çehov'un ilk öykülerinin üslubuna benzer biçimde kısa güldürücü öyküler de vardır. Bu öykü-

Katherine Mansfield ve John Murry.

lerden biri olan *Feuille d'Album*'de ressam bir erkeğin komşusu olan bir kadınla tanışma çabası güldürücü bir biçimde verilir. Mansfield'de Çehov'daki gibi toplumsal eleştiri yer almaz. İnce bir üslupla insan ilişkilerindeki durumlar yansıtılır. Bu yapıtındaki ilginç öykülerden biri *Psychology*'dir (Ruh Durumu). Bu öyküde sevgilisinin ilgisizliğinden yakınan kadının dalgalı ruh durumu çok etkileyici biçimde sergilenir: "'Sen beni yaraladın -beni yaraladın' dedi onun yüreği. 'Neden gitmezsin? Hayır, gitme. Kal. Hayır -git!' Ve o, geceye baktı. Adımların güzel inişini, parıldayan sarmaşıkla çınlayan karanlık bahçeyi, yolun öte yanında çıplak iri söğüdü ve onların üzerinde büyük ve parlak yıldızlarıyla gökyüzünü gördü. Ama elbette o bunların hiçbirini görmeyecekti. O bütün onun üstündeydi. Eşsiz 'ruhsal' görüsüyle o." (17) Erkek bu öyküde kadın ruhsallığını yakalayamazken *Mr. Reginald Peacock's Day* (Bay Reginald Peacock'un Günü) öyküsünde bu durumun tam tersi yaşanır. Erkek müzik hocası öğrencilerinden gördüğü yakınlığı ve bu durumun verdiği mutluluğu hiçbir biçimde eşinden göremez. Müzik hocasının yanında yatan eşine olan yabancılaşması öyküde şöyle yansır: "Ve orada uykusunda bile bir düşman yatıyor… Böyle mi olmak zorunda? diye düşündü, şampanya henüz etkisini gösterirken. Ah yalnızca arkadaş olsaydık, şimdi ne kadar çok şey ona söyleyebilirdim! Bu akşamla ilgili; hatta Timbuck'un bana davranışıyla ve onların bana söyledikleri her şeyle ilgili ve başka şeyler. Keşke geri döndüğümde onun burada olduğunu ve ona güvenebildiğimi duysaydım ve başka şeyler." (18)

D. H. Lawrence, Katherine Mansfield, Frieda Lawrance ve John Murry düğün törenlerinde.

Çocukları tanıtlama gücü

Mansfield'in bu kitabındaki öykülerinde yalnız kadın erkek ilişkileri ele alınmaz. O öykücülüğünün başından beri çocuklara da yer verir. *Prelude* (Giriş) bunlardan biridir. İlkin Temmuz 1918'de yayınlanan bu öyküsünde çocukların oyunlarını da işler. Burada birkaç çocuk öyküsünde daha yer alacak olan Kezia, onun kardeşi ve arkadaşlarının oyunları yer alır. Bu öyküdeki tek itici yan bir kazın başının kesildiği sırada çocukların önce korkmaları, hemen ardından coşkulu davranmalarıdır. Mansfied çocukları çok güzel yansıtsa da bu durum öyküde çok kaba kaçmaktadır. Bir başka çocuklu öyküsü *Sun ve Moon* (Güneş ve Ay) bu kitabının dikkat çekici öykülerinden biridir. Mansfield imgeleminde evin küçük kız çocuğunu Güneş onun erkek kardeşini de Ay olarak yansıtır. Onların gözünden evdeki parti hazırlıkları anlatılır. Mansfield bu öykünün nasıl oluştuğunu 11-12 Şubat 1918 tarihli mektubunda Murry'e şöyle anlatır: "Geçen gece rüyamda hatta adı Güneş ve Ay olan kısa bir öykü düşü gördüm. O çok aydınlıktı. Onun bütününü gördüm -çocuklarla ilgili. 6.30'da kalktım ve bir iki not aldım çünkü söneceğini biliyordum. Bu hafta bir vakit bulup onu göndereceğim. O çok hoş. Ben okuduğumu düşlemedim. Hayır onda onun parçasıydım ve görünmeden etrafımda oynadı. Kahraman 5'den fazla değildi. Rüyamda beş gözlü yemek masası gördüm." (19) Bu öykü çocukları tanıtlama gücüyle Mansfield'in en ilgi çekici öykülerinden biri olmuştur. Bu öykü ilk olarak Murry'nin editörlüğünü yaptığı *Athenaeum* (1 Ekim 1920) dergisinde yayınlandı.

Katherine Mansfield, hastalık açısından aynı yazgıyı paylaştığı büyük öykücü Çehov'un hayranıydı.

Yaşamdan beslenmenin önemi

Mansfield bu dönemlerde yine hastalığının getirdiği sıkıntılara direnmektedir. O henüz istediklerini gerçekleştirmediğini düşünmektedir. 10 Aralık 1920 tarihli mektupta Murry'e şunları yazar: "Ölmeyi istemem çünkü yaşadığımı haklı çıkaracak hiçbir şey yapmadım. Ancak çalışmamı yapmış olsaydım, ölüme kadar bile gidebilirdim." (20) Bu sıkıntılı dönemlerinde çalışmalarına sarılır. Öykü yazarlığı dışında Murry'nin dergisine kitap eleştirileri de yazar. Hastalığı yüzünden dönem dönem değişik ülkelerde yaşamak zorunda kalır. İnsanlardan bir ölçüde kopması ona göre kitap eleştirilerini yazarken bile zorlanmasını getirmektedir. Ona göre yazar her zaman yaşamdan beslenmelidir. Bu noktada sanat alanındaki deneyimlerini zaman zaman daha deneyimsiz sanatçı adaylarına aktarmaktadır. Murry'nin kardeşi ressam adayı Richard Murry de bu kişilerden biridir. Ona da yaşamdan beslenmesini ve kuramsalın ötesinde deneysel olanı da yakalaması gerektiğini öğütlemektedir. Bu öğütlerin yanında 3 Şubat 1921 tarihli mektubunda sanatçıda olması gereken iki niteliği belirler: "Yalnızca şeylerle yüzleşmek değil, ancak gerçekte onları oluşturanları öğrenmek. Nerede olduğumuzu başka türlü nasıl bilebiliriz? Nasıl kendimizi belli yerlerde zayıf olmaktan önleyebiliriz? Sonuna kadar giden olmak, dürüst olmak, sanırım sanatçılar gerçekte sonuna kadar gidenler olsalardı ve dürüst olsalardı dünyayı kurtaracaklardı. Bu şeylerin eksikliği ve

onların tersi yaşamı tümüyle soluklaştırıyor. İyi çalışma yaşamı yukarı çeker -kötü çalışma yaşam için öldürücüdür." (21)

En çarpıcı kitabı: Bahçe Partisi

Mansfield dürüst çabalarının sonucunu görür. 1922'de *Garden Party* (Bahçe Partisi) yayınlanır. O Afrika'dan Amerika'ya dünyanın her yanında bu yapıtının yayınlandığını da görecektir. Öykü kitabı canlı biçimde aile ilişkilerini yansıtan *At The Bay* (Koyda) öyküsüyle açılır. Aile ilişkileri içinde çocuk kahraman Kezia ve büyükannesi arasındaki ilişki çok sıcak biçimde yansıtılır. Kezia'nın büyükannesiyle ilgili kaygılarını içerecek biçimde ikisi ölüm üzerine konuşurlar. Bir süre sonra sıcak ilişkileri bu konuyu unutturur. Kezia "hiçbir zaman" büyükannesinin kendisini bırakmamasını isterken "Her ikisi de hiçbir zamanın neyle ilgili olduğunu unutmuşlardır." (22)

Garden Party (Bahçe Partisi) bu öykü kitabının havasını en iyi yansıtan öykülerden biridir. Bu bağlamda birkaç öyküde yaşamdaki sıkışmışlıklar değişik biçimlerde yansıtılır. Bu öyküde bir kız içinde kaldığı durum karşısında gerginlik yaşar. Varlıklı kesimden olan bu kızın aile üyeleri benzer tedirginlikleri duymazlar. Genç kız önce yoksul kesimden olan komşularının evin erkeğinin ölmesi üzerine düzenleyecekleri partiyi erteletmek ister, başaramaz. Sonra zorla aileye başsağlığına kızı yanında çeşitli armağanlarla gönderirler. Kızın komşu evdeki tedirginliği karşısında ölüden yansıyan dinginlik öyküde çok güzel yansıtılır: "Orada bir genç adam yatıyor, uykuya dalmış -öylesine deliksiz, öylesine derin uykuda ki onların her ikisinden çok, pekçok uzakta. Ah, öylesine uzak, öylesine sakin. O düş görüyordu. Asla yeniden onu uyandırma. Onun başı yastığa gömülmüştü, gözleri kapalıydı; onlar kapalı gözkapaklarının altında kördüler. O kendini düşüne bıraktı. Bahçe partilerinin ve sepetlerin ve dantel elbisenin onun için ne önemi vardı? O bütün bu şeylerin uzağındaydı. O eşsizdi, güzeldi. Onlar gülüyorken ve topluluk çalıyorken, bu mucize dar yola ulaştı. Mutlu… mutlu… Her şey iyi, dedi bu uyuyan yüz. Bu tam olması gerektiği gibi. Ben hoşnutum." (23)

The Daughters of the Late Colonel (Ölü Albayın Kızları) öyküsünde yaşamları boyunca babalarının sözünden çıkmamış iki kızın öyküsü anlatılır. Bu iki kızın esini aralarında Mansfield'ın arkadaşı Ida Baker'ın da bulunduğu ve geçmişte tanıdığı birkaç kızın karışımından doğmuştur. (24) Öyküde babalarını gömdükten sonra evin kızları tedirginlik içinde onun ruhunu üzerlerinde duyarlar. Sanki babanın ruhu eşyaların arasında gezmektedir. Öykünün sonlarında tek başına deniz kenarındayken kendini biraz rahat duyabildiğini söyleyen Constantia'nın yaşadıklarıyla ilgili olarak kafasında şunlar canlanır: "Ama olan her şey bir tünel biçiminde olmuş görünüyordu. Gerçek değildi. Ayışığında ya da deniz kenarında ya da fırtınada tünelin dışına ulaştığında yalnızca gerçekten kendini duyuyordu." (25) Mansfield bu öyküsünü Çehov'un *Üç Kız Kardeş*'inden sonraki en boğucu öykü olarak tanımlayan romancı William Gerhardi'ye öyküyle ilgili şunları yazar: "Bu öyküyü yazdığımda onu yaşadım hem de bittiğinde, itiraf edeyim okuyucularımın benim açıklamaya çalıştığımı anlayacaklarını çok fazla umdum. Ama çok azı anladı. Onun zalim olduğunu düşündüler. Onlar Jug'u ve Constantia'yı küçümsediğimi düşündüler. Onun kasvetli olduğunu düşündüler. Ve son paragrafta zavallı yaşlı şeylerle alay ediyordum. Böylesine yanlış anlaşılmış olmak hemen hemen ürkütücü durumdur. İlk kez 'fikir'in oluştuğu eğlendirici olarak iki kızkardeşi gördüğüm bir an vardı, ancak daha derine baktığım an (tamamen dürüst olalım) onların yaşamlarında gizli kalan güzelliğe eğildim ve bütün arzum keşfetmekti… Benim iki süssüzümün bu ürkek jestle güneşe dönmesiyle bu son paragrafa yol açacak biçimde her şey elbette anlaşıldı. 'Belki şimdi.' Ve bundan sonra bana Babanın ölü olması kadar gerçek biçimde onlar da ölü göründü." (26) *Üç Kız Kardeş*'deki boğucu hava bu öyküde yansımakla birlikte Mansfield'in bu kitaptaki öyküleri Çehov'un öykülerine benzemez. Kendine özgü bir bakışla yazılmıştır. Ayrıca Mansfield'de Çehov'da yansıyan toplumcu yan yoktur. Bununla birlikte Mansfield her kitabını o kitaba özgü havayı yansıtan öykülerden oluşturmuştur. Bir öykü ona göre kitabın havasını yansıtmıyorsa kitabın dışında tutulmalıdır. *Bahçe Partisi*'nde yayınlanan *First Ball* (Onun İlk Balosu) öyküsü bu bağlamda ilginç öykülerden biridir. Bu öyküde ergenlik dönemindeki genç Leila ilk balosuna katılır. İlk balosunun heyecanını yaşarken şişman densiz bir adamla dans etmek zorunda kalır. Onun olumsuz durumu şöyle yansıtılır: "Neden mutluluk sonsuza kadar sürmedi. Çünkü sonsuza kadar bir parça uzun değil miydi." (27) Yine de içinde bulunduğu olumsuz durumdan çıkınca genç kız baloda eski neşesini yakalar. Bu öyküde duru bir anlatımla genç kızın ruh durumu güzelce ortaya konmuştur.

An İdeal Family (Örnek Aile) öyküsündeyse ömrünü çalışmayla geçirmiş yaşlı Neave'in ruh durumu şiirsel bir dille yansıtılır. Yaşlı adamın yılların emeğini barındıran yorgunluğu bu öyküde boğucu bir havada veriliyordu. Adamın işten eve

Katherine Mansfield Yeni Zelanda yerli halkıyla birlikte (Te Whaiti, 1907).

Katherine Mansfield 1906'da.

geldiğinde kendiyle ilgili düşünceleri öyküde şöyle aktarılır: "Bütün onun uyuklayan beyninin düşünebildiği kendi için çok zengindi. Ve her şeyin gerisinde bir yerlerde o sonsuz merdiven basamaklarını tırmanan küçük solgun eski zamandan kalma adamı izliyordu. O kimdi?" (28) O niye bu kadar hiç bitmeyen bir çabanın içindeydi? Onun gerçekten bir ailesi var mıydı? Öykünün sonunda ailesiyle ilgili her şey bir düş gibi durur, bulanıklaşır. Öykünün sonunda bu varlıklı ama yalnız adam her akşam yaptığı gibi hizmetlisinin çağırdığı yemeğe üstünü değiştirip inmek zorundadır. Sonuç olarak *Bahçe Partisi* kitabı Mansfield'in yaşarken çıkardığı üç kitap içinde en çarpıcı olanıdır. Bu kitabında *Katıksız Mutluluk*'a göre daha az şakacı öyküler vardır. Şakacı öykülerinden biri *The Singing Lesson*'dır. Bununla birlikte bu kitabı Mansfield'in en etkileyici çalışmasıdır.

Ölümünden sonra çıkan kitapları

Öldüğü yıl yani 1923'de *Dove's Nest* (Kumru Yuvası) kitabı çıkar. Mansfield yaşamının son yıllarında bu kitaptaki öyküler üzerine çalışmaktadır. Bu kitabında bitmiş altı öykünün yanında birçok bitmemiş öykü de yer alır. Bu kitabın ilk öyküsü *The Doll's House* (Oyuncak Bebek Evi) yine çocuk kahramanı Kezia üzerine kuruludur. Öyküde Kezia ve ablaları oyuncak evi arkadaşlarına göstermek isterler. Abla bu noktada öne çıkar: "'Ben anlatmalıyım' dedi Isabel, 'çünkü en yaşlı benim. Ve siz ikiniz sonra katılabilirsiniz. Ama ilk ben anlatmalıyım.' Yanıtlayacak hiçbir şey yoktu. Isabel patrondu, ama o hep haklıydı ve Lottie ve Kezia en yaşlıyla süre giden güçleri çok iyi bilirlerdi." (29) Yalnızca ailelerin çocuklarının arkadaşlık etmesini istemediği kenar mahalleden iki kardeş bu evi görememiştir. Gerçekten bu öyküde çocukların, özellikle Kezia'nın coşkulu durumları çok güzel yansıtılmıştır. Kezia sonunda dayanamayıp öbür iki çocuğa da evi göstermeye çalışacaktır. Mansfield'in öykücülüğündeki en önemli yanlardan biri çocukları son derece ustalıklı biçimde ele almasıdır.

Bu kitaptaki en etkili öykülerden biri Mansfield'in yaşamından izler taşıyan *The Fly*'dır (Sinek). 18 Mart 1922'de ilkin *Athenaeum*'da yayınlanan bu öyküdeki banka müdürü Mansfield'in babası ve onun oğlu da kardeşiyle ilgili izlenimlerle yazılmıştır. Bu öyküde oğlunu savaşta yitiren bir babanın ruhsal durumu yansır. Belli ki bu otoriter bir babadır. Babanın acılı durumu öyküde şöyle verilir: "O zaman bildirmiş, herkese açıklamıştı zamanın değişiklik yaratamadığını. Öbür insanlar belki kendine gelebilirdi, onlar kayıplarını unutacak biçimde yaşayabilirdi, ama o değil. Nasıl olanaklıydı o? Onun çocuğu tek oğluydu. Onun doğumundan beri patron onun adına bu işi kurmaya çalışmıştı. Oğlu adına olmasa başka anlamı olmazdı. Yaşamın kendisi başka bir anlam taşımazdı." (30) Burada oğlunun üzerinde etkili olmak isteyen bir baba tablosu çizilir. Öykünün sonunda baba karışık duygular içinde mürekkep hokkasına düşen sinekle oynar. Sinek çıkmaya çalışır, baba defalarca sineği mürekkebin içine atıp zor duruma düşürür. Sinek simgesi savaşın doğal sonuçlarından kaçınılamamasını gösterir gibidir. Bununla birlikte Mansfield savaşın gidişinin ve bitme aşamalarının bile ulusların çıkarlarına göre yönlendirildiğini görmüştü. O Murry'e 9 Mart 1918'de şunları yazar: "Amerika'nın girişi ve gecikmesi salt ticari temellere dayalıydı. Wilson olabildiğince çok savaş kazançlarını toplamakta diretti, Almanya'nın ondan alınan bu kazançlara sahip olmasının önünü kesmeye geldi." (31) Mansfield genelde savaşın getirdiği sonuçların büyük acısını yaşadı, birçok yakınını savaşta yitirdi. Bu öyküsü onun savaşla ilgili yaşadıklarının sonucunda çıkmıştır.

Bu öykü kitabında bitmemiş öyküler içinde de değişik öyküler vardır. Yolculuğa çıkan baba ve kızlarının öyküsünü anlattığı *Father and the Girls* (Baba ve Kızlar) böyledir. Öykünün başında uzaklara gitmeyi düşleyen tarım işçisi çocuğun duyguları ileride baba ve kızların koşullarıyla çatışacak biçimde ortaya konur. O uzaklara uçmak ister ama gitme şansı yoktur. Ayrıca bu çocuğun gördüğü tren karşısındaki çocukça duyguları öyküde oldukça güzel verilir: "Öğle vakti annesiyle otele ait olan vişne bahçesinde çalışmaya gelmiş olan Ernestine, donuk, uzaktan, İtalya'dan gelen trenin çuf çuf sesini duydu. Trenler Ernestine için yenilikti; onlar büyüleyici, bilinmez, korkunçtu. Vadinin içinden yolunu yırtarak, sanki dağlar onları durduramazcasına dağların arasına dalarak geldiğindeki gibi ne vardı? Ona doğru olarak savrulan böylesine çıplak, böylesine güçlü karanlık, düz makine hayvanı gördüğünde, o bir zayıflık duyardı- yere batabilirdi." (32) Yine bitmemiş öykülerden *Honesty* (Dürüstlük) biri bilgiç öbürü her şeye kafa sallayan edilgin biri olan iki arkadaşla ilgilidir. Edilgin çocuğun nasıl babası tarafından o duruma getirildiği öyküde çok güzel aktarılır: "İki buçuğunda bebek burnu değirmentaşına sokuldu ve pazarları bile çıkartılmadı. Daha sonra babası onu yürüyüşe götürdü ve dükkan tabelalarını ona heceleterek, limanda yarışan yatları saydırarak, onları dörde bölerek, sonucu üçle çarptırarak durumu geliştirdi (…) Küçük kurban onlara da gözlük-

leriyle öbür küçük çocukların pudinglere gözünü diktiği gibi gözünü dikti." (33) Burada çocuğun ailesi tarafından deha yaratmak üzere nasıl aptallaştırıldığı çok güzel konur.

Mansfield'in ölümünden sonra çıkan bir başka kitap 1924'de ilk kez basılan *Something Childish and Other Stories*'dir (Çocuksu Bir Şey ve Öbür Öyküler). Bu kitapta Mansfield'in öbür kitapları kadar dikkat çekici öyküler yer almaz. Yine de *Little Girl* (Küçük Kız) [1912] öyküsü biraz daha öne çıkar. Baba kız ilişkisinin anlatıldığı öyküde, kız yalnız baba yetkesi karşısında tedirgindir: "Öbür insanlarlayken asla pepelemezdi -tamamen onu bırakmıştı- ama yalnızca babasıyla olduğu zaman, çünkü kız uygun biçimde sözcükleri söylemek için çok sıkı çabalıyordu." (34) Yine de öyküde babanın çocuğuyla belli bir uzaklığı korurken çocuğuna sıcaklığını yansıtması dikkate değerdir: "O büyükannesinden daha sertti, ama hoş bir sertlikti… Ve her gün çalışması gerekmişti ve Mr Macdonald olmak için çok yorgundu." (35)

Hastalığı el verdiğince özgürce yaşadı

Mansfield öykülerini oluştururken sanatçı arkadaşlarıyla belli ölçüde bağını sürdürdü. Kendinden genç sanatçılara öneriler sundu, sanatçı arkadaşlarına kendi dalı olmayan alanlarda bile eleştiriler getirdi. Kendi çevresiyle sıcak ilişkiler kurdu. Yine de Mansfield'in üst kesimden gelen bir kişi olarak belli bir seçkinci tutum taşıdığını söylemek gerekir. Richard Murry'e 20 Ağustos 1922'de Charlie Chaplin'le ilgili olarak şunları yazar: "The Kid'de Charlie'yi gördüm. İlk uçağı görmüşüm gibi sana nasıl eski moda geliyor olmalı. O harika bir sanatçı. Yazık ki halka bağlı- çok az olsa bile öyle. Sanırım onları düşünmesi acımadır." (36) Bu açıklamalardan Chaplin'in sanatına seçkinci bir bakışla eleştiri getirdiği düşünülebilir. Yine de Mansfield değişik kesimlerden insanların durumlarına öykülerinde yer vermiştir.

O özellikle son yıllarında doktorların yalnızca hastalığının fiziki yanıyla ilgilendiklerinden, ruhsal durumunu görmezden geldiklerinden yakınıyordu. Bu noktada ölümüne yakın bir dönemde bir topluluğa katıldı. Bu topluluk birlikte bir yaşam alanı kuran, ortaklaşarak yaşayan bir topluluktu. Yemek yaparak, bahçe işleriyle uğraşarak vakitlerini geçiriyorlardı. Mansfield son dönemlerinde ruhsal olarak rahatlamış olsa da hastalığı ilerliyordu. Son aylarında öykü yazmayı bıraktı. 9 Ocak 1923'de onun çağrısı üzerine kocası Murry çıkıp geldi. Aynı gün Mansfield yaşamını yitirdi. Onun için yazarlık yaşamının parçasıydı. Hastalığı el verdiğince özgürce yaşadı ve yapıtlarını oluşturdu. Korktuğu pek olmadı, hastalığı hedeflerine ulaşmasını en azından bir ölçüde engelleyemedi. 30 Mayıs 1917'de güncesine yazdığı gibi onun için amaç buydu: "Yaşamak, 'yazar' olmak yeter. Az önce masamın başında otururken, birisinin, birisine gülümseyerek elini uzattığını, onunla konuştuğunu gördüm. Birden yumruğumu sıkıp masanın üstüne vurdum. 'Bundan daha değerli bir şey olamaz!' diye bağırdım." (37)

DİPNOTLAR

1) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-1*, Oxford University Press, New York, 2007, s.42.
2) Katherine Mansfield, *Bir Hüzün Güncesi*, Çev: Şadan Karadeniz, Can Yayınları, İstanbul, Mayıs 2006, s.30.
3) Ed. Margaret Scott, *Vincent O'Sullivan, The Collected Letters Of K.M-5*, Oxford University Press, New York, 2008, s.92.
4) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-1*, Oxford University Press, New York, 2007, s.190.
5) Katherine Mansfield, *The Collected Stories of K. M.*, Wordsworth Classics, London, 2006, s.606.
6) Katherine Mansfield, aynı, s.633-634.
7) Katherine Mansfield, aynı, s.638.
8) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-1*, Oxford University Press, New York, 2007, s.318.
9) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-2*, Oxford University Press, New York, 2007, s.201.
10) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, aynı, s.260.
11) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-3*, Oxford University Press, New York, 2007, s.270.
12) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-2*, Oxford University Press, New York, 2007, s.274.
13) Katherine Mansfield, *Bir Hüzün Güncesi*, Çev: Şadan Karadeniz, Can Yayınları, İstanbul, Mayıs 2006, s.142.
14) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-2*, Oxford University Press, New York, 2007, s.179.
15) Katherine Mansfield, *Bir Hüzün Güncesi*, Çev: Şadan Karadeniz, Can Yayınları, İstanbul, Mayıs 2006, s.137.
16) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-2*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 324.
17) Katherine Mansfield, *The Collected Stories of K. M.*, Wordsworth Classics, London, 2006, s. 89-90.
18) Katherine Mansfield, aynı, s. 119.
19) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-2*, Oxford University Press, New York, 2007, s.66.
20) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-4*, Oxford University Press, New York, 2004, s.147.
21) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, aynı, s.173.
22) Katherine Mansfield, *The Garden Party and Other Stories*, Penguin Book, London, 1951, s.40.
23) Katherine Mansfield, aynı, s.86-87.
24) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-5*, Oxford University Press, New York, 2008, s.169.
25) Katherine Mansfield, *The Garden Party and Other Stories*, Penguin Book, London, 1951, s.118.
26) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-4*, Oxford University Press, New York, 2004, s. 248-249.
27) Katherine Mansfield, *The Garden Party and Other Stories*, Penguin Book, London, 1951, s. 201.
28) Katherine Mansfield, aynı, s.244.
29) Katherine Mansfield, *The Collected Stories of K. M.*, Wordsworth Classics, London, 2006, s.320.
30) Katherine Mansfield, aynı, s.346-347.
31) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-2*, Oxford University Press, New York, 2007, s.115.
32) Katherine Mansfield, *The Collected Stories of K. M.*, Wordsworth Classics, London, 2006, s.388.
33) Katherine Mansfield, aynı, s.408-409.
34) Katherine Mansfield, aynı, s.478.
35) Katherine Mansfield, aynı, s.481.
36) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-5*, Oxford University Press, New York, 2008, s.250.
37) Katherine Mansfield, *Bir Hüzün Güncesi*, Çev: Şadan Karadeniz, Can Yayınları, İstanbul, Mayıs 2006, s.1.

KAYNAKLAR

1) Katherine Mansfield, *Bir Hüzün Güncesi*, Çev: Şadan Karadeniz, Can Yayınları, İstanbul, Mayıs 2006.
2) Katherine Mansfield, *Katıksız Mutluluk -Bütün Öyküler-* Çev: Oya Dalgıç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
3) Katherine Mansfield, *The Collected Stories of K. M.*, Wordsworth Classics, London, 2006.
4) Katherine Mansfield, *The Garden Party and Other Stories*, Penguin Book, London, 1951.
5) Katherine Mansfield, *Seçme Hikayeler II*, Çev: Şadan Karadeniz, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974.
6) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-1*, Oxford University Press, New York, 2007.
7) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-2*, Oxford University Press, New York, 2007.
8) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-3*, Oxford University Press, New York, 2007.
9) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-4*, Oxford University Press, New York, 2004.
10) Ed. Margaret Scott, Vincent O'Sullivan, *The Collected Letters Of K.M-5*, Oxford University Press, New York, 2008.

50 Soruda dizisi devam ediyor

50 Soruda Yaşamın Tarihi çıktı!

Bilim ve Gelecek Kitaplığı "50 Soruda" dizisinin yedinci kitabı olan *50 Soruda Yaşamın Tarihi*'nde, İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Araştırma Görevlisi Deniz Şahin, canlılıkla ilgili temel bilgileri vermenin yanı sıra, evrenin tarihini canlılık bağlamında yeniden kuruyor. Yazarın, canlılıkla ilgili oldukça geniş bir bilimsel bağlamda ilerlerken geçtiği kimi sorular şöyle:

Yaşamın organizasyonu nasıldır? Arsenik seven bakteriler: Yaşamın biyokimyasının tanımı değişiyor mu? **Hücrenin yapısı nasıldır, hücrede bilgi akışı nasıl olur?** Canlılar nasıl çeşitlenmiştir? **Evrim kuramıyla ilgili yanlış bilinen noktalar nelerdir?** Evrende yaşam nerelerde ortaya çıkabilir? **Dünya dışında yaşam var mıdır?** Evren nasıl ortaya çıkmıştır? **Dünya ne zaman ve nasıl oluştu?** Dünya'da yaşam ne zaman ve nerede başladı? **Yaşam için gerekli öncü moleküller nelerdir?** Yaşamın ortaya çıkışının, laboratuvar şartlarında deneyi yapılabilmiş midir? **Kendini çoğaltabilen ilk molekül/sistem hangisidir?** İlk hücre zarı nasıl oluştu? **Eşeyli üreme nasıl ortaya çıktı?** Memeliler nasıl ortaya çıktı? **Dinozorlar yok oldu mu?** İnsanın evrimindeki temel aşamalar nelerdir? **Dünya üzerinde canlılık hiç yok oluşun eşiğine geldi mi?** Bugün kitlesel bir yok oluşun eşiğinde miyiz?

---

50 soruda
İnsanın tarihöncesi evrimi

Metin Özbek

50 soruda
Aydınlanma

Afşar Timuçin
Ali Timuçin

50 soruda
Görelilik kuramları

İbrahim Semiz

50 soruda
Deprem

Haluk Eyidoğan

50 soruda
büyük patlama kuramı

Metin Hotinli

50 soruda
yer'in evrimi

Mehmet Sakınç

Abonelik için yayınevimizle iletişime geçebilirsiniz

Bilim ve Gelecek Kitaplığı
bilgi@bilimvegelecek.com.tr
(216) 349 71 72

Müzik sanatından yola çıkarak
Kültürel yozlaşmanın sosyolojik alt yapısı üzerine

Kapitalist yapı ancak "kâr ederek geçim sağlama" ve dolayısıyla "daha çok tüketme" ölçütleriyle devinebiliyor. İnsanın doğal gereksemesi olan sanat, "sunum-istem / arz-talep" çarkları arasına sıkışmış. Bu yapının oluşmasında, tüketiciyi kolayca üretilebilir olana yönlendirmek, gereksemeden çok daha fazlasını tüketmesini sağlamak gibi mekanizmalar etkili. Bunun ilk örneği Hitler'in propaganda bakanı Göbbels'in oluşturduğu "Büyük Yalan Kuramı"dır. Adı önce "reklamcılık" olmuş, şimdilerde "halkla ilişkiler" adı verilmiştir!

Ömer Tuncer

Sanatın doğal bir gerekseme sonucunda ortaya çıkmış olduğunu ve günümüze değin biyolojik (burada beyin) gelişmeye koşut olarak da çağlar içinde geliştiğini söyleyebiliriz.

Ancak kültürel değişiklikler ister istemez sanatın biçimini de etkilemiştir. Bize değin ulaşanlara bakarsak, kimi zaman Şaman doktorun hastasını iyileştirmek için doğal güçlere ettiği duadaki içtenlikte, kimi zaman Afrika kabilesinde kurbanın (insan ya da hayvan) kurban edeni bağışlamasında, söyleme gücünün yeterli olmadığı ortamlarda, kimi zaman mağara duvarına, ama belki de yine ava gitmeden önce, doğal güçlere haber göndermek amacıyla, dans, müzik ya da resim sanatları gelişmiştir. Bugün gördüğümüze göre yapılan danslar, çıkarılan sesler ya da çizilen ya da boyanan şekiller, hepsi insan beyninin ürünü olan soyutlama adını verdiğimiz etkinliktir. Belki insanın bir tanımını da "soyutlama yapabilen hayvandır" diye vermek yanlış olmaz...

İnsan beyni birçok soyutlama yapar. Bunların hepsi de "sanat" olmak zorunda değildir. Söz gelimi "dil" de soyutlamadır. Bilimlerin kullandığı kimi kavramlar da soyutlamalardır. Özellikle de matematik ve geometri, bütün işlemlerini soyutlamalar üzerinden yapar.

Ama "sanat" bütün bunlardan ayrı olarak "yaşam"ın paylaşılması için yapılan soyutlamadır. Ortaya çıkış biçiminde "coşku" vardır. Bilimsel soyutlamaları ise "akıl" var eder. Her iki soyutlama türü de bir "dil" oluşturmak için var olmuştur. Bunlardan biri duyunun, öteki duyarlığın dilidir. Duyusal dilin amacı bilgi aktarmak, duyarlığın amacı ise yaşamı paylaşmak, başka güçlere (insan, doğa, tanrı) paylaşmak istediklerini aktarmaktır. Ancak ne yapsa buna tam olarak gücü yetmemektedir. Çünkü duyarlık içseldir ve bunu dışsallaştırmak için mutlaka dış evrenin elemanlarına gerek vardır (Prof. Dr. Necdet Sumer, "Sanatsal Etkinliğin Doğası Üzerine", *Bilim ve Ütopya*, Eylül 2003, Sayı: 111) Sanatların işlenebilen yanı dışsal yanıdır. Aslına bakılırsa sanatları birbirinden ayıran da yalnızca bu yandır.

Yani hangi sanat ve hangi dönem olursa olsun, sanatın özü aynıdır ve "insan"dır. Hiç kuşkusuz, kültüründen etkilendiği biçimiyle insan, siyasal yapısıyla, beğenileriyle, nefretleriyle, isyanlarıyla, hoşlanmalarıyla, acılarıyla "insan yaşantıları"...

Doğaldır ki dışsal olan da kendi kültüründen etkilenecektir. Egemenlerin, halkın ya da sınıfların kültürü bu yanında kalacaktır. Ahmet Haşim'de var olan hüzün, her ne denli ona "ikinci serseri" adını takmış da olsa Nazım Hikmet'te, bir başka biçimde var olacaktır.

Dünyanın hiçbir yerinde, bu arada Osmanlı sarayında da, halk kökenli sanatlar ile saray kökenli sanatları birbirinden ayırmaya ve birinden yana tavır almaya ne hakkımız, ne de şansımız vardır. Divan şiirimiz de, saray müziğimiz de bizimdir, halk şiirimiz, halk müziğimiz de... En içten duygularını en bireysel duyarlıklarını paylaşan müzik de "biz"imdir, inandığı politik görüşe insanları çekmek için ajitasyon amacıyla yapılmış olanı da...

"Bizim olmayan sanat var mıdır?" sorusunun yanıtı bu durumda zor değildir: Bizim olmayan sanat, aynı zamanda sanat olmayandır. "Biz"im sa-

Sanatın kökeninde Şamanın doğaüstü güçlere yakarışı da var.

natımıza benzer dışsal ögelerle ve yalnızca "dışsal ögelerle" oluşturulan "meta"lar bize sanat gibi gösterilmek istenmektedir. "Arabesk"i değerlendirmemizde de ölçütümüz bu olmalıdır. Burada "egemenler" tam olarak devrededir. Bugünün egemeni olan burjuva kültürü, kendi ekonomik yapısına uygun olarak, "insan olan"ın kültürünü geliştirmemesi için önünü kesmeye çalışmakta, sanatın içeriğini yok ederek yalnızca "biçim"den, yani kendi istediği dışsal ögelerden oluşan yapay bir sanat görüntüsü oluşturmaya çalışmaktadır.

Kültürlere bakarak yapılan Batı-Doğu ayırımları olsun, ulusal sınırlar olsun, ulusal kültür ayırımları olsun, biraz geri çekilip bakınca "yapay" ayırımlardır. Bu bağlamda, artık dünyanın üzerinde hangi kaynaktan gelmiş olursa olsun, müziği doğduğu kaynaklara göre birbirinden ayırmak, geleceği değil, geçmişi ölçüt alarak değerlendirmek anlamına gelir. Egemenlerin ekmeğine yağ süren ve kurtulmamız gereken "tuzak" budur. Bu bağlamda Sibirya Yakut'larının boğaz çalmasıyla Afrika tam tamlarını ya da Amerikan zencilerinin pamuk tarlalarında söyledikleri şarkıları, blues'u ya da onlardan gelişmiş olan klasik cazı nasıl birbirinin devamı olarak görebiliyorsak, barok dönemi yaşamış olan evrensel müziği de emperyalistlerin müziği diye dışta tutamayız. Onun içinde yaşanmış olan gelişmişlik elbette dünyanın bu yöresinde yaşamakta olan insanların müziğini de içine alacak ve geleceğe doğru götürecektir.

Yani dışsal, biçimsel yanı üzerinde yapay olarak yürütülen bu tartışmaları uzatmadan dünyanın bizim yaşadığımız yöresinde gelişmiş olan halk ya da saray müziği de içinde olmak üzere "içsel" yapısının hangi dışsal ögelerle geliştirilebileceği üzerinde çalışmak gerekir. Günümüzde bunu yapabilen de kökeni ne olursa olsun, evrensel müziktir. Ticari olmaktan arınmış, para kazanmak için yapılmayan, ama gene de yapılma savaşımı sürdürülen evrensel müzik. Artık bu, ne batı ne doğu, ne İtalyan, ne Japon, ne Türk ne Afrikalı; ama hem doğu, hem batı, hem İtalyan, hem Japon, hem Türk, hem Afrika müziğidir. Hem de bunlardan kaynaklanan her türlü müziktir. Geleceğin dünyasında hepimiz "bir"iz.

İşte "sol" bu dünyayı yaratmanın, geleceği kurmanın kavgasıdır. Bu tutum dışında kalan her türlü geçmişe bağlı düşünsel yapı, "sağ"da kalır. İstesek de istemesek de... Şu "egemen"den geliyor, şu "halk"tan gibi ayırımlarla özellikle sanata bakamayız. Buradaki ana ayırım ürettiğimiz sanatın, o egemenin sosyal dünyasında nasıl bir yerde oturduğudur. Bunun en uç örneği, Hitler'in belgeselcisi Leni Riefenstahl'ın yaptığı belgesellerdir. Onu, Hitler'in propaganda belgeselcisi diye hiçbir belgeselci yok saymaz, sayamaz. Vardır ve tarihte bir yerdedir. Bugünün belgeselinin oluşmasında onun da önemli bir payı vardır.

Tam bu noktada sevgili Can Yücel'in kendi sesinden kaydedilmiş, Ezra Pound üzerine bir konuşmasını ekleyeyim:

"Pound; Ezra (1885-1972). Kendisi Amerikalı. Ama daha ziyade tarihe, şiir tarihine sahip çıkan soylu bir Avrupalı. Pound'un Çin geleneği içinden umulmadık parodiler yaratmasına da engel değildir elbet. İmgeci diye adlandırılan bir okulun elebaşı mevkisi. Gene de Eluard düzeyinde bir büyük şairin arkadaşı, yürek destekleyicisidir. Pound'un İkinci Dünya Harbi'nde Roma Radyosu'nda Faşizm adına yaptığı sözcülük, bu büyük şairin gözümüzden silinmesine yol açmış olsa bile, Pound'u bu naneye sürükleyen şey, Burjuvaziye, Kapitalizme, tefeci Yahudiliğe karşı duyduğu öfkedir. Bunun da kefaretini, uzun süre, bir Amerikan akıl hastahanesinde yatarak çekmiştir, bir kafes içinde. Cantos adlı uzun şiiri, sanırım azgın Amerikalıların ya da Faşistlerin değil, Dünya'da sömürüye karşı çıkanların baş üstünde tutacağı kitaplardan biridir."

Kolaylıkla cazı da, bütün öteki yerel müzikleri de içerecek müzikler bestelenebilir. Fazıl Say'ın "İstanbul Senfonisi"ni bu yapıya kolaylıkla örnek gösterebiliriz (http://vimeo.com/18362962). Koca bir orkestranın içinde Osmanlı saray müziğinin çalgıları son derece "iyi" yerleştirilmiş ve yama gibi de kalmamıştır. Kaldı ki, cazın da bu tür bir kapsayıcılığı vardır. Bütün bunlar yapılmadan önce, 1950'li yılların başında Dave Bruebeck'in İzmir'de kısa süreli bir bulunuşu sırasında duyduğu 9/8'lik aksak ritmle hemen bir küçük beste yaptığını ve "Blue Rondo a la Turk" adını verdiğini de anımsamak gerekir. Oldukça çok örnek bulunmakla birlikte bir de Üzeyir Hacıbeyov'un Fuzuli'nin ünlü şiirinden besteleyip 1908 yılında Bakü'de sahnelediği *Leyla ve Mecnun* adlı operasının bütün aryalarının tar eşliğinde ve bildiğimiz türkü sesiyle okunmakta olduğunu ve inanılmaz güzellikte bir beste olduğunu örnekleyebiliriz.

Akademik müziğe takılan "seçkinlerin müziği" nitelemesini anlamak için "seçkin" kavramı üzerinde durmak gerekiyor. Böyle bir sosyolojik kavram yoktur. Aristokratların egemen olduğu dönemde seçkinler onlardır, burjuvaların egemen olduğu dönemde de onlar... Bu durumda, "akış" içinde hangi sınıftan

Beethoven'ın 3. Senfonisi, "Eroika", Fransız Devrimi'ni kutlamak için yazılmış ve dönemin burjuva önderi olduğunu düşündüğü Napoleon Bonaparte'a adanmıştı. Napoleon kendini imparator ilan edince Beethoven pişman oldu.

gelmiş olan müziğe "seçkinlerin müziği" diyebileceğiz? Kızılbaş nefeslerinin en yaygınlıkla kullanılanları hâlâ, Hatayî, yani Şah İsmail'indir. Ve kendi döneminde açık-seçik bir "seçkin"dir. Beethoven'ın, söz gelimi 3. Senfonisi, "Eroika", döneminin "seçkin"lerine karşı yapılmış olan Fransız Devrimi'nde aristokratlara karşı burjuvaların egemen olmasını kutlamak için yazılmış ve dönemin burjuva önderi olduğunu düşündüğü Napoleon Bonaparte'a adanmıştı. Ama Napoleon'un bir "sonradan görme / burjuva" olarak kendini imparator ilan edeceği anlaşılınca adamasını geri çekmişti. Tek operası olan "Fidelio"nun da bütünüyle gününün "seçkin"leri olan aristokratlara karşı verilmekte olan savaşımı anlattığını söylemek gerekir. Şimdi bunlara nasıl kolayca "seçkinlerin müziği" adını verebileceğiz? Koca Sovyet besteci Shostakovich'in neredeyse bütünüyle devrimi anlatan müziklerini hiç saymıyorum. Özellikle 5 ve 11 numaralı senfonilerinin mutlaka dinlenmesi gerekir.

"Klasik Batı müziği" diye geleneksel bir ad taktığımız müzik, bütün yerel müzikleri de içeren, barok dönemi yaşamışlığının gelişkinliğini de taşıyan ve her kanaldan gelen müzikçinin kullandığı özelliklerin katılabildiği, daha önemlisi üzerine daha da araştırma ve katkı yapılabilecek nitelikte geliştirilmiş olan akademik müziktir. Yalnızca "onu mu sevsem, bunu mu sevsem"e verilecek bir yanıtla ortaya çıkan bir seçme değildir. Söz konusu olan, "eşit" anlayışlar arasındaki farklar değildir, işlenmişliktir. Hekimlikte geleneksel kırık-çıkıkçılarla (ki onlar da çok başarılıydı) ortopedist hekimler arasında nasıl bir ayırım varsa onun gibi...

Müzik, bütün sanatlar gibi bir araçtır. İnsanın kendisini paylaşmak için kullandığı bir araç. Döneminin seçkinleri ya da halkı, kendilerini her türlü müzikle paylaşmaya çalışabilirler. Tek başına "müzik"e "sosyalist" ya da sosyalist karşıtı denemez. Kim kullanırsa onundur. Şiire sosyalisttir denilemediği gibi. Ahmet Haşim ya da Nazım Hikmet arasına şiir değeri bakımından nasıl ayırım koyabileceğiz?

Müzik de, hangi kökenden kaynaklanırsa kaynaklansın, "gelişkinliği" üzerinden değerlendirilmelidir. Hangi müziği kullandığımız önemli değildir. Müzik de, kökeni ne olursa olsun, bütün sanatlarda olduğu gibi, sosyal sınıfların kültürlerine göre biçimlenir.

Müzikle ilgilenen sosyalistlerin akademik müzik dinliyor olmakla aristokratlaşması olanaklı değildir. Dahası, belki de insanın insanlaşmasına, her türlü müziği yapıyor ya da dinliyor olması katkıda bulunabilir. Yeter ki burjuva yozlaşmasının içinde olmasın, müzik-"miş gibi" görünen ve insanların gelişmesine engel olan yapılar karşımıza çıkmasın. Günümüzde bunları ayırmanın en önemli yolu, burjuva ekonomik yapısının çarkları arasında, "meta" olarak üretilmiş olmaları ile belirlenir. Ticari yozlaşmaya izin vermeyen bir yapının temel alınmasının yolu, bunu doğru ayırt etmekten geçmektedir. Yozlaşmış bir müzikten yararlanarak halka ulaşmaya çalışmak, halkı (yani yönetilenleri) gerçekten terk edilmişlikleri içinde bırakmış olmaktan başka bir anlama gelmeyecektir. Bunun en belirgin örneği de bir tür arabesk olan *Gırgır* dergisi ve ardıllarının ortaya çıkardığı ve adlarına karikatür dediği çizimlerdir.

"Aşağılamak" gibi bir niyetim yok. Tam tersine çok ciddiye almak ve karşısına geçip savaşım vermek gerekir. İlerlemenin, geleceğin sanat-"mış gibi" görünen engellerini ortadan kaldırmak gerekir. Geleceğe doğru ilerlemenin yolu budur.

Kendi zamanımızın "seçkinler(!)"ini yaratma savaşımı vermenin zamanı gelmedi mi: "seçkin" olmayan kimsenin kalmadığı bir zaman?

"Ucube"nin asıl adreslerinden biri: "Arabesk"!..

Batı ya da doğu diye iki ayrı kültür olmadığı gibi, iki ayrı müzik türü de yoktur. Değişim ve gelişim çizgisinin ayrı noktalarına ulaşmış kültürlerin müzikleri vardır.

Dünyanın her yerinde müzik aynı gereksemeden doğar, aynı kanaldan gelir, toplumların yaşam biçimlerine göre biçimlenir. Toplumları ve yaşam biçimlerini birbirinden ayıran ölçüt dönemin kültürüyle belirlenir. Bu kültürel ölçüt, sosyolojinin verilerine göre, aristokrat ümmet toplumlarında "din" ve "kul", günümüz burjuva toplumlarında "millet/ulus" ve "birey"dir. Yan yana yaşayan toplumlar birbirinin kültürünü etkiler, yeni sentezler oluşturur.

Avrupa'da gelişen müzik, Renaissance sonrası 16-18. yüzyıllar arasında "barok" dönemden geçerek ortaçağ dinsel aristokrat yapısını geride bırakmıştır. Bu dönemde müzik bireyin dünyasına girmiş,

aristokrat kültürden burjuva kültürüne geçmiştir. Müzik araştırmaları bulunan Prof. Dr. Necdet Sumer'e göre Avrupa'da gelişen müziğin niteliksel ayrılığının kökeninde "barok dönemi yaşamış olması", vardır. Sevgili Sumer'in düşüncesine ek olarak "Renaissance sonrası burjuva kültürüne koşut olarak müzik de nitelik değiştirmiş ve döneminin gereksemesini karşılamak üzere 'birey' dünyasına dönmüş olmasındandır" denilebilir. Geçiş döneminin sosyolojik, kültürel ve bireysel özellikleri bütün incelikleriyle Alain Corneau'nun 1991 yapımı "Tous les Matins du Monde / Dünyanın Bütün Sabahları" adlı filminde 17. yüzyıl bestecisi Sainte Colombe'un yaşamı özelinde büyük bir ustalıkla anlatılır. (http://www.imdb.com/title/tt0103110/) Aynı dönemi bütünüyle sosyolojik açıdan ele alan büyük yönetmen Luchino Visconti'nin 1963 yapımı "Il gattopardo/Leopar"ını da unutmamak gerekir. (http://www.imdb.com/title/tt0057091/)

Anadolu'da aristokrat "kul kültürü"nün sonlanması ve burjuva "birey kültürü"ne geçiş sürecinde müzik, karşımıza iki biçimde çıkar. Biri, hızını aristokrat kültürden alan, onun üzerine oturan burjuva müziği, öteki burjuva ticari yapısının etkisiyle ortaya çıkan "satılabilir" ya da "satışa gelebilir" bir "meta" olarak müzik. Yozlaşma yoğunlukla, ikinci yolun üzerinde, "yeterli kültürel alt yapıya sahip olmayan ve yalnızca satılmak için yapılan müzik" alanında görülür.

Kemalist dönemin kültür üzerine, dolayısıyla müzik üzerine etkisini, bugünden bakarak ve bugünün değer yargılarıyla ölçerek, "Türk müziği yasaklanmıştır" diye yüzeysel değerlendirmeler yapmak doğru olmaz. Osmanlı aristokrasisinden gelen bürokrasi kültürü üstüne oturmuş ve işlerlik geleneğini zorunlu olarak Osmanlı "kul kültürü"nden almış olan Kemalist bürokrasinin çalkantılı geçiş döneminde yanlışlar yapılmış olması doğaldır. Her devrimden sonra, devrimi yerli yerine oturmak için bir süre gerekmiştir. 20. yüzyıl Anadolu Devrimi, dünyadaki son burjuva devrimidir. Bu dönemde insanlığın burjuva devrimlerinin deneyimine sahip olması, Kemalist burjuva devriminin kısa geçiş süreci yaşamasına olanak vermiştir. Neler yaşandığını elbette tarihçiler açıkça araştırmalıdır. Ama bu, Kemalist burjuva devriminin akış içindeki doğru yeri gözetilmeden, mahkûm edilmesi gerektiği ön yargısıyla yapılmamalıdır.

Osmanlı'nın kuruluşunda, özünü oluşturan, ama sonradan aristokrat karşı devrimle önü kesilen, oluşum aşamasındaki burjuva kültürü (http://omer-tuncer.blogspot.com/2007/11/anadoluda-yenidendou.html), sosyolojik bakımdan, ama dar bir bakışla "batıcı" yanılsamasıyla adlandırılan hareketlerin ilkinden, Lâle Devri'nden sonra gelişir. Klasik Türk müziğinin içinde oluşan "şarkı formu" ile ortaya çıkmakta ve dönemden etkilenen yaşama biçimine koşut yeni bir tür, "eğlence müziği" oluşmaktadır. Bu formda, Dede Efendi gibi Klasik Türk müziğinin değerli bestecileri bile, öteki bestelerinin ağırlığında olmayan, oldukça hafif, şarkı formunda eğlence müzikleri besteleyeceklerdir. 20. yüzyıla yaklaştıkça, burjuva "bireysel" yaşam biçiminin daha da egemen olmasına koşut, bu tür, kendini yavaş yavaş "Klasik Türk müziği" adını verebileceğimiz aristokrat kültürden gelen müzikten ayıracak, yeni yaşam biçimine koşut olarak bir yandan "Longa"lar, "Sirto"lar gibi eğlence müzikleri ile de birleşecektir ("Fasıl" denilen ve disipline edilmemiş şarkı formu yorumlarının da bu dönemde yaygınlaşmış olduğuna dikkat çekmek gerekir). Rum ve Türk eğlence müziklerinin ve dillerinin karmaşasından oluşan Rembetiko (ya da Rebetiko) bu dönemde ortaya çıkar. Aynı dönem, İslam ilahilerinin arasında bir tür serbest okuma sayılabilecek Gazellerin, ustası olan hafızlar tarafından, "bülbül sesli" gibi eğlenceyi çağrıştırır nitelemelerle bir tür eğlence müziğine dönüştüğü dönemdir.

20. yüzyıl ortalarına doğru, öteki kültür alanları -söz gelimi edebiyatta Yahya Kemal- ile koşutluk içinde Münir Nurettin gibi, şarkı formunun klasikleri yetişecek (söz-beste ortaklıkları bu durumun özel bir kanıtı gibidir), daha sonra bunlara, klasik ile popüler arasındaki sınıfsal kültür ayırımı göz ardı edilerek, "neo-klasik" adı verilebilecektir.

1950'li yıllarda gazinoların gelişmesi ile eğlence müziği para getirmeye -rant sağlamaya- başlar. 1960'dan sonra 45'lik plakların çıkması, taksilere takılan 45'lik plakçalarların "avazeleri" ile gazinodan gelen Zeki Müren'in yanına halk müziğinin gazino kanadından gelen Muzaffer Akgün'ün katılmasıyla, rant ve yozlaşma, doruklarına ulaşır.

Arabesk denilen ve son günlerin moda deyimiyle "ucube(!)" müzik

Cazı da, bütün öteki yerel müzikleri de içerecek müzikler bestelenebilir. Fazıl Say'ın "İstanbul Senfonisi"ni örnek gösterebiliriz. Koca bir orkestranın içinde Osmanlı saray müziğinin çalgıları son derece "iyi" yerleştirilmiş ve yama gibi de kalmamıştır.

bu dönemde iç yozlaşmanın doruklara tırmanması ile ortaya çıkacaktır. Artık bu **ucube**de, halk müziğinin "**yanık**"lığı (Anadolu türküsü bestelenmez, "**yakılır**"), "ezik"liğe dönüşecek Arap müziğine yönelen tecimsel (ticarî) "talep/istem"e uyularak Arap tınılarına yaklaşılacak ve arabesk adını alacaktır.

Öte yandan, günümüzde, burjuva kapitalist yapının ancak "kâr ederek geçim sağlama" ve dolayısıyla "daha çok tüketme" ölçütleriyle devinebiliyor olduğunu göz önünde tutarak, insanın doğal gereksemesi olan sanatın, "sunum-istem / arz-talep" çarkları arasına sıkışmış olduğunu kolaylıkla görebiliriz. Kuşkusuz bu yapının oluşmasında, "istem/talep"in önemli bir payı vardır ("halk böyle istiyor" kolaycılığı). Ancak bunun özgür bir istem olduğu söylenemez. Oluşmasında, tüketiciyi kolayca üretilebilir olana yönlendirmek, gereksemeden çok daha fazlasını tüketmesini sağlamak ve tüketimi olabildiğince uzun süre diri tutmak üzere çeşitli burjuva/kapitalist mekanizmaların geliştirilmekte ve işletilmekte olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu mekanizmaların ilk organize kaynağının, Hitler'in propaganda bakanı Göbbels'in oluşturduğu "Büyük Yalan Kuramı" olduğu unutulmamalıdır (adı önce "reklamcılık" olmuş, şimdilerde "halkla ilişkiler" adı verilmiştir). Bu adın oluşmasında bile "büyük yalan kuramı"nın önemli payı olduğu açıktır. Yani kapitalist yapı bu iş için para dökmekte, başarılı da olmaktadır. Yöneldiği kitle ise örgütlenmemesi ve durumun ayırdına varamaması için özel önlemler alınan "tüketici"dir, "biz"iz!.. Üstelik dökülen para, maliyetlere yansıyan, bizim paramız, yani emeğimizdir!..

Dolayısıyla yalnızca bu ürünlere bakarak, toplumun "doğal kültürel yapısı"nı açıklamaya çalışmak bizi yanlış yollara yönlendirecektir.

Gazino kültürü de, arabesk de, Karagöz'ün, orta oyununun, kuklanın, gezici tiyatro truplarının, doğal süreç içinde gerçek gereksemeden oluşmuş "gerçek eğlence kültürü"nden gelmez. Ve doğaldır ki, kökeninde, Aşık Veysel'in gerçek gereksemelere oturmuş olan nefesleri de bulunmaz. Bunların kendi aktıkları yol üzerinde gelişebilecekleri ve gelişkin bir kültürün oluşabileceği tehlikesi, önünün kesilmesi gereğini doğurmuş, burjuva kapitalist yapı, kendi devindiricisi olan "kâr" mekanizması doğrultusunda "halkla ilişkiler" kuramını da alabildiğine kullanarak önünü kesme (ya da hiç değilse denetim altına alma) operasyonu gereğince, uygulamalarını yapıtların içine yerleştirmeye başlamıştır. Hal Ashby'nin "Being There / Merhaba Dünya"sı gibi dirençli birkaç olumlu örnek dışında bugünün komedisinin, artık Shakespeare'in komedyalarıyla da Charlie Chaplin'in komedisiyle de, hiçbir niteliksel ilgisi yoktur. Bugünün komedisi çok büyük oranda, gerçek gereksemenin değil, burjuva kapitalist dizgenin kendi oluşturduğu "yapay istem/talep"in ürünüdür. Belirli yaş üstündekilerin hâlâ anımsayabildiği Dümbüllü İsmail komedisi ile bugünkü Cem Yılmaz stand-up'ı arasındaki nitelik farkı açıklıkla ortadadır...

Arabesk, pek çok kültür dalını kullanan ticari "sunum/arz" alanlarında olduğu gibi, bu yapının sonucu, gerçek kültürü yozlaştırması sonucu ortaya çıkmıştır. Ne "yanık"lığın insanca başkaldırısını ne de cazdaki, biraz da karikatürle kardeş, başkaldırıyı taşır. Arabeskin özündeki "eziklik", içinde, bu ezikliğin kabullenilmişliğini barındırır. Karikatür sanatının ardına sığınarak "satılabilir" ve "kâr getirebilir" kılınan *Gırgır* ve salkım saçak ardılları ile aynı popüler çizgide, aynı durağanlıkta, aynı yozlaşma sürecinin ulaştığı noktadadır. Konularındaki toplumsal başkaldırı ögeleri, satışı artırma mekanizmasının yarattığından öte bir değer taşımaz.

Geleceğin dünyasını oluşturmak için bu yapının mutlaka ve hızla ayırdına varılması gerekir. Kapitalizmin güdümlü "sunum-istem" yapısının ardındaki "güdüm"ü görünür kılmak ve herkesin önünde ipliğini pazara çıkarmanın zamanı hızla geçmektedir. Yok edilmeye çalışılan ve gerçek gereksemelerle oluşmuş, sanat, bilim, felsefe gibi her türlü yaratı kanalının açık tutulması için verilmesi gereken savaşım, günümüz aydınının görevidir.

Tarihsel akış içinde "sanat"a bakarsak

Sanat, adı ne zaman konulmuş olursa olsun, bize değin ulaştığı kadarıyla, mağara çağında, mağara resimlerindeki stilizasyonlarla başlamıştır.

Aristokrat sınıfın bütünüyle egemen olmasından hemen önce, Renaissance sonrası "birey"sel sanatın öncüleri denebilecek yapıtlar ortaya konulmuştur. En önemli örnekleri şiirde Homeros, Sappho vb; düzyazıda Herodotos, felsefede Sokrates öncesi Anadolulu düşünürler ("felsefe" adı daha sonra Helenler tarafından konulacaktır); öteki sanatlarda resimde Girit ve Pompei duvar resimlerinde görülmektedir. Yontuda ise Helen okulu, Aphrodisias okulu gibi kimi akımlar bile gelişmiştir.

Aristokrasinin oturması ile "birey" olan, olabilenin yalnızca "tanrı" olduğu, geri kalan herkesin kendini "kul" olarak benimsediği bir kültürel yapıda, yaratıların bütünü tanrı tarafından vahyedilmiş olandı. Şiir yalnızca kutsal kitaplardı (ünlü örneği: *Kuran*'ın şairleri lanetlemesi-

Arabesk, pek çok kültür dalını kullanan ticari "sunum/arz" alanlarında olduğu gibi, bu yapının sonucu, gerçek kültürü yozlaştırması sonucu ortaya çıkmıştır. Fotoğrafta Turgut Özal ve İbrahim Tatlıses.

dir), o da tanrı tarafından yazılır ve vahyedilirdi. Anadolu'da 13. yüzyıla, Yunus Emre'ye değin sanat ya da felsefe, yaratıların hiçbiri imzalanmazdı. Tanrının yapıtına imza koymak "günah"tı. Renaissance'da yeniden doğan "birey"dir.

Aristokrat kültür döneminde "deha"lar elbette hayatlarını soyluların dizi dibinde geçireceklerdi. Başka türlü yaşama şansı yoktu. Toplumun kültürü onları "kul" olmaya zorluyordu. Hiç değilse teknik olarak!.. Bugün de sanatçıların yapıtlarını satarak geçinmek zorunda olmalarının nedeni aynıdır. Günümüzde "birey"i, burjuva-kapitalist sosyal yapının, yapıtlarının geliriyle yaşamaya zorlaması doğaldır. Sanatçının buna karşı kendi savaşımını vermesi gerekir.

Sanat yapıtlarında "isyan"ın görülmesi için "birey" kültürünün başlamış olması gerekmiştir. Örnek olarak: Beethoven'in tek operası "Fidelio"nun öyküsüne bakmak yeterli olacaktır. Osmanlı'da isyan şiirleri yüzünden kellesinden olmuş Divan şairi az değildir. Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa'yı öldürtmesi üzerine onu önder sayan bir kadın şairin Kanuni'ye isyanı, Sultan'ın gözdesi Hurrem'e "Rus cadısı" diyecek denli kişiseldir, ama başkaldırıdır...

"*Zulmedip ol nev civana eyledin cevr-i feza*

Boynuna taktın kemendi canına kıldın eza

Merhametsiz şah-ı alem, n'etti sultan Mustafa

Bir Rus cadısının sözün kulağına koyup

Nekr ü ale alunuben ol acuzeye uyup

Şevkat imandır bilurken kılmadın havf ü Hüda"

Anadolu geleneksel Halk müziğinde, Osmanlı'nın kuruluşunu gerçekleştirmiş olan 13. yüzyıl kültürünün aristokrat karşı devrime direnişi söz konusudur. Ayrıca bunu yapabilmek için bir başka "egemen"in kulluğunu kabul etmek zorunda oldukları da gözden kaçmamalıdır. Pir Sultan'ın şiirlerindeki "şah"ın Şah İsmail olduğunu unutmamak gerekir. Bunu Pir Sultan'ı aşağılamak için söylemiyorum. Hem bir başka türlü davranmayı bilecekleri yeni bir kültür henüz gelişmemiştir, hem de "şah"da bulmayı umdukları şey 13. yüzyıl Anadolu kültürüdür ki doğmakta olan "birey" kültüründen çok güçlü ögeler içermektedir (bkz: yukarıda sözü geçen yazı).

Özetlersek: değerlendirmelerimizi yaparken, "insanlık" olarak "akış"ı temel almayı henüz öğrenmediğimiz görülmektedir. Bu da doğaldır. Yaşadığımız dönemde Marksist kurama karşın, "akış"ı temel alan geleceğin kültürünü henüz oluşturamadığımızı görmek zor değildir. En önemli görevin "akış"ı temel alan, "akış"ın üstüne kurulacak olan kültürü oluşturmak olduğunu düşünmek gerekir.

"Emperyalizm ve müzik" sorunu

Yaşadığımız dönemde, "emperyalizm"in artık uluslar arasında değil sınıflar arasında olduğunu baştan saptamakta yarar var. Bu bağlamda "biz"i sömürmekte olan düşmanımız artık "Amerika" ya da "Avrupa Birliği"nin ulusları ya da ülkeleri değil, Türkiye burjuvazisinin de içinde olduğu sermaye sınıfı, yani dünya burjuvazisidir.

Sömürülmekte olan "biz" ise yalnızca Türkiye'de yaşayan "üretime emeğiyle katılanlar" ya da "emeğiyle geçinenler" değil, Amerika ve Avrupa dahil bütün dünyada yaşamakta olan "emeğiyle geçinenler", sömürü bağlamında ele alırsak "tüketiciler"iz.

Emperyalizmi hâlâ "uluslar arasında yaşanan sömürü" olarak gösterme politikasının başarılması için avuç dolusu para döken, çünkü "tüketiciler"i olabildiğince uzun süre sömürmeye devam etmek isteyen emperyalist yapıda sömürücü olan, "halkla ilişkiler" bilimi(!)nin kullandığı "Büyük Yalan" kuramının sanmamızı istediği gibi "ülkeler" ya da "uluslar" değil, sermayenin ta kendisidir. Biraz daha ileri gidersek bunun sermaye sahibi insanlar bile değil, sermaye düzeninin mekanik yapısından geldiğini, yaşamak için buna zorunlu gereksemesi olduğunu görmemiz olasıdır (bu konu daha ayrıntılı araştırılmaya gerek duyuyor; şimdilik konumuz değil).

Sonuç olarak…

Klasik Batı Müziği adını verdiğimiz müzik, bugün artık "bilim" gibi akademik bir yapıdır. Avrupa kilise müziğinden yola çıkmış, aristokrat kültürün egemen olduğu dönemde saraylarda dolanmış olsa da, barok dönemin getirdiği yapısal değişiklikle bugün artık Halk müzikleri de içinde olmak üzere bütün dünya müziklerini kapsayan evrensel bir müziğe dönüşmüştür.

Bunu, dünyanın her yanındaki bilimin, iletişimin gelişmesi sonucunda bir araya gelmesine benzete-

Arabeskte, Aşık Veysel'in gerçek gereksemelere oturmuş nefesleri de bulunmaz.

biliriz. Evrensel müzik artık dinsel müzikleri de, saray müziklerini de, halk müziklerini (örn: Sarasate'nin "Zigeunerweisen" ya da "Gipsy Airs"i) de kapsayan ve onların üzerinde yer alan gelişkin, evrensel bir sanat türüdür. Buna "klasik" demek yerine evrensel ya da akademik müzik demek daha doğrudur. Artık Ruhi Su'nun bütün türkülerinde, Fazıl Say'ın "Kara Toprak"ında Anadolu halk müziğini, Fazıl Say'ın İstanbul Senfonisi'nde saray müziğini de halk müziğini de bulabiliyoruz.

İnsanı "insan" yapacak olan, sınıflar arasındaki sömürü düzeni olarak emperyalizmin tıkamaya çalıştığı yol budur. Kendini evrenselleştirerek (global sermaye), durmadan büyümek zorunda olması nedeniyle sınırları kendisi için ortadan kaldırmaya çalışan sermaye, "insan"ların evrenselleşmesini (klasik anlamda Marksist enternasyonalizm) olabildiğince durdurmaya çalışmaktadır.

Bunu da "ulusal" sınırları olabildiğince uzun süre, sağlamlaştırıp ayakta tutarak, dahası henüz oluşmamış sınırları oluşturmaya çalışarak, bunun için özel politikalar geliştirerek yapma çabasındadır. Bunun için en yaygın uygulanan politika ise ulusların birbirine düşürülmesidir. Böylece, öte yandan silah tüketimini de olabildiğince uzun süre ayakta tutarak bir taşla birden fazla kuş vurmaktadır.

"İnsanlık" olarak içine düşürüldüğümüz, ama hızla kurtulmamız gereken tuzak budur!..

Söz konusu yozlaşma, dünya burjuva kültürünün yarattığı ticari müziğin yozlaşma süreci (popüler müzik) ile de önemli koşutluklar içermektedir ve bu açıdan da ele alınmalı ve incelenmelidir.

Burjuva devrimleriyle aristokrasiyi alaşağı ederek düzenini oluşturmuş olan yapı, kendi çöküş sürecini yavaşlatmak için, yine kendi oluşturduğu "birey" dünyasının zayıflıklarını kullanarak yeni ve yapay bir "kul düzeni" oluşturmuştur. Olabildiğince uzun yaşamak için de elinden geleni yapmaktadır.

Kültürel ya da siyasal, her alanda geliştireceğimiz politikaların, yozlaştırmaya karşı savaşım politikaları olması gerekiyor.

Primatlara özgü gen regülasyonu (düzenlenme) mekanizması

Bilim insanları insan ve maymunlar da dahil olmak üzere primatlara özgü yeni bir gen regülasyon mekanizmasını ortaya çıkarttılar. 10 yıl önce dizilenen insan genomundaki genlerin fonksiyonları ve nasıl regüle edildikleri henüz tam anlamıyla açıklanabilmiş değil. Çalışmanın sonuçları yeni tanı, tedavi ve koruyucu hekimlik yöntemleri geliştirilebilmesi açısından büyük önem taşıyor.

Nature'da yayımlanan makalenin yazarlarından Dr. Lynne E. Maquat, insan genomunun fonksiyonlarını ortaya koymak açısından bu çalışmanın çok önemli olduğunu belirtiyor.

Genlerimizde bir terslik ortaya çıktığında, bu durum kanser, Alzheimer, kistik fibrozis gibi hastalıklarla sonuçlanabiliyor. Yapılan çalışma, gen anlatımına müdahale etmek isteyen araştırmacılar için özgün bir regülasyon mekanizması sunuyor. Gen anlatımı ile genlerdeki bilgilerin proteinlere aktarılması ve vücut fonksiyonlarının hayata geçmesi sağlanıyor. Bu sürece müdahale, tıp alanında büyük önem taşıyor.

Yeni tanımlanan gen düzenlenme mekanizması Alu elemanlarını içeriyor. Alu elemanları tekrar eden dizilerden oluşuyor ve genom boyunca yayılmış halde bulunuyor. Primatların evrimi sırasında genomun tamamına yayıldıkları düşünülüyor. Alu elemanlarının varlığı uzun yıllardır bilinse de fonksiyonları bugüne kadar bilinmemekteydi.

Maquat, Alu elemanlarının protein sentezini düzenlemek amacıyla, kodlamada görev almayan uzun RNA'larla (lnc RNA) bir araya geldiklerini keşfetti. Alu elemanları, DNA'dan genetik bilgileri alıp protein sentezinde kullanan mesajcı RNA'ların (mRNA) doğru sayıda proteinin sentezinde görev almasını sağlıyor. Aksi halde protein sentezinin kontrolden çıkması sonucunda hücreler kontrolsüz bir şekilde çoğalarak kansere yol açıyor.

Gen anlatımı, uygun zamanda uygun miktarda proteinin sentezini gerçekleştirmek için görev yapan birçok basamaktan oluşuyor. Bu basamaklar ve mRNA sentezini düzenleyen mekanizmaların oldukça küçük bir kısmı biliniyor. mRNA'ların düzenlenmesi gen anlatımını kontrol etmenin birkaç yolundan biri ve bu nedenle tedavi yöntemleri açısından büyük ilgi uyandırıyor.

Çalışmada lncRNA ve Alu elemanlarının SMD (Staufen-1 aracılı mRNA yıkımlanması) sürecini başlatmak için birlikte çalıştığı gözlemlendi. SMD protein sentezinin ardından mRNA'ların yıkımlanmasından sorumlu, bu sayede hastalıklara yol açabilecek fazla miktarda ve istenmeyen proteinlerin sentezlenmesi engelleniyor.

lncRNA ve Alu elemanları Staufen-1 adlı proteinin mRNA'lara bağlanmasını sağlıyor. Protein sentezindeki görevi sonlanan mRNA, Staufen-1 ve bir diğer düzenleyici protein olan UPF-1 tarafından yıkımlanıyor ve böylelikle yeni protein sentezleyemiyor.

Çalışma, genlerimizin nasıl çalıştığına dair yeni bulgular sağlarken, aynı zamanda DNA'nın görev üstlendiği karmaşık süreçlerde bilinen ve bilinmeyen birçok etkenin rol aldığını gösteriyor. Araştırmacılar yeni ortaya koydukları mekanizmanın ayrıntılarını incelemeye devam edeceklerini belirtiyorlar.

Kaynak: *Science Daily*: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110209131828.htm
Journal Reference: Chenguang Gong, Lynne E. Maquat. lncRNAs transactivate STAU1-mediated mRNA decay by duplexing with 3′ UTRs via Alu elements. *Nature*, 2011; 470 (7333): 284 DOI: 10.1038/nature09701

Hazırlayan: Iraz Akış

Klonlanmış canlılar neden orijinaline benzemez?

Bu soruya yanıt, Polonya Bilimler Akademisi'ne bağlı Fiziksel Kimya Enstitüsü'nde çalışan bilim insanları tarafından yakın bir zamanda verildi. Bilgisayar simülasyonları ve teorik hesaplamalar yardımıyla keşfedilen yeni istatiksel mekanizma, tek yumurta ikizleri ile klonlanmış organizmaların neden özdeş kopyalarına benzemediği sorusunu aydınlatıyor.

Geçen yüzyılın ortalarında *Escherichia coli* bakterisi ile yapılan laboratuvar çalışmaları sonucunda, aynı ortam ve koşullarda bulunan bakteri popülasyonunun iki farklı gruba ayrıldığı, bir grupta belirli bir gen aktif iken, diğer grupta aynı genin inaktif olduğu kanıtlanmıştı. Örneğin, şekeri parçalayan enzimden sorumlu gen bir grupta aktif iken, diğer grupta inaktifti. Bilimde popülasyon ikililiği olarak bilinen bu durum oldukça ilgi çekiciydi; çünkü tüm bakteriler aynı DNA'ya sahipti ve aynı koşullarda bulunuyorlardı. Bilim insanları uzun zamandır bu sorunun yanıtını arıyordu; fakat şimdiye kadar ortaya atılan mekanizmalar ya çok karmaşık bulundu ya da popülasyonda gözlemlenen tüm durumları açıklamada yetersiz kaldığı anlaşıldı.

Varşova'da bulunan ve Polonya Bilimler Akademisi'ne bağlı Fiziksel Kimya Enstitüsü'nde (IPC PAS) çalışan araştırmacılar, ilginç olan bu durumu çözmek için teorik hesaplamaları ve sonrasında Monte Carlo simülasyonlarını kullanmışlar. Canlı bir hücrede gerçekleşen en önemli biyokimsayasal reaksiyonları içeren teorik ve hesaplamalı çalışmayla protein üretim mekanizması üzerinde durulmuş.

Hücrede bir protein üretilmesi için öncelikle DNA'dan transkripsiyon adı verilen işlem ile mesajcı RNA'nın (mRNA) üretilmesi gerekir. Bu işlem sırasında, DNA'ya bağlanarak mRNA'nın dolayısıyla da proteinin üretilmesini düzenleyen moleküller vardır. DNA'ya bağlanarak mRNA'nın üretilmesini engelleyen (baskılayıcı) ya da üretilmesini

Klonlanmış canlılar neden orjinaline benzemez (iStockphoto/Anna Utekhina)

teşvik eden (aktivatör) bu moleküllere "transkripsiyon faktörleri" denir. Hücrede bulunan moleküllerin çoğu termal hareket nedeniyle rastgele hareket ederler. Bu nedenle hücre bölünmesi sonrasında oluşan iki kardeş hücreden biri, diğer hücreye göre daha fazla transkripsiyon faktörü içerir. Böylece, genetiği aynı olan iki hücrede, genler farklı oranda baskılanır ya da aktive edilir. IPC PAS'daki bilim insanları, bilgisayar simülasyonları geliştirerek, farklı sayıda transkripsiyon faktörlerinin hücre popülasyonunu nasıl etkilediğini araştırmışlar.

Geliştirilen bilgisayar simülasyonları ile hücre popülasyonunun gelişimi sırasında, her bir hücrenin ürettiği proteinlerin konsantrasyonlarındaki değişim hesaplanmış. Nispeten düşük sayıda bulunan transkripsiyon faktörlerinin (baskılayıcı ya da aktivatör), hücre bölünmesi sonrasında oluşan yavru hücrelere eşit dağılmadığı bulunmuş. Buna bağlı olarak, aynı genlerin kardeş hücrelerde farklı oranda baskılandığı ya da aktif edildiği, bu nedenle de aynı proteinlerin kardeş hücrelerde farklı oranda üretildiği sonucuna varılmış. Sonuç olarak oluşan iki yavru hücreden birinde diğer hücreye oranla bazı proteinlerin belirgin şekilde daha fazla üretileceği, bu nedenle de iki hücrenin birbirinden farklı olacağı bilgisine ulaşılmış.

Keşfedilen mekanizma, klonlanan canlılarda olduğu gibi genetiği birbirinin aynı olan canlıların dış görünüşlerinin ya da davranışlarının neden tamamıyla aynı olmadığını açıklıyor.

Araştırma merkezinden Dr. Ochab-Marcinek, söz konusu çalışma sonucu elde edilen bilgilerin evrimsel açıdan da önemli olduğunu vurguluyor. Bir hücre popülasyonunun iki farklı gruba ayrılmasının, söz konusu hücre topluluğunun doğada yaşama şansını artıracağını ve çevresel şartlar bir grup için olumsuz olduğunda, diğer grubun yaşama şansının devam edeceğini belirtiyor.

Kaynak: Institute of Physical Chemistry of the Polish Academy of Sciences (15.12.2010). Why a cloned cat isn't exactly like the original: New statistical law for cell differentiation. *Science Daily*. (18.02.2011). http://www.sciencedaily.com./releases/2010/12/101215082939.htm

Hazırlayan: Hüseyin Tayran
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik
Yüksek lisans öğrencisi

Uzun yaşam iksiri musluğumuzdan mı akıyor?

Friedrich Schiller Üniversitesi - Jena'dan bir grup araştırmacı, az rastlanan (izelement) bir element olan lityumun düzenli alınımının, yaşam ömrünü büyük ölçüde artırdığını ortaya çıkardı.

Profesör Dr. Michael Ristow'un ekibiyle birlikte Hiroshima ve Oita Üniversiteleri'ndeki Japon bilim insanları, iki bağımsız yaklaşımla; düşük konsantrasyondaki lityumun dahi model canlı solucanlarda (*Caenorhabditis elegans*) olduğu gibi insanlarda da yaşam süresinde bir artış sağladığını kanıtladılar.

Araştırma ekibi, sonuçlarını *European Journal of Nutrition* adlı bilimsel derginin online baskısında sundu.

Lityum en besleyici izelementlerden biri olup genel olarak sebzelerden ve içme suyundan karşılanıyor.

"Bilim camiası lityumun fizyolojik öneminin ne olduğuyla ilgili çok fazla şey bilmiyor" diyor proje yöneticisi Ristow. Amerika'da yapılan daha önceki bir çalışma, yüksek lityum konsantrasyonunun *C. elegans*'ın yaşamını uzattığını göstermişti.

Ristow'un açıklamasına göre; "Kullanılan dozaj analiz edilmişti ve açıkça insanlar için fizyolojik uygunluk düzeyinin üstündeydi ve belki de zehirli olabilecek durumdaydı." Daha düşük konsantrasyondaki lityumun hayat süresini uzatıcı bir etkisi olup olmadığını bulmak için, bilim insanları gündelik olarak alınabilecek lityum düzeyinde su içeren musluk suyuyla çalıştılar. Jena'daki bilim insanları Japon meslektaşlarının işbirliğiyle, Japonya'daki 18 komşu belediyedeki ölüm oranlarını musluk suyundaki lityum oranına göre analiz etti. "Ölüm oranının, musluk suyunda lityum oranı fazla olan bölgelerde diğer bölgelere göre çok daha düşük olduğunu bulduk" diyerek deneyin anahtar noktasını açıklıyor Ristow. İkinci bir deneyde de Jena bilim insanları tam olarak aynı seviyede lityumla *C. elegans* üzerinde çalıştı. Sonuçlar doğrulanmıştı: "Bu dozda lityum verilmiş solucanların ortalama yaşam ömrü uzadı." diyor Ristow.

Altında yatan neden netleştirilmese de, bilim insanlarına göre nematod *C. elegans*'ta olduğu gibi insanda da yaşam ömrünün uzaması, izelement lityum tarafından tetikleniyor.

Dahası, bilim insanları gelecekte düşük dozda lityumun potansiyel bir besin takviyesi olarak kullanılacağını düşünüyorlar.

Professor Ristow, "Önceki çalışmalardan biliyoruz ki içme suyuyla yüksek oranda lityum almak psikolojik sağlığı olumlu etkiliyor ve intihar oranlarını düşürüyor." diye ekliyor. Bilim insanlarının bu konuda vardığı sonuç ise düşük dozda lityum alımının yeni verilere göre açıkça faydalı olduğu, fakat besin takviyesi olarak önerilmesi için daha çok çalışma yapılması gerekiyor.

Kaynak: "Fountain of Youth from the Tap? Environmental Lithium Uptake Promotes Longevity, Scientists Demonstrate" http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110218111709.htm sitesinden 18.02.2011 tarihinde alınmıştır.

Hazırlayan: Simin Ecem Yıldız
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Antipsikotik ilaçlar, beyin hacmini küçültüyor mu?

Son 15 yıldır yapılan çalışmalar, şizofreni hastalarının genel popülasyona oranla, daha küçük serebral kortekse sahip olduğunu gösteriyor. Bu kaybın büyük bir kısmının, gri madde üzerinde gerçekleştiği biliniyor.

Ancak bu küçülmenin, hastalığın doğal seyrinden mi yoksa kullanılan güçlü antpsikotik ilaçların etkisinden mi kaynaklandığı uzun bir süredir cevabı aranan bir soru.

Konu üzerinde gerçekleştirilen önceki çalışmalar, şizofreni hastalarının amigdala, hippocampus veparahippocampus gibi hafıza ile ilintili bölgelerinde yüzde 5-7 arasında bir küçülme olduğunu açıkça gösteriyor. *Nature News*'de yer alan habere göre, gerçekleştirilen yeni bir çalışma, daha fazla antipsikotik kullanan hastaların, gri madde kaybına daha fazla eğilimli olduğunu ortaya koyuyor.

Çalışma, University of Iowa'da Beng Choon Ho tarafından yürütülmüş. Ho'nun araştırma takımı, 7 yıllık bir çalışma sonucunda 211 hastanın beyin görüntülerini manyetik rezonans görüntüleme (MRI) yöntemi ile elde etmiş. Deney sonuçlarına göre, ilaç tedavisinin süresi, ilacın türü ve doz miktarının, beyin hacmindeki değişikliği etkileyen önemli birer faktör olduğu ortaya çıkarılmış. Genel veriler ele alındığında, antipsikotik ilaç kullanımının toplam beyin hacminde yüzde 6,6'lık, toplam gri madde oranında ise yüzde 1,7'lik bir küçülme meydana getirdiği kaydedilmiş.

Ho, bu düşüş oranının "küçük ancak dikkate değer" olduğunu düşünüyor. Çalışmanın oldukça titiz bir şekilde yürütüldüğünü belirterek, "Elimizdeki bu verileri 5 yıldır inceliyoruz. Bu süre zarfında olabildiğince dikkatli olmaya çalıştık, çünkü bu sonuçların, yanlış çıkarımlara sebep olabileceğini farkındayız." diyor.

Kontrol grupları nerede?

Hayvan denekler üzerindeki deneyler de Ho'nun sonuçlarını doğruluyor. University of Pittsburgh'deki (ABD) nörobilimci David Lewis'in diğer primatlar üzerinde yaptığı çalışmaya göre, antipsikotik ilaçların bu canlıların beyinlerinde yüzde 10'a yakın toplam hacim düşüşe sebep olduğu ortaya çıkmış. Bu kayıpların büyük bir kısmının da, nöronlara destek ve koruma hizmeti veren glial hücrelerde meydana geldiği görülmüş.

Ancak Lewis, hem kendi hem de Ho'nun sonuçlarının oldukça dikkatle irdelenmesi gerektiğini belirtiyor. Lewis, "Hastalıktan dolayı oluşan etkilerle, ilaçlar yüzünden oluşan yan etkileri birbirinden ayırt etmek neredeyse imkânsız" diyor ve "İmkânsız olmasının temelinde ise ilaç ve hastalık etkilerinin zamanla değişmesi yatıyor." diye ekliyor.

Aslına bakılırsa Ho da çalışmasında yeterince plasebo kontrol grubu kullanamadığını kabul ediyor. Öyle ki, bu tür bir kontrol grubu için, Ho'nun şizofren hastalarına, ihtiyaç duydukları antipsikotik ilaçlar yerine plasebo ilaçlar vermesi gerekiyor. Ho, etik açıdan bu tür bir davranış problem doğuracağı için kontrol grubunun bu çalışmada yetersiz kaldığını itiraf ediyor.

University of Heidelberg'den (Almanya) nörobilimci Andreas Meyer-Lindenberg de Ho'nun elde ettiği MRI verilerinin yanıltıcı olabileceğini belirtiyor. Beyin hacminin, yaşam tarzı, sigara kullanımı ve sosyoekonomik durum gibi birçok farklı faktörden etkilenebileceğini ifade ediyor. Meyer-Lindberg'in de aynı konuda yaptığı bir çalışmaya göre, antipsikotik ilaçlar beyinde geçici olarak küçülmelere neden olsa bile kalıcı nöron kayıplarına neden olmadığı görülüyor.

Küçük beyin avantajlı mı?

Bu noktada "Beyin hacminin küçülmesi çok kötü bir durumdur" şeklinde bir algı oluşsa da, bu aslında tartışılan bir konu. University of Basel'den (İsviçre) nöropsikiyatrist Stefan Borgwardt, küçülen serebral korteksin genelde beyin fonksiyonlarını daha da kötüye götüreceği şeklindeki düşüncenin yanlış olabileceğini belirtiyor. Borgwardt'a göre, bu küçülmeler şizofreni hastalarının, bu hastalığın etkilerini daha az göstermesine yol açıyor olabilir.

Antipsikotik ilaçların bazı ciddi yan etkileri olduğu uzun süredir biliniyor. Buna göre, bu ilaçların uzun süre kullanımı, kontrol dışı tremorlara (parkinsonism) ve huzursuz bacak sendromlarına neden olabiliyor. Artık, bu yan etkilerin beyin hacminin küçülmesinin bir sonucu olduğu düşünülüyor.

Borgwardt, yakın zamanda başlatacağı benzer bir çalışmada, şizofreni oluşumu için yüksek risk taşıyan bireyler üzerinde beyin hacim ölçümleri gerçekleştirecek. Daha geniş çapta örnek kullanılacak çalışma, eldeki soru işaretlerini daha da azaltacak. Lewis ise, depresyon ve bipolar rahatsızlığa sahip bireylerin de bu çalışmalara eklenmesi gerektiğini, antipsikotik ilaç kullanan bu hastaların referans olabileceğini belirtiyor.

Öte yandan, Ho'nun bu çalışmasının yanlış anlaşılmaması gerektiğinin önemle altı çiziliyor. Ho, "Biz hastaların bu ilaçları bırakması gerektiğini kesinlikle söylemiyoruz. Eldeki birçok kanıt, antipsikotik ilaçların hastalığın semptomlarını azalttığını ve nüksetme riskini düşürdüğünü gösteriyor." diyor. Ancak, bu çalışma ile daha az yan etkiye sahip tedavi yöntemlerine ihtiyacımız olduğunu gördüğümüzü ifade ediyor.

Kaynak: http://www.nature.com/news/2011/110207/full/news.2011.75.html

Hazırlayan: Can Holyavkin
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Mini deniz avcısı, avından gen çalabiliyor!

University of British Columbia'daki (UBC) araştırmacıların, ufak bir deniz canlısı üzerinde yaptığı çalışmalar, bu canlının oldukça sıradışı bir hayatta kalma stratejisi uyguladığını gösterdi.

Nature Communications'da yayınlanan çalışmada, dinoflagellate grubunda bulunan *Oxyrrhis marina*'nın avcılık yeteneklerinin oldukça gelişmiş olduğunu, bu deniz canlısının avladığı canlılardan gen çalabildiğini gösteriyor.

Aynı zamanda çalışmada da görev alan, UBC Botanik Profesörü Patrick Keeling bu durumun oldukça sıradışı olduğunu belirterek, "Önümüzde, yatay gen transferinin ya da uzaktan ilişkili türler arasındaki gen geçişinin oldukça ilginç bir örneği bulunuyor" diyor.

Yatay gen transferi, bir organizmanın, ikinci bir organizmadan türemeden, o ikinci organizmaya ait genetik malzeme edinmesini sağlayan herhangi bir süreçtir. Buna karşın, dikey transfer bir organizmanın kendi atalarından (yani ebeveynlerinden) genetik malzeme edinmesidir.

Keeling, yaptıkları araştırmaları şöyle özetliyor: "Çalışmamız, *Oxyrrhis marina* türünün, genellikle deniz bakterilerinde bulunan ve fotosentezde görevli bir geni, avladığı diğer hücrelerden aldığını gösteriyor. İşin daha ilginç kısmı, bu gen rhodopsin adı verilen bir proteini kodluyor. Aslında bir fotoreseptör olan bu protein, ışığın enerjiye dönüştürülmesinde görev alıyor."

İnsanların gözlerinde de rhodopsin'e oldukça benzeyen, opsin adında bir protein bulunuyor. Opsin proteinleri, düşük ışık koşullarında görmemizi sağlar. Ancak bakterilerdeki rhodopsin'in aksine enerji üretimi gerçekleştirmezler.

Keeling, bu durumun tam da "Ne yiyorsanız osunuz" (you are what you eat) kavramını açıkladığını belirtiyor. Çünkü *Oxyrrhis marina* bu yolla o kadar fazla rhodopsin üretimi gerçekleştiriyor ki, tüm yapısı, rhodopsin'e özgü pembe rengine dönüşebiliyor. Keeling bu sıradışı avcının bu sebeple -bakterilerin yaptığı gibi- rhodopsin'i kullanarak ışıktan enerji elde ettiğini ifade ederek, "Işıktan elde ettiği bu enerjiyi, muhtemelen bu genin sahibi olan bakterileri sindirmekte kullanıyor. Oldukça düzgün işleyen bir metabolik stratejisi olmalı" diyor.

Oxyrrhis marina, kızıl gel-git'lerden sorumlu olan deniz planktonları ailesinin bir üyesi. Dünyanın birçok yerinde, sığ sularda oldukça fazla görülüyor. UBC'nin gerçekleştirdiği çalışmada görüldüğü gibi sıradışı avcılık özelliklerine sahip olan bu tür, ortamda yeterince av olmadığında kendi türündeki diğer bireyleri de yiyebiliyor.

Kızıl gel-git (red tide), denizlerde bir ya da birden fazla fitoplankton türünün aniden artışıyla, yoğunluklarının artması sonucunda, suyun renginin kırmızı yada kahverengi bir hal almasına verilen biyolojik bir doğa olayıdır.

Keeling, "Bu canlı, 'avcı' terimini sonuna kadar hak ediyor. Öyle ki, kendisi kadar büyük hücreleri bile kolaylıkla tüketebiliyor" diyor ve *Oxyrrhis marina*'nın oldukça zor öldürülen bir canlı olduğunu ekliyor.

Kaynak: http://www.physorg.com/news/2011-02-single-cell-marine-predator-unique-survival.html

Hazırlayan: Can Holyavkin
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Paleozoik fosillerde dış iskelet kalıntıları bulundu

Yeni yapılan bir çalışmada paleozoik döneme ait eklembacaklı fosillerinde protein ve polisakkaritlerden oluşan kitin-protein kompleksine rastlandı. Bugüne kadar kitin-protein kompleksinin görüldüğü en yaşlı fosiller 25 milyon yaşındaki senozoik fosillerdi. 80 milyon yaşındaki senozoik fosillerde de yapısal protein kalıntılarına rastlanmıştı. *Geology* dergisinde yayımlanan araştırma sonuçlarının organik fosil kayıtlarına büyük katkı sağlayacağı bildiriliyor. Eklembacaklılar ortak bir özellik olarak dış iskelete ya da kütiküle sahipler. Kütiküllerin dış kısımları protein matriksine gömülmüş olarak bulunan kitin liflerinden oluşuyor. Kitin ve yapısal proteinlerin mikroorganizmalar tarafından kolaylıkla yıkımlandığı bilindiğinden, bu yapılara erken paleozoik dönem fosillerinde bile rastlanamayacağı düşünülüyordu.

George Cody ve araştırma ekibi Illinois'te bulunan 310 milyon yaşındaki bir akrep kütikülünü ve Ontario'da bulunan 417 milyon yaşındaki bir eurypteridin (nesli tükenmiş akrep benzeri bir eklembacaklı) kalıntılarını incelediler. Fosillerde bulunan karbon, nitrojen ve oksijen atomlarındaki düşük enerjili X-ışınlarının düzenlenme ölçümleri sonucunda, bu atomların çoğunun protein-kitin kompleksinden kaynaklandığı gözlemlendi. Protein-kitin kompleksi beklenen şekilde, kimyasal süreçler ya da bakteriyel kontaminasyon sonucunda kısmen yıkımlanmıştı.

Araştırmacılar, protein-kitin kompleksinin kalıntısının, bir alt tabaka sağlayarak, organik fosil korunmasında kritik bir rol oynayabileceğini ileri sürüyorlar.

Kaynak:http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110207115046.htm

G. D. Cody, N. S. Gupta, D. E. G. Briggs, A. L. D. Kilcoyne, R. E. Summons, F. Kenig, R. E. Plotnick, A. C. Scott. Molecular signature of chitin-protein complex in Paleozoic arthropods. *Geology*, 2011; DOI: 10.1130/G31648.1

Hazırlayan: Iraz Akış

İnsandan bakteriye gen transferi keşfedildi

Eğer bir bakteri hücresiyle bir insan hücresi bekârlar partisinde karşılaşsaydı birbirlerine telefon numaralarını vermelerini beklemezdiniz; genetik materyal aktarımını ise asla beklemezdiniz. Daha bilimsel bir ifadeyle, DNA'nın insandan bakteriye direkt transferi daha önce hiç kaydedilmedi.

Fakat şimdi Northwestern Medicine araştırmacıları ilk kez bakteri genomuna bir insan DNA parçasının geçişinin kanıtlarını keşfettiler (*Neisseria gonorrhoeae*, gonoreye/belsoğukluğuna neden olan bakteridir). Sürdürülen araştırmalar, bu gen transferinin yeni bir evrimsel olay olduğunu gösterdi.

Bugüne kadar bilenen gen transferi, iki farklı bakteri veya bakteri ile maya hücreleri arasında olanlardı. Çalışmanın başyazarı Mark Anderson, insan DNA'sının bakteriye geçişinin çok büyük bir sıçrama olduğunu söylüyor ve devam ediyor, "bakteri, bu DNA dizilimini elde etmek amacıyla çeşitli engelleri aşmak zorunda kaldı."

Bu keşif evrime dair yeni ufuklar açmanın yanı sıra gonorenin insan konağındaki sağ kalma ve sürekli uyarlanma yeteneğine ışık tutuyor. Cinsel temasla geçen gonore, kaydedilen en eski hastalıklardan biri olmasının dışında, yalnızca insana özgü pek az hastalıktan biri.

Her yıl ABD'de tahmini 700 bin insan dünya genelinde ise 50 milyon insan gonoreye yakalanıyor. Bu hastalık antibiyotiklerle geçici olarak iyileştirilirken, bugün için sadece bir ilaç tedavi edici. Çünkü bu hastalık, en az 400 yıldır süren farklı antibiyotik seçeneklerine direnç geliştirmiş.

Gonore kadınlar için de tehdit oluşturan bir hastalık. Eğer tedavi edilmezse gonore rahim iltihabına yol açabilir ve bu dış gebelik, kısırlık gibi acı durumlara neden olabilir. Nadiren kadın ve erkekte bu hastalık genital sistemi bırakarak dolaşım sistemine girer, ağır enfeksiyonlara neden olur.

Bu hastalığın tarihsel bir hastalık olduğunu vurgulayan araştırmacılar, bakterinin insan bağışıklık sisteminden nasıl kaçabildiği üzerine odaklanan çalışmalar yürütüyorlar. Bu son araştırma bir ipucu sağlayabilir.

Bu gen transferi, laboratuvarda izole edilen birkaç gonorenin genomik dizilimi belirlendiğinde keşfedildi. İzole edilen on dört bakteri genomundan üçü, insanda bulunan L1 DNA olarak tanımlanan DNA baz (adenin, guanin, sitozin, timin) parçasına sahipti.

Anderson Seifert's Feinberg laboratuvarda dizilediği parçanın, gerçekten insanda aynısı olduğunu tersi yönde işlem yaparak teyit ettirdi. Ama gonore ile genetik düzeyde çok yakından ilişkili olan menenjit bakterisinde insandan geçen DNA parçası izinin mevcut olmadığını gören Anderson, bu gen transferinin yeni gerçekleşen bir evrimsel olay olduğunu öne sürüyor.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110213174143.htm

Hazırlayan: Zelal Özgür Durmuş

Yılanlar bacaklarını nasıl kaybetti?

Yılanlar, hepsi olmasa da bir kısmı, önceden bacaklara sahipti, fakat şimdi yeni bir araştırma yılanların uzuvlarını, onların büyüme aşamasında, daha yavaş veya daha kısa bir süre büyüttüklerini ve bu şekilde de zaman içerisinde ortadan kalktıklarını gösteriyor.

Journal of Vertebrate Paleontology dergisinin son sayısında özetlenen araştırma, yılanların karada sürünerek yaşayan ya da okyanusta yüzebilen bir kertenkeleden evrimleştiği şeklindeki görüşü güçlendiriyor.

Her iki durumda da, hayvanlar zaman içerisinde evrim geçirirlerken ayaklar daha az kullanışlı hale gelmiş olmalı.

Çalışmanın ilk yazarı Alexandra Houssaye şöyle söylüyor: "Eğer bir şey faydalı değilse canlının hayatta kalması üzerinde hiçbir etkisi olmadan gerileyebilir ya da ayaklar yılanların sürünmesini veya yüzmesini engelleyen bir durum olacağından ayak yapısının gerilemesi pozitif bir sonuç bile olabilir."

Paris Doğa Tarihi Müzesi'nden Houssaye ve arkadaşları *Eupodophis descouensi* adlı yılan fosilini incelediler. Bu tarihöncesi yılan Kretase dönemi sırasında şu anki Lübnan topraklarında yaşamış.

Yılanı daha iyi incelemek için araştırmacılar sinkotron-radyasyon bilgisayarlı laminografi (SRCL synchrotron-radiation computed laminography) denilen yeni bir görüntüleme tekniği kullandılar. Araştırmacılar bir yandan fosili döndürürken, diğer yandan yoğun, yüksek enerjili X ışınları yardımı ile SRCL fosile derinlemesine nüfuz etti. Sonuç olarak binlerce iki boyutlu resim elde edildi ve daha sonra bunlar bu eski yılanın kalçasının ve son derece ince 2 cm'lik bacaklarının üç boyutlu modeli olacak şeklinde derlendi.

Avrupa Sinkrotron Radyasyon Tesisi'nden yazar Paul Tafforeau "Sinkrotronlar muazzam boyuttaki makinelerdir ve bunlar bize fosillerin içindeki, diğer yöntemlerle göremeyeceğimiz mikroskobik detayları bu paha biçilemez örneklere bir hasar vermeden görmemizi sağlarlar." diyor.

Yeni 3-D model ile birlikte

Eupodophis'in hayatı boyunca iki adet küçük, (evrimsel olarak) gerilemiş arka uzuvlara sahip olduğu ve hiç ön uzvunun bulunmadığı belirlenmiş. Araştırmacıların görebildiği bacak dizden bükülmüş ve bu bacakta dört adet ayak bileği kemiği bulunmasına rağmen ayak veya ayak parmağı kemiği yok. Yüksek teknolojili görüntüleme, modern karasal kertenkelenin bacaklarına fazlasıyla benzeyen bacak kemiklerinin iç mimarisini göstermiş.

Houssaye, "Bu yılandaki bacaklar körelmişti. Bu nedenle bu yılan dünyanın en eski yılanı olmasa da ona oldukça yakındır" dedi. Ayrıca "En eski yılan kalıntıları 94 ila 112 milyon yıl öncesine aittir ve bu yılan yaklaşık 90 milyon yıl öncesine ait" şeklinde durumu açıkladı.

Aynı döneme ait bir yılan olan *Najash rionegrina*'nın da iki adet küçük arka ayağa sahip olduğunun düşünülmesi yılanların bir zamanlar ayaklara sahip olduğu ve uzuvlara sahip bir kertenkeleden evrimleştiği teorisini güçlendiriyor. *Najash*'ı (Ibranice'de yılan anlamına gelir) Brezilya'daki Sao Paolo Üniversitesi'nden Hussam Zaher ve bir meslektaşı Arjantin şehirlerinden Rio Negro'da bulmuştu.

Najash kuyruk sokumu kemiğini, pelvisi destekleyen kemik özelliğini korumuş. Zaher yılanlar kertenkeleden evrimleşirken bu özelliğin kaybolduğuna inanıyor. Arjantin'de bulunan fosil yılanın bir zamanlar karada yaşadığı düşünülüyor. Bunun nedeni de fosilin bir zamanlar kara olan bir bölgede bulunmuş olması. Zaher, bu yılanın anatomisinin onun yuvada (oyukta) yaşadığı izlenimi uyandırdığını söylüyor.

Ancak Houssaye, yılanların karada mı denizde mi yaşayan bir kertenkeleden evrimleştiği ortaya konulmadan olayın kapandığını düşünmüyor.

Houssaye "Yılanların kökeni hakkındaki soru gelecek 10 yıl içerisinde çözülmeli" dedi. Bu bulmaca üzerinde ayrı ayrı çalışan ekiplerinden birinin bir gün hangi türün yılanların ortak atası olduğunu tam olarak belirleyebileceğinden umutlu.

Kaynak: http://news.discovery.com/animals/snakes-lost-legs-evolution-110207.html sitesinden 20.02.2011 tarihinde alınmıştır.

Hazırlayan: Öznur Pehlivan
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Dünyanın ilk programlanabilir nano-işlemcisi

Harward Üniversitesi ve MITRE şirketinin ortak çalışmasında mühendisler ve bilim insanları, dünyada ilk olarak nano boyutta programlanabilir bir işlemci geliştirdiler.

Nature'da yer alan makale ile tanıtılan, çığır açıcı prototip bilgisayar sistemi, nanometre ölçekli bileşenlerden oluşmuş bilgisayar devrelerinin karmaşıklaşması yolunda önemli bir adımı temsil ediyor.

Ayrıca bu ultra-küçük nanodevreler, temel aritmetik ve mantıksal fonksiyonları yapabilecek şekilde elektronik olarak programlanabiliyor. "Bu çalışma aşağıdan yukarıya (bottom up) inşa edilen devrelerin karmaşıklığında ve fonksiyonelliğinde bir kuantum sıçramasını ifade ediyor. Aşağıdan yukarıya inşa yönteminin geleceğin nano işlemcilerini ve diğer entegre sistemleri üretmede kullanılabileceğini gösteriyor." diyor araştırma yöneticisi Charles M. Lieber.

Araştırma yöneticisi Charles M. Lieber

Çalışma, nanotel yapıtaşlarının sentezinde ve tasarımında yaşanan gelişmeler sayesinde mümkün oldu. Bu nanotel bileşenlerin, fonksiyonel elektrik devrelerini inşa etmek için tekrarlanabilirliği gösterildi. Bu yöntemle de yukarıdan aşağıya yaklaşımlarla çözülmesi zor olan boyut ve materyal karmaşıklığı sorunları da çözümlenebilmektedir. Dahası; bölünmüş mimari, tamamen ölçeklenebilir, böylece çok daha büyük ve her zamankinden daha işlevsel nano işlemcilerin yapımını olanaklı kılıyor.

"Geçtiğimiz 10 ila 15 yıl boyunca nanoteller, karbon nanotüpleri ve diğer nanoyapılarla çalışan araştırmacılar en temel devreleri oluşturmakta bile zorluk çektiler bunun nedeni de her bir nanoyapının kendine özgü özelliklerindeki çeşitliliklerdir." diyor Lieber. Bu engellerin aşılabilir olduğunu belirtiyor ve "geleceğin elektronik devrelerinin aşağıdan yukarıya yaklaşımlarla oluşturulabileceğini göstermiş oluyoruz" diye ekliyor.

Gelişmenin diğer bir özelliği de, nanotel bileşenleri "kalıcı" transistör düğmeleri içerdiği için küçük boyutlarına izin verildiğinde bile nanoprosesör içinde devrelerin çok az güçle çalışıyor olması.

Geleneksel mikro bilgisayar devrelerinde transistörlerin aksine nanotel transistörler programlanmış olduğundan, korunabilir hafıza için elektrik gücünün herhangi bir ek masrafı yok.

MITRE Nanosistem Grubu'nda kurşun mühendisi olan Shamik Das; "Çok küçük boyutlar ve düşük enerji gereksinimleri nedeniyle bu yeni nanoişlemci devreleri, çok daha küçük ve tamamen yeni bir sınıf olan hafif elektronik sensörler ve tüketici elektroniğinin kontrol edilebilen yapıtaşlarıdır." diyor.

"Bu yeni nanoprosesör, fizikçi Richard Feynman tarafından 50 yıl önce ilk defa açıkça belirtilen bir nano bilgisayar görüşünün gerçekleştirilmesi yönünde önemli bir dönüm noktasını oluşturuyor." diyor bilim insanı James Ellenbogen.

Kaynak: "World's First Programmable Nanoprocessor: Nanowire Tiles Can Perform Arithmetic and Logical Functions" http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110209131824.htm adresinden 18.02.2011 tarihinde alınmıştır.

Hazırlayan: Sibel Karaman
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Supiresi genomundaki sürprizler

Supireleri ıstakoz ve karideslerin cüce akrabaları olan saydam kabuklulardır. Latince isimleri *Daphnia* (Defne) olan bu hayvanların boyları 1 ila 5 mm arasında değişir. Supireleri aslında çevremizde sıkça rastlanan bir türdür. Dünyanın her tarafında, parklardaki havuzlardan büyük göllere kadar her türlü su birikintisinde yaşarlar, mikroskobik hayvan ve yosunları yiyerek beslenirler.

Supirelerinin çok sayıda özelliği onları deneylerde kullanmaya müsait kılmıştır. Küçük olmaları ve hızlı üremeleri, laboratuvarda kolayca barındırıp farklı koşullara tepkilerini ölçmeye ve nesiller boyu gözlem gerektiren evrimsel değişimleri kısa sürelerde gözlemlemeye olanak verir. Supireleri ayrıca, her bir bireyin çevredeki değişimlere karşı ani tepkiler verme, örneğin vücutlarını yeni şekillere sokma yetenekleriyle de tanınırlar. Bu özellikler, supirelerini biyoloji ve ekolojinin başlıca model organizmaları arasına sokmuştur. Bu yazıda da, supireleriyle yapılan bazı güncel çalışmaları tanıtacağız.

40 yıl boyunca parazitle birlikte evrim

Son yıllarda supireleri kullanılarak yapılan en çarpıcı araştırmalardan biri, supirelerinin ve onların içinde üreyen bir tür parazitin birlikte evrimlerini (eş-evrimlerini) belgeleyen bir çalışmadır (http://www.nature.com/nature/journal/v450/n7171/full/nature06291.html). Bu çalışmada bilimciler, bir gölün farklı yıllara ait katmanlarını kazarak, 'uykuya yatmış' (diyapoz halindeki) supiresi yumurtalarını ve aynı dönemlere ait parazitleri çıkardılar. Laboratuvarda bu yumurtalardan supireleri ürettiler. Bunları kullanarak, farklı dönemlere ait supirelerinin, önceki ve sonraki dönemlere ait parazitlerden nasıl etkilendiğini incelediler.

Sonuçlar, supiresi popülasyonunda parazitlere karşı birkaç yıl içinde dahi direnç evrilebildiğini gösterdi. Örneğin 1980'e ait parazitler 1980 yılının pirelerini hasta ederken, 1982'nin supirelerini etkileyememekteydi. Buna karşın parazitler de nesiller boyu evrilerek supirelerini hasta edecek yeni özellikler geliştirmişlerdi. 39 yıllık bir kesitte parazit ile konağın 'karşılıklı mücadelesi' durmaksızın devam etmişti.

Yazın eşeysiz, kışa doğru eşeyli üreme

Supirelerinin model olarak kullanıldığı alanlardan biri de üreme biçimi araştırmalarıdır. Supirelerinin yaşam döngüleri ilginçtir. Çoğu zaman dişiler erkeksiz ürer ve kendi klonları (genetik kopyaları) olan yeni dişiler üretirler. Klonlanmak, eşeyli üremeye göre çok daha az maliyetli bir yöntemdir; birey, eş bulmak ve çiftleşmek zorunda değildir. Sadece dişi üreterek (üreme yetisi olmayan) erkek için enerji harcamaz. Ayrıca yavrular anneyle aynı genetik yapıya sahip olduğundan, eğer anne çevresine uyumlu özelliklere sahipse, çevre de değişmiyorsa, yavrular da anne kadar çevreye uyumlu olacaklardır.

Ancak yaşam koşulları zorlaştığında, örneğin besin kaynakları azaldığında, havalar soğumaya başladığında veya tür içi hayatta kalma mücadelesi kızıştığında durum değişir. Bu koşullarda dişi supireleri bir miktar erkek üretirler (dişi supireleri yavrularının cinsiyetini kendileri belirlerler), akabinde dişiler bu erkeklerle çiftleşir.

Eşeyli üreme (seks) sonucunda erkek ve dişinin genleri karılır ve sonraki nesil yeni gen kombinasyonlarından oluşur.

Zorlu şartlarda klonlamadan vazgeçip eşeyli üremeye geçmek çok sayıda hayvanın başvurduğu bir taktiktir. Bu sayede yeni nesillerde çeşitlilik ve zorlu koşullara dayanacak genetik özelliklere sahip olma ihtimali artar. Eşeyli üremenin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasının bir evrimsel açıklaması budur: değişen çevre koşullarına gen kombinasyonlarını değiştirerek yanıt vermek.

Seksin faydaları

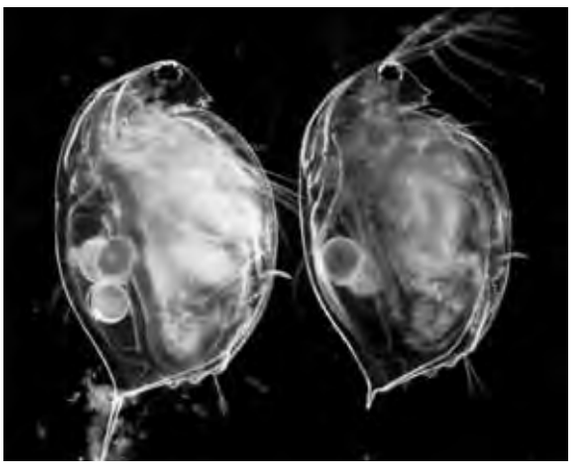
Çeşitli araştırmalar, eşeyli üreme yeteneğini kaybeden soyların, eşeyli üremeye devam edenlere göre evrimsel olarak daha kısa ömürlü olduğunu göstermiştir (http://www.nature.com/nrg/journal/v3/n4/full/nrg749.html). Yani eşeyli üremeden vazgeçenlerin soylarının tükenme olasılığı yükselir. Keza eşeyli üreme, değişken ortamlara evrimsel süreçte uyum sağlamayı kolaylaştırır (http://www.nature.com/nature/journal/v468/n7320/full/nature09449.html). Bu gözlemler, eşeyli üremenin uzun vadeli yararlarına işaret eder.

Çevreye uyumun yanı sıra, eşeyli üremenin bir diğer faydası, zararlı mutasyonların birikmesini engellemesidir. Eşeyli üreme yeni gen kombinasyonları yarattığından, bir bireydeki yararlı mutasyonların zararlılarından ayrışarak sonraki nesillere ulaşmasını mümkün kılar. Bir başka deyişle eşeyli üreme, zararlı mutasyonların elenmesini kolaylaştırmalıdır.

Bu konudaki önemli çalışmalardan biri yine supireleri kullanılarak yapılmıştır. Evrimsel genetikçi Michael Lynch ve Susan Paland 2006 yılında, eşeyli üreme yeteneğini kaybetmiş kimi supiresi popülasyonla-

Supirelerinin, içinde üreyen bir tür parazitle birlikte evrim geçirdiklerini belgeleyen çalışmalarda bulunan Prof. Dr. Ellen Decaestecker.

Supiresi genel görünüşü. Supirelerinin kabukları saydam olduğundan iç organları görünür. Yumurta kesesinde yumurtalar, orta kısımda sindirim sistemi ve yumurtalıklar belirgindir. Resimde kırmızı görünen su biti az oksijenli ortamda, oksijen ihtiyacını karşılamak için hemoglobin geninin anlatımını artırmış ve vücudunu hemoglobin proteiniyle doldurmuştur (hemoglobin, oksijeni tutan ve depolayan proteinindir).
Kaynak: http://dunianyasari.blogspot.com.

rının genlerini, eşeyli üreyenlerle kıyasladılar (http://www.sciencemag.org/content/311/5763/990.short). Karşılaştırma, seksten vazgeçen soyların genomlarında zararlı mutasyonların daha sık bulunduğunu gösterdi. Yani deneysel gözlem, teorik tahmini destekliyordu.

Seksi unutan supireleri

Her ne kadar eşeyli üreme uzun vadede avantajlıysa da, kimi canlı soyları eşeyli üreme yeteneklerini kaybedip sadece klonlama ile nesillerini sürdürebilmektedirler. Örneğin, bazı supiresi popülasyonları zaman içinde eşeyli üreme yetilerini yitirmişlerdir. Eşeysiz üreyen popülasyonların nasıl hayatta kaldıkları üzerine kafa yoran Omilian ve arkadaşları (2006), istisnasız eşeysiz üreyen supirelerini laboratuvar ortamında yüzlerce nesil büyüttüler ve popülasyonda mutasyonların birikmesini gözlemlediler. Neticede, sonraki nesillerin mutasyona uğramış kimi bölgeleri genomlarından atabildiklerini gördüler (*www.pnas.org/content/103/49/18638.full*). Mitotik (yani mayoz dışı) rekombinasyon diye adlandırılan bu durum, eşeysiz üreyen organizmaların, zararlı mutasyon birikimine karşı tamamen savunmasız olmayabileceklerini göstermesi açısından çok önemlidir.

Supiresinin 30 bin geni

Supiresi genomu aslında 2007 yılında dizilenmiş (yani DNA dizisi okunmuş ve diziler birleştirilmiş) ve kamuoyuna sunulmuştu. Ancak genomun kapsamlı bir çözümlemesinin yayınlanması 2011'in şubat ayı başında gerçekleşti (http://www.sciencemag.org/content/331/6017/555.full). Son zamanlarda dizileme teknolojilerinin ucuzlamasıyla genomu dizilenen canlıların sayısı hızla artmakta. Ancak supiresinin genomu, Alman evrimci Diethard Tautz'un deyişiyle "herhangi bir yeni genom" değil.

İlk ilginç gözlem şuydu: Supiresinin genomu 30 bin gen içermekte. Oysa çoğu hayvan genomu çok daha az sayıda gen içerir: örneğin sirke sineğinin 14 bin geni, insan ve fare gibi memelilerin yaklaşık 20 bin geni var.

Ancak asıl şaşırtıcı sonuç, bu genlerin yüzde 36'sının başka hiçbir canlıda bir benzerinin, yani akrabasının bulunmamasıydı. Bu genler yalnızca supiresi türlerinde bulunmaktaydı. Kıyaslamak gerekirse, insan genomundaki genlerin tümünün maymunda bir akrabası vardır, fareyle dahi genlerimiz büyük çoğunluğu akrabadır. Bu halde supiresi bu kadar "öksüz" geni nasıl kazandı?

Araştırmacılar, sorunun yanıtının, supiresinin hızlı evrimi ve genlerin eşlenmesinde (kopyalanmasında) olduğunu buldular. Supiresinin ataları, diğer kabuklularla ortak genlerinin önemli kısmını kaybetmişlerdi. Öte yandan mutasyonla kazandıkları ya da değiştirdikleri çok sayıda geni de milyonlarca yıl boyunca eşleyerek çoğaltmışlardı. Bir örnek: insanda ışık algılamaya yarayan yalnızca birkaç opsin geni varken, supiresinde bu gen ailesinin 50'ye yakın üyesi bulunuyor.

Gen eşlenmesi ve sonuçları

Supiresinin genomunu şişiren gen eşlenmesi, tüm canlılarda rastlanan bir olgu. En sık yaşanan vaka şöyledir: Hücre ikiye bölünürken, hücre genomu kendi kopyasını sentezler. Bu sırada gerçekleşen basit hatalar, bir DNA dizisinin iki defa sentezlenmesine yol açar. Bu DNA dizisi bir gen kodluyorsa, yeni hücrelerden birinde aynı gen iki defa bulunur.

Bu o kadar yaygın bir hatadır ki, çoğu popülasyonda bireyler arasında ciddi miktarda gen kopya sayısı çeşitliliği görülür. Bu çeşitlilik insanlarda da mevcuttur, yani bazı genler birimizde tek kopya, diğerinde üç kopya olabilir. Binlerce insan geni bu tür çeşitlilik gösterir (dx.doi.org/10.1038/nature08516).

Bu şekilde eşlenen genlerin birkaç farklı akıbeti vardır: 1) Genin iki kopya olması bir canlıya üstünlük sağlıyorsa, nesilden nesle iki kopyalı bireylerin popülasyondaki oranı artar (pozitif seçilim); 2) zararlıysa, bu oran azalır ve zamanla sıfırlanır (negatif seçilim); 3) ne yararlı ne zararlıysa, yine zaman içinde, başka DNA sentezi hataları sonucu kopyalardan biri kaybolabilir; 4) kopya gen (kimi zaman eşlenme sırasında) orijinal genden farklılaşır ve yeni özellikler kazanır. Örneğin orijinal gen sinir hücrelerinde aktifken, yeni kopya kan hücrelerinde aktif olabilir. Bu yeni özellikler canlının kimi ihtiyaçlarına denk geliyorsa, yeni kopya yine pozitif seçilimle nesilden nesle yayılıp, sabitlenebilir.

Araştırmacılar, supiresi genomun-da gen kopyalarının ne zaman ve nasıl doğduğunu da ölçtüler. Genlerin eşlenme tarihini, benzer türler arasında DNA dizisinin farklılaşmasını kullanarak hesapladılar. Sonuçlar, supiresinde genlerin, diğer omurgasızlara göre 3 kat daha hızlı, insana göre ise yüzde 30 daha hızlı kopyalandığını gösterdi.

İlginç biçimde, supiresi genomunda eşlenme yoluyla yeni ortaya çıkan genlerin çoğunluğu, fark-

lı çevre koşullarına yanıt veren metabolik genlerdi. Bu tür genler örneğin aşırı sıcak veya tuzlu su gibi koşullarda aktif hale gelmekteydiler. Yani eşlenme ve yeni gen kazanma eğilimi, supirelerinin farklı çevre koşullarına uyumunu artırmış gibi görünüyor. Bu durum çok sayıda canlıda görülür. Örneğin hem tuzlu suda hem tatlı suda yaşayabilen somonlarda, iyon dengesini düzenleyen genler eşlenmiş, bir grup gen tatlı suya, bir grup gen ise tuzlu suya uyum sağlayacak yönde evrilmiştir.

Aslına bakılırsa supiresi, gen sayısı konusunda canlılar aleminin şampiyonu değil: *Trichomonas vaginalis* adlı, insanda vajina enfeksiyonuna yol açan tek hücreli parazitin altmış bini aşkın geni bulunuyor! Tahmin edilebileceği gibi, bu parazitin eşlenme yoluyla çoğalttığı genler, parazitlik özelliğini geliştiren genler.

Sonuç

Supiresi üzerine yapılan ekolojik ve evrimsel çalışmalar, eşeyli üremenin önemi veya birlikte evrim gibi başlıklarda geliştirilmiş teorik modelleri desteklemişti. Supiresi genomunun şubat ayında yayımlanan ilk analizinin sonuçları da, gen ailelerinin evrimi konusundaki teorilerle uyumlu. Ancak bu genom analizi aynı zamanda, hayvanlar aleminin hem genetik yapısı hem de çevresel değişime tepkileri konusunda bilgimizin ne kadar sınırlı olduğuna işaret etmekte. Daha fazla sayıda canlının genomunun dizilenmesi ve bu canlılarda keşfedilen yeni genlerin işlevlerinin sistematik deneylerle belirlenmesi, yaşam bilimlerinin yakın dönemdeki başlıca uğraşlarından biri olacak.

Hazırlayanlar: Mehmet Somel
Hesaplamalı Biyoloji Enstitüsü-PICB, Şanghay, ÇHC
Tutku Aykanat
Windsor Üniversitesi, Kanada
Onur Sakarya
Life Technologies, Foster City, Kaliforniya, ABD
Uzay Sezen
Georgia Üniversitesi, Georgia, ABD

Kırmızı şarap Rapamisin'in anti-tümör etkisini artırıyor

Cleveland Clinic's Lerner Research Institute araştırmacıları, kırmızı şarapta bulunan, tek başına Rapamisine karşı direnç gösteren, meme kanser hücreleri üzerinde Rapamisin ile birlikte kullanıldığında tümör baskılayıcı etkiye sahip Resveratrol isimli bir bileşik keşfettiler.

Cancer Letters dergisinde yayınlanan çalışma, bu tedavi edici bileşimde PTEN tümör baskılayıcı genin resveratrol'ün anti-tümör etkilerine katkıda bulunduğunu belirtmekte.

Genomic Medicine Institute of Cleveland Clinic's Lerner Research Institute Başkanı Charis Eng, birçok doğal bileşimde bulunan kemopreventif ilaç olan Resveratrol ile Rapamisinin birleştirilmiş etkisini meme kanser hücrelerinde çalışmak için ekibine öncülük etmiş. Çalışma, bu iki ilacın meme kanser hücre sinyal iletişiminde ve büyümesindeki etkisini göstermekte.

Eng, "Rapamisin kanser tedavisinde uzun zamandır kullanılmakta. Maalesef, bir süre sonra kanser hücreleri Rapamisine karşı direnç geliştirmektedir." açıklamasını yaptı. "Bulgularımız, Resveratrolün, laboratuvar ortamında meme kanserinde Rapamisin-temelli ilaç direncini hafiflettiğini göstermiştir. Eğer bu bulgular klinikte de doğruluğunu kanıtlarsa, kanser tedavisi için Rapamisin almadan önce bir bardak kırmızı şarap içmek veya kırmızı şaraptan daha çok resveratrol içeriğine sahip bir kase pişmiş yer fıstığı yemek temkinli bir yaklaşım olacaktır."

Organ transplantasyonunda doku reddini önlemek için immunosüpresif (immun sistem baskılayıcı) ilaç olarak kullanılan Rapamisin, meme kanserine karşı anti-tümör etkisi için kullanılmakta. Kırmızı üzüm yüzeyinde bulunan ve kırmızı şarabın bir parçası olan Resveratrol bir çeşit polifenol ve hücresel terapide çoklu kullanım için düşünülmekte.

Tümör baskılamada bir potansiyel olmasına rağmen, Rapamisinin etkinliği çeşitli meme kanser hücreleri arasında belirgin şekilde değişmekte. Resveratrol ve Rapamisinin tek başına ve kombine halde etkileri, üç insan meme kanseri hücre hattının büyümesi üzerinde değerlendirilmiş. Rapamisin, Resveratrol ve bu ajanların kombinasyonları doza-bağımlı olgularda hücre büyümesini inhibe etmiş. Test edilen üç hücre hattında da, Resveratrol ve Rapamisinin düşük konsantrasyonlarının varlığı büyümeyi yüzde 50 oranında inhibe etmek için yeterli olmuş. Henüz erken olsa da, bu bulgular Resveratrolün geleneksel kemoterapiye ek olarak güçlü tamamlayıcı bir ilaç olduğunu gösterebilir.

Kaynak: Xin He, Yu Wang, Jinhong Zhu, Mohammed Orloff, Charis Eng. Resveratrol enhances the anti-tumor activity of the mTOR inhibitor rapamycin in multiple breast cancer cell lines mainly by suppressing rapamycin-induced AKT signaling. *Cancer Letters,* 2011; 301 (2)_: 168 DOI: 10.1016/j.canlet.2010.11.012

Hazırlayan: Pınar Hüner
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

İklim ve insan evrimi

4,5 milyar yıllık dünya tarihinde, göreli olarak geç sahneye çıkan insanlık, başrolü kapmış durumda. Son iki yüz yıldır roller değişmiş gibi gözükse de, iklim belki de insan evrimindeki baş aktördü.

Atalarımıza ait en eski fosil kanıtların büyük bir kısmı Afrika'dan geldiği için, antropologların çoğu insanların Afrika'da evrimleştiği konusunda hemfikir. Afrika'daki fosillerin çoğu ise Kuzeydoğuda Kenya ve Etiyopya başta olmak üzere, Doğu ve Güney Afrika'da bulunmuştur. Bu bölgede milyonlarca yıldır faal olan volkanizma sayesinde, fosillerin bulunduğu katmanlar, yaşları radyometrik yöntemlerle oldukça doğru olarak ölçülebilen volkanik kayaçlarla adeta bölmelere ayrılmıştır. Böylelikle gün yüzüne çıkarılan fosilleri, ait oldukları katmanlara, dolayısıyla ait oldukları dönemlere göre sıralayarak insan evrimini anlamaya çalışmak mümkün.

İnsan evrimini açıklamak için pek çok hipotez ortaya atılmıştır. Bu hipotezlerden bazıları uzun yıllar boyunca korumaya muhtaç yavruların korunması ve beslenmesi için geliştirilen stratejiler gibi sosyal etmenlere odaklanırken, bazıları da yiyecek toplama, savunma, avlanma amacıyla alet kullanımı gibi yeni teknolojilere odaklanıyor. Son zamanlarda gelişmekte olan iklimsel hipotezler ise, Afrika'nın florası ve atalarımızın da dahil olduğu faunasının iklimsel değişimler tarafından şekillendirilmiş olabileceğini öne sürüyor.

Son zamanlarda gelişmekte olan iklimsel hipotezler, insanlığın önemli evrimsel olaylarını iklim değişikliğiyle ilişkilendiriyor.

İklim değişiminin insan evrimini şekillendirip şekillendirmediği sorusu Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nden beri sorulan bir soru olsa da ancak son 20-30 yıldır, artan insansı fosili sayısı ve gelişen paleoiklim (geçmiş iklim) çalışmaları sayesinde yanıtlar üretilmeye başlandı. İklimsel insan evrimi hipotezlerine göre, iklimdeki değişimler ekolojik yapıyı değiştirerek seçilim baskıları yaratıyor. Gerçekten de, dünya tarihindeki en büyük çaplı iklim değişikliklerine yüksek hızda yok olma, türleşme ve uyarlanma olaylarının eşlik ettiği görülüyor. Örneğin, 34 milyon yıl önce görece hızlı bir şekilde soğuyan iklim ve Antarktika'ya ulaşan buzullar sonrasında yeni ortamlara uyum sağlayan pek çok taksonun ortaya çıktığı fosil kayıtlarından anlaşılabiliyor. Benzer şekilde atalarımızda görülen yok oluş, türleşme ve davranışsal değişimlerin geçmiş Afrika iklimindeki değişimlerle ilişkili olması mümkün.

İlk insansıların ortaya çıkışları ve yok oluşları, bipedalism (iki ayak üzerinde yürüme), diş yapısının farklılaşması, alet kullanımı, beynin büyümesi ve Afrika dışına göç gibi önemli evrimsel olaylar, ekolojik yapının değişmesi, yani dolaylı olarak iklim değişimiyle ilişkilendiriliyor. Ancak çeşitli nedenlerle, herhangi bir döneme ait bulunan insansı fosillerinin sayısı ve çeşitliliği diğer taksonlara oranla daha az olduğundan, paleontolojistler (fosil bilimciler) atalarımıza aynı ekosistemde eşlik etmiş olan bovidae, yani antilop, ceylan, keçi gibi boynuzlugillerin fosillerinden, iklimin etkilerine dair ipuçları toplamaya çalışıyorlar. Bu geviş getiren memeli toplulukları Afrika fosillerinin üçte birini oluştururken, insansı fosilleri yüzde 1'inden az bir kısmını teşkil ediyor. Son 6 milyon yılın bovidae fosillerine bakıldığında, normal seyrine göre daha hızlı gerçekleşen türleşme ve yok oluş dönemlerinin olduğu görülüyor.

Afrika'nın geçmiş iklim değişikliklerine iki farklı zaman ölçeğinden bakmak mümkün. Jeolojik zaman ölçeğinde, yani milyon yıllar olarak bakıldığında, Afrika'nın son 5 milyon yıldır devam etmekte olan bir kuraklaşma sürecinde olduğu görülüyor. Buna bağlı olarak değişen bitki örtüsü ve diğer kaynakların, ortamdaki canlıların evrimsel değişimlerini etkilemiş olması bekleniyor. Toprakta bulunan karbon miktarları, fosil polen ve bitki çalışmaları ve diğer paleoiklim kayıtları (örneğin, okyanus tabanından elde edilen sahra tozu kayıtları); Afrika'da gittikçe seyrelen ve yapısal olarak da değişen bir bitki örtüsüne işaret ediyor.

Ancak daha yüksek çözünürlükte, yani onbin-yüzbin yıllar arasındaki orbital zaman ölçeğinde bakıldığında, bu genel kuraklaşma sürecinin içinde pek çok, kurak-yağışlı-kurak-yağışlı döngülerin gerçekleştiği görülüyor. Farklı paleoiklim kayıtlarının (örneğin, mevcut göllerin ya da eskiden göl olan bölgelerdeki katmanlardan elde edilen kayıtların) değerlendirmeye alınması ve önceki verilerin yeniden analizleriyle inşa edilen kurak-yağışlı döngüler gittikçe belirginleşiyor. Yeni bulgular Afrika insansılarının, bölgesel muson değişimlerinin kontrolündeki bir iklimde evrimleştiklerini söylüyor. Gözlemlerin, paleoiklim kayıtlarının ve fosil sayısının artırılması ile iklim hipotezlerinin test edilmesi mümkün olabilecek.

Kaynaklar

1) W. Ruddiman, Earth's Climate: *Past and Future*, 2000.
2) W. Ruddiman, EOS Vol. 89 No.18, Nisan 2008.
3) P. deMenocal, Climate and Human Evolution, *Science*, Vol. 331 No. 6017, 2011.
4) M. Trauth, et al., Human evolution in a variable environment: the amplifier lakes of Eastern Africa, *Quaternary Science Reviews*, Vol. 29 2010.

Hazırlayan: İstem Fer

Erkek doğurganlığı kemiklerde gizli

Columbia Üniversitesi Tıp Merkezi araştırmacıları, iskeletin osteokalsin olarak bilinen ve kemik tarafından salınan bir hormon aracılığıyla erkek fare doğurganlığında düzenleyici olarak görev yaptığını keşfettiler.

Columbia Üniversitesi Tıp Merkezi Genetik ve Geliştirme Bölümü başkanı Gerard Karsenty tarafından yönetilen araştırmanın, *Cell* dergisinin 4 Mart'taki baskısından önce 17 Şubat'ta online olarak görülebilmesi planlanıyor.

Şimdiye kadar, kemik ve üreme sistemi arasındaki etkileşimlerde sadece gonadların (eşey bezleri) kemik-kütle gelişimi üzerindeki etkisine odaklanılmıştı.

Dr. Karsenty "Vücutta iki organ arasında iletişim nadiren tek yönlü olduğundan, gonadların kemikleri düzenlediğini biliyoruz. Ancak burada soru: kemiklerin de gonadları düzenleyip düzenlemediğidir" diyor.

Dr. Karsenty ve ekibi kendi laboratuvar farelerinin üreme başarısındaki yanıt için ilk ipucunu buldu. Önceleri, araştırmacılar, iskeletleri osteokalsin salgılamayan erkek farelerin üremelerinin zayıf olduklarını gözlemlemişlerdi.

Sonraları yapılan araştırmalar ile osteokalsinin testosteron üretimini artırdığı gösterildi. Testosteron, erkek doğurganlığını kontrol eden steroid yapıda bir hormon. Erkek farelere osteokalsin enjekte edildiğinde, dolaşımdaki testosteron düzeyi de yükseldi.

Diğer taraftan; osteokalsin mevcut olmadığı zaman testosteron seviyelerinin düştüğü ve buna bağlı olarak da sperm sayılarında azalma olduğu araştırmacılar tarafından bulundu. Osteokalsin eksikliği olan erkek fareler normal dişi fareler ile çiftleştirildiğinde, normal erkeklerle çiftleştirildiklerinde doğan yavru sayısının yarısı kadar yavru doğduğu gözlemlendi.

Bulgular henüz insanlarda doğrulanmamış olmasına rağmen; Dr. Karsenty fare ve insan hormonları arasında başka benzerlikler olmasına dayanarak insanlarda da benzer özellikler bulmayı bekliyor.

Eğer osteokalsin erkeklerde tetosteron üretimini destekliyorsa, düşük osteokalsin seviyesi bazı infertile (kısır) erkeklerde görülen ve açıklanamayan düşük testosteron seviyesinin nedeni olabilir.

Yeni bulgular östrojen ve kemik kitlesi hakkında bir ilişki ortaya koysa da araştırmacılar iskeletin dişi üremesini etkilediğine dair herhangi bir kanıt bulamadılar.

Östrojen, kemiği kontrol eden en güçlü hormonlardan biri. Kadınlarda menopoz sonrasında, yumurtalık östrojen üretimini durdurduğunda, kemik kitlesi hızla azalır ve osteoporoza (kemik erimesi) neden olur.

Eşey hormonlarının -kadınlarda östrojen ve erkeklerde testosteron- kemik gelişimini etkilediği bilinmekte. Fakat şimdiye kadar yapılan, kemik ve üreme sistemi arasındaki etkileşim çalışmalarında, sadece eşey hormonlarının iskeleti nasıl etkilediği üzerine odaklanılmış.

Dr. Karsenty, "İskeletin neden kadınlarda değil de sadece erkeklerde doğurganlığı etkilediğini bilmiyoruz. Ancak türlerin üremesini istiyorsanız, erkeklerdeki üreme yeteneğini kolaylaştırmak muhtemelen daha basittir. Bu osteokalsinin, dişi farelerin değil de erkeklerin doğurganlığını düzenlemesinin aklıma gelen tek mantıklı açıklamasıdır." diyor.

İskelet ve erkek doğurganlığı arasındaki beklenmedik bağlantı son birkaç yıl içinde iskeletle ilgili yapılan araştırmalarda bulunan şaşırtıcı bulgulardan sadece biri. Dr. Karsenty, daha önceki araştırmalarında, osteokalsinin insülin salgılanması, glukoz metabolizması ve vücut ağırlığı kontrolünde yardımcı olduğunu bulmuştu.

Dr. Karsenty, "Bu çalışma gösteriyor ki az bir fizyoloji bilgisi ile görünüşte naif sorular sorarak önemli keşifler yapabiliriz. Ayrıca çalışmalardan, yaşlanma sürecinde, kemiğin

önemli fonksiyonlara sahip olduğunu anlayabiliriz. Bulgular gösteriyor ki kemik sadece yaşlanma sürecinin bir kurbanı değildir; fakat aynı zamanda yaşlanmanın aktif belirleyicisi olabilir." diyor.

Araştırmacılar testosteron üretimini artırmak için osteokalsin tarafından kullanılan sinyal yollarının belirlenmeyi planlıyorlar. Ayrıca osteokalsinin beklenen etkisini taklit edebilecek daha esnek bir ilaç tasarlamak ve bu potansiyel ilacı geliştirebilmek için, osteokalsinin bir reseptörünü tespit ettiler.

Dr. Karsenty, glukoz metabolizması veya doğurganlık için olsun; bu reseptörün, bağlanmayı sağlayacak bileşiğin geliştirilmesi için kimyacılara kolaylık sağlayacağının bilindiğini söyledi.

Ayrıca bu çalışma osteokalsinin fizyolojik dağarcığını genişlettiğini ve iskeletin üreme üzerinde düzenleyici etkisinin olduğunun ilk kanıtına ulaşmayı sağladığını belirtti.

Kaynak: "Male Fertility Is in the Bones: First Evidence That Skeleton Plays a Role in Reproduction", http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110217124909.htm adresinden 18.02.2011 tarihinde alınmıştır.

Hazırlayan: Büşra Ahata
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Kameralar ne işe yarar?

CCTV'ler ya da Türkiye'deki adıyla MOBESE'ler gün geçtikçe daha çok hayatımıza sokuluyor. Bugün, trafikte hız kontrolü yaptığı ya da caydırıcılık özelliğiyle suçu önlediğini düşündüğümüz kameralar yarın yeni teknolojik gelişmeler ve değişen bir siyasal konjonktürle karşımıza bambaşka bir biçimde çıkabilir. Kendimizi Zamyatin'in Biz'inde ya da Orwell'in 1984'ünde bulabiliriz.

Geçen ay gazetelerde "sıradışı" bir haber yayımlandı. Hatta bazıları bu haberi manşetten verdi. İsmi açıklanmayan çok ünlü bir iş adamı kameralar yüzünden sevgilisini Galatasaray'ın yeni stadyumunda kiraladığı locasına götüremeyince sorunu Meclis Sporda Şiddet ve Araştırma Komisyonu'na taşıdı. Adamcağız şöyle dert yanıyordu:

"Eşimi, çocuklarımı, dostlarımı, iş arkadaşlarımı ağırlamak için Arena Stadı'nda loca kiraladım. Yıllığı 300 bin dolardan 3 senelik 900 bin dolar ödedim. İlk maçı da yurtdışından gelen sevgilimle izlemek istedim. Ancak stada girer girmez her tarafın kameralarla dolu olduğunu gördüm.

Bu yetmiyormuş gibi polis kameraları da stada girenleri izliyordu. Sevgilimi orada bırakarak koşar adım stattan ayrılmak zorunda kaldım. Özel hayat denilen bir şey var. Böyle şey mi olur? 900 bin dolar ödedim stada sevgilimi götüremeyeceksem, ben bu locayı ne yapayım." (1)

Aynı günlerde basında bir başka "sıradışı" haber yer aldı. Balıkesir İdare Mahkemesi, Balıkesir Valiliği'nin il merkezi ve ilçelerdeki bütün işyerleri başta olmak üzere hastane, dershane, alışveriş merkezleri, çay bahçeleri, apartman, okul ve iş hanlarına güvenlik kamerası koyma zorunluluğu getiren kararını durdurdu. (2)

Bu haberler sonrası *Hürriyet* gazetesinin web sitesinden yapılan ankette her yere kamera konulmasının doğru olup olmadığı soruldu. Ankete 60 binin üzerinde bir katılım oldu ve katılımcıların yüzde 48,5'i "Bu kameralar suçluları yakalıyor. Suçların önlenmesine yardımcı oluyor." derken, yüzde 50,2'si "Her yere kamera konulması, habersiz çekim yapılması insan haklarına aykırıdır." dedi. Diğerleri ise konu hakkında kararsız olduğunu belirtti. (3)

Haber sıradışıydı, çünkü bugüne kadar kameraları eleştiren, onları özel hayatın ihlali olarak değerlendiren haberlere pek rastlamamıştık. Kameraların güvenliğimiz için olduğu iddia ediliyordu. Güvenliğimiz için özgürlüğümüzden vazgeçebilirdik. 11 Eylül saldırıları ve El Kaide'nin daha sonraki eylemleri kamuoyunda bu düşüncenin daha da güçlenmesine neden oldu.

Ancak bu yazıda, kameraların birey ve toplum üzerinde yarattığı olumsuz etkiler tartışılmayacak. Kuşkusuz kameralar en temel insan haklarını hiçe sayabiliyor. Fakat yazıda bunun yerine kamera savunucularının temel iddiası, kameraların güvenliğimizi sağladığı, tartışılacak. Bu bağlamda, kameraların tarihsel gelişim süreci anlatılacak ve kameraların gerçekten güvenliğin sağlanmasına hizmet edip etmediği üzerine yapılan araştırmalar aktarılacak. Ayrıca farklı kamera gözetim türleri vardır: İşyerlerinde çalışanları takip etmek amacıyla işveren tarafından kurulan kameralar, özel mülklerin güvenliğini sağlayan ve özel alanlar/kamusal alan arasındaki geçişi kontrol eden kameralar, kamusal alanları gözetleyen kameralar... Bu yazının konusu sadece kamusal alanları gözetleyen, genel literatürde CCTV (Kapalı devre televizyon), Türkiye'de ise MOBESE olarak adlandırılan kamera sistemleri olacak. (İngiltere'deki CCTV sistemleri ile Türkiye'deki MOBESE'leri karşılaştıran bir çalışma için bkz. S. Çapar, *Birleşik Krallık'ta CCTV, Türkiye'de MOBESE Caddelerde Güvenlik Nöbetinde Kameralar*, Turhan Kitabevi, 2011.)

Tarihçe

Fotoğrafsal görüntüler ve suçun kontrolü arasındaki ilişki 19. yüzyıla kadar gider. Bir diğer deyişle, ticari olarak kullanışlı fotoğraflama tekniklerinin ortaya çıkışından hemen sonra bu teknolojinin suçla mücadelede kullanılabileceğinin farkına varılır. 1850'lerin ortalarında İngiltere'de ve Fransa'da hapishaneden kaçışları engellemek ve suça eğilim gösteren mahkûmları belgelemek amacıyla mahkûmların fotoğrafı çekilir. Televizyonda da benzer bir gelişme yaşanır. 1926'da ilk televizyon yayını yapılır ve 1936'da BBC'nin kurulmasıyla beraber kamu hizmeti yayıncılığı başlar. 1947 yılında polis, BBC'nin kraliyet düğünündeki canlı yayınının polis devriyelerinin yerleşimine yardımcı olmak için kullanılabileceğini düşünür, fakat maliyeti nedeniyle bu plandan vazgeçilir. Ama bir kere kameraların potansiyeli keşfedilmiştir. 1950'lerde İngiltere'de trafik ışıklarının yönetimine yardımcı olması amacıyla CCTV kullanılır. 1960'da da CCTV kameraları geçici bir süre Trafalgar Meydanı'na yerleştirilir. 1969

yılına gelindiğinde İngiltere'de 67 CCTV kamerası vardır. Video kaydetme özelliğinin eklenmesiyle beraber CCTV kameralarının özellikle perakende satış mağazalarında ve marketlerde yaşanan hırsızlıklarla mücadele amacıyla kullanıldığı gözlenir. (4)

ABD ise CCTV teknolojisini ilk kez Vietnam'da kullanır. 1970'lerin başında, Amerikan polis kuvvetleri birçok şehirde 24 saatlik izleme sistemleri kurar. (5) Fakat hem İngiltere'de hem de ABD'de CCTV'nin geniş çaplı kullanımı 1980'lerden sonra, bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle daha gelişmiş ve ekonomik sistemlerin piyasaya girmesiyle gerçekleşir. Ancak CCTV'nin bu yaygınlaşma sürecinde bile genel kullanımı daha çok satış mağazaları ve taşımacılık sektörü ile sınırlıdır. Örneğin 1991'e gelindiğinde açık sokak sistemleri ile kontrol edilen şehir sayısı sadece 10'dur. Üstelik bu sistemler küçük ölçeklidir, yerel olarak finanse edilmektedir ve çoğunlukla yerel polisin bireysel girişimi ile hayata geçirilmiştir.

Fakat 1993 tarihinde yaşanan trajik bir olay İngiltere'de CCTV'nin yaygınlık kazanması açısından bir dönüm noktası olur. Jamie Bulger adlı 2,5 yaşındaki küçük bir çocuk bir alışveriş merkezinde annesinin anlık bir dikkatsizliği sonucu 10 yaşında iki çocuk tarafından kaçırılır ve öldürülür. Eldeki tek delil alışveriş merkezinin CCTV görüntüleridir. CCTV görüntüleri ulusal haberlerde tekrar tekrar yayınlanır. CCTV, Jamie'nin öldürülmesini engelleyememiştir, ama zanlıların yakalanmasına yardımcı olur. Halk büyük bir endişe içindedir. Dönemin İçişleri Bakanı Michael Howard, sokakların güvenliği için CCTV'ye 2 milyon poundluk bir bütçe ayırdıklarını duyurur. Yerel yönetimlerden aşırı bir talep vardır, daha sonra ayrılan pay daha da artırılır. 1990'ların ortasına gelindiğinde İngiliz Hükümeti'nin suçla mücadele için ayırdığı bütçenin yüzde 75'yi CCTV için kullanılmaktadır. Muhafazakârların ya da İşçi Partisi'nin iktidarda olması CCTV'ye olan yaklaşımı değiştirmez. 1994-2004 yılında CCTV'ye harcanan paranın 4-5 milyon pound civarında olduğu tahmin edilmektedir. (4)

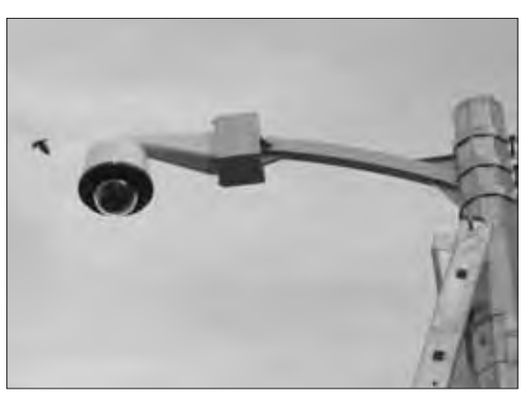
ABD'de CCTV kullanımı ise yukarıda belirtildiği gibi CCTV teknolojisinin ucuzlamasıyla 1990'larda hızlanır. 1990'larda 282 milyon dolar olan CCTV harcamaları, 2000 yılında üç katına çıkarak 1 milyar dolara ulaşır. 11 Eylül saldırılarıyla beraber bu miktar 1,6 milyar dolar olur. 2002 yılında ise 2 milyar dolara erişilir. (4)

İngiltere ve ABD, CCTV sistemlerinin kullanımı konusunda başı çekse de, Almanya, Avusturya, Rusya, Çin, Japonya, İsrail, Hindistan, Pakistan gibi birçok ülke CCTV sistemlerini kullanmakta ve bunlar giderek daha çok yaygınlaşmaktadır.

Kamusal alanların gözetlenmesinde kullanılan CCTV sistemleri Türkiye'de MOBESE (Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu) olarak adlandırılmak-tadır. Türkiye'de ilk MOBESE kullanımı 2001 yılında Diyarbakır'da olmuştur. Diyarbakır'ı Mersin, Ankara ve İstanbul takip etmiştir. Ekim 2010 sonu itibarıyla 73 ilde ve 33 büyük ilçede MOBESE kullanılmaktadır. Bu tarihe kadar bütçeden harcanan para 136.020.992 TL'dir. (5)

Kameraların çoğunlukla dört aşamalı bir gelişim çizgisi seyrettiği görülür. Birinci aşama, kameraların özel sektörde, çoğunlukla da satış mağazalarında kullanımıdır. İkinci aşamada kameralar okullardan, hükümet binalarından ve sembolik önemi olan mekânlardan kamusal alana doğru yayılır. Burada kullanılan kameralar son derece basittir ve sınırlı bir işleve sahiptir. Üçüncü aşamada ise daha gelişmiş kameraların şehir merkezlerine yerleştiği ve kamusal gözetimin genişlediği görülür. Kamusal alanlar artık kameralar aracılığıyla, kontrol merkezlerinden bu iş için görevlendirilmiş ve polisle doğrudan bağlantılı personel tarafından izlenmektedir. Dördüncü ve son aşamada ise kameralar artık farklı yaşam alanlarına sızmaktadır. İrili ufaklı birçok sistem tek bir kontrol merkezinden takip edilir. (4)

Bu süreçte belirleyici olan faktörler ise ülkenin sosyo-ekonomik durumu, yasaları, ekonomisi ve CCTV'nin politik olarak desteklenip desteklenmediğidir. Sosyo-ekonomik durumu kararlı, çalkantılar yaşamayan ülkelerin CCTV'ye ihtiyacı da daha az olacaktır. Özel hayatın, kişisel hak ve hürriyetlerin yasalarca garanti altına alındığı ülkelerde de CCTV kullanımının önünde büyük engeller olacaktır. Ayrıca, CCTV'nin finansmanı, hükümetlerin ve yerel birimlerin bu maliyeti kaldırıp kaldırmayacağı da önemli bir etkendir. Son olarak, politikacıların CCTV'ye olan desteklerinin devam edip etmediği önemlidir. Çünkü aşağıda da göreceğimiz

gibi kameraların kendilerinden beklenen yerine getirdikleri konusunda çok önemli şüpheler vardır ve bu da CCTV sistemlerinin yüksek maliyetleriyle beraber dikkate alındığında politikacıları CCTV'nin desteklenmesi konusunda olumsuz etkileyebilmektedir.

Kameralar gerçekten suçu önleyebiliyor mu?

Hürriyet gazetesinin anketinde özgürlük ve güvenlik bir kez daha karşı karşıya konuluyordu. Fakat anket, kameraların güvenliği sağladığına dair bir ön kabulden yola çıkıyordu. Kameraların güvenliği sağlamak amacıyla oraya konulmuş olması, bu işlevi yerine getirdiği anlamı taşımaz elbette.

CCTV sistemlerinin, suçu görülebilir kılması nedeniyle caydırıcı olduğu düşünülür. Oysa CCTV'ler üzerine yapılan birçok araştırma CCTV'lerin suçun önlenmesi konusunda sanıldığı kadar başarılı olmadığını göstermiştir. Webster'ın da belirttiği gibi bu sadece CCTV konusundaki mitlerden biridir: (6)

Mit 1: CCTV işe yaramaktadır.

İlk CCTV sistemleri, CCTV'nin suç oranlarının azaltılmasında etkili olabileceği düşüncesiyle hayata geçirilmişti. Fakat ilk CCTV uygulamalarından beri birçok akademisyen bu konudaki şüphelerini dile getirdiler. Yapılan araştırmalar, CCTV'lerin ancak belirli durumlarda etkili olabildiğini ve suçun önlenmesi konusundaki rollerinin abartıldığını gösteriyor. Groom Bridge, asıl suçu, İngiltere'de İçişleri ve Maliye Bakanlıkları'nın suçu önleyeyim derken ödenen vergileri CCTV'ye yatırarak işlediğini söylüyor. (7) Ancak, CCTV özel mülkiyete karşı işlenen suçlarda kimi zaman başarı gösterebiliyor. (5)

Mit 2: Vatandaşlar CCTV'yi istemektedir.

Aslında bu birinci mitle doğrudan bağlantılıdır. CCTV'ler konusunda geniş bir kamuoyu desteği olduğu doğrudur, fakat bu destek birinci mitin sorgulanmaksızın kabulünden gelmektedir. CCTV'lerin başarısızlığı ortaya çıktıkça bu destek azalabilmektedir.

Mit 3: Vatandaşlar CCTV'nin teknolojik yetenekleri konusunda bilgi sahibidir.

Farklı yerlerde farklı tipte kameralar kullanılabilmektedir. Örneğin, kayıt ya da takip yapmayan sadece caydırıcılık amacıyla kurulan kameralar vardır. Bazı kameralar kayıt yapmaktadır ve gerekli durumlarda delil sağlamaktadır. Bazı kameralar ise bir kontrol merkezinden takip edilmekte ve olaylara anında müdahale edilebilmektedir. Fakat birçok insanın kameraların farklılığı konusunda bilgisi yoktur.

Mit 4: CCTV'ler bizi korumak ve suçu önlemek için yerleştirilmiştir.

Farklı bakış açıları CCTV'yi farklı şekillerde kavramsallaştıracaktır. Örneğin kriminolojinin bakış açısından CCTV'ler suçu önlemenin ve azaltmanın bir aracıdır. Sosyologlar CCTV'de yeni kontrol ve iktidar ilişkileri görürler; yeni gözetim teknolojilerinin toplumsal ilişkilere etkisine odaklanırlar. Kimisine göre CCTV sadece teknolojik devrimin bir ürünüdür ve bu bakış açısından görülen ise sadece kameranın ve bilişim teknolojilerinin yararlı bir gözetim aracına dönüşümüdür. Avukatlar ise CCTV'ye özel hayatın mahremiyeti bağlamında yaklaşacaklardır. Bu bakış açılarından her biri geçerli CCTV kavramsallaştırmaları sunabilirler. Webster ise burada alternatif bir yaklaşım önerir: CCTV'nin, hükümet, siyasetçiler, medya, servis sağlayıcılar ve kullanıcılar, teknolojik ve politik süreçler arasındaki karşılıklı etkileşim bağlamında değerlendirilmesi. Bu tarz bir yaklaşım CCTV'yi sadece bir teknoloji olarak görmez; CCTV politikalarını ve CCTV'nin yayılım sürecini bir bütün olarak değerlendirir. Bu bağlamda, İngiltere'de uygulanan CCTV politikalarındaki değişime bakmak gerekir. CCTV'ler ilk olarak suçu önlemek ve tespit etmek üzere ortaya çıkmıştır. Bu dönemde CCTV'ye insan hakları bağlamında gelebilecek eleştirilere karşı kamuoyu desteği alınmaya çalışılır. İçişleri Bakanlığı'nın temel sloganı, "Saklayacak bir şeyiniz yoksa korkacak bir şeyiniz de yoktur." Daha sonra CCTV'nin kapsamı anti-sosyal davranışların azaltılması şeklinde genişletilir. İngiliz polisine göre antisosyal davranışlar şöyledir:

- Sokaklarda alkol tüketimi.
- Dilencilik.
- Havai fişeklerin uygunsuz kullanımı.
- Gürültü kirliliği.
- Sarhoşların çevreyi rahatsız etmesi.
- Komşular arasındaki tartışmalar.
- Hayvanları kamuya açık alanlarda serbest bırakma.
- Duvarlara yazı yazmak ya da uygun olmayan yerlere çöp atmak gibi çevreye zarar veren davranışlar.
- Yapıştırıcı koklama gibi maddelerin uygunsuz kullanımı.

Bu kapsam değişikliğinden sonra CCTV kullanımı şehir ve kasaba merkezlerinden diğer yerleşim alanlarına doğru genişler. 11 Eylül ve 7 Temmuz saldırılarından sonra CCTV

artık ulusal güvenlik ve terörle mücadele bağlamında değerlendirilir. Yeni teknolojik gelişmelerle beraber CCTV'lere plaka ve yüz tanıma desteği eklenir. Daha önce kullanılmakta olan sistemlerin merkezi bir sistem altında toplanması yönünde girişimlerde bulunulur. Dolayısıyla ilk etapta belli bir amaç için kullanılan herhangi bir teknoloji, farklı süreçlerin etkisiyle daha sonra kendine farklı kullanım alanları bulabilir. Sonuç olarak, tek bir CCTV yoktur. Mekâna, zamana, süreç içindeki aktörler arasındaki etkileşime, teknolojik ve politik süreçlere bağlı ve bunların karşılıklı etkileşiminin bir sonucu olarak farklı CCTV'ler vardır.

Sonuç

CCTV'ler ya da Türkiye'deki adıyla MOBESE'ler gün geçtikçe daha çok hayatımıza sokuluyor. Bugün, trafikte hız kontrolü yaptığı ya da caydırıcılık özelliğiyle suçu önlediğini düşündüğümüz kameralar yarın yeni teknolojik gelişmeler ve değişen bir siyasal konjonktürle karşımıza bambaşka bir biçimde çıkabilir. Kendimizi Zamyatin'in *Biz*'inde ya da Orwell'in *1984*'ünde bulabiliriz.

Ayrıca, eğer suç kapsamına sadece protestolar ya da muhalif eylemler girmiyorsa, suçun kökenine inmeden, suçun ortadan kaldırılabileceğini ya da azaltılacağını düşünmek ne kadar mantıklıdır? CCTV için harcanan paranın halkın parası olduğunu unutmamak gerekiyor...

KAYNAKLAR

1)http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/16996546.asp?gid=373,son erişim 19.02.2011

2)http://www.hurriyet.com.tr/gundem/16984950.asp, son erişim 19.02.2011

3)http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/17018195.asp?gid=373, son erişim19.02.2011

4) Norris C., McCahill M., Wood D.,*The Growth of CCTV: a global perspective on the international diffusion of video surveillance in publicly accessible space,* http://www.surveillance-and-society.org/articles2(2)/editorial.pdf, son erişim 19.02.2011

5) S. Çapar, *Birleşik Krallıkta CCTV, Türkiye'de MOBESE Caddelerde Güvenlik Nöbetinde Kameralar, Turhan Kitabevi,* 2011.

6) Webster W., CCTV Policy in the UK: Reconsidering the Evidence Base, http://www.surveillance-and-society.org/ojs/index.php/journal/article/view/evidence/evidence, son erişim 19.02.2011

7) Groombridge, N. 2008. Stars of CCTV? How the Home Office wasted millions – a radical 'Treasury/Audit Commission' view. Surveillance and Society 5(1): 73-80.

matematik sohbetleri

Matematiğin (m)izahı

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Matematikle ilgili fıkra ve şakaları çok severim. Bu şakalarda, komikliğin ötesinde matematiksel düşünceye ve matematiğin dünyasına ait ipuçları vardır. Bir anlamda mizahla, matematiğin izahı yapılır. Bu yazıda, fıkralardan örnekler vererek matematik mizahını incelemeye çalışacağım.

Matematikçilerin yaşadığı dünyayla gerçek dünya arasındaki aykırılığı anlatan "dalgın matematikçi" fıkraları içinde en hoşuma gideni Amerikalı matematikçi Norbert Wiener'ın (1894-1964)kahramanı olduğu fıkradır:

Bir gün, Wiener ailesi yeni bir eve taşınmaya karar verir. Bayan Wiener, yeni evlerinin adresini unutabileceğini düşündüğü kocasının eline adresin yazılı olduğu kâğıdı tutuşturur. Wiener, "Bu kadar da önemli bir şeyi unutmam canım" karşılığını verir, ama yine de kâğıdı alır, cebine koyar. Daha sonra aynı gün, üniversitede bir arkadaşı ilginç bir problem sorar Wiener'a. Problemle uğraşmak için bir yerlerden kâğıt bulmaya çalışan Wiener, cebinden çıkardığı kâğıda bazı denklemler yazar. Yazacaklarını bitirdiği zaman da kâğıdı buruşturup atar. Aynı akşam yeni evine dönerken adresi hatırlamaya çalışır, hemen cebindeki kâğıdı aramaya başlar, ama bulamaz. Wiener'ın başka seçeneği kalmamıştır, eski evinin yolunu tutar, aklı arkadaşının sorduğu problemdedir. Tam da o esnada küçük bir kızın oradan geçtiğini görerek "Hey, küçük kız" diye seslenir. "Wiener'ların evi nerede biliyor musun?" Kız yanıtlar: "Tamam babacığım, annem de beni seni almam için yollamıştı."

Matematik mizahının önemli bir bölümü matematiğin dünyasıyla, gerçek dünyanın farklılığından, uygunsuzluğundan, hatta çarpışmasından ortaya çıkmıştır. Matematik dünyası tamamıyla soyut bir dünyadır. Bu dünyada yaşayan varlıklar, sayılar, eğriler, fonksiyonlar, diziler gibi matematiksel nesnelerdir. N. Wiener'ın ev adresinin yazılı olduğu kâğıt bu nesneler arasında yoktur. Matematikçi, kendi nesneleriyle matematiksel gerçeği keşfetmeyi amaçlar, yaptığı çalışmaların doğruluğunu fiziksel gerçeğin mantığına başvurarak onaylama yoluna gitmez. O, matematik yaparken başka bir dünyanın insanıdır. Matematiksel çalışmaya yoğunlaşmışsa bütün enerjisini probleme yönelttiğinden, geriye kalan her şeyi bir kenara bırakır, onun için o an, zaman ve mekân kaybolur. Bu durum N. Wiener gibi kendi dünyasında yaşayan, günlük sorunlarla baş edemeyen bir matematikçi tipinin gelişmesine yol açar ki bu da mizah için en elverişli ortamdır. Kuşkusuz, "dalgın matematikçi" fıkraları gerçeğin bir bölümünü anlatırlar, abartılıdırlar ama matematiksel çabanın ruhunu yansıtırlar. Bu türde klasiklerden biride Nobert Wiener'in yolda bir öğrencisiyle karşılaştığı ve uzun bir teorik tartışmaya girdiği fıkradır. Tartışmanın sonunda öğrencisine sorar, "Ne tarafa gidiyordum ben?". Öğrenci, "Şu tarafa gidiyordunuz hocam." karşılığını verince "İyi" der "Demek öğle yemeğini yemişim".

Matematiğin soyut yapısı, günlük konuşma dilinde birçok kişi için mizah konusudur. Bu espriler, daha çok matematiği umursamayıp bilmemekle övünenler ya da matematiksel düşüncenin hayatın pratiğine uymadığını savunanlar tarafından ortaya atılır. Bu şakaların öznesi matematikçilerdir ve diğer bilim insanlarıyla karşılaştırılırlar. Genellikle fizikçiler ve mühendisler tarafından anlatılan bu fıkralarda matematikçi soyut çözümler üreten, sorunu çözemeyen kişidir. Renteln ve Dundes'e göre, mühendisler denklemlerin gerçek dünyayı oluşturduğunu düşünür, fizikçilerse gerçek dünyanın denklemleri oluşturduğunu. Matematikçiler ise aradaki bağlantıyı kuramaz ya da bir matematikçinin (saf matematikçinin) denklemlerle fiziksel dünya arasındaki bağ umurunda değildir. Bu fıkralar matematikle dalga geçmekle birlikte matematiksel düşüncenin açıklanması bakımından ilginçtir. Bu konuda çok bilinen bir fıkra:

Bir mühendis, bir fizikçi ve bir matematikçi bir otelde gecelerler. Mühendis duman kokusuyla uyanır, hole çıkar ve bir de bakar ki yangın var. Odasındaki kovaya doldurduğu suyla yangını söndürdüğünü düşünerek yatağına geri döner. Daha sonra fizikçi de aynı kokuyla uyanır, koridora çıkar aynı yangınla karşılaşır, alt kata inerek yangın hortumunu bulur. Hesap yapmaya başlar. Alevlerin yayılma hızını, hortuma olan uzaklığını, suyun basıncını ve eğimini hesaplayarak en az enerji ve su harcayarak yangını söndürdüğünü düşünür, yatağına geri döner. Son olarak matematikçi uyanır ve

yanık kokusunu fark eder. Koridora çıktığında o da alevleri görür ve yangın hortumunu bulduğunda bir an düşünür, "Çözümü buldum!" diye bağırarak yatağına geri döner.

Matematikçilerin bir teoremin kanıtını yaparken daha önce kanıtlanmış teoremleri referans göstermeleri olağandır, ama bu durum matematikçi olmayanlar tarafından bir problemi daha önce çözülmüş bir probleme indirgemek olarak algılanır ve bu çoğu zaman yanlıştır. Bunun bir örneğini aşağıdaki fıkrada görebiliriz.

Bir matematikçi ve bir mühendis ıssız bir adaya düşmüşlerdir. Adada her ikisinin de üzerinde birer hindistan cevizi olan iki ağaç görürler. Mühendis ağaca tırmanır, hindistan cevizini koparıp onu yer. Matematikçi de diğer ağaca tırmanır, hindistan cevizini koparır, aşağıya inip önceden mühendisin çıkmış olduğu ağaca tırmanıp diğer ağaçtan kopardığı hindistan cevizini oraya bırakır, ardından da şu sözü söyler: "Şimdi, problemi daha önce çözümünü bildiğimiz hale getirdik."

Günlük hayatın içindeki problemlere getirilen çözümler arasında matematikçinin yaptığı çözümün genellikle en şık çözüm olduğu, ama pratikte sorunu çözmediği düşünülür. Bu düşünce birçok yönden tartışmaya açık olmasına karşın bir bölümüyle gerçeği yansıtır; çünkü bir pür matematikçi için yaptığı çalışmaların uygulanabilirliği umurunda değildir, pratikte bir karşılığı var mıdır diye düşünmez. Gerçekler dünyasının sorunlarına da soyutlamanın penceresinden bakarak çözüm getirir. Tam da gerçeği yansıtmayan bu yargıyı ifade eden bir fıkra:

Bir çiftçinin amacı en kısa uzunluktaki çitle en büyük alanı çevrelemektir. Bu iş için bir mühendis, bir fizikçi ve bir matematikçiden yardım ister. Mühendis, çiti daire haline getirir ve bunun en uygun düzenleme olduğunu savunur. Fizikçi çiti düz bir çizgi biçimine getirir, bu çizginin sonsuz uzunlukta olabileceğini ve yer küreyi ikiye böleceğini söyleyerek en büyük alanın bu durumda oluşacağını iddia eder. Matematikçi onlara güler, kendi etrafına kısa bir çit çeker. Kendisinin içinde bulunduğu alanı sınırlayan bu kısa çitin aynı zamanda çitin dışında kalan bütün yeryüzü parçasını da sınırladığını söyler; böylece kısacık bir çit parçasıyla neredeyse tüm yeryüzünü çevrelemiştir.

Sıradaki fıkrada matematikçi her zamanki gibi kusursuz bir mantık uygular ama gerçekler dünyasındaki bir olayı genelleme konusunda başarısızdır; çünkü o kesinlik ister. Kesinliğin olmaması, onun için gözleri kapalı yürümek kadar rahatsız edicidir. Matematik, yaklaşık doğruyu değil tam doğruyu amaçlar. Gerçekler dünyasındaysa çoğu zaman tam doğruyu saptamak olanaklı değildir. İki dünya arasındaki bu fark, matematikçilerin kılı kırk yaran titizliği aşağıdaki fıkrada olduğu gibi mizah konusu olmuştur:

Bir matematikçi, bir fizikçi ve bir mühendis İskoçya'da trende seyahat etmektedirler. Trenin penceresinden siyah bir koyun görürler. "İşte!" der mühendis "İskoçya'daki koyunların siyah olduğunu görüyorum". "Hımm" der fizikçi, "Bazı İskoç koyunlarının siyah olduğunu söylüyorsun sanırım". "Hayır" der matematikçi ve gözlerini dua eder gibi gökyüzüne çevirerek mırıldanır: "Bizim bütün bildiğimiz, İskoçya'da en az bir koyun olduğu ve bu koyunun en az bir tarafının siyah olduğudur.

Matematikçilerin çabuk düşündüklerini, hızlı bir biçimde sonuca vardıklarını, bir espriyi çok çabuk anladıklarını, monotonluktan sıkıldıklarını, çoğu zaman dünyevi şeylerin dışında yaşadıklarını anlatmaya çalışan güzel bir fıkrayı yorumlamadan yazıyorum. Tıpkı şairin "Bir şiiri elden geçirdim / Başka bir şiir çıktı içinden" dizelerine benzeyen bir fıkra:

Bir mühendis, bir fizikçi ve bir matematikçi kendilerini herkes tarafından bilinen çok yaygın bir fıkranın içinde bulurlar. Bazı gözlemler ve kabaca hesaplamadan sonra mühendis durumun farkına varır ve gülmeye başlar. Birkaç dakika sonra fizikçi durumu anlar ve mutluluk içinde kıkırdar, çünkü bir yayın yapmak için yeterli deneysel kanıta sahip olmuştur. Bir de bakarlar ki matematikçi ortada yok; çünkü matematikçi bir fıkranın öznesi olduğunu derhal gözlemlemiş, benzer fıkralardan hareketle ortada tekrarlanan mizahi bir durumun olduğu sonucuna hızla varmış; bu fıkrayı başka diğer sonuçlara ulaşmak için önemsiz ve bayağı bularak fıkranın içinden çıkıp gitmiştir.

Matematik mizahında birçok şaka ve espriyi anlayabilmek için matematik bilgisi gerekir. Matematik diline hâkim olmayan birisi bu şakalardaki detayları göremez. Bu yazıda bu tür şakalara pek değinmemeye çalıştım ama anlayabilmek için ortaöğretim matematik bilgisinin yeterli olacağı çok bilinen, beğendiğim iki fıkrayı yazmak isterim. İlk fıkra kadınların matematikte başarılı olamadıkları önyargısına feminist bir itiraz olarak görülebilir:

Bir matematikçiyle bir mühendis bir barda içki içmektedir. Mühendis, ortalama bir kişinin temel matematik hakkında fazla bir şey bilmediğinden söz etmektedir. Matematikçiyse bu görüşe katılmaz ve insanların çoğunun matematikten önemli ölçüde haberi olduğunu savunur. Tartışmanın bir yerinde mühendis tuvalete gitmek için masadan ayrıldığında matematikçi hemen garson kızı çağırır. Arkadaşı döndüğünde kendisini çağıracağını ve bir soru soracağını kıza birkaç dakika içinde anlatır. Garson kızdan yapmasını istediği tek şey kendisine sorulan

soruya "x küp bölü üç" demesidir; kız "Nasıl, ne?" "Anlayamadım" karşılığını verir ve "üç küp bölü?" şeklinde tekrarlamaya çalışır. Matematikçi onu düzeltir ve "x küp bölü üç" dedirtecek biçimde tekrarlar. Kız "x küp bölü üç" diye mırıldanarak uzaklaştığında mühendis masaya döner ve tartışmaya kaldıkları yerden devam ederler. Sonunda matematikçi konuştukları konu üzerine bahse girmeyi teklif eder; garson kızı çağırıp bir integral sorusu sormayı önerir, mühendis gülerek bunu kabul eder. Kızı çağırırlar; matematikçi, kıza "x karenin integrali nedir?" diye sorar. Garson kız "x küp bölü üç" diye cevaplar ve arkasını dönüp uzaklaşmak üzereyken omuzlarının üzerinden bir bakış fırlatarak ekler "artı c".

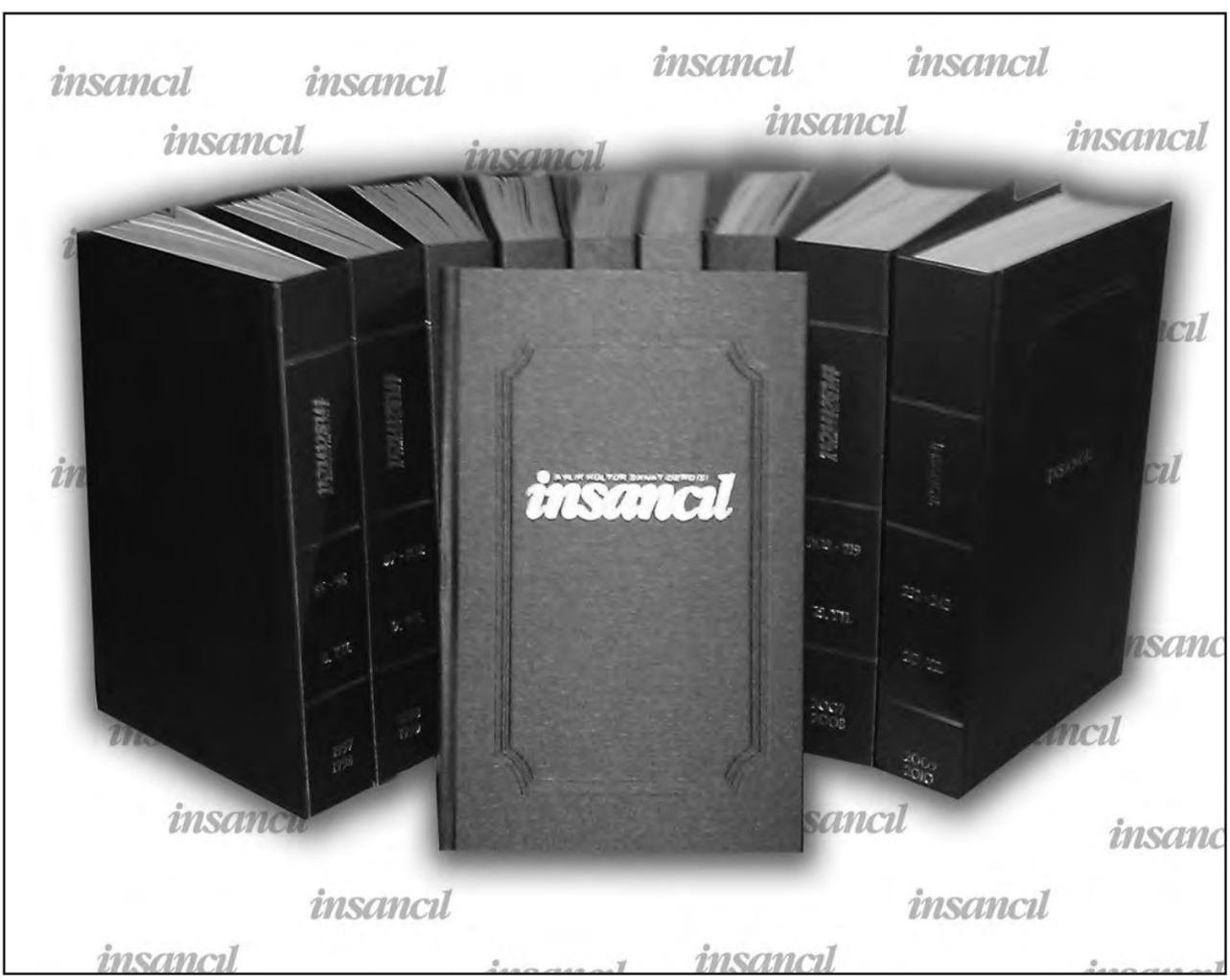
Aşağıdaki fıkrada koşullu düşünmenin yanlış, hatta "trajik" sonuçlara yol açabileceğinin matematiksel bir örneği verilmektedir. Ayrıca bu fıkra "türevi kendisine eşit fonksiyonlar" cümlesine de bir itiraz gibidir:

Bir gün sinx, lnx, x^2, 2^x ve e^x fonksiyonları bir kafeteryada oturmuşlar, sürekli ama türevsiz fonksiyonların dedikodusunu yapıyorlarmış. Tam bu sırada sinx, kapıya bakarak telaşla bağırmış: "Dikkat, türev geliyor, kaçın!". Fonksiyonların kimisi sandalyelerin altına, kimisiyse mutfağa saklanmış, ama e^x hiç istifini bozmamış. Türev ağır adımlarla içeri girmiş ve e^x'e "Ne o, sen benden korkmuyor musun?" diye sormuş. e^x kendine güvenen bir tavırla,"Hayır, ben e^x'im, bana bir şey yapamazsın" karşılığını vermiş. "Yaa" demiş türev, "Peki benim x'e göre türev alacağımı kim söyledi sana?" sorusunun ardından y'ye göre türev alarak e^x'i yok etmiş.

Matematik fıkraları bize, bir matematikçinin kimliği, matematik kültürü ve hatta matematiksel düşünmenin yapısı hakkında bazı küçük bilgiler veriyor. Bu fıkralar, elbette mizahın yapısı gereği abartılıdır, aşkındır ama matematiğin ne olduğunu ve diğer akademik disiplinlerle olan farkını renkli bir biçimde anlatması bakımından önemlidir. Kuşkusuz matematik mizahı sadece fıkralardan ibaret değil, daha birçok matematiksel şaka var, ama bu yazıda sadece fıkralara değinebildim. Hem okurun hoşgörüsüne, hem de "gülme kapasitesi gülendedir, gülünende değil" sözüne sığınarak bir sonraki yazıda da matematik mizahından söz etmeye devam edeceğim.

KAYNAKLAR

Paul Renteln, Alan Dundes, *Notices of the American Mathematical Society*, 2005, Volume 52, Number 1.

Yaşamın yeryüzündeki "dirençli" tarihi

Evrim karşıtlarının, onlara bilim insanlarıyla eşit muamele etmekte beis görmeyen televizyon programlarında, en vurucu darbe olması umuduyla sarıldıkları bir cümleleri vardır: "Buraya bir laboratuvar kurun, milyonların gözü önünde cansız maddeden insan, hadi herhangi bir canlı yaratın da görelim…" Ne ironiktir ki, aslında bu cümleyle sınamak istediklerinin yaratılış inancı olduğunun farkında değillerdir. Sanırsınız ki, bilim, çamurdan Adem, Adem'in kaburgasından Havva'yı "ol" diyerek yaratacak bir Tanrıdır. Bir anda bir şeyden başka bir şeyi mucizeyle var edecektir. Evrim karşıtlarının düşüncesine göre, "can" ancak böyle oluşabilir.

Oysa, bizim kalın sınırlarla ayırdığımız canlılarla cansızlar, gerçekte birbirinden o kadar da kalın sınırlarla ayrılmış değildir. Canlıların da, cansızların da temelinde, aynı elementler bulunur. Değil yalnızca canlı-cansız maddelerin, Dünyanın ve hatta evrenin yapısında da periyodik cetveldeki 116 element vardır. Yani evren, dünya ve biz, periyodik cetveli oluşturan 116 elementin çeşitli düzeyde örgütlenmelerinden oluşmaktayız. İşte bu farklı örgütlenmeler arasındaki geçişler, bilimin birçok dalının araştırma alanıdır. Dünya üzerinde canlılığın ilk defa nasıl ortaya çıktığını, inorganik (cansız) moleküllerden canlılığın temelini oluşturan organik moleküllerin (canlılığın) nasıl oluşmuş olabileceğini ele alan bilim dalı da abiogenesis ya da kimyasal evrimdir. Bu bilim dalı çerçevesinde birçok deney yapılmış ve bu deneylerle canlılılığın yapısını oluşturan moleküllerin cansız süreçlerle oluşturulabildiği gösterilmiştir. Tabii anlık mucizelerle değil, süreçler içeren deneylerle.

İşte bu deneyler ve konuyla ilgili bilimsel çerçeveyi okuyabileceğiniz bir kitaptan söz etmektir bu yazının derdi: *50 Soruda Yaşamın Tarihi*. Kitabın yazarı, İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Araştırma Görevlisi Deniz Şahin, bu kitapta, canlılıkla ilgili temel bilgileri vermenin yanı sıra, evrenin, Güneş Sistemi'nin ve Dünya'nın oluşumundan diğer gezegenlerdeki yaşam izlerine, en basit moleküllerin karmaşık yapıdaki hücreleri nasıl oluşturmuş olabileceğinden milyonlarca türün Dünya'yı kaplamasına kadar birçok farklı noktaya değiniyor. Yaşamın ne kadar farklı şekillere girebildiğini, aklımıza bile gelmeyecek yerlerde bile nasıl gelişebildiğini ve çeşitlenerek yeni türleri nasıl ortaya çıkarabildiğini gösteriyor.

Yazarın, kitabın yayımlandığı Bilim ve Gelecek Kitaplığı 50 Soruda dizisinin soru-yanıt formatından, oldukça geniş bir çerçeve kurmak için yararlandığı görülüyor. Soruların bir araya getirildiği bölüm başlıkları ne demek istediğimizi daha iyi anlatacaktır: Bilimsel Yöntem, Yaşam Nedir?, Canlıların Sınıflandırılması, Evrim, Su ve Dünya Dışı Yaşam, Yaşamın Kronolojik Gelişimi: Büyük Patlama, Güneş Sistemi ve Dünya, Yaşamın Ortaya Çıkışı, Dinozorlar Devri, Memelilerin Gelişimi, İnsanın Evrimi ve Kitlesel Yok Oluş…

Kitaba giriş bölümü olarak, bilimsel yöntemin ne olduğunun seçilmiş olması oldukça anlamlı. Aynı biçimde evrime ayrılan bölümde, evrim fikrinin gelişiminin kısa bir tarihçesine ve evrim kuramında yanlış bilinen noktaların madde madde anlatılmasına birer soru ayrılması da... Ve evrenin oluşumuna ayrılan bölümdeki sorulardan birinin CERN deneyleriyle yapılmak istenenin ne olduğu olması da… Bu örneklerden de anladığımıza göre, yazar, *50 Soruda Yaşamın Tarihi* kitabına, başlığındaki konuyu bütün boyutlarıyla ele almanın yanı sıra, okura temel bilimsel bilgiler sunmak ve popüler kültürde bilimle ilgili yanlış bilinen noktaları düzeltmek gibi bir işlev de yüklüyor. Yazarın bu işlevin altını fazlasıyla doldurduğunu düşünüyorum: En karmaşık bilimsel konular, yazarının kaleminden, sağlam bir kurguyla süzülerek ve yalınlaşarak çıkmışlar.

Kitabın "Kitlesel Yok Oluş" başlıklı son bölümünden öğrendiğimize göre, canlılık Dünya tarihinde birçok kere yok oluşun eşiğine gelmiş, yaşamı zorlayan fiziksel koşulların ortaya çıkmasıyla farklı türler Dünya üzerinden silinmişler. Ama canlılık bir damarının önü kesildiğinde, farklı damarlar geliştirerek ya da yeni damarlar türeterek Dünya'ya yayılımını arasız sürdürmüş. Taa ki, doğanın bu düzeni, yarattığı milyonlarca türden biri olan insanoğlu tarafından bozulana kadar! Okuduğumuza göre, bilim insanları, günümüzde canlılığın, insan marifetiyle kitlesel bir yok oluş yaşadığı konusunda hem fikir. Bu durumda, kitap boyunca milyarlarca yıllık tarihini anlattığı yaşamın, bugün artık insanoğlunun tehdidi altında olduğunu rakamlarla ortaya koyan Deniz Şahin sonsöz olarak bir uyarı yapma gereği duyuyor: "Sahip olduğumuz farklı özellikler, bizi (yani insanı) diğer türlerden üstün kılmaz ya da Dünya'nın efendisi yapmaz. Bu yüzden, doğanın düzenini bozmadan, diğer türlerle birlikte doğanın bir parçası olarak yaşamayı öğrenmemiz bizim için kaçınılmazdır."

Nalân Mahsereci

50 Soruda Yaşamın Tarihi

Deniz Şahin, Bilim ve Gelecek Kitaplığı 50 Soruda Dizisi, Mart 2011.

KİTAPÇI RAFI

Evrimin Dört Boyutu

-Yaşam tarihinde genetik, epigenetik, davranışsal ve simgesel değişimler-

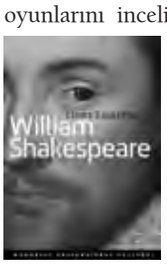
Eva Jablonka- Marion J. Lamb, Çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Şubat 2011, 408 s.

Moleküler biyolojinin ulaştığı bulgular, Darwin kuramının gen merkezli yorumuna, yani adaptasyonların sadece şansa dayalı DNA varyasyonlarına dayandırılmasına meydan okuyor. Çünkü günümüzde kalıtım ve evrim görüşlerinde büyük bir devrim yaşanıyor. Bu devrimin peşinden giden ve kalıtımda genlerden başka unsurların da olduğunu ileri süren Jablonka ile Lamb, evrimin "dört boyutu"nun, yani evrimde rol oynayan dört kalıtım sisteminin izini sürüyorlar. Bugün geniş çevrelerce kabul görmüş gen merkezli ve tek boyutlu görüşe kıyasla zengin ve karmaşık bir evrim görüşü ortaya koyan Jablonka ile Lamb'in yeni sentezi, tetiklenmiş ve edinilmiş değişikliklerin de evrimde rol oynadığını açıklığa kavuşturuyor. Jablonka ile Lamb, önce her kalıtım sistemini ayrıntılarıyla ele alıp daha sonra da tüm bu sistemlerin nasıl bir etkileşim içinde olduğunu göstererek parçaları birleştiriyorlar.

William Shakespeare

Terry Eagleton, Çev. A. Cüneyt Yalaz, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Şubat 2011, 124 s.

Edebiyat kuramı üzerine yazdıklarıyla tanıdığımız Terry Eagleton, bu kez ölümsüz oyun yazarı William Shakespeare'in oyunlarını inceliyor. Marksizm'den psikanalize, feminizmden göstergebilime çok geniş bir kuramsal yelpazeye dayanan arka planıyla Terry Eagleton'ın *Shakespeare* incelemesi, hem tiyatrocular hem de edebiyat kuramıyla ilgilenenler için çok önemli bir başvuru kaynağı niteliğinde. Eagleton, Shakespeare'in oyunlarıyla cebelleşen tiyatroculara hem dramaturjik açıdan hem de imgesel anlamda anlamda zihin ve çağrışım gücü yüksek bir inceleme sunuyor.

Lacan Sözlüğü

Jean-Pierre Clero, Çev. Özge Soysal, Say Yayınları, 2011, 180 s.

Lacan bir filozof muydu? Kendisi bazen açıkça bu adlandırmayı reddetse bile onu böyle kabul etmek çok da güç değildir. Lacan'ın felsefede kabul görmüş kavramlarla çalışmış olması böyle bir saptamayı geçerli kılabilir.

Lacan sadece filozofları okumakla kalmamış, Freud'u da anlamını kendisinin geliştirdiği felsefi kavramlarla birlikte ele almıştır. Yanı sıra, insan varlığını en tekil farklılığı ve en genel evrenselliğinde düşünebilmek için kavramların birbirleriyle nasıl uyumlu bir halde başlandığına da Lacan'da tanık oluruz.

Lacan Sözlüğü, bu anlamıyla Lacan'a ve onun düşünce dünyasına ışık tutmayı hedefliyor.

Otoritaryen Kişilik Üstüne

Theodor W. Adorno, Çev. Doğan Şahiner, Say Yayınları, 2011, 336 s.

"Potansiyel faşist birey mevcutsa, o kesin olarak nasıl biridir? Antidemokratik düşünceyi oluşturan şey nedir? Böyle birinin içindeki düzenleyici güçler nelerdir? Bu birey mevcutsa, gelişme tarzı ve bu gelişmeyi belirleyen etkenler nelerdir?"

Kitap, Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü üyelerinin Nazi Almanyası'nı terk ederek ABD'ye yerleştikleri dönemde yayımladıkları *Önyargı Üstüne Çalışmalar* başlıklı beş ciltlik eserin üçüncü cildini oluşturan *Otoritaryen Kişilik* adlı bölüme T. W Adorno'nun yaptığı katkılardan oluşuyor.

Bilimde Çözülmemiş En Büyük Beş Problem

Arthur W. Wiggins, Charles M. Wynn, Çev. Kutay Kence, Palme Yayıncılık, 2011, 234 s.

Kitabın yazarlarına göre, bilimin çözülmemiş en büyük beş problemi şunlar:

- Fizik: Neden bazı parçacıkların kütlesi varken diğerlerinin hiç yok?

- Kimya: Hangi kimyasal tepkimelerle atomlar ilk canlıları oluşturdu?

- Biyoloji: Proteomun tam yapısı ve işlevi nedir?

- Jeoloji: Uzun vadeli kesin hava tahmini olanaklı mıdır?

- Astronomi: Evren neden hızlanarak genişliyor?

Yazarlar bu problemlerden her birini titizlikle açıklıyor, ardından bunlarla ilgili kuramları tartışıyor. Ünlü bilim karikatürcüsü Sidney Harris'in güldüren çizgilerini içeren bu kitap, sizi bu problemleri, ortaya çıkan olayları ve bunları çözmek için sarf edilen en son çabaları keşfetmeye çağırıyor.

Neden Psikanaliz?

- Üç müdahale-

Alenka Zupancic, Çev. Barış Engin Aksoy, Metis Yayınları, Şubat 2011, 88 s.

Alenka Zupancic'e göre psikanalizin konusu biyolojik (bedensel) olan ile zihinsel ve kültürel olanın örtüştüğü yerdedir. Bu nedenle psikanaliz asıl gücünü ve verimini başka "disiplinler" veya alanlarla kurduğu diyaloğa borçludur. Psikanaliz asla bireyler ve onların mahrem sayılabilecek sorunlarıyla ilgili değildir: Tedavi etmek amacıyla bireyi topluma uyumlu kılmayı, "burjuva rüyasının garantörü" olmayı reddeden temel bir psikanaliz damarı vardır. *Neden Psikanaliz?*'in ontoloji, pratik felsefe ve estetik alanlarına yaptığı "üç müdahale" işte bu damarı berraklaştırmayı amaçlıyor ve psikanalizin cinsellik teorisinin gerçekten ne olduğunu, psikanalizin varoluşumuz için ne anlam taşıdığını, Lacancı "neden" kavramının özgürlükle nasıl bir ilişkisi olduğunu, birbirinden çok ayrı, hatta karşıt gibi görünen iki estetik fenomenin, "komedi" ile "tekinsiz"in ne gibi bir ortaklığı olduğunu aydınlatıyor.

Yaşam Nasıl Başladı?
-Evrimin üç kökeni-

Alexandre Meinesz, Çev. Engin Tarhan, ODTÜ Yayıncılık, 2010, 314 s.

Meinesz'in kitabı, yazarın hem bir bilim adamı olarak birikimlerini, hem de tarih ve sanat alanlarındaki deneyimlerini aynı potada eriten bir bakış açısı su-

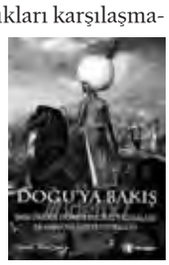
nuyor. Meinesz, bilime ilişkin duygudan yoksun açıklamalar değil, dünyaya dair sezgilerini yazmaktadır. Mikroskobik organizmaları inceleyen, onların bu bulmacanın parçalarından sadece biri olduğunu bilen bir görüşü okurlarına sunmakta ve onların bu görüşleri kendi görüşleri ile birleştirip birleştirmemeye karar vermelerini beklemektedir. Sonuç olarak, ortaya büyüleyici bir eser çıkmıştır.

Doğu'ya Bakış

-1800 öncesi dönem İngiliz yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu-

Gerald MacLean, Çev. Sinan Akıllı, ODTÜ Yayıncılık, 2009, 350 s.

Doğu'ya Bakış, İngilizlerin kendi ada ülkelerinin ötesindeki daha büyük dünyada kendilerine bir yer arayışı içerisinde oldukları bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu ile yaşadıkları karşılaşmaların ve etkileşimlerin kendi ulusal kimliklerini ve imparatorluk emellerini şekillendirmelerine nasıl katkıda bulunmuş olduğunu inceliyor. Hem akademisyen olmayan okuyuculara, hem de uzman bilim insanlarına hitap edecek şekilde kolay anlaşılabilir bir üslupla yazılmış olan kitap, Müslüman Doğu'yu Hıristiyan Batı'dan ayıran sözde "medeniyetler çatışması" kavramının ne kadar yanlış ve tehlikeli bir mit olduğunu gözler önüne seriyor.

Halkların Dünya Tarihi,

-Taş çağından yeni binyıla-

Chris Harman, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, Şubat 2011, 640 s.

Chris Harman, insanlığın, taş çağından Büyük Roma İmparatorluğu'na, ortaçağdan Aydınlanma'ya, Sanayi Devrimi'nden 21. yüzyıla uzanan büyük yürüyüşünü halklar açısından, "aşağıdan" bir tarih çalışmasıyla anlatıyor. Yoğun ve akıcı bu kitap, insanlık tarihinin belli başlı aşamalarını, toplum biçimlerini, siyasal yapılanmaları, savaşları ve sınıf çatışmalarını parlak bir şekilde özetliyor. Tarihin izlediği yolu, sıradan insanların ortak insani hedefler peşinde koşarken karmaşık toplumlar kurmasının ve yeniden kurmasının hikâyesi olarak ele alıyor. *Halkların Dünya Tarihi*, geleneksel tarih anlayışının yanlışlarını düzeltirken, iktidarların oluşturduğu köpükleri aşan dip akıntıya, derin insanlık dalgalarına dair güçlü bir fikir veriyor.

Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi

E. H. Carr, Çev. Levent Cinemre, Yordam Kitap, Şubat 2011, 276 s.

Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, ünlü tarihçinin 14 ciltlik *Sovyet Rusya Tarihi* çalışmasının yoğun bir özetidir. Carr, uzun araştırmalarının "özünü damıttığı" bu kitabı, genel okurlar ile konuya ilk kez girecek öğrencileri gözeterek hazırlamış. Bu kitapta, Sovyetlerin ilk dönem tarihi, rafine biçimde ve ayrıntının üzerine çıkıp çok daha yukarıdan bir bakışla ele alınıyor. Lenin'in dar kadro partisi önderliğindeki devrimden, Stalin'in yüz binlerce üyesi olan kitle partisi önderliğindeki devlete geçişi tüm yönleriyle incelenip tartışılıyor.

Kapitalizmde Sağlık

- Sağlıksızlık Semptomları-

Leo Panitch, Colin Leys, Çev. Umut Haskan, Yordam Kitap, Şubat 2011, 352 s.

Çalışma, ilaç tekellerinin siyaset ve sermaye birikimi stratejileri; küresel gıda endüstrisi eliyle bir yanda açlığın, öte yandaysa obezitenin üretilişi; kapitalizm ve zihinsel hastalıklar ve televizyondaki tıp; bir pembe dizi olarak sağlık hizmetleri gibi konuları ele alıyor. Sorunun farklı ülkelerdeki görünümleri ele alınırken sağlık hizmetleri alanındaki Küba ve Çin gibi farklı deneyimler özel olarak masaya yatırılıyor. *Socialist Register 2010*, sağlığın piyasalaştırılması saldırısına karşı emekçilerin verdiği mücadelenin, önümüzdeki dönemde sağlık hizmetlerini şekillendirecek ana etmen olacağını ortaya koyuyor.

Sosyal Sermaye Sosyal Bilimlere Karşı

-Bin yılın eşiğinde ekonomi politik ve sosyal bilimler-

Ben Fine, Çev. Ayşegül Kars, Yordam Kitap, Şubat 2011, 380 s.

Kitabın ele aldığı ana konular arasında şunlar yer alıyor: İktisat ve diğer sosyal bilimler arasındaki ilişkinin değişimi; "ya yayın yaparsın, ya da silinip gidersin" düşüncesi ve uzmanlaşma ile birlikte bilimsel bütünlüğün nasıl zarar gördüğü; ekonomi politiği, iktidarı ve çatışmayı görmezden gelirken, sosyal sermayenin nasıl olup da neoliberalizm ve devletçilik arasında hassas bir dengede yol alıyormuş gibi göründüğü; sosyal bilimler arasında gerçek anlamda bir disiplinler arasılığın sağlanması için, kültür ve toplum kuramına sığınmak yerine, kültür ve toplum kuramı yanında ekonomi politiğe de bir yer ayrılması gerektiği... Bu oldukça güncel metin, öğrenciler, araştırmacılar ve akademisyenlerin yanı sıra kamu politikalarıyla ilgilenen farklı mesleklerden insanların ilgisini de çekebilir.

Marksizm ve Cinsel Devrim

Aleksandra Kollontay, Çev. Gizem Çinçin, Akademi Yayın, 2011, 246 s.

Kitaptaki makaleler kapitalist toplumun ikiyüzlü ahlakının bekçisi durumundaki evlilik kurumu ve onun ikizi durumundaki kadın bedeni ticaretinin keskin bir eleştirisini yapıyor. Kollontay bu konuları ele alırken feminist hareketin dönem içinde görüş ve eylemlerinin eleştirisini de ihmal etmiyor. Yürüttüğü tartışmalarla insan soyunun tarih boyunca ama özellikle kapitalist özel mülkiyetin damgasını vurduğu modernitenin cinsler arası ilişkilerini analiz ediyor, evliliğin tarihsel geçmişiyle etraflı bir hesaplaşma yaparak geleceği aydınlatıyor. Özel mülkiyet sisteminin ürünü bugünkü ilişkilerin değişmezliği masalına karşı cinsler arasındaki ilişkilere dair temel teorik ve tarihsel perspektifle sağlam tezler ortaya koyuyor.

Godard

-Sanatçının yetmiş yaşında bir portresi-

Colin MacCabe, Çev. Ertan Yılmaz, Dipnot Yayınevi, Şubat 2011, 448 s.

Filmleri sinemada bir devrim yaratan Jean-Luck Godard, kariyerine film eleştirmenliğiyle başladı. Öncülük ettiği Yeni Dalga akımının ardından anaakım sinemaya alternatif bir "Karşı Sinema"nın temellerini attı. Bu kitap, bir sinema dahisinin olağanüstü yaşamöyküsünün

yanı sıra, dönemin derinlikli bir toplumsal ve kültürel tarihini de içeriyor.

Marksizm ve Modernizm

Lukács, Brecht, Benjamin ve Adorno Üzerine Tarihsel Bir İnceleme

Eugene Lunn, Çev. Yavuz Alogan, Dipnot Yayınevi, Şubat 2011, 456 s.

Bugün modernizm tartışması birçok disiplinin ilgi konusu haline gelmiş durumda. Sanat felsefesinden etnolojiye, ekonomiden antropolojiye değin birçok bilim dalının en başat tartışma konularından biri durumunda modernizm. Modern çağın içinde doğan ve ona karşı en güçlü eleştirilerden birini ortaya koyan Marksizm ile modernizm arasındaki ilişkiyi inceleyen Lunn'un kitabı, Marksist gelenek içinde yer alan Brecht, Adorno, Lukács ve Benjamin'in görüşlerinden ve etkinliklerinden hareketle, Marksist düşünceyle modernizm arasındaki ilişkinin tarihsel boyutlarına ışık tutuyor.

Sosyolojinin Savunusu

-Makaleler, yorumlar, gerçekler-

Anthony Giddens, Çev. İbrahim Kaya, Say Yayınları, Şubat 2011, 352 s.

Bugün pek çok kişi sosyolojinin yolunu kaybettiğini düşünüyor. 19. yüzyılda Auguste Comte'un fikirlerinden doğan sosyoloji, yakın geçmişte kendisini ilerici bir tarih görüşüyle ilişkilendirmiş ve "modernitenin bilimi" olarak tanıttı; ancak günümüzde ilerleme fikrinin neredeyse çökmesiyle birlikte, sosyoloji çağdaş entelektüel kültürün kıyısına itildi.

Giddens *Sosyolojinin Savunusu*'nda bu görüşe karşı çıkıyor ve sosyolojinin, sosyal bilimler içerisinde çok önemli bir yer tutmayı sürdürdüğünü gösteriyor. Hem sosyolojinin geçmişini hem de günümüzdeki pek çok entelektüel eğilimi ele aldığı bu çalışmasıyla Comte, Durkheim, Habermas, Feyerabend, Williams, Hobsbawm, Marshall gibi kuramcılar üzerinden sosyolojik mirası inceliyor.

Tsunamide Sörf Olmaz

Şükrü Ersoy, Çınar Yayınları, 2005, 312 s.

Bizi bekleyen doğal afetler nelerdir, depremler önceden söylenebilir mi, insan kaynaklı depremler var mıdır, afetler artıyor mu, radon gazı neden kanser yapar, iklimler insanlar olmadan da değişebilir mi, doğal afetler konusunda yanlış inançlar nelerdir, depremlerin beklenmedik etkileri nelerdir, jeoturizm nedir, tüm bu soruların cevabını her kesimden insanın rahatça okuyabileceği, öykü tadında bu kitapta bulabilirsiniz.

Çocuklarınıza Kitaplar

Gök Gözcüleri

-Bilim dedektifleri-

Sevgi Atlıhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2011, 65 s.

Çınarlı Mahallesi'nin bilim ekibi KAV, yani Kenan, Ali ve Volkan bu maceralarında tuhaf bir gök cisminin sırrını çözmeye çalışıyorlar.

Her şey Ali'nin bir fırtınada tuhaf bir gök cismi görmesiyle başladı. Üstelik bu akıllı çocuk, gördüğü nesnenin fotoğrafını da çekmişti. KAV Grubu hemen konuyu araştırmaya girişti. Ancak rakipleri Kızlar Heyeti'nin konuyu öğrenmesi uzun sürmedi. Acaba gerçeği önce kim bulacak? Mahallenin en akıllı üçlüsü KAV grubu mu, yoksa Selin liderliğindeki Kızlar Heyeti mi?

Ekmek Arası Çikolata

Özlem Özyurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2011, 73 s.

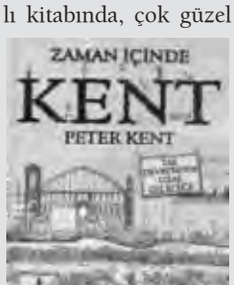
"Bu kitapta sana hayatımın çikolata soslu dönemini anlatacağım. En az ağzına sütlü çikolata kadar tatlı, damağında erimeye başlayan çikolatalı dondurma kadar dayanılmaz olduğunu şimdiden söyleyebilirim. İçinde her şey var. Sıcak çikolatadan olimpik çikolata havuzuna, çikolata kaplı garsondan konuşan çikolatalı drajeye kadar…"

Zaman İçinde Kent

Peter Kent, Çev. Ayşe Hacımirzaoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, 48 s.

Peter Kent'in *Zaman İçinde Kent* adlı kitabında, çok güzel çizimler ve harika ayrıntılar içeren kesit resimleri eşliğinde, bir kentin en eski yerleşim aşamasından modern bir metropol haline gelinceye kadar başından geçenler anlatılıyor. Sayfaları çevirirken eski binaların kalıntıları üzerinde yenilerinin yükseldiğini görecek, bir zamanların devasa yapılarının nasıl yavaş yavaş toprak altında kaldıklarını anlayacak ve yüzyıllara direnerek ayakta kalanları da hayranlıkla izleyeceksiniz.

İlk Ansiklopedim

-Bilimin eğlenceli dünyasını keşfedin-

Andrew Langley, Çev. Begüm Kovulmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, 144 s.

Oxford İlk Ansiklopedim, ilköğretim çağındaki çocukların okulda öğrendikleri bilgileri pekiştirmeleri için hazırlanmıştır. Çocuklar bilginin eğlenceli dünyasına yapacakları bu gezide bedenlerinin işleyişi, çevrelerindeki makineler, Yerküre, hayvanlar ve bitkiler, fen bilimleri, teknoloji ve evren hakkında temel bilgileri öğrenecekler. Bilim dünyasındaki son gelişmelere göre hazırlanmış harika bir ilk ansiklopedi.

Eğitim Felsefesi

Prof. Dr. Ahmet Cevizci, Say Yayınları, Şubat 2011, 344 s.

Eğitim Felsefesi, "eğitimin ne olduğu", "nasıl bir insan yetiştirmek gerektiği" sorularına verilmesi muhtemel yanıtları kapsamlı ve felsefi açıdan ele alan bir kitap olarak tasarlanmış. Birinci bölümde Platon'dan Aristoteles'e, Gazâlî'den Rousseau'ya, Nietzsche'den Dewey ve Buber'e geçmişin büyük filozoflarıyla idealizm, realizm, spiritüalizm, natüralizm, romantizm, pragmatizm ve egzistansiyalizm benzeri felsefe okullarının eğitim anlayışları sunuluyor. Yine aynı çerçevede, analitik eğitim felsefesi başlığı altında eğitimin temel kavramlarını sorgulayan eser, eleştirel eğitim felsefesi kapsamında, günümüzde kapitalizmin, pozitivizm destekli eğitim anlayışına tepkiyle oluşan alternatif eğitim anlayışlarını da mercek altına alıyor.

Eğitime sistematik bir biçimde ve normatif bir perspektiften yaklaşan *Eğitim Felsefesi*, eğitimin ontolojik, epistemolojik, etik ve politik boyutlarını da içeren kaynak bir kitaptır.

Şehre Göçen Eşek

-Popüler kültür, mizah ve tarih-

Levent Cantek, İletişim Yayınları, Şubat 2011, 339 s.

Türkiye'de popüler kültürün erken çağına, kültür endüstrisinin palazlanmasından önceki zamanlarına eğiliyor bu kitapta Levent Cantek. Geleneksel mizah öğelerinin, köklü hiciv klişelerinin modernleşme sürecini yaşadığı bir dönem bu: Nasrettin Hoca'nın eşeğiyle beraber şehre göçtüğü bir dönem… Cantek, mizahın nasıl etkili bir "çaktırmadan direniş" yolu olduğuna dikkat çekiyor, "karanlıkta kahkaha"ya kulak kabartıyor. Alt-kültürün gücüne dikkat çekiyor. 1940'lar-1970'ler aralığının popüler kültür olgularının bir potpurisini izliyoruz kitapta: *Akbaba*, *Nuh'un Gemisi*, *Gırgır* gibi efsanevî mizah dergileri… 'Kılıçbaz" çizgi romanlar ve çizgi romanda kadın imgeleri… Siyasal kültürümüzde tahkir geleneği…

Kitabın sürpriz bir ilâvesi de var. Hoş bir sürpriz: "Mizah Mahallesinde Aylak Aylak…" Türkiye'de mizahın üreticileri, mecraları, figürleri üzerine kısa değinmeler, vur-kaçlar, aforizmalar…

Medya ve İletişim Sosyolojisi

Éric Maigret, Çev. Haline Yücel, İletişim Yayınları, Şubat 2011, 366 s.

Çağdaş dünyada gençlerin sosyalleşmesine, siyasete, hatta toplum inşasına etkisi bakımından kitle medyasının ve iletişimin rolü, gücü tartışılmaz. Ancak tam da bu sebeplerle, kitle medyası ve iletişim ciddi bir şekilde tartışılıyor.

Bu alanda Fransa'nın önde gelen isimlerinden biri olan sosyolog Éric Maigret bu tartışmaya, kökleri Amerikan ampirik ekolüyle Frankfurt Okulu'nun kimi zaman kesişen tezlerine, Habermas ve Habermas sonrası kamusal alan kuramlarına, etkileşimciliğe, yapısalcı kuramlara, kültürel çalışmalara uzanan iletişim sosyolojisi açısından yaklaşıyor.

Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Şubat 2011, 304 s.

Türk modernleşmesi tarihsel sürekliliği ve kopuşu bünyesinde barındıran ve kendi içinde çeşitli dönemlere ayrılan bir süreçtir. Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen devrim sonucunda kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişimi de, bu modernleşme sürecinin bir parçasıdır. *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Osmanlı'nın son döneminden başlayıp, Cumhuriyet'in kurulmasından bugüne kadar olan süreci de belirli dönemlere ayırarak okuyucuya aktarmayı hedefliyor. Böylelikle, kitap bir Cumhuriyet kültürünün oluşumuna katkı sağlama amacını taşıyor.

Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu

Arnold Reisman, Çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2010, 619 s.

Arnold Reisman bu kitapta tarihin dönüm noktalarından birinde, ülkelerini terk etmekle ölüm arasında sıkışıp kalmış bir grup insanın hayat kurtaran sürgün hikâyelerini anlatırken, II. Dünya Savaşı'yla ilgili "okunması

gereken" kitaplar listesine bir madde daha ekliyor. Almanya'da Nazilerin iktidarı ele geçirmesiyle, kendi alanlarında çok tanınmış, ancak çoğunlukla Yahudi ve Nazizm'e karşı olan akademisyenler "tarihin kavşak noktasında ve ateş hattında" yakalandıklarında ülkelerini terk etmekten başka çareleri yoktu. Bu durum, kendi üniversitelerini Yahudilerden arındırmayı hedefleyen Naziler kadar, ülkelerini modernleştirmenin yolunun üniversiteler kurup geliştirmekten geçtiğini düşünen Atatürk ile Türkiye'nin diğer kurucularının da işine yaradı. Reisman bu akademisyenlerin kişisel öykülerini belgelere, mektuplara, hatıralara ve sözlü tarihlere dayanarak aktarırken, bu parlak insanları korkuları, cesaretleri, sıkıntıları ve bütün zorlukların üstesinden gelen iradeleriyle ete kemiğe büründürüyor.

Babalar

Dieter Thomä, Çev. Fikret Doğan, İletişim Yayınları, Şubat 2011, 351 s.

Dieter Thomä, *Babalar*'da geçmişten günümüze "baba" kavramının kültürel tarihini ele alıyor. Sadece babalar için yazılmış, bir babanın mutluluğunu anlatan, babalığın ne kadar zor olduğunu gösteren bir kitap değil bu.

Aydınlanma'dan modern toplumlara uzanan süreçte babalık hallerindeki dönüşümü gözler önüne seren *Babalar*, erkekliğin ve babalığın krizini canlı bir dille tartışıyor. Babalık görevlerini yerine getirmemekle, yeterince sert olmamakla, çocuklarını ihmalle ya da bunların tam tersi suçlamalarla karşı karşıya kalan babaların dünyasına kapsamlı bir bakışla yaklaşıyor.

Temel görevi aileyi doyurmak olan, çocukları üzerinde mutlak hâkimiyete sahip adamdan bir tür "yaşam koçu"na evrilen babaların hikâyesini anlatan Thomä, baba olmanın karmaşık dinamiklerini sergilerken romanlardan filmlere, popüler baba figürlerinden '68'lilerin dünyasına, Sovyetler Birliği'ndeki aile anlayışından günümüz gençlerinin baba olmaya karşı isteksizliğine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi gözler önüne seriyor.

Kış Okulu'na davetlisiniz!...

Ders Arası'nda bu ay, 4-6 Mart 2011 tarihleri arasında, İstanbul Üniversitesi'nde yapılacak olan Moleküler Biyoloji ve Genetik Kış Okulu'na yer veriyoruz. Kış Okulu'nun bu sene sekizincisi düzenleniyor. İÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü öğrencileri tarafından düzenlenen etkinliğin ayrıntılarını, Ezgi Altınışık ile konuştuk.

Ezgi, öncelikle Kış Okulu'nun tarihini kısaca özetleyebilir misin?

Kış Okulu, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Genetik Kulübü'nün kurulduğu yıldan beri, her yıl düzenlediği bir kongre. İÜGEN, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne bağlı, Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü öğrencilerinin 2003 yılında kurduğu bir öğrenci kulübü. Kulübümüz, geçen yıl İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün Öğrenci Kültür Merkezi'ni kapatıp, kulüplerle ilgili yeni bir yönetmelik çıkarmasıyla, fakülteye bağlı bir kulüp olmasına rağmen kapatıldı. Geçtiğimiz dönem (2010 yılında) yeniden kuruluşunu tamamladık kulübün, yani çalışmalarımıza devam ediyoruz.

Bu yıl sekizincisini düzenlediğimiz Kış Okulu'nun öğrencilerin bilimsel ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunmak ve geleceğin bilim insanlarının birbirleri ile iletişimini sağlamak için önemli bir etkinlik olduğunu düşünüyoruz. Kış Okulu'nu düzenlemeye başlamamızın nedeni, Türkiye'de farklı alanlarda öğrenim gören öğrencilerin, kendi bölümleri dışında çalışma yapan hocalardan ders almalarını sağlamak. Adı da bu nedenle Kış Okulu zaten. Moleküler Biyoloji, Biyoloji, Eczacılık ve hatta Bilgisayar Mühendisliği bölümlerinin öğrencileri ortak bir payda yakalayabiliyorlar.

İlk yıllarda az katılımcıyla başlatılıp, yavaş yavaş hedef büyümüş. Sonra görevi bizler devraldık ve her yıl Kış Okulu'nu düzenlemeye devam ediyoruz. Kış Okulu'nun tüm organizasyonu öğrenciler tarafından yapılıyor. Etkinliğimizin danışman hocası Yrd. Doç. Dr. Ercan Arıcan, eksik kaldığımız alanlarda bize yardımcı oluyor. İşin bürokratik tüm kısmını üstleniyor. Çünkü artık gerçekten büyük bir organizasyon yaptığımız için bürokratik engeller de büyük oluyor.

Bu sene, Kış Okulu'nda teorik derslerle yetinmedik. Türkiye'de birçok öğrenci laboratuvara girmeden bölümlerinden mezun olabiliyor. Bu nedenle bu sene bir adım daha attık ve çalıştay yapmaya karar verdik. Çalıştay konularımız, son yıllarda gündemden düşmeyen GDO ile daha çok alana yönelik Western Blotting uygulaması.

Bölümünüzdeki diğer hocaların Kış Okulu'na yaklaşımlarını anlatır mısın?

Yaptığımız işin öneminin ve zorlukları olduğunun farkında hocalarımız. Bu yüzden genel olarak olumlu yaklaşıyorlar. Bir kısmı fiili olarak işin içinde bulunuyor, isteklerimize cevap veriyor. Örneğin, hocalarımız bu sene yapacağımız çalıştayları çok önemsedikleri için tam destek sunuyorlar. Onların bu desteği olmasaydı muhtemelen başaramazdık. GDO konusunda Türkiye'de neredeyse en iyi şartlara sahibiz. Prof. Dr. Şule Arı'ya bu imkânları kullanarak çalıştay yapmak istediğimizi ilettiğimizde bizi çok olumlu karşıladı. Hatta gerekli malzemeleri alabilecek kadar büyük bir kaynağımız olmadığını söyleyince, kendi malzemelerini kullanabileceğimizi söyledi. Western Blotting çalıştayı için de aynı durum geçerli. Bu çalıştay için ödeyebileceğimiz miktar o kadar komikti ki, bizim 45 kişi için ödeyebileceğimiz ücret tek bir malzeme fiyatının yarısını karşılayabiliyordu. Burada da Prof. Dr. Nazlı Arda devreye girdi ve kendi malzemelerini kullanılabileceğimizi söyledi. Ayrıca iki hocamız ve asistanları bizzat çalıştayların yürütücülüğünü yaparak iki gün boyunca bizim yanımızda bulunacaklar. Bu bizler için önemli bir motivasyon kaynağı. Desteklerini esirgemeyen tüm hocalarımıza teşekkür ediyoruz...

Peki, okul yönetiminin yaklaşımı nasıl? Rektörlükten bütçe alabiliyor musunuz? Kış Okulu'nun giderlernii nasıl karşılıyorsunuz?

Okuldan alabildiğimiz hiçbir bütçe yok. Genel olarak desteklediklerini söylüyorlar ancak iş maddi konulara gelince muhatap bulmakta bile zorlanıyoruz. Fakülte yönetimi bu noktada biraz daha olumlu. En azından etkinliklerimizi yapmak için yer tahsis ediyorlar. Yıllarca fakültemizin konferans salonunu bile kullanamadık. İki yıl-

Kış Okulu'ndaki konular ve katılımcı listesi:

- Farmakogenetik - Prof. Dr. Ece Genç, Yeditepe Üniversitesi.
- Sinirbilim - Prof. Dr. Tiago Fleming Outerio, Instituto de Medicina Molecular.
- Prenatal Tanı - Dr. Y. Yavuz Hakan Özön, Genetiks Sağlık Hizmetleri
- Biyoinformatik - As. Prof. Dr. Jens Allmer, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Bitki Biyoteknolojisi - Yard. Doç. Dr. Kemal Melih Taşkın, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- Genetik Hastalıklar - Dr. Pınar Ataeren, Haydarpaşa Numune Hastanesi.
- Nörobiyoloji - Prof. Dr. Cahir O'kane, Cambridge Üniversitesi.
- Transgenik Hayvan - Dr. Devrim Gözüaçık, Sabancı Üniversitesi.
- Epigenetic Editing - Prof. Dr. Marianne Rots, Groningen Üniversitesi.
- Nanobiyoloji - Doç. Dr. Ata Akın, Boğaziçi Üniversitesi.
- Bioremediation - Assoc. Prof. F. Zaman Huyop, Teknoloji Üniversitesi, Malezya.

dır bu salonu kullanabiliyoruz. Ancak sadece salonu açmaları yetmiyor. Kongre katılımcılarının öğlen yemekleri bile karşılamıyor, üniversite yönetimi.

Yurtdışındaki önemli bilim insanları da katılıyor Kış Okulu'na, değil mi?

Bu yıl, Kış Okulu'nu üçüncü kez uluslararası katılımlı olarak düzenliyoruz. Dolayısıyla artık yurtdışından hocalarımızın katılımını da sağlıyoruz. Bu bilimsel çalışmaların evrensel olduğunu göstermek açısından da önemli bence. Gelen hocalar alanlarında gerçekten önemli çalışmalar yapan isimler. Bu üç sene içinde, Hollanda, İngiltere, Danimarka, Avustralya, İtalya ve daha birçok ülkeden hocalarımız katıldı, Kış Okulu'na. Hatta katılımcı arkadaşlarımız hocalarla tanışıp yanlarına staj yapmaya gidiyor ya da yüksek lisans, doktora başvurusunda bulunuyorlar. Bu da, biz öğrenciler açısında çok önemli oluyor.

Öğrencilerin katılımı ne düzeyde, katılan öğrencilerin kaçı İstanbul'dan kaçı Anadolu'daki üniversitelerden geliyor?

75 kişi ile başladığımız yola 500 kişiyle devam ediyoruz. Hatta kayıtları durdurmakta zorlanıyoruz. 1000 kişilik bir ön kayıt listemiz var şu an. Katılımcıların yaklaşık % 30'u İstanbul'daki üniversitelerden, geri kalan kısmı Türkiye'nin diğer üniversitelerinden geliyor. Sanırım İstanbul'da da bizim bölümlerin yoğunlaşması söz konusu. O nedenle katılım yoğun oluyor. Tabi bir de kalacak yer sıkıntısı var. Bu konuda YURT-KUR ile görüştük. Katılımcıların yurtta kalmasını sağlıyoruz. Ancak bunun içinde belli bir ücret ödemek zorunda kalıyoruz. Aslında bu tür ihtiyaçların ücretsiz olarak sağlanması gerektiğini düşünüyoruz.

Kış Okulu'nda hem bölümle ilgili bilimsel sunumlar yapılıyor hem de güncel bilimsel tartışmalara yer veriyorsunuz. Başlıklara nasıl karar veriliyorsunuz?

Kış Okulu hazırlıklarına başladığımızda ilk yaptığımız iş tarihi belirlemek oluyor. Sonrasında konular organizasyon komitesinin tamamının bulunduğu bir toplantıda kolektif bir şekilde belirleniyor. Yılın bilim gündemi de önemli bir başlık burada. Çünkü daha "popüler" bir şekilde, bilimsellikten uzak haber bültenlerinde tartışılan konulara bilimsel bir bakış açısı getirmek gerekiyor. Örneğin geçen sene gündemde olan domuz gribi, öyle bir etki yaratmıştı ki ortalıkta bilgi kirliliği oluştu. Biz de geçen sene bu konuya eğilmiştik. Nitekim en dikkat çeken başlıklardan biri bu olmuştu. Bu sene ise, bana kalırsa geç olmakla birlikte, bir evrim konulu bir panel yapmaya karar verdik.

Evrimsiz biyoloji ve hatta bilim olmayacağını bildiğimiz ve medyada –bilinçli bir tercih olarak- sürekli tartışıldığı için bu sene üç günlük programın bir öğleden sonrasını tamamen evrim paneline ayırdık. Çok değerli yedi hocamız katılacak panele, güncel evrim tartışmalarına bir katkı sağlanacak. Hedefimiz bu.

Öğrenciler evrim kuramını ve tartışmaları nasıl değerlendiriyor? Evrimle ilgili yaptığınız çalışmalara ne tür tepkiler alıyorsunuz?

Aslında çok güzel bir yerde durduğunu söyleyemem. Yani insanlar ya o alana dokunmamayı tercih ediyor, ya da mutlak biçimde karşı çıkıyor, daha küçük bir kesim ise ciddi anlamda savunucusu oluyor. Suya sabuna dokunmayanlar oldukça büyük bir kesim. Sanırım konunun bilimsellikten çıkıp siyasileşmesi burada önemli bir pay. Evrime "bulaşmayı" siyasetle uğraşmak sanıyorlar. Bunun yanında tabi ki "Ben buraya evrimin olmadığını ispatlamaya geldim" diyenler de mevcut, yeni evrim teorileri üretmeye çalışanlar da.

Evrim paneli için henüz olumsuz bir tepki almadık. Almayacağımızı umuyoruz. Çünkü insanların, bilimsel çalışma yapabilmek için evrimi anlaması gerekiyor. Evrimi tartışıyoruz çünkü biz geleceğin bilim insanıyız.

EVRİM PANELİ - 5 Mart 2011 Cumartesi, 14:30 (İÜ Cemil Birsel Konferans Salonu)

1. Oturum: Bilimsel Bir (D)EVRİM!

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mahinur Akkaya, ODTÜ

- Bilimsel Düşünce ve Toplum Gözünde Evrim – Ender Helvacıoğlu, *Bilim ve Gelecek* Dergisi
- Evrenin Evrimi – Yard. Doç. Dr. Alper Dizdar, İstanbul Üniversitesi
- Yerin Evrimi – Prof. Dr. Mehmet Sakınç

2. Oturum: Canlılığın Evrimi

- Moleküllerin Evrimi – Prof. Dr. Engin Umut Akkaya, Bilkent Üniversitesi
- Canlıların Evrimi – Ergi Deniz Özsoy, Hacettepe Üniversitesi
- Moleküler Hikayeler: Genetik Yöntemlerle Türlerin Evrimsel Tarihlerinin Anlatılması – Yard. Doç. Dr. Raşit Bilgin, Boğaziçi Üniversitesi

Bahar Kürekli baharkurekli@hotmail.com

Kadınlar ve satranç

Erkek egemen satranç dünyasında kadınların yeri uzun süredir tartışılan bir konu. Yıllardır süregelen bu tartışma iki soru ekseninde şekilleniyor. Kadınların satranca erkekler kadar ilgi duymuyor oluşu ya da erkeklere nazaran daha başarısız oluşu, biyolojik bir etmen midir yoksa toplumsal cinsiyet rolünün bir sonucu mudur?

Bazı biyolojik farklılıklar ve kesinliği doğrulanmayan üstünlük varsayımlarını bir kenara bırakırsak, bu durum daha çok toplumsal baskıların ve kadına biçilen rolün bir ürünüdür; zira yüzyıllardır pozitif ayrımcılığa maruz bırakılan bir cinsin bu konudaki yetersizliği öncelikli olarak tarihsel bir zeminde değerlendirilmelidir. Hormonel farklılıklar ve bu farklılığın beyindeki etkilerinin, satranç oyunu üzerindeki yansıması iddiası ise kadın cinsini yok sayan, kolaycı ve çok erken bir yaklaşımdır.

Vera Menchik

1927 yılında düzenlenen ilk kadınlar arası turnuvanın şampiyonu Moskova doğumlu Vera Menchik, İngiliz bir anne ve Çekoslavakyalı bir babanın kızı. Katıldığı bazı şampiyonalarda erkek ustalarla oynama şansı bulan Menchik bu karşılaşmalarda birçok galibiyet elde etti, yenilgiye uğrayan isimlerden biri de 1935-1937 yılları arası dünya şampiyonu olan ünlü usta Max Euwe idi. İlk kadınlar dünya şampiyonu, şampiyonluğunu ölümü olan 1944'e kadar elinde tuttu.

Nona Gaprindashvili

Gürcistan'ın Zugdidi kentinde dünyaya gelen Gaprindashvili döneminin en güçlü oyuncularından biridir. 1962'de henüz 20 yaşındayken kazandığı kadınlar dünya şampiyonluğunu tam 16 yıl boyunca korumuştur. Şampiyonalarda 1963-1990 yılları arasında Sovyetler Birliği; 1992'de ise Gürcistan adına yarışmıştır. Gaprindashvili aynı zamanda 1977 yılında California'da düzenlenen Erkek Satranç Turnuvası'ndan galibiyetle çıkmış ve erkekler satranç turnuvasında şampiyon olan ilk kadın oyuncu unvanını kazanmıştır. Nona Gaprindashvili büyükusta unvanı verilen ilk kadın satranç oyuncusudur.

Polgar kardeşler

En büyük kardeş Susan ve en küçükleri Judit, kadın satranç tarihin iki önemli ismidir. Ortanca kardeş Sofia da kardeşleri kadar iyi bir satranççıdır ama erken yaşta satrancı bırakmış ve resme yönelmiştir. Kardeşler eğitimlerini okula gönderilmeden babaları tarafından almıştır.

Susan Polgar

Macar asıllı Amerikalı oyuncu, 1996-1999 yılları arası kadınlar dünya şampiyonudur. Satrancı 3 yaşında öğrenen Susan tarihte büyükusta unvanı alan 3. kadın oyuncudur. 10 yaşında uluslararası satranç ustası olan Susan, satranç yazarlığı ve organizatörlüğü de yapmaktadır.

Sofia Polgar

Macaristan doğumlu kadın büyükustadır. Satrancı erken yaşta bırakmasına rağmen 1989'da henüz 14 yaşındayken Roma'da katıldığı açık turnuvada gelmiş geçmiş en yüksek reytinge (2879) ulaşarak adını tarihe kazımıştır.

Unutulmaz turnuvadan bir oyun:

Sofia Polgar (2345) - Alexander Chernin (2580) / Roma Açık 1989

1.e4 c5 2.Af3 e6 3.d4 cd4 4.Ad4 Ac6 5.Ac3 Vc7 6.Fe2 Af6 7.0-0 Fe7 8.Fe3 0-0 9.f4 d6 10.Şh1 a6 11.Ve1 Aa5 12.Vg3 Ac4 13.Fc1 b5 14.a3 Vb6 15.Kd1 Fb7 16.b3 Aa5 17.Ff3 Kac8 18.Fb2 Kfd8?! 19.Ad5! Ad5 20.Ae6! g6 21.Ad8 Vd8 22.ed5 Kc2 23.Kab1 Fh4 24.Vh3 Fc8 25.Fg4 Fg4 26.Vg4 Ab3 27.g3?! Fe7 28.f5 a5? 29.fg6 hg6 30.Vh3! Kb2 31.Kb2 a4 32.Kf2 Ac5 33.Kdf1 f5 34.g4! Ae4 35.Kg2 Ff6 1-0

Judit Polgar

Satranç dünyasının kraliçesi olarak anılan Judit, 15 yaşındayken en genç GM (büyükusta) unvanını Bobby Fischer'dan almış ve o dönemin en genç büyükustası olmuştur. Ayrıca dünya sıralamasında ilk 10'a giren ilk kadın satranççıdır.

2002 yılında Moskova'da düzenlenen Rusya Mili Takımı - Dünya Karması Hızlı Satranç Turnuvası'nda Kasparov'u yenilgiye uğratmış, kendisine "sirk kuklası" diyen Kasparov'a iyi bir ders vermiştir.

Polgar - Garry Kasparov / Moskova 2002

1.e4 e5 2.Af3 Ac6 3. Fb5 Af6 4.O-O Axe4 5.d4 Ad6 6.Fxc6 dxc6 7.dxe5 Af5 8.Vxd8+ Şxd8 9.Ac3 h6 10.Kd1+ Şe8 11.h3 Fe7 12.Ae2 Ah4 13.Axh4 Fxh4 14.Fe3 Ff5 15.Ad4 Fh7 16.g4 Fe7 17.Şg2 h5 18.Af5 Ff8 19.Şf3

Fg6 20.Kd2 hxg4+ 21.hxg4 Kh3+ 22.Şg2 Kh7 23.Şg3 f6 24.Ff4 Fxf5 25.gxf5 fxe5 26.Ke1 Fd6 27.Fxe5 Şd7 28. c4 c5 29.Fxd6 cxd6 30.Ke6 Kah8 31.Kexd6+Şc8 32.K2d5 Kh3+ 33.Şg2 Kh2+ 34.Şf3 K2h3+ 35.Şe4 b6 36.Kc6+ Şb8 37.Kd7 Kh2 38.Şe3 Kf8 39.Kcc7 Kxf5 40.Kb7+ Şc8 41.Kdc7+ Şd8 42.Kxg7 Şc8 1-0

Judit'in galibiyet kazandığı tek şampiyon Kasparov değil, yenilgiye uğrattıkları arasında Viswanathan Anand ve Anatoly Karpov gibi güçlü isimler de yer alıyor.

Polgar - Viswanathan Anand / Dos Hermanas 1999

1.e4 c5 2.Af3 d6 3.d4 cxd4 4.Axd4 Af6 5.Ac3 a6 6.Fe3 e6 7.g4 e5 8.Af5 g6 9.g5 gxf5 10.exf5 d5 11.Vf3 d4 12.0-0-0 Abd7 13.Fd2 dxc3 14.Fxc3 Fg7 15.Kg1 0-0 16.gxf6 Vxf6 17.Ve3 Şh8 18.f4 Vb6 19.Vg3 Vh6 20.Kd6 f6 21.Fd2 e4 22.Fc4 b5 23.Fe6 Ka7 24.Kc6 a5 25.Fe3 Kb7 26.Fd5 Kb8 27.Kc7 b4 28.b3 Kb5 29.Fc6 Kxf5 30.Kxc8 Kxc8 31.Fxd7 Kcc5 32.Fxf5 Kxf5 33.Kd1 Şg8 34.Vg2 Şf8 1-0

Hou Yifan

Son dünya kadınlar şampiyonu Çinli Yifan henüz 17 yaşında. Çin ve dünya satrancının dahisi olarak anılıyor. Satrancı 6 yaşında öğrenen Hou Yifan, 2003'te 10 Yaş Kızlar Dünya Şampiyonu olduktan sonra hızla gelişti ve 2008 yılında büyükusta normlarını tamamlayan en genç kadın satranççı olma rekorunu Humpy Koneru'nun elinden aldı. Yifan Çin'de düzenlenen ve başarılı sporcuların ödüllendirildiği organizasyonda bu sene olimpik olmayan sporlarda yılın sporcusu seçildi.

KAYNAKLAR

1)http://tsf.org.tr/images/stories/2010-2011/Mavikale/Mavi_Kale_5._Sayae__Baskae_.pdf
2) http://istanbul2009.fide.com/kadin-ustalari-taniyalim.html
3) http://www.sabah.com.tr/Pazar/2010/12/12/kadin_satranccinin_roma_mucizesi
4) http://www.milliyet.com.tr/2002/09/24/pazar/paz08.html
5) http://en.wikipedia.org/wiki/Women's_World_Chess_Championship
6) http://arsiv.sabah.com.tr/2006/11/19/cp/gnc112-20061119-102.html
7) http://www.chessgames.com

Türkiye Şampiyonu büyükusta Emre Can

4-14 Şubat tarihleri arasında Antalya Kemer'de gerçekleşen Türkiye Şampiyonası'nın galibi büyükusta Emre Can oldu. 10 tur İsviçre sistemine göre oynanan oyun 90+30 dak. (40 hamle tamamlandığında) + 30 san. eklemeli tempo ile gerçekleşti. Şampiyonada ikinciliği IM (uluslararası usta) Mustafa Yılmaz alırken, Engin Toprak üçüncü oldu. Çekişmeli bir finale sahne olan turnuvada birinciye 7 bin, ikinciye 5 bin, üçüncüye 4 bin lira ödül verildi.

GM Can Emre - IM Fırat Burak / 2011 Türkiye Satranç Şampiyonası - Antalya

1.e4 c5 2.Af3 Ac6 3.c3Af6 4.e5 Ad5 5.d4 cxd4 6.cxd4 d6 7. Fc4 e6 8.O-O Fe7 9.Ve2 O-O 10.Kd1 Ab6 11.Fb3 d5 12.Ff4 Fd713.Ac3 Fc8 14.h4 Fxh4 15.g3 Fe7 16.Şg2 f5 17.exf6 Fxf6 18.Kh1 g6 19.Kad1 Ve7 20.Kh6 Kf7 21.Ve3 Aa5 22.Kdh1 Abc4 23.Ve2 b5 24.Fc2 b4 25.Ae5 Fxe5 26.Fxe5 Axe5 27.Vxe5 Kg7 28.Fxg6 hxg6 29.Vf4 1-0

Ayın 'söz'ü

"Satranç tahtası, insan zihninin jimnastik salonudur."
Pascal

FM Ataman Alper Efe - IM Yılmaz Mustafa / 2011 Türkiye Satranç Şampiyonası - Antalya

1.Af3 Af6 2.g3 b5 3.Fg2 Fb7 4.d4 e6 5.0-0 Fe7 6.a4 b4 7.c4 0-0 8.b3 c5 9.d5 exd5 10.Ah4 Ae4 11.cxd5 Ff6 12.Fxe4 Fxa1 13.Vc2 g6 14.Vxc5 Aa6 15.Vb5 Vb6 16.Fe3 Fd4 17.Fxd4 Vxd4 18.Ff3 Kab8 19.e3 Vc5 20.Vd3 Kfc8 21.Kd1 Vf8 22.e4 d6 23.Fg2 Vg7 24.Af3 Ac5 25.Ve3 Ke8 26.e5 Kbc8 27.Vf4 dxe5 28.Vxb4 e4 29.Ag5 Ve5 30.Axe4 Axe4 31.Fxe4 Kb8 32.Fg2 Fxd5 33.Vd2 Fxg2 34.Şxg2 Kxb3 35.Vd7 Ve4+ 36.Şh3 Kb7 37.Vg4 Vxg4+ 38.Şxg4 Kxa4+ 39.f4 Kxa4 40.Ac3 Kc4 41.Ad5 Şg7 42.Ka1 Kc5 43.Ae3 a5 0-1

Türkiye Küçükler Satranç Şampiyonası sona erdi

29 Ocak - 4 Şubat tarihleri arasında gerçekleşen şampiyonaya 1003 sporcu katıldı. Karşılaşmalar 7-12 yaş arasında 12 farklı grupta gerçekleşti. TSF tarafından 7-18 yaş arası düzenlenen turnuva bu yıl 7-12 ve 13-18 olarak ikiye ayrıldı. Dereceye giren oyuncular Dünya ve Avrupa şampiyonalarında oynamaya hak kazanırken toplam 121 sporcu milli takım havuzuna girme şansı elde etti.

Soru 1 **Beyaz oynar, kazanır.**
Bologan - Prakash (Mamaia, 1991)

1. Vg7 1-0

Soru 2 **Beyaz oynar, kazanır.**
Thanh Trang - Caloto (Duisburg, 1992)

1. Vg8 1-0

Soru 3 **Beyaz oynar, kazanır.**
Spassky - Gilquin (Bastia, 1997)

1.Ff7+Şxf7 2.Ve6+ 1-0

EL NO: 141
Bilgi sahibi olmak

♠ K97
♥ 97
♦ 97
♣ AK9754

K	D	G	B
1♣	p	1♠	Kontr(1)
2♣	p	4♠	p
p	p		

K
B D
G

♠ AQj1062
♥ 62
♦ AQ6
♣ 62

Rakiplerin araya girmesi bizim, puan ve dağılımla ilgili bilgi edinmemizi sağlar. Kuzeyin 1♣ oyun açmasından sonra 4 Pik kontratına geldik ve Batı Kör as ve ruasını çekip Trefl 10'lu ile devam etti.
Nasıl devam etmeliyiz?
Yanıt: Batı'da kırmızı renkler muhtemelen 5-5 ise Trefl tek gibi görünüyor. Trefl ruayla kazandıktan sonra elden-yerden küçük Trefl oynarız. Doğu bu eli kazanıp Karo oynarsa empası düşünmeden Karo asla alırız. Pik 9'lu ile yere geçer Küçük Trefl'iye elden büyük kozla çakarız elden tekrar büyük koz çekip Pik ruayla yere geçer ve Trefl'lilere eldeki kayıpları kaçarız. Kozlar 4-0 olmadığı sürece oyunumuz batmaz.

Tüm dağılım

♠ K97
♥ 97
♦ 97
♣ AK9754

♠ 43
♥ AKQJ10
♦ KJ1043
♣ 10

K
B D
G

♠ 85
♥ 8543
♦ 852
♣ QJ83

♠ AQJ1062
♥ 62
♦ AQ6
♣ 62

EL NO: 142
Dikkat!

♠ A3
♥ A73
♦ K9873
♣ K93

B	K	D	G
4♠	Kontr	p	5♦
p	p	p	

K
B D
G

Kontrat : 5♦
Atak : ♥ 4'lü

♠ 62
♥ 652
♦ AQJ106
♣ A76

4 Pik açışı yaptıktan sonra Kör atak rengin tek olduğunu gösteriyor.
Kör asla alıp iki tur koz oynadık ve Batı iki koza da uydu. Kör tek Karo ikili ve 8 tane pik varsa iki tane Trefl'isi olur bu bilgilerden sonra iki Kör kaybı ve bir ♣A76 Trefl kaybından nasıl kurtuluruz? Nasıl devam etmeliyiz?
Yanıt: Trefl as-ruayı da çekip Pik'le eli Batı'ya vermeliyiz. Batı bir Pik daha oynadığında yerden Trefl elden Kör kaçarız. Tekrar Pik oynadığında yerden çakarız ve elden Kör kaçarız ve kontratı yaparız. Bu oyunun püf noktası eli Batı'ya verirken elden Pik 6'lıyı oynayıp yerden asla aldıktan sonra Pik 3'lüyü oynayıp eli Batı'ya vermeliyiz. Eğer elden 2'li oynar sonra Pik'i Batı'ya vermeye çalışırsak Batı Pik 4'lüyü oynayıp Pik 6'lı ile bizde kalmasını sağlar ve oyun bizde kalınca batmaktan kurtulamayız.

Tüm dağılım

♠ A3
♥ A73
♦ K9873
♣ K93

♠ KQJ109874
♥ 4
♦ 42
♣ 42

K
B D
G

♠ 5
♥ KQJ1098
♦ 5
♣ QJ1085

♠ 62
♥ 652
♦ AQJ106
♣ A76

Antalya 5. Kış Briç Festivali
4-6 Şubat 2011 tarihlerinde yapılan 5. Antalya Kış Briç Festivali Göynük-Kemer Majesty otelde yapıldı ve dereceler aşağıdaki gibi gerçekleşti.

A Finali
1. Fikret Aydoğdu - Zafer Şengüler
2. Dilek Yavaş - Serap Kuranoğlu
3. Berrak Erkan - Yusuf Sohtorik
Senyör: Orhan Ekinci - İbrahim Yücekök
Bayan: Sabiha Selekler - Zuhal Ak
Karışık: Helin Erdoğdu Yılmaz - Sait Özbay

B Finali
1. Halil Durdudiler - Ali Inal
2. Terje Wolan - Gültekin Soylu
3. Berk Basaran – Zafer Öztürk

Patton Takım Yarışmaları
1. NİLYİĞİT: Mehmet Altıntaş, Murat Çelik, Mehmet CelePoğlu, Muharrem Cerek.
2. SANSAR 35: Salvador Assael, Orhan Ekinci, İbrahim Yücekök, Yusuf Kahyaoğlu.
3. YANG: Mehmet Ağır, Mehmet Nacak, Uğur Ölçen, Yaşar Öztürk.

2011 Türkiye Açık Dörtlü Takımlar Şampiyonası
2011 Türkiye Açık Dörtlü Takımlar Şampiyonası, 4-9 Mart 2011 tarihinde İzmir'de yapılacaktır.

On iki mayın ve Türkiye
Kalıcı Organik Kirleticiler (KOK)

Kalıcı Organik Kirletici Maddeler (KOK'lar), fotolitik, kimyasal ve biyolojik bozunmaya karşı direnç göstermeleri nedeniyle doğaya salındığında olağandışı uzunlukta zaman süreleri boyunca ayrışmadan kalan, birtakım fiziksel ve kimyasal özelliklere sahip, doğal veya antropojenik kökenli organik bileşiklerdir. (1, 2) Bu organik bileşikler, PCB'ler gibi kimyasallar, DDT gibi zararlı öldürücüler ile dioksinler ve furanlar gibi yan ürünlerden oluşmaktadırlar. KOK'ların en belirgin özelliği, suda çok çok az miktarlarda çözünmelerine rağmen, yağlar içerisinde oldukça fazla çözünürlüğe sahip olmalarıdır. Kalıcı organikler, insanlar ve diğer canlı organizmaların yağ içeren dokularında biyolojik birikim yapar ve besin zincirinin üst basamaklarında daha yüksek yoğunluklarda bulunurlar. Ayrı bir parantez açmak gerekirse, KOK'lar besin zinciri yoluyla insanlara da geçmekte olup, vücudumuzda sinir, üreme gibi çeşitli sistemler üzerinde önemli tesirler bırakmakta ve çağımızın en yaygın hastalıklarından olan kansere yol açtıklarından kuşkulanılmaktadır. (2)

Birleşmiş Milletler Çevre Programı UNEP'in belirlemiş bulduğu 12 kalıcı organik kirletici şu şekilde sınıflandırılabilir:

Endüstride kullanılan kimyasal kirleticiler

Poliklorlu Bifeniller (PCB): PCB'ler oldukça yaygın bir alanda kullanılmaktadırlar. Bu alanlardan bahsetmek gerekirse; transformatörler ve kondansatörler için soğutucu ve yalıtım sıvısı olarak, elektrik kablolarının ve elektronik ekipmanların esnek PVC kaplamalarında dengeleyici katkı maddesi olarak, pestisitlerin katkı maddesi olarak, kesme yağlarında, alev geciktiricilerde, hidrolik sıvılarında, ağaç cilalarında, boyalarda kullanıldığı bilinmektedir. 1970'li yıllarda PCB üretimi gösterdiği yüksek toksisite etkisi sebebiyle yasaklanmıştır.

Hexachlorobenzene (HCB): HCB ticari amaçla üretilmekte ve özellikle fungusit olarak kullanılmaktadır. Çevrenin kirlenmesinde büyük bir etkisi olan bu organik bileşikler klorlu kimyasal maddelerin üretiminde bir yan ürün olarak ortaya çıkmaktadırlar. HCB'nin akut toksik etkisi canlılar için çok fazla olmasa da uzun süre kullanılmamalıdır. Bu madde uzun süreli kullanıldığında oldukça yüksek biyolojik etki yapmaktadır. Vücudumuzla temas ettiğinde deri yanıklarına yol açabileceği için bu kimyasallardan mümkün olabildiğince uzak durmak gerekir.

İstenmeden üretilen kalıcı organik kirleticiler

Dioksinler: Bazı pestisitlerin ve diğer kimyasalların yapımı sırasında ya da atıkların yakılması işlemleri neticesinde istenmeden üretilen organik bileşiklerdir. Atık yakma esnasında ortaya çıktıkları için ve bu teknik günümüzde yaygın olarak kullanıldığı için her zaman var olan bir tehlikedir.

Furanlar: Furanlar da dioksinlerde olduğu gibi atıkların yakılması sonucunda ve dioksinleri açığa çıkaran aynı işlemlerde ortaya çıkmaktadırlar. Buna ek olarak, ticari PCB karışımlarında da bulunmaktadırlar.

Pestisitler (2)

Aldrin: Çekirgeleri, mısır kök solucanını ve diğer bazı zararlıları öldürmek için toprağa uygulanan bu organik madde 1979 yılında kullanımdan kalkmıştır.

DDT: En çok bilinen KOK olan DDT, İkinci Dünya Savaşı esnasında asker ve sivilleri sıtma, tifüs ve zararlılar tarafından yayılan diğer hastalıklara karşı korumak için yaygın olarak kullanılmıştır. Kullanımı 1985 yılında yasaklanmıştır. Yine de DDT'nin halen bazı üçüncü dünya ülkelerinde sinek öldürücü olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Klordan: Beyaz karıncaların kontrol altında tutulması için yaygın olarak kullanılmıştır. Zararlıları öldürücü bir bileşiktir. Kullanımı 1979 yılında yasaklanmıştır.

Endrin: Klorlu hidrokarbonlar sınıfından çok zehirli bir böcek öldürücüdür. Ayrıca fare ve diğer zararlı kemirgenlerle mücadelede de kullanılmıştır. Kullanımı 1979 yılında yasaklanmıştır.

Dieldrin: Termitlerin kontrolü için kullanılmış olan bu kirletici, tarım topraklarında yaşayan zararlılarla mücadele amacıyla da kullanılmıştır. Kullanımı 1971 yılında yasaklanmıştır.

Mireks: Genel olarak ateş karıncaları, diğer karınca türleri ve termitlerle mücadelede kullanılmaktadır. Ülkemizde kullanımına izin verilmemiştir.

Heptaklor: Asıl amacı yine termitler ve topraktaki zararlılarla mücadele olan bu madde, çekirgeler, sıtma sivrisinekleri ve pamuk zararlıları ile mücadelede de kullanılmaktadır.

Toksafen: Kullanımı 1989 yılında yasaklanan bu zararlı öldürücü madde, hayvancılık sektöründe kene ve sakırgalarla mücadelede kullanılmaktadır. Ayrıca pamuk, meyveler, fındık ve sebzelerde de uygulanmaktadır.

KOK'lar tehlikesinin sebepleri ve açtığı sağlık sorunları

Kalıcı Organik Kirleticiler atmosferde çok uzun mesafeler boyunca taşınabilen, besin zinciri yoluyla insan ve hayvan dokularında birikebilen uçucu maddelerdir. Ayrıca bu maddeler su yolu ile de taşınabilmektedir. Bu ifadeyi kısaca açmak gerekirse; su yollarına direkt deşarj ya da atmosfer aracılığı ile sulara karışmaktan bahse-

dilebilir. KOK'lar dünyamızda hiç kullanılmadıkları, insanların yaşamadığı coğrafya da dahil olmak üzere oldukça geniş bir alanda var olmaktadırlar. Kalıcı Organik Kirleticiler çevreden ve gıdalar aracılığıyla insan vücuduna alınır, yağ dokusunda birikir ve yaşam süresince vücutta kalarak bağışıklık sisteminde, üreme sisteminde, hormonal sistemlerde ciddi sağlık sorunlarına neden olurlar. (3) On iki belalı zehir diye de bilinen bu maddeler hava ve suda çok az miktarlarda bulundukları için, tehlikeli olmalarını sağlayan asıl önemli özellikleri insanlarla doğrudan temastan çok, vücutta biyolojik birikim yapabilme yetenekleridir.

Kalıcı Organik Kirleticiler özellikle tarım alanında zararlıları yok etmeleri için pestisitlerin kullanımıyla, PVC gibi klor kullanılan endüstriyel üretimde kullanılarak veya atık yakma işlemleri sonucunda dioksin ve furan oluşumuyla çevreye yayılarak hem doğanın kirlenmesine hem de insan ve diğer canlıların sağlığının bozulmasına neden olurlar.

KOK'lar çevre ve insan sağlığı için büyük tehdit oluşturmaktadırlar. Bu maddelere yüksek düzeylerde maruz kalınması; insanlarda kısırlık sorunlarına, hastalıklara karşı vücudun daha az bağışıklık göstermesine, zekâ düzeyinde gerilemeye ve bazı kanser çeşitlerinin daha sık görülmesine yol açmaktadır. Belirtilen bu sorunların dışında belki de en çok korkulan konu bu organik maddelere ceninin gelişme süresinde maruz kalınmasıdır. Kalıcı Organik Kirleticiler anne sütünden bebeğe, plasenta yolu ile fetusa geçerek vücutta birikmeye ve böylece zararlarını göstermeye çok küçük yaşlarda başlarlar. Çocuklar yaşam sürelerinin uzun olması sebebiyle pestisitlerin zararlı etkilerine karşı daha fazla duyarlılık gösterirler. Bunun sebebi toksik etkilerin ortaya çıkabilmesi için gerekli sürenin bulunmasıdır. (4)

İnsan ve çevrenin korunması amacıyla kullanılan; en çok bilinen KOK olan DDT ve diğer kimyasal maddelerin aslında faydadan çok zarar getirdiği anlaşılınca, bu kimyasalların bazılarının tamamen yasaklanmasına, bazılarının ise kullanım ve depolanmaları üzerine kısıtlamalar getirilmesine karar verilmiştir. KOK'lar sorununun küresel boyutta ciddi seviyelere ulaşması nedeniyle, bahsi geçen bu on iki maddeye ilişkin uluslararası düzeyde önlem almak (5), insan ve çevre sağlığını korumak amacıyla 22 Mayıs 2001 tarihinde Stockholm Sözleşmesi imzalanmıştır. 17 Mayıs 2004'de yürürlüğe giren Stockholm Konvansiyonu, Türkiye tarafından da imzalanmış olup, sözleşmenin yürürlüğe girdiği haberi 30 Temmuz 2009 tarihinde resmi gazetede yayınlanmıştır. (6) Stockholm Sözleşmesi'ni imzalayan ülkelerin bu kimyasal maddeleri üretmemesi, ticari amaçla kullanmaması ayrıca var olan stoklarını da uygun bir metotla ortadan kaldırması gerekmektedir.

KOK'lar sorununun çözümü için uygulamalar ve çözüm alternatifleri

KOK sorununun çözümü için günümüzde birçok öneri sunulmuştur. Bu konuda modern bertaraf teknolojileri, dioksin ve furanlar gibi kirleticilerin ortaya çıktığı atık yakma metodu yerine kullanılmalı, her türlü yakma işlemi terk edilmelidir. Modern bertaraf yöntemlerine örnek olarak; elektro-kimyasal oksidasyon, gaz fazlı kimyasal oksidasyon, süperkritik su oksidasyonu, baz katalizli deklorinasyonu, katalitik hidrojenasyon gibi metotlar gösterilebilir. (7)

Daha önce yapılan çalışmalarda, DDT'nin parçalanma ürünü olan DDE ve diğer pestisitlerden olan klordan gibi kalıcı organik kirleticilerin özellikle kabakgillerde biriktiği bulunmuştur. (8) Her ne kadar bu maddelerin alınış mekanizması ve bitkilerin bu işlemi nasıl yaptıkları bilinmese de, ABD ve Kanada gibi ülkeler DDE ile kirlenmiş olan bölgelerde fitoremediasyon olarak bilinen bitkisel temizleme yönteminde kabakgilleri kullanmaktadırlar. Ülkemizde özellikle Sakarya gibi tarımın yoğun olarak yapıldığı ve kabağın fazla yetiştirildiği bölgelerde bu konu ile ilgili bir proje yürütülmektedir. (9) Bu proje kapsamında kökü kabak, üst tarafı karpuz olan bitki ve meyvelerde birikim araştırılmaktadır.

Kalıcı Organiklerin bertaraf yöntemleri dışında bazı diğer hususlar da dikkate alınmalıdır: (3)

- Kalıcı Organik Kirleticilerin uluslararası ithalat ve ihracatı ile ülkeye giriş ve çıkışları kontrol altında tutulmalıdır.

- İstenmeyen birtakım canlılarla mücadelede pestisitler ilk seçenek olarak değerlendirilmemeli, daha çok çevre-

ye zararsız biyolojik yöntemlere başvurulmalıdır.

- KOK'lar gıda yoluyla insan vücuduna alınabildiği için, bu maddelerle bulaşmış olabilecek besinler ve ilaçların halk sağlığı üzerinde yaratabileceği riskler kontrol edilmeli, halka bu konu hakkında bilgi verilmelidir.

- Bu kirleticilerin insan sağlığı üzerindeki etkileriyle ilgili olarak her türlü düzenleme ve değerlendirmeden sorumlu yegane kurum Sağlık Bakanlığı olmalıdır. İnsan ve çevre sağlığı için sağlık yetkililerinin ve uzmanların görüşlerine başvurulmalıdır.

- Çevre sağlığı alanında karar verici konumda bulunan politikacılar ve bilim insanları, KOK'ların azaltılması ve insanların bu zararlı maddelerden korunması için üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeli ve insanları bu konu hakkında sürekli bilgilendirmelidirler.

- Çağımızın bu önemli sorununa genç çevre mühendislerinin ilgileri çekilerek bu alanda uzman mühendisler yetiştirilmeli ve bu konu sürekli gündemde tutularak yeni çözüm öneriler yaratılmalıdır.

KAYNAKLAR

1) Buccini J.2001 Implementing Global Action on KOK under the Stockholm Convention: Issues and Opportunities,Abstract Eco Information 2001,Environmental Risks and Global Community, Strategies and Meeting the Challenges, Argonne Ulusal Laboratuvarı,14-18 Mayıs 2001.

2) TC Çevre ve Orman Bakanlığı Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi İçin Ulusal Uygulama Planı, Ankara Ocak 2008.

3) Kalıcı Organik Kirleticiler Bildirgesi, 24 Aralık 2005.

4) Çevre-Besin Etkileşimi ve Çocuk, Prof. Dr. Turgay Coşkun (www.danoneenstitusu.org.tr)

5) Kalıcı Organik Kirleticiler (KOK) İnsan ve Çevre Sağlığı, Turhan Çakar (www.tuketicihaklari.org.tr)

6) Resmi Gazete, 30 Temmuz 2009 Perşembe, Sayı: 27304 MİLLETLERARASI ANDLAŞMA.

7) International POPs Elimination Project (Derince Pestisit Stoğu, Kocaeli, Tuna Türkmen, Nisan 2005).

8) M. I. Mattina, M. İşleyen, et al.(2006); Uptake by Cucurbitaceae of soil-borne contaminants depends upon plant genotype and pollutant properties.'Environmental Science&Technology 40(6):1814-1821.

9) M. İşleyen, Tübitak # 1080244.

İsmail Cebeci - Betül Sezer
Sakarya Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümü
son sınıf öğrencileri

Reel İslam'da ritüel ve saplantı

İslam üzerine yazmak benim için bir estetik değer içerir ve bu değer sadece yaşayan İslam'a yöneliktir, henüz hayata uygulanmamış kuramsal bir İslam bu yazının konusu değildir; dolayısıyla "hakiki İslamiyet", "sahte İslamiyet" ve öteki İslam türleri burada tartışılmayacaktır. Reel İslam her yerde karşılaştığımız İslam'dır ve bu da doğrudan ussal ve duyusal algılayışım kapsamına girmektedir. Reel İslam üzerine düşünmek ve yazmak bir lüksüm değildir, daha çok estetiksel bir yansımadır.

Psikoanalizin kurucusu Freud, genel olarak din olgusunu bir ruhsal hastalık olarak adlandırır, ona göre din evrensel bir nevrozdur, demek oluyor ki dünyada varlığını sürdüren insanların büyük bir kısmı doğrudan hastadır. Ona göre insandaki din gereksiniminin kökeni ana-baba sorunsalında yatmaktadır; her şeye muktedir yüce Tanrı, anne ve baba sevgisinin ve onların koruyucu rolünün süblime edilmesidir. Erginlik çağında anne ve babasında bulamadığı bu muktedir gücü Tanrı'da bulacağını sanan insan, hayvan türleri arasında en zayıf olanıdır; ebeveynlerin yardımına en çok ve en uzun süre gereksinim duyan insandır. Psikolojik açıdan korunmaya ihtiyacı olan çocuk, erginleştiğinde doğa güçlerine karşı çaresiz ve zavallı olduğunu anlayacaktır. Demek ki din, Marx'ın iddia ettiği gibi bir afyon değil, ana göğsüdür, başka bir ifadeyle, din varlık duygusunun yarattığı çaresizlikten, psikolojik zaaftan kaynaklanmaktadır. Psikoanaliz, saplantının ikinci önemli nedenini yaşan(a)mayan ve bastırılan cinsellikte görür.

Psikoanalize benzer yaklaşımı felsefede de görmekteyiz, özellikle Max Scheler ve varoluşçu Martin Heidegger gibi düşünürler, insanın, doğa güçleri karşısında boşluğa ya da Hiç'e düştüğünü vurgularlar ve bu boşluktan kurtulmanın gerekliliğini dinlerde ve daha sonra ideolojilerde aradığını ifade ederler. Örneğin İbrahim dinine mensup Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinleri bu boşluktan kaçış ediminden oluşmuşlardır. Gerçek olgusundan tamamen uzaklaşan İbrahim, kendi çocuğunu Tanrı'ya kurban olarak sunabilecek kadar psikoza girmiştir. İlkel ve barbar toplumlarda ritüel olarak uygulanan insan kurbanı, İbrahim'in ediminde doruk noktasına ulaşmış ve nitekim Tanrının müdahalesiyle son bulmuştur. İbrahim figürü ilginç bir karaktere sahiptir: Tüm putları tek tek kırarak, kırdığı putların yerine asla kırılmayacak olan tek Tanrı putunu yerleştirmiştir. İbrahim'in tek tutarlı takipçisi İslam'dır, çünkü bu üç tek tanrılı dinler arasında değişmeyen ya da neredeyse hiç değişmeyen din İslam'dır. Batı dünyasında yaşanan Rönesans, Yahudi dinini özellikle de Hıristiyan dinini büyük ölçüde değiştirebilmiştir, İslamiyet'te ise değişim cüzi miktardadır. Reel İslam, Mezopotamya'da başlayıp günümüze kadar süregelen medeniyetten payını alamamıştır ve İslam dini içerisinde gelişmeye yönelen bireyler ve topluluklar Ortodoks ya da egemen olan İslam tarafından bastırılmıştır. Örneğin antik Yunan felsefesini devam ettiren Arap felsefesi, Ortodoks Müslümanların yani günümüz reel İslamiyet'in kökenleri ya da öncüleri sayılabilen İslam güçlerince sona erdirilmiştir.

İslam ülkelerini incelediğimizde klasik psikoanalizin her iki tezinin de tam olarak onaylandığını görürüz. Bunu görmek için bu ülkeleri uzun uzadıya incelemeye gerek bile yoktur, çünkü İslamiyet esas olarak sembollere dayandığı için, sembollerin ardında yatanı görmek çok kolay. Cinselliğin gördüğü topyekûn baskıyı insanın diğer hiçbir doğal dürtüsü görmemiştir ve cinsellik İslam ülkelerinde devasa bir korku filmidir. Bu ülkelerdeki 1968 kuşağı da cinselliği politik bir ideolojinin egemenliğine almaktan öteye gidememiştir. (1)

Saplantıya dair birkaç örnek sunalım. Bir şarkı ritmik bir bünyedir ve melodik bir birlik sağlar ve bu birlik birçok ölçü ile ifade edilebilir. Ateşin çevresinde edilen dans buna örnektir. Burada sahnelenen estetiksel edim bir ritüel olup armonik bir bütünlüğü sağlayabilendir. Tekrarlayıcı karakterinden dolayı nevroza pek yakın gibi gözükse de, psikolojik bir zaaf içermediğinden ve zora dayalı bir karakter taşımadığından nevrozdan pek uzaktır. Ritüel zaman ve içerik açısından özgür karaktere sahiptir; şu yerde, şu saatte, şu kadar olmak zorunda değildir ve özellikle de "bunu yapmak zorundayım" özelliğine sahip değildir. Şamanın dansında saplantı göremiyorum, Şaman trans yoluyla aşkın ve deneyüstü dünyayı keşfe yönelirken, reel Müslüman, öte dünyada cinsel sefa içeren cennete erişmek için günde beş kez namaz kılar. Her iki durumda da ritüele kutsallık yüklenirken, Şaman Kutsal'da fenomeni anlamayı amaçlar, reel Müslüman ise, kendini Kutsal'a teslim eder ve ona boyun eğer; bu durumda reel Müslüman düşünmez olur, çünkü onun adına düşünen biri vardır artık: Bu düşünen biri Kutsal'ın ta kendisidir. Dolayısıyla namaz zorunlu ve şart olma karakteri taşır, bu da kişiyi psikolojik açıdan hapseder. Tekrarlamak edimi, namazda ritüel olmaktan çıkıp saf monoton ve saplantı karakteri alır. Onlarca ve yüzlerce saplantı Müslüman kişiyi hapseder, bu da bu kişiyi normal gündelik hayattan alıkoyar: Dolayısıyla Müslüman yaratıcı olamaz, değişemez, objektif-bilgi edinemez, içinde yaşadığı çağı algılayamaz, analiz edemez, bilimsel yöntem kullanamaz, mantıksal düşünüp hareket edemez. Bu nedenle de tutucudur, muhafazakârdır, aşırıdır, tek yanlıdır, hor görüşlüdür, mizah zekâsından yoksundur ve başkaları için tehlikelidir. İslam ülkelerinde yaşanan, reel İslam budur.

Başka bir örnek: Estetiksel değerden uzak türban gibi reel İslami örtünmeler, haz ve zevk içermezler. Genel örtünme genel olarak üç karakter içerir: Korunma, ar ve estetik değer (haz, zevk, düşünsel algılama vb). Bedenini İslami örtünmelerle sergileyen (daha doğrusu sergileyemeyen) Müslüman kadın, istediği an o örtüyü çıkarıp bir kenara koyamaz, bunu yapacak olsa, içinde bulunduğu psikoz sistemini kırar ve bozar. İslami örtünme "bunu yapmak zorundayım" karakteri taşır. Müslüman kadın örtü müptelasıdır, sigara içmekten kurtulamayan kişi gibi. Kızılderili reisin, beyaz adama sunduğu barış çubuğu sadece kültürel bir ritüel sergilemektedir. Beyaz adam ise sigara bağımlısı olmuştur. Yalın varlık karşısında uçuruma düşen beyaz adam ve Müslüman, sıcak ve koruyucu ana kucağını yansıtan Tanrı'ya sarılırlar. Denize düşen balığa sarılır, evet, böyledir, bu balık bir de balina cinsinden ise.

Müslüman ülkeler arasında Türkiye'nin şu ana kadar "ilericiliğini" ve modernliğini bir parça da olsa henüz koruyabilmesinin nedeni Türklerin kendi kökenlerini tam olarak yitirmemiş olmalarından kaynaklanıyor: Şamanist öğeler bu kültürde hâlâ yaşamaktadır. Diğer bir nedeni ise, "Atatürk" adına layık görülen tanrıtanımaz bir Türk'ün İslamiyet'in muhafazakâr karakterini çok iyi kavramış ve bunu engellemeye, yaşatmamaya çalışmış olmasıdır. Atatürk, psikoanaliz ve felsefeden uzak da olsa, modern bir toplumun sosyolojik ve politik temellerini analiz edebilmiştir. İçinde yaşadığımız post-modern değerler-dünyasında ise klasik psikoanaliz ve genel felsefi değerler, aydınlanma (vb) içselleştirilip yaşandıktan sonra geriye değerlerin yokluğu kalmıştır; bir açıdan yüzeysel bir Nietzschecilik hâkim olup sefa sürmektedir; bu sefa yüzeyselliğinden ötürü yokluk sefaletini de beraberinde getirmiştir. Aslında Nietzsche'nin, önceli Max Stirner'den devraldığı öğretiyi bir Showmaster karakteriyle sunması, post-modern yaşantının şu anki durumunu anlaşılır kılıyor. Freud'ün nevroz ve psikoz üzerine analizleri ve Nietzsche'nin Hıristiyanlıkla boğuşmaları bana Stirner'i anımsatır, Stirner saplantıyla ilgili şöyle der:

"Sen kaçıksın be insan! Kafasında büyük şeyler ve tanrılar dünyası kuran ve kurduklarına da inanan Sen, hayaletler ülkesi kurup kendini onlara karşı vazifelendiriyorsun, oysa o, Sana el sallayan bir idealdir. Senin saplantın var! Şaka yaptığımı ya da mecazili konuştuğumu sanma, yüksekliklere tutunanları, insanların büyük çoğunluğunu, neredeyse dünyadaki tüm insanları gerçek deliler olarak görüyorum, tımarhanelik deliler. 'Saplantı' diye neye derler? İnsanları egemenliğine almış bir düşünceye. […] Örneğin, birçok gazetelerimizde işlenen töre, yasa, Hıristiyanlık ve benzeri aptal ve boş laflar, saplantı ve kaçıkların zevzekliği değil mi? Ve içinde gezindikleri tımarhanenin çok büyük olmasındandır ki, özgürce dolaştıkları sanılmaktadır. Böyle bir kaçığın saplantısına dokunun da görün, Sizi arkadan vuracak kadar sinsi ve haindir." (2)

Şimdi, saplantının nedenlerini incelerken, Batı'nın düştüğü tuzağı iyi kavramak gerekiyor. Bu nedenle de psikoanalizi ve felsefeyi Şaman unsurlarla bir arada tartışmak gerekiyor, çünkü reel İslam'da gördüğümüz İslamiyet saplantısı, ritüel-nevroz sorunsalını çıkmaza sürüklüyor. Atatürk, Batı'dan bazı değerler ödünç alırken, Batı'nın tuzağına düşmemeye özen gösteriyordu; ardıllarıysa, saplantılarını yaşayan reel Müslümanlara benzer bir tarzda ama ters yönde, aydınlanmayı içselleştirmeden, sadece bir özenti-saplantısı olarak sahneye sürdüler. Diğer taraftan İslam kesimleri, saplantılı düşünüş ve davranışlarını sürdürmeye devam ettiler. İşte bu durumda Türkiye kendini çıkmaz sokağa taşıdı. Bugün Türkiye, reel İslamiyet'ten arınacak olsa, Batı'nın post-modern tuzağına düşmeye hazır durumdadır - bir müpteladan başka bir müptelaya düşmeye uygundur.

DİPNOTLAR

1) Türkiye'de sol, bilinçli süblime sürecini bile gerçekleştirememiştir, süblime edebilseydi yaratıcı bir yaşam tarzı sunabilecek duruma gelebilirdi belki, ama bunun yerine İslam'a alternatif olarak seçtiği Sosyalizm-dini adına cinsel enerjiyi bastırmıştır. Batı dünyası, alt-bilinci sahneye taşırken (çiçek kuşağı, rock, Dadaizm, sürrealizm vb.), İslam ülkelerinde kendilerine "ilerici", "modern" "(d)evrimci" diyen birey ve topluluklar, bağlı oldukları ideolojileri birer tek tanrılı dine dönüştürmüşlerdir. O yıllardaki en radikal, en ilerici TR Cumhuriyeti solcusu, yine o yıllardaki en gerici ve en tutucu bir Alman Hıristiyan'dan çok daha tutucu ve çok daha muhafazakâr olduğunu kanıtlamıştır. Solun tüm politik sembolleri bastırılan cinselliğe işaret eder. Sol, Milli Güvenlik Konseyi ile aynı düzeyde olup Atatürk'ün tanrıtanımazlığını göremeyecek kadar da Müslümandır.

2) Max Stirner: Der Einzige und sein Eigentum (Biricik ve Mülkiyeti). Reclam, Stuttgart 1981, s. 46. Çeviri: HİT.

H. İbrahim Türkdoğan
Sosyal pedagog

ODTÜ Robot Günleri 12-13 Mart'ta

Türkiye'nin ilk ve en köklü robot yarışmaları organizasyonu olan Uluslararası ODTÜ Robot Günleri'nin bu sene sekizincisi düzenleniyor...

Dünyanın dört bir yanından katılan robotların birçok kategoride yarıştığı bu etkinliğin ilki 2002 yılında düzenlenmiş ve 2008 yılından itibaren uluslararası bir özellik kazanmıştır. Bu sene 12-13 Mart 2011 tarihinde ODTÜ Kültür Kongre Merkezi'nde düzenlenecek olan Uluslararası ODTÜ Robot Günleri'nin başvuruları başladı ve son başvuru tarihi 12 Mart 2011.

Etkinlikte robot yarışmalarının yanı sıra, alanlarında uzman kişilerin katılacağı paneller, seminerler düzenleniyor. Böylece katılımcıları konuyla ilgili bilgilendirmek ve katılımcıların konu hakkındaki bakış açılarını genişletmek için ortam yaratılıyor ve katılımcılara konunun uzmanlarıyla tanışma olanağı sağlanıyor. Bu kapsama giren etkinlikler sayesinde yarışmalara katılan yarışmacılardan, gelen ziyaretçilere, bilim ve teknolojiye gönül vermiş tüm davetlilerimizi bir araya getirip kaynaştırmak ve eğlenceli bir ortamda bilgi alışverişini sağlamak hedefleniyor.

Ayrıntılı bilgi için, www.odturobotgunleri.org.tr internet sitesi ziyaret edilebilir.

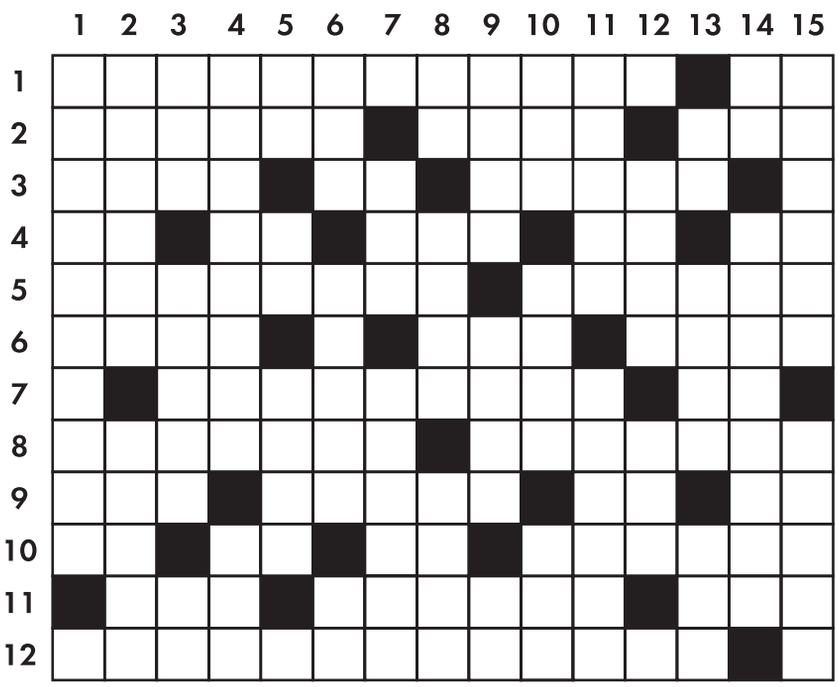

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Türk tasvir ve nakış geleneklerine bağlı bir üslup özelliği yaratmış ve bunu kendine özgü bir biçimde kullanan 1933 doğumlu ressamımız. – "… atımı" (400 adım).
2) Halk dilinde "evlendirme". – Asya'da bir ülke. – Hatay ilinde bir ırmak.
3) Gerçeğin dolaysız, içgüdüsel bir biçimde kavranması. – Brom'un simgesi. – Alexandre Dumas'ın ünlü yapıtındaki "Üç Silahşörler"den biri.
4) "… akşamdan ışıktır / Yüküm şimşir kaşıktır." (Aşkale türküsü). – Bir nota. – Derece yönünden alt. – Bir renk. – Güzel sanat.
5) Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısırlılarla yaptığı savaş. – Üzerinde değişik renkler bulunan (kağıt, kumaş vb).
6) Ortodoks Hıristiyanlarda genellikle tahta üzerine yapılan ermiş resimlerine verilen ad. – İri saman. – Bez dokuma tezgahı.
7) Ortaçağ yöntemlerine uygun, eski. – 100 m kare tutarındaki yüzey ölçüsü.
8) "Aya …" (Jules Verne'nin bir yapıtı). – Hallac-ı Mansur'un tanrının insanda tecelli edişini göstermek için kullandığı söz.
9) Karakter. – Bir ten rengi. – Tavlada "üç". – Alan ölçüsü hektarın kısaltması.
10) Bir nota. – "… yazmanın oyası / Alnına vurdu boyası / Saklıda gizlide seviyorduk. / Haber almış anası." (Fethiye türküsü) – Ilgın ağacı. – Sakız elde edilen kök.
11) Hoş kokan şey. – "…ler top oynuyor" (meydanda kimse yok). – Bir yazın türü.

12) *Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler*, *Köroğlu*, *Gaziantep Folkloru* gibi yapıtları da üretmiş, 1908 - 1965 yılları arasında yaşamış, ilk folklor araştırmacılarımızdan.

Yukarıdan aşağıya

1) Ömrümce o saf aşkını kalbimde yaşatsam, Sarı zambak, Bekledim de gelmedin gibi şarkıları da bestelemiş olan Arsoy soyadlı ünlü bestecimiz.
2) Güvercingillerden boz renkli bir kuş. – Gittikçe zayıflama, kilo verme.
3) Defa. – Özdeş konu, iş ya da kimseyle ilgili belgeler bütünü. – İran'ın plaka imi.
4) Asya'da bir ülke. – Kuran'da bir sure.
5) Çare, ilaç. – Tarla sınırı. – İskambil kağıtlarıyla oynanan bir oyun.
6) Eski dilde "dudak". – Batkı, batkınlık. – Yarı memnunluk anlatan bir ünlem.
7) Demiryolu. – Yırtıcı bir kuş.
8) Lübnan'ın plaka imi. – Cinsellik. – Ücretle çalışan kimse.
9) "Büyük …" (Turgut Uyar'ın bir şiir betiği). - Lokman ruhu. – Nilsbohryum'un simgesi.
10) Müzayede satışlarında tek parça eşya. – İlham. – Sümer inanışında gök tanrısı.
11) Sahipler. – Kırıkkale'nin bir ilçesi.
12) Kurt yenikleriyle deride oluşan iz. – Yakup peygamberin karısının adı.
13) Değirmen. – Osmanlılarca Romanya'nın yerli halkına verilen ad. – "Ayva sarı, … kırmızı sonbahar / Her yıl biraz daha benimsediğim." (C. Sıtkı Tarancı)
14) Osminyum'un simgesi. – Alanya yakınlarındaki tarihi yapılardan biri.
15) Genellikle ateş yakmaya yarar. – As da denilen bir hayvan.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	F	E	R	R	U	H	B	A	Ş	A	Ğ	A	■	A	Ç
2	A	F	■	A	C	A	R	L	A	R	■	Y	A	K	A
3	R	E	K	L	A	M	■	E	L	E	R	K	İ	■	K
4	A	L	İ	L	■	A	K	Ş	A	■	E	A	■	K	A
5	B	E	K	İ	R	S	İ	T	K	I	O	L	Ç	A	R
6	İ	N	İ	■	N	E	V	A	■	S	S	■	A	R	A
7	■	M	R	S	■	T	A	■	Ç	İ	T	A	■	A	L
8	N	E	D	İ	M	■	N	A	İ	R	A	■	P	İ	M
9	E	K	E	■	A	K	Ç	U	R	A	■	S	A	N	A
10	F	■	K	E	D	İ	■	R	O	N	D	E	L	■	Z
11	E	N	■	D	E	■	M	U	Z	■	E	M	E	T	■
12	S	O	L	A	R	Y	U	M	■	A	V	A	T	A	R

Şubat sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Ömer Aslantepe (İstanbul), Umut Arslan (İzmir)** ve **Seniha Usta (Sinop)** Metin Hotinli'nin Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda büyük patlama kuramı* adlı kitabını kazandı. Mart bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Mehmet Sakınç'ın Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda yer'in evrimi* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Mart tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

